

CAII
SALLVSTII
CRISPI,

DE L. SERGII CA- TILINÆ CONIVRATIONE, ET BELLO IVGVRTHINO HISTORIAE:

Cum alijs quibusdam, quæ sequens indicabit pagella.

*

VIRTVTE DVCE

COMITE FORTVNA.

VENETIIS, Ioan. Gryphius excudebat,
M D L V I I I.

C. SALLVSTII CRISPI ORATIO CONTRA M. TVLLIVM CICERONEM.

M. T. Ciceronis oratio contra C. Sallustiũ Crispum.

Eiusdem orationes quatuor contra Lucium Catilinã.

Porcij Latronis declamatio contra L. Catilinam.

Fragmenta quædam ex libris historiarum C. Salłustij Crispi.

His accesserunt eruditißimi cuiusdam uiri doctæ, simul ac perbreues adnotationes. Præterea Flosculorum Sallustianorum, ac rerum notatu dignarum Indices duo.

Insunt præterea in Catilinæ coniurationem, ac bellum Iugurthinum Iacobi Bononienßis doctißimæ adnotationes.

EX LIBRIS PETRI CRINITI DE HISTORICIS AC ORATORIBVS LATINIS, SALLVSTII VITA.

AIVS Salluſtius Criſpus Amiterni natus traditur in agro Sabino, quo anno Athenienſium urbs à L. Sylla deuicta, atq; uaſtata eſt, ut Romani annales referunt. Ex nobili Salluſtiorũ familia ortus eſt, quæ diu in ſecundo ordine dignitatẽ ſeruauit. Idem in urbe educatus creditur, & à teneris annis operam, ac ſtudium impendiſſe optimis diſciplinis. Sed cùm in ea tempora incidiſſet, quibus corrupti ciuium mores uarijs partibus atque factionibus forent: neque uirtuti præmia, aut bonis ingenijs adeſſent in tam deprauata ciuitate: quod idẽ Salluſtius fatetur, uictum eius ingenium uoluptatibus facilè ſuccubuit. Itaq; cum ad Remp. pro ætate foret delatus, propter ciuium improbitatẽ & factiones multa aduerſa pertulit. Nam tum præcipuè Syllanis partibus infecta ciuitas æſtuabat. Conſtat ex ueterum cõmentarijs, Salluſtium ipſum ingenio fuiſſe acri, & in ſtudijs literarum accurato, tum maximè in ſcribenda hiſtoria. Præceptorẽ habuit inter alios Atteium Prætextatum, qui Philologum ſe appellauit: & ab eo edoctus eſt de ratione rectè ſcribendi, ut à Suetonio Tranquillo traditur: qui & Aſinium quoq; Pollionem ſcribit ab eodem

Prætextato eruditum,atq; instructū. Maximè autem M.Catonis studiosus fuit, ex cuius cōmentarijs uerba excerpsit, & uelut breuiarium ad usum proprium habuit:quod Octauius quoq; Augustus in epistola ad M. Antonium refert:in qua ipsum Antonium ceu insanientem increpat, q; ea scribere uellet, quæ mirentur potius homines,quàm quæ intelligāt. Sed interim ad Sallustij cōmentarios. Historiam composuit de Lucij Catilinæ coniuratione contra Romanum senatum,& itē de bello Iugurthæ,qui Numidiæ Rex factus,diu contra Romanos strenuè rem gessit.Historiam prætereà de Romanorum gestis,ut de Mario,& Sylla,necnon de Pompeio contra regem Mithridatem:quod opus libris aliquot à Sallustio absolutū traditur.Et adhuc supersunt quædam ueluti absolutissimi operis reliquiæ, in quibus Sallustij diligētia in historia describenda,atq; grauitas apparet.In parte operis de rebus Punicis tāto animi studio incubuit,ut à quibusdam scriptum sit, eam regionē adijsse, ac maxima solertia perlustrasse, quò maiore fide, atque officio ueritatem exploraret. Anienus certè Rufus plurimum Sallustij diligentiam, atque studium commendauit. Sed & Gellius, uir Romanus,qui ueterum eruditionis Aristarchus habetur, ita de Sallustij oratione differit:Elegantia,inquit,Sallustij,uerborumq; facundia, & nouandi studiū, cum multa prorsus inuidia fuit. Plures non mediocri ingenio uiri conati sunt reprehēdere pleraq;,& obtrectare: in quibus plura inscitè, aut malignè uellicant.

Lib. 4. cap. 15.

Quin & hunc proprietatis seruantissimum uocat.

Titus

Titus autem Liuius tã iniquus Sallustio fuit, sicut ab Anneo Seneca scribitur, ut quædam ex historia Thucydidis translata, & eleganter assumpta, uelut deprauata & corrupta illi obiecerit. Idq; ipsum nõ in Thucydidis gratiam effecit, ut Arellius Fuscus dicebat: uerùm putauit se facilius Sallustiũ uincere, si prius Thucydidem ipsum præferret. Asinius quoq; Pollio librũ scripsit, quo Sallustij scripta reprehenderet, q. in ijs nimia quadam affectatione antiquitatẽ sequeretur. Fabius uerò Quintilianus, uir maturo, & graui iudicio asseruit oratione Sallustij, atq; breuitate nihil fieri posse perfectius, præsertim apud uacuas, & eruditas aures. Neq; ueritus est idẽ Fabius auctori Thucydidi in scribenda historia apud Græcos principi, Sallustiũ ipsum opponere, sicuti Titũ Liuiũ Herodoto. Quo factũ est, ut cũ plures uoluerint dicẽdi genus Sallustianũ sequi, minimè sint assequuti. Est enim eius oratio tã absoluta, tã casta, & innocens, ut meritò ab eruditis diuina breuitas cẽseatur. Nã et Aruntius, qui belli Punici historiã scripsit, Sallustio tantum concessit, ut eius orationẽ maximo studio sequeretur: quod alibi diximus. Nec illud ignoratur, consueuisse Sallustium magno labore, ac studio scibere, ut nihil nõ absolutũ, atq; perfectum uideri posset: quod ex ipsa lectione facilè colligitur. Amicos in primis habuit doctrina, & ingenio nobiles, ut Corneliũ Nepotẽ, Messalã, & Nigidiũ Figulũ, qui perijsse in exilio traditur. Iuliũ præterea Cæsarẽ magno studio dilexit: à quo etiam, ut creditur, dignitate præfecturæ honestatus est. Illud item Sue-

tonio refertur, Lenæũ grãmaticũ Pompeii libertum Satyras cõtra Sallustium composuisse, eumq; mordaci, & uirulẽto carmine lacerasse, ut qui lurconem illum, popinonemq;, & nebulonem, ac lastaurum appellarit, tum uita scriptisq; mõstrosum, ac M. Catonis furẽ ineruditissimũ; quod ipsum nõ alia ratione à Lenæo factum creditur, quàm ut studiũ suum, atq; officiũ erga patronũ Pompeium probaret: quem uirum Crispus Sallustius ore probo, animo aũt inuerecũdo esse scripserat. Itaq; mirandũ non est, si tam acerbè, atq; satyricè libertus Lenæus cõtra Sallustiũ aciem styli exacuit. Quantũ odii, atq; inimicitiæ inter hunc, & M. Ciceronem extiterit, notissimũ est: quod utriusq; uiolentæ, atq; acerrimæ orationes ita demõstrant, ut neuter uideri possit satis sui rationẽ habuisse, dum alteri malediceret. Qua in re non sunt multa referenda, cùm ex Hieronymi, ac Fabij auctoritate constet eos homines longè aberasse, qui confictas magis orationes ab alijs, quã à Sallustio, et Cicerone habitas crediderint. Et sanè tã corruptis moribus Sallustius, ingenio tã procliui ad luxum fuit, ut paternã domũ uiuẽte adhuc pater turpissima ratione uenalẽ haberet, quod illi inter alia uitia à Marco Cicerone exprobratur. Sed à Varrone etiã, & Gellio traditũ est, eundẽ fuisse in adulterio deprehensum ab Annio Milone, lorisq; cæsum, ac data pecunia dimissum. Qua ratione factũ est, ut Marcus Cicero appellare illum non dubitauerit mensarũ asseclam, cubiculorum pellicem & adulterũ. Dignitates publicas gessit, & quæsturæ, ac tribunatus honorẽ

assecu-

assecutus est, sed nulla quidē laude, aūt cōmendatiōne, adeò libidine magis, quàm ratione & publicè, & priuatim uixit: nam & bis uocatus est in iudicium, & ad iudicum subsellia attractus, fortuna extrema (ut inquit Cicero) stetit. Scribunt autem grammatici ea causa de Senatu eiectum fuisse à Censoribus, quòd ingenti libidine matronas consectaretur. Illud *quoque de Sallustio relatum est, patrocinio, & fauore* C. *Cæsaris consecutum fuisse præturam* Africæ *interioris: ex qua diues factus, cùm in urbē rediret, precio sißimos, atq; amœnißimos hortos in regione ad malū puni cum comparauit, ac* Tiburti *uillā; quæ à* Cicerone *itidem illi obiiciuntur.* Neq; *desunt qui scribant* Terentiam Marci Ciceronis *uxorē, ab eo repudiatā,* Sallustio *nupsisse, ac deinceps* Messalæ Coruino, *uiro in eloquentia clarißimo. quod etiā suo loco scripsimus. Sciēdū est fuisse plures Sallustios.* Nam *&* Cneus *à* Marco Tullio *celebratur in Sallustiorum familia insignis, &* M. Ciceroni, *ac* Cn. Pom. *maximè familiaris. quod ex iis epistolis colligitur, quas* Cicero *ad* Pomponiū Atticum *scribit.* Q*ua in re imprudenter quidam decepti sunt, cùm Sallustii* Empedoclea *ignorarent, ut alibi demonstraui. Sunt qui tradant ad annum secundum &* L X. *eū uixisse, & in patria annis aliquot post obitum* C. *Cæsaris diē extremum obiisse: quod ex ueterū cōmētariis colligitur.* Illud *præterea de hoc ipso* Crispo Romæ *circumlatum est, ut multi testantur:*

Hic *erit, ut perhibent doctorum corda uirorum,*
Crispus Romana *primus in historia.*

IACOBI BONONIENSIS
IN CATILINAM SALLVSTII
annotatiunculæ.

IN *Catilina, Iugurthaq; Salluſtij Criſpi quædā ue lociter tranſcurrentes annotamus.* In primis il-
Gellius li. *lud ex Gellio exponētes, quod præfatione ita legitur:*
4. ca. 15. *At mihi tametſi haudquaquàm par gloria ſequatur*
Pagi. 2. *ſcriptorē & auctorē rerū: tamē in primis arduū uide*
lin. 26. *tur res geſtas ſcribere. Arduū hic poſitū eſt non pro difficili tantū, ſed pro eo quoq; quod Græci* δυσχερὲς *aut* χαλεπὸν *uocant: quod eſt tum difficile, tum moleſtum quoque, incommodum, & intractabile.*

Gellius li. *Ex eodē legendum, Satis loquētiæ, ſapientiæ parū.*
1. ca. 15. *non eloquētiæ. ut uulgus ſolet. Nam ſi cùm* Cicero *de ijs uerba faceret, qui arte dicendi abutebantur, in malo non eſt auſus eloquentiam nominare, ut obſeruauit*
Pag. 4. *Victorinus rhetor clariſſimus, tanquam eloquentia,*
lin. 14. *ut dixit Cælius, ſit quædā innocentia: nec niſi in bonā partē poſſit deflecti: cūq; Catonis illa nouiſſima definitione* Oratoris, *omniūq; opinione rhetorū comprobatum ſit eloquentiam tantum uiro bono, innocentiq; conuenire:* Salluſtius *clariſſimus dicendi magiſter, ac artifex ſubtiliſſimus duo hæc haud miſcuiſſet penitus diſcordia, eloquētiā, & malignitatē.* Audacter *igitur tum* Au. Gellii *auctoritate, tum magis ratione, ſatis loquentiæ legendum, non eloquentiæ, ſecundum prophanum, atque imperitum uulgus grammatiſtarum.*

Pag. 8.
lin. 24. *Nedum illi corruptis moribus, uictoriæ obtēperarent.*

rẽt,legimus ex Priſciano,Auguſtinoq; *locũ hũc citantibus.*Nedum *pro ſaltẽ poſitum eſt.*Et *hic ſenſus:*Saltẽ *neceſſe fuit milites hos tanta indulgẽtia,imo licentia imperatoris corruptos uictoriæ obtẽperare: quod eſt pro libidine,impetuq; uictoriã citra modũ exercere.*

Libido *ſtupri,ganeæq;,cæteriq; cultus non minor inceſſerat.*Cultum *accipimus pro elegantia:quæ apud ueteres pro uitio ſæpius reponebatur:quod* Catonis *auctoritate probat* Gellius,*ſcribens elegantem,dictũ antiquitus,non ob ingenii elegantiam,ſed qui nimis læto,amœnoq; cultu eſſet.*Cultus *ad hoc apud ueteres nunc in bonam,nunc in malam partem accipiebatur.* Horatius: Mundus *erit,qui nõ offendet ſordibus: atq;* In *neutram partem cultus miſer.* Pag. 9. lin. 16.

Sed *anteà item pauci coniurauere contra* Remp. *in quibus fuit* Catilina:*de quo quàm ueriſsimè potero dicã.*Quia *pleriq; de quo legũt,nec hoc relinquimus.* De *qua igitur legatur,nõ de quo,ex antiquo,& fideli codice.*Hic *enim,ut ait* Diomedes *locum hunc expo= nens, eſt ſecunda anaphora: per quam elocutio non conuenienter reſpondens,aliud infert occultè.*De *qua enim,intelligendum coniuratione.* Pag. 12. lin. 12.

Nunquàm Hiſpanos *prætereà tale facinus feciſſe.* Notanda *hic uox iſta prætereà,quæ hoc in loco tem= pus præteritum ſignificat : quod annotauit* Agretius: *quod rariſsimè inuenies.* Pag. 13. lin. 13.

Atq; *eo dictante feciſſe quò fidi magis inter ſe fie= rent.*Sic *paſsim legitur.*Nos *autem putamus ſic emen= dari poſſe,* Atque *eò dictant effeciſſe.* Pag. 16. lin 3.

Pag. 20. lin. 1. *Q. Martius rex et Q. Metellus, nã uterq; ad urbẽ Imperatores erant.* Quid uerbũ hoc, ad urbẽ, significet, eleganter exponit Asconius his uerbis: Omnis enim magistratus, qui intramuranus non est: etiam si administrator Romæ est ad urbem dicitur.

Et quia mentio facta est de hac præpositione ad: obiter, & in transcursu ponatur differentia inter ad, & in, non medius fidius spernenda: quippe quæ particulæ non unum, idemq; signant, ut uulgò creditur. Nam in forum ire, est forum intrare, Ad forum autẽ ire, in locum proximum foro: sicut etian non unum est ex theatro, & à theatro uenire: nã qui ex theatro se uenire dicit, ex ipso uenit theatro: qui uero à theatro, non ex ipso theatro, sed ex loco, qui proximus theatro est.

Pag. 23. lin. 26. *Ceteræ multidudini diẽ statuit, antequã sine fraude liceret ab armis discedere: præter rerũ capitalium condemnatis:* legendũ ante quã: ita ut quam relatiuũ nomen sit. Et hic est sensus: Præscriptus est dies ceteris, ante quã diẽ poßẽt armis impune discedere, sine periculo, ac noxa, exceptis condemnatis. Fraus autẽ hic pro periculo ponitur: in quã significationẽ ueteres iurisconsulti sæpius usurpauere: ut ait Seruius, illud Verg. exponens, Quis deus in fraudẽ. Ad hoc, præter condemnatis, dictum est pro condemnatos, quam rem obseruauit Priscianus in libris de constructione.

Pag. 36. lin. 11. Apud eundẽ in oratione Cæsaris menda est. *Hi cœpere peßimũ quenq;, & omnibus inuisum, indẽnatũ necare. Ea lege populus lætari:* lege, dictio, expungatur, tum

tum ex antiquo codice, tum maximè sensu. Nulla.n. legis hic facta est mētio. Ad hoc, ea, accusatiuus est, quod etiā Prisciano auctore aduertimus, hunc locū citante.

In oratione Catonis inualuit error, & macula in omnibus codicibus etiā uetustißimis, ubi legitur, Vereor ne ista uobis mansuetudo, & misericordia, si illi arma ceperint, in miseriam conuertetur. Ne, hic positum est pro nimis: unde, uereor, particula expungēda, Donato auctore locum hunc ita citante: Næ ista mansuetudo, & misericordia in miseriam cōuertetur. Næ hic pro nimis positum. Cicero: Næ isti uehementer errant. sic ergo legatur, Næ ista mansuetudo, & misericordia, si illi arma ceperint, in miseriam conuertetur. Pag. 40. lin. 14.

Ac sicut effœta parentum multis tempestatibus haud sanè quisquam Romæ uirtute magnus fuit. Sunt qui putant legendum, effœta parente. Cæterùm cùm omnes codices parentum habeāt: nihil immutando sensus ita explicari posse uidetur, sicq; ordinandum puto, Haud sanè quisquam Romæ uirtute magnus fuit: sicut effœta, subaudi Rep. & erit ablatiuus absolutus, effœta dico magnis tempestatibus parentum, hoc est, calamitatibus maiorū: per quod innuere uidetur bella ciuilia, & discordias intestinas in caussa fuisse, ut nullus iam multis seculis clarißimus emerserit. Pag. 42. lin. 5.

Illud etiam in fine Cati. ita legendum arbitramur: Pauci quos medios cohors prætoria disiecerat, paulò diuersi alis alibi stantes, omnes tamē aduersis uulneribus ceciderant. Alis enim antiquitus dicebatur, quod nunc alius, auctoribus eodem Diomede, ac Prisciano. Pag. 48. lin. 3.

Pag. 61. lin. 1. N *Iugurtha ad hoc primum illud occurrit.* Nunc *uerò exul patria, domo, solus, atque omnium rerum honestarum egens, quos accedam, aut quos appellem ?* Ex Donato corrigendum est, Quos accidam. Accidere enim eodem auctore est gestum corporis ostendere in humilitatem cadentis: quod est iuxtà cadere. Tranquillus in Claudio: Et præ metu ad genua sibi accidentem Imperatorem salutauit: non accedentem. ut passim legitur.

Pag. 66. lin. 25. In eodem in Africæ descriptione illud est: Prima Cyrene Coloni Thereon. Vbi interpres in sole caligat, hallucinaturq; pueriles nugas blacterans. Sic enim inquit, Colonia Thereon, nomina sunt ciuitatum. Ordo autem est, prima est Cyrene Colonia Thereon, id est, Thereorum. Est enim Thereon genitiuus Græcus: sicut Philenon aræ, pro Philænorum, si Latinè proferantur. Cyrene uerò ob hoc Thereorum Colonia dicitur, quoniam Therei eam condidere: qui ex Laconia profecti Therã insulam coluerũt: dequa Callimachus:

Nomine Calisto primùm: sed post modò Thera
Dicta fuit tellus urbis origo meæ,

Pag. 89. lin. 11. Illud quoque ita legendum putamus: Cùm interim Metellus ignarus hostium monte digrediens cum exercitu conspicatur: non ut uulgò, conspicitur. Hoc quoque ex Donato.

gag. 106 lin. 6. Dum ipse ad imperandũ Tisidiũ uocaretur, Imperandum expone, ut ei imperaretur. Est .n. modus ge-

rundij

rundij in significatione paßiua. Quod annotauit Seruius in Bucol. Verg. illud exponens: Frigidus in pratis cantãdo rumpitur anguis. Vergil. ad hoc alibi: Vritq; uidendo Fœmina: quod est, dum cantatur, & uidetur. Verum in hac uoce, imperandum, legendum, & alia id genus, rarenter inuenies significationẽ paßiuam. Nos tamen in epistolis Ciceronis obseruauimus dictum, ad succedendum, id est ei succederetur.

Quæ post quàm modò gloriosa, neque patrandi belli cognouit. Ita legendum ex Prisciano, absque uerbo caussa: dum id ostendit, quomodo Latini sæpius hac prætermißione utuntur in huiusmodi genitiuis seu uocibus, ut subaudiatur caussa: ut cum dicimus, populi seruandi laborat: et Reip. defendendæ periclitatur, deest caußa. Pag. 121 lin. 9.

Comperio Bocchum magis fide Punica. Comperior legendum, tum ex antiquo codice, tum ex Prisciano locum hunc allegante: paßiua enim uox est in significatione actiua, iuxta illud: Pag. 138 lin. 10.

Et pictis bellantur Amazones armis. Et illud:
Hoc pinguem & placitam paci nutritor oliuam. Pag. 139

Illud etiam penè in calce Iugurthæ sic ab omnibus legitur ferè: ego flumen Mulucham, quod inter me & Micipsam fluit, non egrediar. Tu autem periculo meo Mulucha legito. Mulucha nanq; genere neutro pronunciatur. Vt enim ait Caper, duo barbara neutri generis lecta sunt apud Sallustium Mulucha, & Duria. lin. 15.

Rure

RVRSVS ALIA SALLVstij uita, incerto auctore.

CRispus Sallustius genus ex Amiterno Sabinorũ agro duxit, C. Sallustio patre genitus. Ex liberalibus artibus, in quibus educatus erat, præter eruditionẽ nihil accepit. Omnibus uoluptatibus turpissimè indulsit: paternã domũ uendidit, ut crimine adulterij se redimeret. Ex quæstura, et tribunatu nullã laudẽ est assecutus. Fauente C. Cæsare prætor Aphricam sortitus prouinciã expilauit, et exhausit: tantũq; inde pecuniarũ reportauit, ut amœnißimos hortos sub quirinale extra pomerium ad Collinã portam titulo sui nominis empto loco habuerit, atque adornauerit, non uulgares illius seculi, & posteriorũ ætatibus delicias, atq; seceßũ: usq; ad exactã ætatẽ libidinis auidus, & potens: in amicitia uarius, et inconstans. Sæpius tamẽ liuido dente momordit. Habitus est ore improbo, & animo inuerecũdo. Manes Pompeij Magni, existimãs hac uia se Cæsari gratiorem fore, lacerare ausus est. Vnde in Sallustiũ Lenæus Põpeij libertus scripsit, moresq; eius sigillatim paucis uocabulis expreßit, Nebulonẽ, Lurconẽ, Popinonem, & Lastaurum appellans: uox postrema indicat fuisse hominẽ ualidæ libidinis. Scripsit stylo non abhorrente à ueteribus. Extat cõiuratio Catilinæ, & Bellũ Iugurthinum, & quædã conciones è libris bellorũ ciuiliũ. Vt secreta inimici fidelius intelligeret, Terentiam à Cicerone repudiatam duxit uxorem, quæ tertio nupsit Messalæ Coruino.

Fragmen

FRAGMENTVM

ORATIONIS CICERONIS PRO M. COELIO, IN QVO MORES CATILINAE TANQVAM PENICILLO EXPRIMVNTVR.

ABVIT *enim Catilina, sicuti meminisse uos arbitror, permulta maximarum non expressa signa, sed adumbrata uirtutum.* Vtebatur *hominibus improbis multis: & quidem optimis se uiris deditum esse simulabat.* Erant *apud illum illecebræ libidinum multæ: erat etiam industriæ quidam stimuli, ac laboris.* Flagrabant *uitia libidinis apud illum, uigebant etiam studia rei militaris.* Neque *ego unquam fuisse tale monstrum in terris ullum puto tam ex contrarijs, diuersisq; inter se repugnantibus naturæ studijs, cupiditatibusq; conflatum.* Quis *clarioribus uiris quodam tempore iucundior?* Quis *turpioribus coniunctior?* Quis *ciuis meliorum partium aliquando?* Quis *tetrior hostis huic ciuitati?* Quis *in uoluptatibus inquinatior?* Quis *in laboribus patientior?* Quis *in rapacitate auarior?* Quis *in largitione effusior?* Illa *uerò,* Iudices, *in illo homine mirabilia fuerunt, comprehendere multos amicitia, tueri obsequio, cum omnibus communicare, quod habebat, seruire temporibus suorum omnium: pecunia, gratia, labore corporis, scelere etiam si opus esset audacia, uersare suam naturam,*

ram,

ram, & urgere ad tempus, atque huc, & illuc torquere, & flectere. Cum tristibus seuerè, cum remissis iucundè, cum senibus grauiter, cum iuuentute comiter, & cum facinorosis audacter, cum libidinosis luxuriosè uiuere. Hac ille tam uaria, multipliciq; natura, cùm omneis omnibus ex terris homines improbos, audacesq; collegerat, tum etiam multos forteis uiros, & bonos specie quadam uirtutis aßimulato tenebat: neque unquam ex illo delendi huius imperij tam sceleratus impetus extitisset, nisi tot uitiorum tanta immanitas quibusdam facilitas, & patientiæ radicibus niteretur.

C. SALLVSTII CRISPI IN HISTORIAM DE CONIVRATIONE CATILINAE,

PROOEMIVM.

MNEIS *hominos, qui se se student præstare ceteris animantibus, summa ope niti decet, ne uitam silentio * transeant: ueluti pecora, quæ* Natura *prona, atque uentri obedientia finxit.* Sed *omnis nostra uis in animo, & corpore sita est.* Ani*mi imperio, corporis seruitio magis utimur.* Alterum *nobis cũ* Dijs, *alterũ cum belluis cõmune est.* Quo *mihi rectius esse uidetur ingenij, quàm uirium opibus, gloriam quærere: &, quoniam uita ipsa, qua fruimur, breuis est, memoriam nostri quàm maximè longam efficere.* Nam *diuitiarum, & formæ gloria, fluxa, atq; fragilis est:* Vir*tus clara, æternaq; habetur.* Sed *diu magnum inter mortaleis certamen fuit, ui ne corporis, an uirtute animi res magis militaris procederet.* Nã *& prius, quàm incipias, consulto: & ubi consulueris, maturè facto opus est.* Ita *utrunque per se indigens, alterum alterius auxilio eget.* Igitur *initio* Reges *(nam in terris nomen imperij id primum fuit) diuersi, pars ingenium, alij corpus exercebãt.* Etiam *tum uita hominũ sine cupiditate agitabatur.* Sua

Propositio ab officio hominis.

* *transigant*

Amplificat ab exẽplis.

Hæc sententia Demosthenis est.

cuiq; satis placebāt. Postea uerò quàm in Asia Cyrus, in Græcia Lacædemonij, & Athenienses cœpere urbeis, atque nationes subigere: libidinē dominandi caussam belli habere: maximam gloriam in maximo imperio putare: tum demū periculo atq; negocijs compertum est, in bello plurimùm ingeniū posse. Quòd si Regum, atq; Imperatorū animi uirtus, in pace ita, ut in bello ualeret: æquabilius, atq; constantius sese res humanæ haberēt: neq; aliud aliò ferri, neq; mutari, ac misceri omnia cerneres. NAM imperiū facilè his artibus retinetur, quibus initio partū est. Verū ubi pro labore desidia, pro cōtinētia, et æquitate libido, atq; superbia inuasere: fortuna simul cū moribus immutatur. Ita imperiū semper ad optimū quēq; à minus bono transfertur. QVAE homines arant, nauigāt, ædificāt, uirtuti omnia parēt. Sed multi mortales dediti uētri, atq; sōno, *indocti, incultiq;, uitā sicuti peregrinantes, transegere: quibus profectò contrà Naturā corpus uoluptati, anima oneri fuit. Eorū ego uitā mortemq; iuxtà æstimo: quoniā de utraq; siletur. VERVM enimuerò is demū mihi uiuere, atq; frui anima uidetur, qui aliquo negocio intētus, præclari facinoris, aut artis bonæ famā quærit. Sed in magna copia rerū, aliud alij natura iter ostendit. Pulchrū est benefacere Reip. etiā benedicere haud absurdum est, uel pace, uel bello clarū fieri licet et qui fecere, & qui facta aliorum scripsere, multi laudantur. Ac mihi quidē, tametsi haudquaquam par gloria sequatur scriptorē, et auctorem rerum: tamē in primis arduū uidetur res gestas scribere. Primū, quòd facta dictis sunt exæquāda: dehinc, quia pleriq;, quæ delicta

Aliud exēplum.

Γνώμη.

Γνώμη.

*indoctè, incultèq;

Inuersio.

Γνώμη.

Tertiū exēplum a litteris atq; ita digreditur ad institutū

cta reprehenderis, maleuolētia, & inuidia dicta putant. ubi de magna uirtute, atque gloria bonorum memores, quæ sibi quisq; facilia factu putat, æquo animo accipit: supra ea, ueluti ficta pro falsis ducit. Sed ego adolescentulus initio: sicuti pleriq;, à studio ad Remp. latus sum: ibiq; mihi aduersa multa fuere. Nam pro pudore, pro abstinentia, pro uirtute, audacia, largitio, auaritia, uigebant: quæ tametsi animus aspernabatur, insolēs malarū artiū: tamen inter tanta uitia imbecilla ætas ambitione corrupta tenebatur. Ac me, cū ab reliquis malis moribus dissentirem, nihilominus honoris cupido eadē: quæ ceteros fama, atq; inuidia uexabat. Igitur ubi animus ex multis miserijs, atq; periculis requieuit: & mihi reliquā ætatem à Rep. procul habendam decreui: non fuit consiliū, socordia, atq; desidia bonum ocium conterere, neq; uerò colendo agrum, aut uenādo, seruilibus'ue officijs intentū ætatē agere. sed à quo incepto, studioq; me ambitio mala detinuerat, eodem regressus, statui res gestas populi Romani carptim, ut quæquæ memoria digna uidebātur, perscribere: eò magis, quòd mihi à spe, metu, partibus Reip. animus liber erat. Igitur de Catilinæ cōiuratione, quàm ueriβimè potero, paucis absoluā. Nam id facinus in primis ego memorabile existimo, sceleris, atque periculi nouitate: de cuius moribus pauca prius explanāda sunt, quàm initium narrandi faciā.

Hæc sententia ex Thucydide est accepta e lib. 2. de funebri Pericli oratiōe.

Nam in historico potisſimum requiri solet fides: et M. Cic. lumē ueritatis appellat historiam.

C. SAL-

C. SALLVSTII CRI-
SPI DE CONIVRATIONE CATILINAE HISTORIA.

E Cornelio rum gener e natus.

VCIVS Catilina nobili genere natus, fuit magna ui & animi, & corporis: sed ingenio malo, prauoq;. Huic ab adolescentia bella intestina, cædes, rapinæ, discordia ciuilis grata fuere: ibiq; iuuentutem suam exercuit. Corpus patiens inediæ, uigiliæ, algoris, suprà quàm cuiquam credibile est. Animus audax, subdolus, uarius, cuiuslibet rei simulator, ac dißimulator, alieni appetens, sui profusus, ardens in cupiditatibus, satis loquentiæ, sapientiæ parũ. Vastus animus immoderata, incredibilia, nimis alta semper cupiebat. Hunc post dominationem L. Syllæ, libido maxima inuaserat Reipublicæ capiundæ: neq; id quibus modis assequeretur, dum sibi regnum pararet, quicquam pensi habebat. Agitabatur magis, magisq; in dies animus ferox inopia rei familiaris, & conscientia scelerũ: quæ utraq; his artibus auxerat, quas suprà memoraui. Incitabãt præterea corrupti ciuitatis mores, quos peßima, ac diuersa inter se mala, luxuria, atq; auaritia uexabant. Res ipsa hortari uidetur (quoniã de moribus ciuitatis tempus admonuit) suprà repetere, ac paucis instituta maiorum domi, militiæq;: quomodo Remp. habuerint, quantamq; reliquerint: utq; paulatim immutata ex pulcherrima, et optima, peßima, ac flagitiosißima facta sit, disserere.

Occasio Catilinæ oblata affectandi imperii Syllæ exemplo.

VRbem Romam (ſicuti ego accepi) cõdidere, atq; habuere initio Troiani: qui Ænea duce, profugi, incertis ſedibus uagabantur: cumq; his Aborigenes, genus hominum agreſte, ſine legibus, ſine imperio, liberũ, atq; ſolutum. Hi poſtquam in una mœnia conuenere, diſpari genere, diſsimili lingua, alius alio more uiuentes, incredibile memoratu eſt quàm facilè coaluerint. Sed poſtquàm res eorum ciuibus, moribus, agris aucta, ſatis proſpera, ſatisq; pollens uidebatur: ſicuti pleraq; mortaliũ habentur: inuidia ex opulẽtia orta eſt. Igitur Reges, populiq; finitimi bello tẽtare, pauci ex amicis auxilio eſſe. Nam ceteri metu perculſi à periculis aberãt. At Romani domi, militiæq; intenti, feſtinare, parare, alius alium hortari, hoſtibus obuiam ire, libertatem, patriam, parentesq; armis* tegere. Pòſt ubi pericula uirtute propulerãt, ſocijs, atq; amicis auxilia portabant, magisq; dandis, quã accipiendis beneficijs amicitias parabãt. Imperium legitimum, nomen imperij regium habebant. Delecti, qui bus corpus annis infirmum, ingenium ſapientia ualidum erat, Reip. conſultabant; hi uel ætate, uel curæ ſimilitudine Patres appellabantur. Pòſt ubi imperium regium, quod initio conſeruandæ libertatis, atq; cauſſa augendæ Reip. fuerat, in ſuperbiam, dominationemq; ſe conuertit, immutato more, annua imperia, binosq; imperatores ſibi fecere. Eo modo minimè poſſe putabant per licentiã inſoleſcere animum humanum. Sed ea tempeſtate cœpere ſe quiſq; magis extollere, magisq; ingenium in promptu habere. NAM regibus boni, quàm mali ſuſpectiores ſunt, ſemperq; his aliena uirtus formidoloſa eſt. Sed ci-

Ad hæc alludit Virg libro. 7. Saturni gẽtem haud uinclo, et c.

*protegere.

Elegãs nor ma Thucydidis.

Quia ita Remp. gererent, ut pater rẽ familiarem.

Γνώμη.

uitas(incredibile est memoratu) adepta libertate, quātū breui creuerit, tāta cupido gloriæ incesserat. Iam primū iuuentus, simul ac belli patiens erat, in castris per laborem usu militiam discebat, magisq; in decoris armis & militaribus equis, quàm in scortis, atq; in conuiuijs libidinem habebāt. Igitur talibus uiris nō labor insolitus, nō locus ullus asper, aut arduus erat, non armatus hostis, formidolosus. Virtus omnia domuerat. Sed gloriæ maximū certamē inter ipsos erat. Sic se quisq; hostē ferire, murum ascēdere, conspici, dum tale facinus faceret, properabat: eas diuitias, eamq; bonā famam, magnamq; nobilitatē putabāt. Laudis auidi, pecuniæ liberales erāt. Gloriam ingentem, diuitias honestas uolebāt. Memorare possem, quibus in locis maximas hostium copias populus Romanus parua manu fuderit, quas urbes natura munitas pugnando ceperit, ni ea res longius nos ab incepto traheret. SED profectò Fortuna in omni re dominatur: ea, res cunctas ex libidine magis, quàm ex uero celebrat, obscuratq;. Atheniensium res gestæ, sicuti ego existimo, satis amplæ, magnificæq; fuere, uerùm aliquantò minores tamen, quàm fama feruntur. Sed quia prouenere ibi scriptorum magna ingenia, per terrarum orbem Atheniensium facta, pro maximis celebrantur. Ita eorum, qui ea fecere, uirtus tanta habetur, quantū uerbis* ea potuere extollere præclara ingenia. At populo Rom. nunq̄ ea copia fuit, quia prudentißimus quisque maxime negociosus erat: ingeniū nemo sine corpore exercebat, optimus quisque facere, quàm dicere, & sua ab alijs benefacta laudari, quàm ipse aliorum narrare malebat. Igitur domi, mili-

tiæ

Exēpla bene cōstitutę Reip.

Collatiões egregiæ. Nam raro plures diuitiæ honeste parantur.

Γνώμη.

* eam

Amplificat rem Romanā ab exēplo, seu cōparatione,

tiæq; boni mores colebantur. Cõcordia maxima, minima auaritia erat. Ius, bonumq; apud eos non legibus magis, quàm Natura *ualebat.* Iurgia, *discordias, iras, simultates cũ hostibus exercebant, ciues cum ciuibus de uirtute certabant.* In *supplicijs* Deorũ *magnifici, domi parci, in amicos fideles erant.* Duabus *his artibus, audacia in bello, ubi pax euenerat, æquitate, seq;, remq; publicã curabant.* Quarũ *rerum ego maxima documenta hæc habeo, quod in bello sæpius uindicatũ est in eos, qui cõtra imperium in hostẽ pugnauerant: quiq; tardius reuocati prælio excesserant, q̃ qui signa relinquere, aut pulsi loco cedere ausi erant.* In *pace uerò beneficijs magis, q̃ metu imperium agitabant:* & accepta iniuria ignoscere, quàm persequi malebant.* Sed *ubi labore atq; iustitia* Resp. *creuit, reges magni bello domiti, nationes feræ, & populi ingentes ui subacti,* Carthago *æmula imperij* Romani, *à stirpe interijt: cuncta maria, terræq; patebant: sæuire* Fortuna, *ac miscere omnia cœpit. qui labores, pericula, dubias, atq; asperas res facilè tolerauerãt, ijs ociũ, diuitiæq; optandæ, aliis oneri, miseriæq; fuere.* Igitur *primò pecuniæ, deinde* Imperii *cupido creuit, ea quasi materies omniũ malorũ fuere.* NANQVE *auaritia fidẽ, probitatẽ: ceterasq; bonas arteis subuertit: pro his supbiã, crudelitatẽ,* Deos *negligere, omnia uenalia habere edocuit.* Ambitio *multos mortales falsos fieri subegit: aliud clausum in pectore, aliud in lingua promptum habere: amicitias, inimicitiasq; non ex re, sed ex commodo æstimare: magisq; uultum, quàm ingenium bonum habere.* Hæc *primò paulatim crescere, interdũ uindicari.* Pòst, *ubi contagio*

Iure summo i castris actũ est, domi ex æquo & bono.

**accepta iniuriam*

Γνώμη.

bis

quasi pestilentia inuasit, ciuitas est immutata, imperiũ ex iustißimo, atq; optimo crudele, intolerandũq; factũ est. Sed primo magis ambitio, quàm auaritia animos hominum exercebat, quod tamen uitium propius uirtuti erat. NAM gloriam, honorem, imperium bonus, et ignauus æquè sibi exoptãt. Sed ille uera uia nititur, huic quia bonæ artes desunt, dolis, atq; fallacijs cõtẽdit. AVARITIA pecuniæ studium habet, quam nemo sapiens concupiuit, ea quasi uenenis malis imbuta, *corpus uirile, animumq; effœminat, semper infinita, insatiabilis est: neq; copia, neq; inopia minuitur. Sed post quã L. Sylla, armis recepta Rep. bonis initijs malos euentus habuit, rapere omnes, trahere, domum alius, alius agros cupere, neq; modũ, neq; modestiam uictores habere, fœda, crudeliáq; in ciueis facinora facere. Huic accedebat q̃ L. Sylla exercitum, quem in Asia ductauerat, quo sibi fidum faceret, contra morem maiorũ, luxuriosè, nimisq; liberaliter habuerat. Loca amœna, uoluptaria facile in ocio feroces militũ animos mollieuerãt. Ibi primũ insueuit exercitus populi Rom. amare, potare, signa, tabulas pictas, uasa cælata mirari, ea priuatim, ac publicè rapere, delubra spoliare: sacra, profanaq; omnia polluere. Igitur hi milites, post quã uictoriã sunt adepti, nihil reliqui uictis fecere. QVIPPE secũdæ res sapientiũ animos fatigant, nedũ illi corruptis moribus uictoriæ temperarent. Postquàm diuitiæ honori esse cœpere, & eas gloria, imperium, potentia sequebantur, hebescere uirtus, paupertas probro haberi, innocentia pro maleuolentia duci cœpit. Igitur ex diuitijs iuuentutem luxuria, atq; auaritia, cum superbia

Marginal notes: Exemplũ corruptæ ciuitatis. Ambitio. — Γνώμη. — Γνώμη. — *corpus, animũq; uirilem — Luxus. — Præter disciplinã militarem. — Γνώμη.

bia inuasere: rapere, cosumere, sua paruipendere, aliena cupere, pudorem, pudicitiam, diuina, atque humana promiscua, nil pensi, neque moderati habere. Operæpreciũ est, cùm domos, atque uillas cognoueris in urbium modũ ædificatas, uisere templa Deorum, quæ nostri maiores religiosißimi mortales fecere. Verùm illi delubra Deorũ pietate, domos suas gloria decorabant, neque uictis quicquam, præter iniuriæ licentiam eripiebant. At hi contrà ignauißimi homines, per summum scelus omnia ea socijs adimere, quæ fortißimi uiri uictores reliquerãt, *pinde quasi iniuriã facere, id demũ esset imperio uti. Nam, quid ea memorẽ, quæ nisi ijs, qui uidere, nemini credibilia sunt? à priuatis cõpluribus subuersos monteis, maria constrata esse, quibus mihi uidentur ludibrio fuisse diuitiæ. quippe quas honestè licebat habere, abuti per turpitudinem properabant. Sed libido stupri, ganeæ, ceteriq; cultus nõ minor incesserat: uiri muliebria pati, mulieres pudicitiam in propatulo habere, uescendi causa terra, mariq; omnia exquirere, dormire prius, quàm somni cupido esset, non famem, non sitim, neq; frigus, neq; laßitudinem opperiri, sed ea omnia luxu antecapere. Hæc iuuẽtutem, ubi familiares opes defecerant, ad facinora incendebant. Animus imbutus malis artibus, haud facilè libidinibus carebat, eò profusius omnibus modis quæstui, atq; sumptui deditus erat. In tãta tamq; corrupta ciuitate, Catilina, id quod factũ facillimum erat, omnium flagitiorũ atq; facinorum circum se, tanquã stipatorũ cateruas, habebat. Nam quicunq; impudicus, adulter, ganeo, alea, manu, uẽtre, pene, bona patria dißipauerat, quiq; alienũ æs

Ab exemplo.

*proinde

Propositio.

Distributio.

A 5 grande

grande cõflauerat, quo flagitium, aut facinus redimeret: præterea omnes undiq; parricidæ, sacrilegi, cõuicti iudicijs, aut pro factis iudicium timentes: ad hoc quos manus, atq; lingua periurio, aut ciuili sanguine alebat: postremò oẽs quos flagitium, egestas, conscius animus exagitabat, hi Catilinæ proximi, familiaresq; erãt. Quòd si quis etiam uacuus à culpa in amicitiam eius inciderat, quotidiano usu, atque illecebris, facilè par similisq; ceteris efficiebatur. Sed maximè adolescentũ famialiaritates appetebat: eorum animi molles, & ætate fluxi, dolis haud difficulter capiebantur. Nam, ut cuiusq; studium ex ætate flagrabat, alijs scorta præbere, alijs canes, atq; equos mercari: postremo neq; sumptui neq; modestiæ suæ parcere, dum illos obnoxios, fidosq; sibi faceret. Scio fuisse nonnullos, qui ita existimarent, iuuentutẽ, quæ domũ Catilinæ frequentabat, parum honestè pudicitiam habuisse. Sed ex alijs rebus magis, quàm q̃ cuiquam id cõpertum foret hæc fama ualebat. Iã primum adolescens Catilina, multa nefanda stupra fecerat cũ uirgine nobili, cum sacerdote Vestæ, & alia huiusmodi cõtra ius, fasq;. Postremò captus amore Aureliæ Orestillæ, cuius præter formã nihil unquam bonus laudauit, quòd ea nubere illi dubitabat, timens priuignũ adultum ætate, pro certo creditur, necato filio, uacuam domum scelestis nuptijs fecisse. Quæ quidẽ res mihi in primis uidetur caussa fuisse facinoris maturandi. Nanq; animus impurus, Dijs, hominibusq; infestus, neq; uigilijs, neq; quietibus sedari poterat, ita conscientia mentem exagitatam uastabat. Igitur color eius exanguis, fœdi oculi, citus modò, modò tardus incessus:*

His artibus inescabat adolescẽtes

Amplificat rẽ ab ætate recensens etiam superioris ætatis Catilinæ uitia.

Ita ut p̃ se ferret perturbatę mẽtis omnia indicia.

*ei exa

prorsus

*prorsus in facie, uultuq; uecordia inerat. Sed iuuētutem, quam (ut suprà diximus) illexerat, multis modis mala facinora edocebat. Ex illis testes, signatoresq; falsos cõmodare: fidem, fortunas, pericula, uilia habere. Pòst ubi eorum famam, atq; pudorem attriuerat, maiora alia imperabat. Si caussa peccandi in præsens minus suppetebat, nihilominus insontes, sicuti sontes circũuenire, iugulare: scilicet ne per ocium torpescerēt manus, aut animus: gratuito potius malus, atq; crudelis erat. His amicis, socijsq; confisus Catilina: simul, quòd æs alienum per omnes terras ingens erat: & quod pleriq; Syllani milites largius suo usi, rapinarum, & uictoriæ ueteris memores, ciuile bellum exoptabant, opprimendæ Reip. consilium cepit. In Italia nullus exercitus erat: *Cn. Põpeius in extremis terris bellum gerebat: ipsi consulatũ petendi magna spes: Senatus nihil sanè intentus: tutæ, trãquillæq; res omnes. Sed ea prorsus opportuna Catilinæ *uidebantur. Igitur circiter Calend. Iunias L. Cæsare, & C. Figulo Consulibus, primò singulos appellare, hortari alios, alios tentare: opes suas, imparatam Rempublicam, magna præmia coniurationis docere. Vbi satis explorata sunt, quæ uoluit, in unum omnes conuocat: quibus maxima neceßitudo, & plurimum audaciæ inerat. eò conuenere Senatorij ordinis, P. Lentulus Sura, P. Antronius, L. Caßius Longinus, C. Cethegus, P. & Seruius Syllæ Serui filij, L. Vargunteius, Q. Annius, M. Porcius Lecca, L. Bestia, Q. Curius: præterea ex Equestri ordine M. Fuluius Nobilior, L. Statilius, P. Gabinius Capito, C. Cornelius: ad hoc multi ex colonijs, & municipijs domi nobiles. erant*

Occasio & tẽporis opportunitas.

* *scilicet*

* *erant*

praetereà

*præterea cõplures paulò occultius cõsilij huiusce parti cipes nobiles, quos magis dominationis spes hortabatur, quàm inopia, aut alia necessitudo. Ceterum iuuentus ple raq; sed maximè nobiliũ Catilinæ inceptis fauebat. Qui bus in ocio uel magnificè, uel molliter uiuere copia erat: incerta pro certis, bellum q̃ pacem malebant. Fuere item ea tẽpestate, qui crederẽt M. Liciniũ Crassum non igna rum eius cõsilij fuisse, quia Cn. Pompeius inuisus ipsi, ma gnũ exercitũ ductabat, cuiusuis opes uoluisse cõtra illius potentiã crescere: simul cõfisum, si coniuratio ualuisset, facilè apud eos se principem fore. Sed anteà itẽ coniura uere pauci contra Remp. in quibus Catilina fuit, de qua, quã uerissimè potero, dicam. L. * Iulio, M. Lepido Con sulibus, P. Antronius, & P. Sylla designati Consules, le gibus ambitus interrogati, pœnas dederant. Pòst paulò Catilina pecuniarum repetundarũ reus, prohibitus erat petere Consulatum: q intra legitimos dies profiteri ne quiuerit. Erat eodem tempore Cn. Piso adulescens, nobi lis summæ audaciæ, egens, factiosus: quem ad perturban dam Rẽp. inopia, atq; mali mores stimulabant. Cum hoc Catilina, & Antronius, circiter nonas Decembris cõmu nicato consilio parabant in Capitolio Calen. Ian. L. Tor quatum, & L Cottam Consules interficere. Ipsi fascibus correptis, Pisonem cũ exercitu ad obtinẽdas duas Hispa nias mittere. Ea re cognita, rursus in nonas Februarias consiliũ cædis trãstulerunt. Iam tũ non Cõsulibus modò, sed plerisq; senatoribus perniciẽ machinabantur. Quòd ni Catilina maturasset pro Curia signũ socijs dare, eo die post conditã urbẽ Romã pessimũ facinus patratũ foret,*

Duplex Catilinæ coniuratio.

*Tullio, uel Tullo.

Qua occasione Catilina consulatu frustratus sit.

quia

quia nondū frequentes armati cōuenerant, ea res cōsiliū diremit. Posteà Piso in citeriorē Hispaniā Quæstor pro Prætore missus est, adnitente Crasso, quòd eum infestum, inimicum Cn. Pompeio cognouerat. Neq; tamen Senatus prouinciā inuitus dederat, quippe fœdū hominē à Rep. procul esse uolebat: simul quia boni cōplures præsidium in eo putabant: & iam tum potentia Cn. Pōpeij formidolosa erat. Sed hic Piso in prouinciam ab equitibus Hispanis, quos in exercitu ductabat, iter faciēs, occisus est. Sūt qui ita dicūt, imperia eius iniusta, superba, crudelia barbaros nequiuisse pati: alij autē equites illos Cn. Pōpeij ueteres, fidosq; cliētes uoluntate eius Pisonē aggressos: nūquā Hispanos prætereà tale facinus fecisse, sed imperia sæua multa anteà perpessos. Nos eam rem in medio relinquemus. De superiori coniuratione satis est dictum.

Hoc est, nōdum conuenerāt, cum signum daret.

CAtilina ubi eos, quos paulò antè memoraui, cōuenisse uidet, tametsi multa cū singulis sæpe egerat: tamen in rem fore credens uniuersos appellare, et cohortari, in abditā partem ædium secedit: atq; ibi omnibus arbitris procul amotis, orationē huiuscemodi habuit: Nisi uirtus, atq; fides uestra satis spectata mihi foret, nequicquam opportuna res cecidisset: spes magna, dominatio in manibus frustra fuissent: neq; ego per ignauiā, aut uana ingenia, incerta pro certis captarē. Sed quia multis, & magnis tempestatibus uos cognoui fortes, fidosq; mihi: eò animus ausus est maximū, atq; pulcherrimū facinus incipere: simul quia uobis eadem, quæ mihi bona, malaq; esse intellexi. NAM idem uelle, atq; idem nolle, ea demum firma amicitia est. Sed ego, quæ mente agitaui, omnes iā

Catilinæ oratio. Beneuolentiā captat a laude eorum, qbus cum agit.

Γνώμη.

anteà

antea diuersi audistis. Ceterũ mihi in dies magis animus accenditur, cùm considero, quæ conditio uitæ futura sit: nisi nosmetipsos uindicemus in libertatẽ. Nã postquàm Resp in paucorum* potentum ius, atq; ditionẽ cõceßit: semper illis reges, tetrarchæ, uectigales esse: populi, nationes stipẽdia pẽdere: ceteri omnes, strenui, boni, nobiles, atq; ignobiles, uulgus fuimus, sine gratia, sine auctoritate: his obnoxij, quibus si Resp. ualeret, formidini essemus. Itaq; omnis gratia, potẽtia, honos, diuitiæ, apud illos sũt, aut ubi illi uolũt: nobis reliquere pericula, repulsas, iudicia, egestatem. Quæ quousq; tandem patiemini o fortißimi uiri? Non'ne emori per uirtutẽ præstat, q̃ uitã miseram, atq; inhonestam, ubi alienæ superbiæ ludibrio fueritis, p dedecus amittere? Verumenimuero prò Deũ, atque hominum fidem, uictoria in manu nobis est: uiget ætas: animus ualet: cõtrà illis annis, atque diuitijs omnia consenuere. Tantummodò incepto opus est: cetera res ipsa expediet: Etenim quis mortaliũ, cui uirile ingeniũ est, tolerare potest, illis diuitias superare, quas profundant in extruendo mari, & montibus coæquãdis: nobis rem familiarẽ etiam ad necessaria deesse? illos binas, aut amplius domos continuare: nobis Larem familiarẽ nusquã ullum esse? cùm tabulas, signa, toreumata emunt, uetera negligunt, noua diruũt, alia ædificant: postremo omnibus modis pecuniã trahũt, uexãt: tamẽ summa libidine diuitias suas uincere nequeũt. At nobis est domi inopia, foris æs alienũ, mala res, spes multò asperior. deniq; q̃d reliqui habemus, præter miserã animã? Quin igitur, expergiscimini. En illa, illa, quã sæpe optastis, libertas: præterea

* potentum uim.
A poßibili uel facili.
Ætiologia, itẽ & Asyndeton.
Amplificatio, a cõtrario.
Ab utili.
Peroratio.

præterea diuitiæ, decus, gloria in oculis sita sunt. Fortuna omnia ea uictoribus præmia posuit. Res, tempus, pericula, egestas, belli spolia magnifica magis, quã oratio mea, uos hortētur: uel Imperatore, uel milite me utimini: neque animus, neque corpus aberit à uobis. Hæc ipsa, ut spero, uobiscũ una Consul agam: nisi forte animus me fallit: & uos seruire magis, quàm imperare parati estis. Priuatim de officio suo.

Post quàm accepere ea homines, quibus mala abundè omnia erant, sed neq; res, neq; spes bona ulla: tametsi illis quieta mouere magna merces uidebatur, tamen postulauere pleriq;, ut proponeret quæ conditio belli foret: quæ præmia armis peterent: quid ubique opis, aut spei haberent. Tum Catilina polliceri tabulas nouas, proscriptionem locupletũ, Magistratus, Sacerdotia, rapinas: aliaq; omnia, quæ bellum atque uictorum libido fert. Prætereà esse in Hispania Citeriore Pisonem dicebat, in Mauritania cum exercitu P. Sitium Nucerinũ consilij sui participes. Petere consulatum C. Antonium: quem sibi collegam fore speraret, hominem & familiarẽ, et omnibus necessitudinibus circumuentũ cum eo se Consule initiũ agẽdi belli facturum. Ad hæc, maledictis increpabat omneis bonos, suorũ unumquẽq; nominans laudare: admonebat aliũ egestatis, aliũ cupiditatis suæ, cõplures periculi aut ignominiæ: multos Syllanæ uictoriæ, quibus ea prædæ fuerat. Postquàm omniũ animos alacreis uidet: cohortatus, ut petitionẽ suam curæ haberent, dimisit cõuentũ. Fuere ea tempestate, qui dicerent, Catilinã oratione habita, cùm ad iusiurãdũ populares sceleris sui addiceret, humani corporis sanguinẽ uino permistũ in pateris cir*cuntu- *Consulẽ

cuntulisse.inde cùm post execrationem omnes degustas-sent, sicuti in solennibus sacris fieri consueuit, dicitur aperuisse consiliũ suũ, atque eò dictare, quò inter se magis fidi forent, alius alij tanti facinoris conscij. Nonnulli *ficta & hæc, & multa prætereà existimabant esse ab his qui Ciceronis inuidiam, quæ posteà orta est, leniri credebant atrocitate sceleris eorum, qui pœnas dederant.* Nobis *ea res pro magnitudine parum comperta est.* Sed in *ea coniuratione fuit,* Q. Curius, *natus haud obscuro loco, flagitijs, atque facinoribus coopertus: quẽ* Censores *Senatu probri gratia mouerãt.* Huic *homini non minor uanitas, quam audacia inerat: neque reticere quæ audierat, neq; sua et ipse scelera occultare, prorsus neq; dicere, neq; facere, quicquã pensi habebat.* Erat *ei cũ* Fuluia *nobili muliere stupri uetus cõsuetudo: cui cũ minus gratus esset, quòd inopia minus largiri poterat, repentè gloriãs, maria, monteisq; polliceri cœpit: & minari interdum ferro, nisi sibi obnoxia foret: postremò ferocius agitare, quàm solitus erat.* At Fuluia* *insolentiæ* Curij *caussa cognita, tale periculum* Reipublicæ, *haud occultũ habuit: sed sublato auctore, de* Catilinæ *cõiuratione, quæ & quomodo audierat, compluribus narrauit.* Ea *res in primis studia hominum accendit, ad* Consulatum *mandã-dum* M. T. Ciceroni. Nanque *anteà pleraque nobilitas, inuidia æstuabat: & quasi pollui consulatum credebat, si eum, quamuis egregius, nouus homo adeptus foret.* Sed *ubi periculum aduenit, inuidia, atque superbia pòst fuere.* Igitur Comitijs *habitis,* Consules *declarantur* M. Tullius, & C. Antonius: *quod factum primo populares*

Non habebat rationẽ neque facti, neq; dicti.

**ex insolentia*

lares coniurationis concuſſerat. Neq; tamen Catilinæ fu
ror minuebatur: ſed in dies plura agitare, arma per Ita
liã locis opportunis parare: pecuniã ſuam, aut amicorũ
fide ſumptã mutuã, Feſulas ad Manliũ quendã portare:
qui poſteà princeps fuit belli faciundi. Ea tẽpeſtate plu
rimos cuiuſq; generis homines aſciuiſſe ſibi dicitur. Mu
lieres etiam aliquot, quæ primò ingẽtes ſumptus ſtupro
corporis tolerauerãt: pòſt, ubi ætas tantũmodo quæſtui,
neq; luxuriæ modũ fecerat, æs alienũ grã decõſlauerãt.
Per eas ſe Catilina credebat poſſe ſeruitia urbana ſolici
tare: urbẽ incẽdere: uiros earũ uel adiungere ſibi uel in
terficere. Sed in his erat Sẽpronia, quæ multa ſæpe uiri
lis audaciæ facinora cõmiſerat. Hæc mulier genere, atq;
forma, præterea uiro, ac liberis ſatis fortunata fuit, lite
ris Græcis, et Latinis docta, pſallere, et ſaltare elegãtius,
q̃ neceſſe eſt probæ: multa alia, quæ inſtrumẽta luxuriæ
ſunt: ſed ei cariora ſemꝑ omnia quã decus, atq; pudicitia
*fuit. Pecuniæ, an famæ minus parceret, haud facilè di
ſcerneres: libidine ſic accenſa, ut ſæpius peteret uiros, q̃
peteretur: *ſed ea ſæpe antehac fidẽ prodiderat, creditũ
abiurauerat, cædis conſcia fuerat, luxuria, atq; inopia
præceps abierat. Verũ ingeniũ eius haud abſurdũ, poſſe
uerſus facere, iocũ mouere, ſermone uti uel modeſto, uel
molli, uel procaci: prorſus multæ facetiæ, multuſq; le-
pos inerat. His rebus cõparatis, Catilina nihilominus in
proximũ annũ Conſulatũ petebat: ſperans ſi deſignatus
foret, facilè ſe ex uolũtate Antonio uſurũ. Neq; intereà
quietus erat, ſed omnibus modis inſidias parabat Cicero
ni: neq; illi tamẽ ad cauendum dolus, aut aſtutiæ deerãt.

Figura hiſtorica Salluſtio familiaris, qua infinitũ pro indicatiuo ponit.

Mulieres ĩ comitatu Catilinæ.

Sempronia Perſonæ deſcriptio ualde elegans.

*fuere

*ſed &

nanque à principio sui consulatus multa pollicendo per Fuluiam effecerat, ut Q. Curius, de quo paulò ante memoraui, consilia Catilinæ sibi proderet. Ad hoc collegam suum Antonium pactione prouinciæ perpulerat, ne contra Remp.* dissentiret: circum se præsidia amicorum, atque clientum occulte habebat. Postquàm dies comitiorũ uenit: & Catilinæ neq; petitio, neq; insidiæ, quas Cõsuli fecerat, prosperè cessere: constituit bellum facere, & extrema omnia experiri: quoniam quæ occulte tentauerat *aspere, fœdeq; euenerãt. Igitur C. Manliũ Fesulas, atq; in eam partem Etruriæ, Septimium quendam Camertem in agrũ Picenum, C. Iulium in Apuliã dimisit: præterea alium aliò, quem ubique opportunum sibi fore credebat. Intereà Romæ multa simul moliri, Consuli insidias tendere, parare incendia, opportuna loca armatis hominibus obsidere, ipse cum telo esse. Item alios iubere, hortari, uti semper intenti, paratiq; essent: dies, noctesq; festinare, uigilare: neque *insomnia, neque labore fatigari. Postremò ubi multa agitanti nihil procedit, rursus intẽpesta nocte coniurationis principes conuocat per M. Porcium Leccam: ibiq; multa de ignauia eorum questus, docet se Manlium præmisisse ad eam multitudinem, quam ad capienda arma parauerat. Itẽ alios in alia loca opportuna, qui initium belli facerent: seq; ad exercitum proficisci cupere, si prius Ciceronem oppreßisset: eum suis consilijs multũ officere. Igitur perterritis, ac dubitãtibus ceteris, C. Cornelius eques Romanus operam suam pollicitus, & cum eo L. Vargunteius Senator, constituere ea nocte paulò post cũ armatis hominibus, sicuti salutatum, introire ad Cicero-

*sentiret

* aspera fœdaq;

Apparatus belli.

* alias, insomnijs

Ciceronem: ac de improuiso domi suæ imparatum confodere. Q. Curius, ubi intelligit, quantum periculum Consuli impendeat, properè per Fuluiam Ciceroni dolũ, qui parabatur, enunciat. Ita illi ianua prohibiti, tãtum facinus frustra susceperãt. Intereà Manlius in Etruria plebem solicitare, egestate, simul ac dolore iniuriæ nouarũ rerum cupidam, quòd Syllæ dominatione agros, bonáq; omnia amiserat: Præterea latrones cuiusq; generis, quorum in ea regione magna copia erat, nonnullos ex Syllanis colonis, qbus libido, atq; luxuria ex magnis rapinis nihil reliqui fecerant. Ea cùm Ciceroni nunciarẽtur, ancipiti malo permotus, quòd neq; urbẽ ab insidiis priuato consilio longius tueri poterat: neque exercitus Manlij quantus, aut quo consilio foret, satis compertũ habebat: rem ad Senatum refert, iam anteà uulgi rumoribus exagitatã. Itaq; (quod plerũq; in atroci negocio solet) Senatus decreuit, ut darent operam Consules, nequid Respublica detrimenti caperet. Ea potestas per Senatũ more Romano magistratui maxima permittitur: exercitum parare, bellum gerere: coërcere omnibus modis socios, atq; ciues: domi, militiæq; imperium, atque iudiciũ summum habere. Aliter sine populi iussu nulli earum rerum Consuli ius est. Pòst paucos dies L. Seruius senator in Senatu literas recitauit, quas Fesulis allatas sibi dicebat: in quibus scriptum erat, C. Manlium arma cepisse, cum magna multitudine ante diem VI. Calend. Nouemb. simul (id quod in tali re solet) alii portẽta, atq; prodigia nunciabant: alii conuẽtus fieri, arma portari Capuæ, atque in Apulia seruile bellum moueri. Igitur Senatus de-

Facinus suscipere.

creto, Q. Martius rex Fesulas, Q. Metellus Creticus in Apuliã, circumq; ea loca missi sunt. (Hi utriq; ad urbẽ Imperatores erant impediti, ne triumpharẽt, calumnia paucorũ, quibus omnia honesta, atq; inhonesta uendere mos erat.) sed Prætores Q. Pompeius Rufus Capuam, Q. Metellus Celer in agrum Picenum: hisq; permissum est, uti, pro tempore, atque periculo exercitũ compararent. Ad hoc, si quis indicauisset de coniuratione, quæ cõtra Remp. facta erat, præmium, seruo libertatem, & sestertia centum: libero, impunitatẽ eius rei, & sestertiorum ducenta milia. Itemq; decreuere, uti gladiatoriæ familiæ Capuam, & in cetera municipia distribuerentur, pro cuiusq; opibus. Romæ per totã urbem uigiliæ haberentur, hisq; minores magistratus præessent. Quibus rebus permota ciuitas, atq; immutata urbis facies erat: ex summa lætitia, atq; lasciuia, *quæ diuturna quies pepererat, repẽte omneis tristitia inuasit: festinare, trepidare: neq; loco, neq; cuiquã homini satis credere: neq; bellũ gerere, neq; pacem habere: suo quisq; metu pericula metiri. Ad hoc, mulieres, quibus pro Reip. magnitudine belli timor insolitus incesserat, afflictare sese, manus supplices ad cœlũ tendere, miserari paruos liberos, rogitare Deos: omnia pauere: superbia, atq; delicijs omissis, sibi, patriæq; diffidere. At Catilinæ crudelis animus eadẽ illa mouebat, tametsi præsidia parabantur: & ipse Plautia lege ĩterrogatus erat ab L. Paullo. Postremò dissimulãdi causa, aut sui expurgandi, sicuti iurgio lacessitus foret, uenit in Senatum. Tum Marc. Tullius consul, siue præsentiam eius timens, siue ira commotus, orationẽ habuit

Id est, cum iam rediissent ex suis prouincijs.

*aliàs, quam

*buit luculentā, atq; utilem Reip. quam posteà scriptam edidit. Sed ubi ille assedit, Catilina, ut erat paratus ad *simulanda omnia, demisso uultu, uoce supplici, postulare à Patribus cœpit, ne quid de se temere crederent: ea familia ortū, ita se ab adolescētia uitā instituisse, ut omnia bona in spe haberet: neq; existimarēt sibi patricio homini, cuius ipsius, atq; maiorum plurima beneficia in plebem Ro. essēt, perdita Rep. opus esse, cùm eam seruaret M. Tullius inquilinus ciuis urbis Romæ. Ad hæc maledicta alia cùm adderet, obstrepere omnes, hostem, atq; parricidam uocare. Tum ille furibundus, Quoniam quidem circumuentus, inquit, ab inimicis præceps agor, incendium meum ruina restinguam. Deinde se ex curia domū proripuit. Ibi multa secum ipse uoluens, quod neque insidiæ Consuli procedebant, & ab incendio intelligebat urbem uigilijs esse munitam: optimum factu credens exercitum augere, ac prius quàm legiones scriberentur, multa antè capere, quæ bello usui forent, nocte intempesta cum paucis in Manliana castra profectus est. Sed Cethego, atque Lentulo, ceterisq́;, quorum cognouerat promptam audaciam, mandat, quibus rebus possent, opes factionis confirment: insidias Consuli maturent, cædem, incendia, aliaq; belli facinora parent: sese propediem cum magno exercitu ad urbem accessurum. Dum hæc Romæ geruntur, C. Manlius ex suo numero legatos ad Q. Martium Regem mittit, cum mandatis huiuscemodi:*

Oratio luculenta M. Ciceronis.

* dißimulanda.

DEos, hominesq́; testamur Imperator, nos arma neq; cōtra patriā cepisse, neq; quo periculū alijs faceremus, sed uti corpora nostra ab iniuria tuta forent,

Legatorū oratio.

qui miseri, egentes, uiolentia, atq; crudelitate fœnerato rum pleriq; patria, sed omnes fama, atq; fortunis expertes sumus. Neq; cuiquam nostrum licuit, more maiorum lege, uti, neq; amisso patrimonio, liberũ corpus habere; tanta sæuitia fœneratorum, atq; Prætoris *fuit. Sæpe maiores nostri miserti plebis* Romanæ, *decretis suis inopiæ eius opitulati sunt.* Ac *nouißime memoria nostra propter magnitudinem æris alieni, uolentibus omnibus bonis, argentum communi ære solutum est. Sæpe ipsa plebs aut dominãdi studio permota, aut superbia magistratuũ armata, à* Patribus *secessit.* At *nos nõ imperiũ, neq; diuitias petimus: quarũ rerum causa, bella atq; certamina omnia inter mortales sunt, sed libertatem, quã nemo bonus, nisi cum anima simul amittit.* Te, *atque Senatum obtestamur, ut consulatis miseris ciuibus: legis præsidiũ, quod iniquitas* Prætoris *eripuit, restituatis, ne'ue nobis eam neceßitudinẽ imponatis, ut quæramus, quonam modo maximè ulti sanguinem nostrum, pereamus.* Ad *hæc* Q. *Martius respondit, si quid à* Senatu *petere uellent, ab armis discedant.* Romam *supplices proficiscantur, ea mansuetudine, atque misericordia Senatum, & populum* Romanum *semper fuisse, ut nemo unquam ab eo frustra auxilium petiuerit.* At *Catilina ex itinere plerisque consularibus, præterea optimo cuique literas mittit, se falsis criminibus circunuentum, quoniã factioni inimicorũ resistere nequiuerit, fortunæ cedere:* Maßiliã, *in exiliũ proficisci, nõ q̃ sibi tãti sceleris cõscius esset, sed uti* Resp. *quieta foret: ne'ue ex sua cõtentione seditio oriretur.* Ab *his lõgè diuersas literas* Q. *Catulus in Senatu recitauit,*

quas sibi nomine Catilinæ redditas dicebat. Earum exem*plum infrà scriptum est.*

L. CATILINA QVINTO CATVLO SALVTEM.

EGregia tua fides, recognita, grata mihi magnis in meis periculis, fiduciam cõmẽdationi meæ tribuit. Exordiũ. *Quamobrem defensionem in nouo consilio non statui parare: satisfactionem ex nulla cõscientia de culpa proponere decreui, quam mediusfidius licet ueram cognoscas.* Occupatio In*iurijs contumelijsq; concitatus, quòd fructu laboris, industriæq; meæ priuatus, statum dignitatis non obtinebã, publicam miserorum caussam pro mea cõsuetudine suscepi.* Narratio. *Non quin æs alienum meis nominibus, & possessionibus soluere possem: cùm & alienis nominibus liberalitas* Au*reliæ* Orestillæ, *suis, filiæq; copijs persolueret: sed quòd non dignos homines honore*honestos uidebã, meq; falsa suspicione alienatum esse sentiebam.* Hoc *nomine satis honestas pro meo casu spes reliquæ dignitatis cõseruandæ sum secutus.* Plura *cum scribere uellẽ, nunciatũ est mihi, uim parari.* Nũc Orestillã *tibi cõmendo, tuæq; fidei trado: eã ab iniuria defendas, p liberos tuos rogatus, aueto.*

Aurelia Orestilla.

* aliàs, honesta tos

Sed ipse per paucos dies cõmoratus apud C. Flaminiũ *in agro* Rheatino, *dũ ciuitatẽ anteà solicitatã ab eo armis exornat, cum fascibus, atq; alijs* Imperij *insignibus in castra ad* Mãlium *cõtendit.* Hæc *ubi* Romæ *cõperta sunt,* Senatus *Catilinam, et* Manliũ *hostes iudicat: ceteræ multitudini diem statuit, ante quam sine fraude liceret ab armis discedere, præter rerũ capitaliũ cõdẽnatis. præterea*

decernit, uti Cõsules delectũ habeant, C. Antonius Catilĩ nã cũ exercitu ꝑsequi maturet, Cicero urbi præsidio sit.

Excursus, quo illorũ tempora & statum deplorat.

Ea tempestate mihi imperiũ Populi R. multo maximè uĩ sum est miserabile, cui cũ ad occasũ ab ortu solis omnia domita armis parerent, domi ociũ, atq; diuitiæ, quæ prĩ ma mortales putãt, affluerẽt: fuere tamẽ ciues, qui seq; Remq; pub. obstinatis animis perditum irẽt. Nanq; duo bus Senatus decretis ex tãta multitudine neq; præmio in ductus cõiurationẽ patefecerat, neq; ex castris Catilinæ quisquam omniũ discesserat: tanta uis morbi atq; uti ta bes, plerosq; ciuiũ animos inuaserat. Neq; solũ illis alie na mens erat, qui conscij coniuratiõis fuerãt: sed omnino cuncta plebs, nouarũ rerũ studio, Catilinæ incepta pro babat. Id adeò more suo uidebatur facere. Nam semper in ciuitate, quibus opes nullæ sunt, bonis inuident, malos extollunt, uetera odere, noua exoptant, odio suarũ rerũ mutari omnia student, turba, atq; seditionibus sine cura alũtur, quoniã Egestas facilè* habetur sine damno. Sed urbana plebs, ea uerò præceps * erat multis de caussis. Primùm omniũ, qui ubiq; probro, atq; petulantia maxĩ mè præstabant, itẽ alij, qui ꝑ dedecora patrimonijs amiſ sis: postremò omnes, quos flagitium, aut facinus domo expulerat: hi Romam, sicuti in sentinam, confluxerant. Deinde multi memores Syllanæ uictoriæ, q̃ ex gregarijs militib. alios Senatores uidebant, alios ita diuites, ut re gio uictu, atq; cultu ætatẽ agerẽt, sibi quisq;, si uictoria in armis foret, talia sperabat. Præterea iuuentus, quæ in agris manuũ mercede inopiã tolerauerat, priuatis atq; publicis largitiõibus excita, urbanũ ociũ ingrato labori

Epiphonema.

Γνώμη.

*habet

*potius ierat legendum.

prætulerat. Eos, *atq; alios omnes malum publicū alebat. Quo minus mirandū est homines egētes, malis moribus, maxima spe* Reip. *iuxtà ac sibi consuluisse.* Prætereà, *quorum uictoria Syllæ, parentes proscripti, bona erepta, ius libertatis imminutū erat, haud sanè alio animo belli euētū expectabāt.* Ad *hoc quicunq; aliarū atq;* Senatus *partium erāt conturbari* Remp. *quā minus ualere ipsi malebant.* Id *adeò malū multos post annos in ciuitatē reuerterat.* Nam *postquā* Cn. Pōpeio, *et* M. Crasso *Cōsulibus* Tribunitia *potestas restituta est, homines adolescentes sūmā potestatē nacti, quibus ætas, animusq; ferox erat, cœpere* Senatū *criminando plebē exagitare: deinde largiendo, atq; pollicitando magis incendere: ita ipsi clari, potentesq; fieri, cōtra eos summa ope nitebatur pleraq; nobilitas* Senatus *sub*specie pro sua magnitudine.* Nāq; *(uti paucis uerū absoluam) post illa tempora quicunq;* Remp. *agitauere, honestis nominibus, alij sicuti iura populi defēderēt, pars quò* Senatus *auctoritas maxima foret, bonum publicum simulantes, pro sua quisq; potentia certabant: neq; illis modestia, neque modus contentionis erat.* Vtriq; *uictoriā crudeliter exercebāt.* Sed *postquā* Cn. Pompeius *ad bellum maritimum, atq;* Mithridaticū *missus est, plebis opes imminutæ, paucorū potentia creuit.* Hi *magistratus, prouincias, aliaq; omnia tenere: ipsi innoxij, florentes, sine metu ætatem agere, ceterosq; iudicijs terrere, quò plebem in magistratu placidius tractarent.* Sed *ubi primū dubijs rebus nouandis spes oblata est, uetus certamē animos eorū arrexit.* Quòd *si primo prælio* Catilina *supior, aut æqua manu discessisset, profectò*

Nam Sylla cauerat, ne ad magistratus admitterētur filii proscriptorum.

**specie* Reip.

magna clades, atq; calamitas Remp. *oppreßiſſet: neq; illis qui uictoriã adepti forent, diutius ea uti licuiſſet: quin defeßis, & exanguibus, qui plus poſſet imperium, atq; libertatem extorqueret.* Fuere tamen extra coniurationẽ *complures, qui ad Catilinam initio profecti ſunt.* In *his erat* Fuluius Senatoris *filius, quem retractum ex itinere iußit parens necari.* Iiſdem *temporibus* Romæ Lẽtulus, *ſicuti Catilina præceperat, quoſcũq; moribus, aut fortuna nouis rebus idoneos credebat, aut per ſe, aut per alios ſolicitabat: neq; ſolum ciues, ſed cuiuſq; modi genus hominum, quod modò bello uſui foret.* Igitur P. Vmbreno *cuidam negocium dat, uti legatos* Allobrogũ *requirat, eosq; ſi poßit, impellat ad ſocietatem belli: exiſtimans publicè, priuatimq; ære alieno oppreſſos: præterea, quòd natura* Gallica *gens bellicoſa eſſet, facilè eos ad tale conſiliũ adduci poſſe.* Vmbrenus *quòd in* Gallia *negociatus erat, pleriſq; principibus ciuitatũ notus erat, atq; eos nouerat. Itaq; ſine mora ubi primùm legatos in foro conſpexit, percontatus pauca de ſtatu ciuitatis, et quaſi dolens eius caſum, cœpit*requirere, quem exitũ tantis malis ſperarent.* Poſtquàm *illos uidet, queri de auaritia magiſtratuum, accuſare* Senatum, *quòd in eo auxilij nihil eſſet, miſeriis ſuis remediũ, mortem expectare.* At *ego, inquit, uobis, (ſi modò uiri eſſet uultis,) rationẽ oſtendã, qua tanta iſta mala effugiatis.* Hæc *ubi dixit,* Allobroges *in maximam ſpem adducti,* Vmbrenũ *orare, ut ſui miſereretur: nihil tàm aſperum, neq; tam difficile eſſe, quod non cupidißimè facturi eſſent, dum ea res ciuitatem ære alieno liberaret.* Ille *eos in domum* D. Bruti *perducit, quòd foro*

Hactenus excurrit in tractãda occaſione, propter quam æquã plebẽ habuerit Catilina.

Mercaturã olim Romę egres exercebant.

* *exquirere*

pro

propinqua erat, neq; aliena consilij propter Semproniā. Nam tum Brutus Roma aberat. Præterea Gabinium accersit, quo maior auctoritas sermoni inesset. Eo præsente coniurationē aperit; nominat socios, præterea multos cuiusque generis innoxios: quo legatis animus amplior esset. Deinde eos pollicitos operā suam, domum dimittit. Sed Allobroges diu in incerto habuere, quidnam consilij caperent. In altera parte erat æs alienum, studium belli, magna merces in spe uictoriæ, at in altera maiores opes, tuta consilia, pro incerta spe certa præmia. Hæc illis uoluentibus, tandem uicit fortuna Reip. Itaque Q. Fabio Sangæ, cuius patrocinio plurimū ciuitas utebatur, rem omnem uti cognouerant, aperiunt. Cicero per Sangam consilio cognito, legatis præcipit, ut studium coniurationis uehementer simulent: ceteros adeant, bene polliceantur, dentq; operam, uti eos quammaxime manifestos habeant. Iisdem fere temporibus, in Gallia citeriore, atq; ulteriore, item in agro Piceno, Brutio, Apulia motus erat. Nanq; illi, quos ante Catilina dimiserat, inconsulte, ac ueluti per dementiā, cuncta simul agebant: nocturnis consilijs, armorum, atque telorum portationibus, festinando, agitando omnia, plus timoris, quàm periculi effecerant. Ex eo numero complures Quint. Metellus Celer Prætor, ex S. consulto, cognita causa, in uincula coniecerat: itē in citeriore Gallia C. Muræna, qui ei prouinciæ legatus præerat. At Romæ Lentulus cum ceteris, qui erant cōiurationis*principes, paratis, ut uidebatur, magnis copijs, constituerat, ut cum Catilina in agrum Fesulanum cum exercitu uenisset. L. Bestia Trib. Pleb. con-

Cōsilia perdendæ urbis, & inferendi belli.

* participes

cione

cione habita quereretur de actionibus Ciceronis, belliq;
*inuidiā grauißimi*inuidia optimo Consuli imponeret:eo signo,
poxima nocte, cetera multitudo coniurationis suū quis-
que negocium exequeretur. sed ea diuisa hoc modo*di-
* aliàs, diceban-tur. cebatur:Statilius,et Gabinius uti cum magna manu,duo
decim simul opportuna loca urbis incenderēt,quo tumul
tu facilior aditus ad Consulem, ceterosq;, quibus insi-
diæ parabātur,fieret:Cethegus Ciceronis ianuam obsi-
deret,eumq; ui aggrederetur,alius autem alium:sed filij
familiarum,quorum ex nobilitate maxima pars erat,pa
rentes interficerent: simul cæde,& incendio perculsis
omnibus,ad Catilinam erumperēt.Inter hæc parata,atq;
decreta,Cethegus semp querebatur de ignauia sociorū,
illos dubitando,& dies prolatando,magnas opportuni-
tates corrūpere:facto,non cōsulto in tali periculo opus
esse,seq;,si pauci adiuuarent languentibus alijs,impetū
in curiam facturum. Natura ferox, uehemens, manu
promptus erat,maximum bonum in celeritate putabat.
Sed Allobroges ex præcepto Ciceronis per Gabinium ce
teros conueniunt,ab Lentulo,Cethego,Statilio, item Cas
sio postulant iusiurandum, quod signatum ad ciues per
Id est, nisi illi intellexissent rem certā esse. ferant, aliter haud facilè eos ad tantum negocium im-
pelli posse.Ceteri nihil suspicantes dant. Caßius semet eò
uenturum breui pollicetur:ac paulò ante legatos,ex ur
be proficiscitur. Lentulus cum his Titum Vulturcium
quēquā Crotoniensem mittit,ut Allobroges prius, quàm
domum pergerent,cum Catilina, data,atq; accepta fide,
societatem confirmarent. Ipse Vulturcio literas ad Cati
linam dat, quarum exemplum infrà scriptum est..

QVi ſim, ex eo, quē ad te miſi, cognoſces: fac cogites in quāta clamitate ſis, et memineris te uirū eſſe. cōſideres, quid tuæ poſtulēt ratiōes: auxiliū petas ab omnibus, etiā ab infimis. Ad hæc, mādata uerbis dat, cùm ab Senatu hoſtis iudicatus ſit, quo cōſilio ſeruitia repudiet: in urbe parata eſſe, quæ iuſſerat, ne cunctetur ipſe propius accedere. His rebus ita actis, cōſtituta nocte, qua proficiſcerentur, Cicero per legatos cuncta edoctus, L. Valerio Flacco, et C. Promptinio Prætoribus imperat, ut in pōte Miluio per inſidias Allobrogū comitatus deprehēdant. Rem omnē aperit, cuius gratia mittebātur: cetera uti facto opus ſit, ita agāt permittit illis. homines militares, ſine tumultu præſidijs collocatis, ſicuti præceptum erat, occultè pontem obſident. Poſtquàm ad id loci legati cū Vulturcio uenerūt, et ſimul utrinq; clamor exortus eſt: Galli citò cognito conſilio, ſine mora Prætoribus ſe tradunt. Vulturcius primò cohortatur ceteros, gladio ſe à multitudine defēdit: deinde ubi à legatis deſertus eſt, multa prius de ſalute ſua Prōptiniū obteſtatus, q̄ ei notus erat, poſtremò timidus, ac uitæ diffidēs, uelut hoſtibus ſeſe Prætoribus dedit. Quibus rebus cōfectis omnia propere per nuncios Cōſuli declarātur. At illū ingens cura, atq; lætitia ſimul occupauere. Nā lætabatur, intelligens coniuratione patefacta, ciuitatē periculis ereptā eſſe. porrò autem anxius erat, dubitans in maximo ſcelere tantis ciuibus deprehenſis, quid facto opus eſſet: pœnam illorum ſibi oneri, impunitatē perdundæ Reip. fore credebat. Igitur confirmato animo uocari ad ſeſe iubet Lentulum, Cethegum, Statilium, Gabinium.

Futurū eſſe magna inuidia oneraret, ſi de tātis ciuibus ſum pſiſſet ſupplicium id quod & poſtea conſul Piſo pro ſcripto Cic. īterrogatus ſentētiam

respondit, si bi nimium crudelē uideri in ciues.

nium: itemq; Q. Cæparium Tarracinensem, qui in Apuliam ad cōcitanda seruitia proficisci parabat. cæteri sine mora ueniūt: Cæparius paulò antè domo egressus, cognito indicio, ex urbe profugerat. Cōsul Lentulum, q Prætor erat, ipse manu tenēs in Senatum perducit: reliquos cum custodibus in ædem Cōcordiæ uenire iubet: eò Senatum aduocat, magnaq; frequētia eius ordinis, Vulturciū cum legatis introducit: Flaccum Prætorē scriniū cū literis, quas à legatis acceperat, eodē afferre iubet. Vulturcius interrogatus de itinere, & de literis, postremò qd, aut qua de causa cōsilij habuisset: primò fingere, alia dißimulare de cōiuratione: pòst, ubi fide publica dicere iussus est, omnia uti gesta erant, aperit; docetq; se paucis antè diebus à Gabinio, & Cæpario sociū ascitū: nihil amplius scire, q̄ legatos: tantūmodo audire solitū, ex Gabinio, P. Antroniū, Seruium Syllā, L. Varganteium, multos præterea in ea cōiuratione esse. Eadem Galli fatētur: at Lentulū dißimulantē coarguunt, præter literas, sermonibus, quos ille habere solitus erat ex libris Sibyllinis, regnū Romæ tribus Cornelijs portēdi: Cinnā, atq; Syllā antea, se tertiū esse, cui fatum foret urbis potiri: præterea ab incēso Capitolio, illū esse XX. annum, quē sæpe ex prodigijs Aruspices respondissent bello ciuili cruentū fore.

Signa sua, id est sigilla.

Igitur perlectis literis. cum prius oēs signa sua* cōgnouissent, Senatus decreuit, uti abdicato magistratu Lētulus, itēq; ceteri in liberis custodijs haberētur. Itaq; Lētulus P. Lētulo Spintheri, qui tū Ædilis erat: Cethegus, Q. Cornificio: Statilius, C. Cæsari: Gabinius, M. Crasso: Cæparius (nā is paulò antè ex fuga tractus erat) Cn. Terētio

*agnouissent.

senatori

*senatori traditur. Intereà plebs coniuratione patefacta, quæ primò cupida nouarum rerum bello nimis fauebat: mutata mente, Catilinæ consilia execrari: Ciceronem ad cœlum tollere: ueluti ex seruitute erepta, gaudium, atq; lætitiam agitabat. Nam alia belli facinora, prædæ magis quàm detrimento fore: incendium uerò crudele, immoderatum, ac sibi maxime calamitosum putabat: quippe cui omnes copiæ in usu quotidiano, & cultu corporis erant. Post eum diem quidem Lucius Tarquinius ad Senatum adductus erat, quem ad Catilinam proficiscentem retractum ex itinere aiebant. Is cùm se diceret indicaturum *de coniuratione, si fides publica data esset: iussus à Cõsule, quæ sciret, edicere, eadem ferè, quæ Vulturcius, de paratis incẽdijs, de cæde bonorum, de itinere hostium Senatum edocet. Præterea se missum à M. Crasso, qui Catilinæ nunciaret: ne eum Lentulus, & Cethegus, alijq; de coniuratione deprehensi terrerent: eoq; magis properaret ad urbem accedere, quò & ceterorum animos reficeret, & illi facilius è periculo eriperentur. Sed ubi Tarquinius Crassum nominauit, hominem nobilem, maximis diuitijs, summa potẽtia: alij rem incredibilem rati: pars, tametsi uerum existimabant, tamen quia in tali tempore tanta uis hominis magis leniunda, quàm exagitanda uidebatur, plerique Crasso ex priuatis negocijs obnoxij, conclamant indicem falsum esse: deq; ea re postulant, uti referatur. Itaque, consulente Cicerone, frequens Senatus decreuit, Tarquinij indicium falsum uideri: eumq; in uinculis retinendum: neque amplius potestatem sui faciendam, nisi de eo indicaret, cuius consilio tantam rem*

* ex

Vt referat de indice, ne indicis loco, aut pro uero haberi debeat

esset

esset mentitus. Erant eo tempore, qui existimarent indicium illud à P. Antronio machinatum: quò facilius appellato Crasso per societatē periculi, reliquos illius potētia tegeret. Alij Tarquinium immissū à Cice. aiebant: ne Crassus, more suo, suscepto malorū patrocinio, Rēp. conturbaret. Ipsum Crassum ego posteà prædicantem audiui, tantam illam contumeliam sibi à Cice. paratam. Sed ijsdem tēporibus Q. Catulus, & Cn. Piso neq; precibus, neq; gratia, neq; precio Ciceronē impellere potuere, uti per Allobroges, aut p alium indicē C. Cæsar falsò nominaretur. Nanq; uterq; graues inimicitias cum illo exercebant: Piso oppugnatus in iudicio pecuniarum repetundarum, propter cuiusdam Transpadani supplicium iniustum: Catulus ex petitione Pontificatus odio incensus, q extrema ætate maximis honoribus usus, ab adolescentulo Cæsare uictus discesserat. Res autem opportuna uidebatur: q is priuatim egregia liberalitate, publicè maximis muneribus grandem pecuniā debebat. Sed ubi Consulem ad tantū facinus impellere nequeūt, ipsi sigillatim circūeundo, atq; emētiendo, quæ se ex Vulturcio, aut Allobrogibus audisse dicerēt, magnam illi inuidiam conflauerāt: usq; adeò, ut nonnulli equites Ro. qui præsidij caussa cū telis erant circū ædem Concordiæ, seu periculi magnitudine, seu animi*nobilitate impulsi, quò studium suum in Remp. clarius esset, egredienti ex Senatu Cæsari gladio minitarentur. Dum hæc in Senatu aguntur: & dum legatis Allobrogum, & Tito Vulturcio, comprobato eorum indicio, præmia decernuntur,* libertini, & pauci ex clientibus Lētuli, diuersis itineribus opifices, atq; ser

Simile uero confingi posse quod in magno ære esset Caius Cæsar.

*mobilitate

*liberti

uitia in uicis ad eum eripiendum solicitabant. Partim ex quirebant duces multitudinũ, qui precio Remp. uexare soliti erant. Cethegus autem per nuncios, familiã, atq; libertos suos electos, et exercitatos orabat in audaciã, ut grege facto cum telis ad sese irrumperent. Consul ubi ea parari cognouit, dispositis præsidijs, uti res, atque tempus monebat, conuocatoq́; Senatu refert, quid de his fieri placeat qui in custodiam traditi erant. Sed eos paulò ante frequens Senatus iudicauerat contra Remp. fecisse. Tũc D. Iunius Syllanus, primus sententiã rogatus, quòd eo tempore Consul designatus erat, de his qui in custodijs tenebãtur, & præterea de L. Caßio, P. Furio, P. Vmbreno, Q. Annio, si deprehensi forent, supplicium sumendum decreuerat. Isq́; postea permotus oratione C. Cæsaris, pedibus in sententiam Tiberij Neronis iturum se dixerat, quòd de ea re, præsidijs additis, referendum esse censuerat. Sed Cæsar, ubi ad eum uentum est, rogatus à consule sententiam, huiusmodi uerba locutus est.

Idest, se simpliciter probaturũ sententiam.

CAESARIS ORATIO.

OMneis homines P.C. qui de rebus dubijs cõsultãt, ab odio, amicitia, ira, atq; misericordia uacuos esse decet. Haud facilè animus uerũ prouidet, ubi illa officiunt: neque quisquam omnium libidini, simul & usui paruit: ubi intenderis ingenium, ualet: si libido poßidet, ea dominatur, animus nihil ualet. Magna mihi copia est memorãdi P.C. qui reges, aut qui populi, ira, aut misericordia impulsi, malè consuluerunt. Sed ea malo dicere, quæ maiores nostri contra libidinẽ animi sui, rectè, atq; ordi

Insinuatio qua simul suspicionẽ conceptam de se purgat, & ad æquitatem iudicũ animos deflectit.

nate fecere. Bello Macedonico, quod cũ rege Perse gessimus, Rhodiorũ ciuitas magna, atq; magnifica, quæ Populi Ro. opibus creuerat, infida, atq; aduersa nobis fuit. sed postquam bello confecto de Rhodijs cõsultum est, maiores nostri ne quis diuitiarum magis, quàm iniuriæ caussa bellum inceptũ diceret, impunitos eos dimiserũt. Itẽ bellis Punicis omnibus, cum sæpe Carthaginenses et in pace, & per inducias multa nefaria facinora fecissent, nũquã ipsi p occasionẽ talia fecere: magis quod se dignũ foret, quam quod in illos iure fieri posset, quærebãt. Hoc item uobis prouidendũ est P.C. ne plus apud uos ualeat P. Lẽtuli, et ceterorum scelus, quàm uestra dignitas, ne'ue magis iræ uestræ cõsulatis quàm famæ. Nam si digna pœna pro factis eorũ* reperitur, nouũ consiliũ approbo. Sin magnitudo sceleris omnium ingenia exuperat, his utendum censeo, quæ legibus comparata sunt. Plerique eorum, qui ante me sentẽtias dixerunt, cõposite, ac magnifice casum Reip. miserati sunt, quæ belli sæuitia esset, quæ uictis acciderent, enumerauere: rapi uirgines, pueros, diuelli liberos à cõplexu parẽtum, matres familiarum pati quæ uictoribus collibuissent, fana, atq; domos spoliari, cædẽ, incendia fieri. Postremò armis, cadaueribus, cruore, atq; luctu omnia compleri. Sed per Deos immortales, quò illa oratio pertinuit? an ut uos infestos coniurationi facere? scilicet quem res tãta, atq; tam atrox nõ permouit, eum oratio accenderet. non ita est, neq; cuiquam mortalium iniuriæ suæ paruæ uidentur, multi etiã eas grauius æquo habuere. Sed alijs alia licẽtia est P.C. qui dimissi in obscuro uitam agunt, si quid iracundia deliquere, pauci sciunt,

Propositio.

*comperitur

Schema q̃ eleuat auctoritatem aliorũ: qui cõtra coniuratos dixerant sententias liberiores.

Primum argumentum

ſciunt,fama,atq; fortuna eorum pares ſunt: qui magno imperio præditi,in excelſo ætatem agunt, eorum facta cuncti mortales nouere. Ita in maxima fortuna minima licentia eſt,neq; ſtudere,neq; odiſſe,ſed minimè iraſci de cet.Quæ apud alios iracundia dicitur,ea in imperio ſuperbia,atq; crudelitas appellatur. Equidem ego ſic exiſtimo P.C.*omnes cruciatus minores, quàm facinora illorum eſſe.Sed pleriq; mortales poſtrema meminere,et in hominibus impijs ſceleris corũ obliti,de pœna diſſerunt, ſi ea paulò ſæuior fuerit.* D.*Syllanum uirum fortem,atque ſtrenuum certò ſcio,quæ dixerit,ſtudio* Reip.*dixiſſe,neq; illum in tanta re gratiam,aut inimicitias exercere,eos mores,eamq́; modeſtiam uiri cognoui.* Verum *ſententia eius non uidetur mihi crudelis,(Quid enim in tales homines crudele fieri poteſt?) ſed aliena à* Rep *noſtra uidetur.* Nã *profectò aut metus,aut iniuria te ſubegit Syllane conſulem deſignatum,genus pœnæ nouum decernere.* De *timore ſuperuacaneum eſt*differere, cùm præſertim diligentia clariſsimi uiri conſulis tanta ſint præſidia ĩ armis.* De *pœna poßũ equidẽ dicere,id quod res habet,in luctu,atq; miſerijs,mortem,ærumnarum requiem,nõ cruciatum eſſe, eã cuncta mortalium mala diſſoluere,ultra neq; curæ,neq; gaudio locum eſſe.Sed per* Deos *immortales quamobrem in ſententiam non addidiſti,uti prius uerberibus ĩ eos animaduerteretur?an quia lex* Porcia *uetat,*ac aliæ leges?* Item *cõdẽnatis ciuibus non animam eripi,ſed exilium permitti iubent.* An *quia grauius,eſt uerberari quàm necari?Quid aut acerbum, aut minus graue eſt in homines tãti facinoris cõuictos?*

a decoro pſonæ nos q in imperio, etiam iniuſtam pœnã tẽperare cõuenit,nec crudelitas eſſe uideat, potius quam pœna.

**dicere*

A conditione pœnæ q.d. quod uti hoc genere pœnæ nolint, non cõiuratorum cauſſa, ſed Reip. cauſſa nolunt.

**atqui.*

Sin quia leuius est, quī cōuenit in minori negocio legem timere, cùm eam in maiore neglexeris? At enim quis reprehendet, quod in parricidas Reip. decretum erit? tempus, dies, fortuna, cuius libido gentibus moderatur, illis meritò accidet quicquid euenerit. Ceterū uos Patres C. quid in alios statuatis, considerate. Omnia mala exempla, ex bonis initijs orta sunt. Sed ubi imperium ad *ignaros ciues, aut minus bonos peruenit, nouum illud exemplum ab dignis, & idoneis, ad indignos, & non idoneos trāsfertur. Lacedæmonij, deuictis Atheniensibus triginta uiros imposuere, qui Remp. eorum tractarent. Hi primò cœpere pessimum quenq;, et omnibus inuisum, indēnatū necare. * Eo populus lætari, meritò dicere fieri. post ubi licentia paulatim creuit, iuxta bonos, et malos libidinosè interficere, ceteros metu terrere. Ita ciuitas seruitute oppressa, stultæ lætitiæ graues pœnas dedit. Nostra memoria uictor Sylla, cùm Damasippū, et alios huiuscemodi, qui malo Reip creuerant, iugulari iußit, quis non factū eius laudabat? homines scelestos, & factiosos, qui seditionibus Rēp. exagitauerāt meritò necatos aiebant. Sed ea res magnæ initium cladis fuit. Nam uti quisq; aut domum, aut uillam, postremò uas, aut uestimentum alicuius cōcupiuerat, dabat operā, ut is in proscriptorum numero esset. Ita illi, quibus Damasippi mors lætitiæ fuerat paulò pòst ipsi trahebātur: neq; prius iugulādi finis fuit q̄ Sylla omnes suos diuitijs expleuit. Atque ego hoc non in M. Tullio, neque his temporibus uereor, sed in magna ciuitate multa, & uaria ingenia sunt. Potest alio tempore, alio consule, cui item exercitus in manu sit, falsum aliquid

A consequentibus.

Ab exemplo.

*ignauos

*Ea

Aliud exēplum.

Occupatio

*aliquid pro uerò credi, ubi hoc exemplo per Senatus decretum, gladium consul eduxerit, quis illi finem statuet? aut quis moderabitur? Maiores nostri Patres C. neque consilij neq; audaciæ unquam eguere, neq; illis superbia obstabat, quo minus aliena instituta, si modò proba erāt, imitarentur. Arma, atq; tela militaria ab Samnitibus, insignia magistratuum, à Tuscis pleraq; sumpserunt. Postremò quod ubique apud socios, aut hostes idoneum uidebatur, cum summo studio domi exequebantur. Imitari, quàm inuidere bonis malebant. Sed eodem illo tempore Græciæ morem imitati, uerberibus animaduertebant in ciues, de cōdemnatis summum supplicium sumebant. Postquàm Resp. adoleuit, & multitudine ciuium factiones ualuere, circumueniri innocentes, alia huiusmodi fieri cœpere: tunc lex Porcia, aliæq; leges paratæ sunt, quibus legibus exilium dānatis permissum est. Hanc*ergo caussam P.C. (quò minus nouum consilium capiamus,) in primis magnam puto. Profectò uirtus, atq; sapientia maior in illis fuit, qui ex paruis opibus tantum imperium fecere, quàm in nobis, qui ea bene parta uix retinemus. Placet igitur eos dimitti, & augeri exercitum Catilinæ? Minimè. Sed ita censeo, publicandas eorum pecunias, ipsos in uinculis per municipia habendos, quæ maximè opibus ualent. Neu quis de his posteà ad Senatum referat, ne'ue cum populo agat. Qui aliter fecerit, Senatum existimare, eum contra Remp. & salutem omnium facturum.*

A maiorū exemplo.

*ego.

Occupatio.

Peroratio.

Postquàm Cæsar dicendi finem fecit, ceteri uerbo, alius alij uariè assentiebantur. At M. Porcius Cato rogatus sententiam, huiuscemodi habuit orationem.

ORATIO M. CATONIS.

Attentos reddit a magnitudine caussæ simul reprehēdēs omnium superiorū orationes.

Longè mihi alia mens est P. C. *cùm res atq; pericula nostra cōsidero, & cùm sententias nonnullorum ipse mecum reputo. Illi mihi disseruisse uidentur de pœna eorū, qui patriæ, parētibus, aris, atq; foris suis bellum parauere. Res autem monet cauere ab illis magis, quàm quid in illos statuamus consultare. Nam cetera maleficia, tū persequare ubi facta sunt: hoc nisi prouideris, ne accidat, ubi euenit, iudicia frustra implores. Capta urbe, nihil fit reliqui uictis. Sed p* Deos *immortales uos ego appello, qui semper domos, uillas, signa, tabulas uestras pluris, quā* Remp *fecistis, si ita cuiuscūq; modi sint quæ amplexamini, retinere: si uoluptatibus uestris ociū præbere uultis, expergiscimini aliquando, & capeßite* Rēp. *Non nunc agitur de uectigalibus, neque de sociorū iniurijs: libertas & anima nostra in dubio est. Sæpenumero* P. C. *multa uerba in hoc ordine feci: sæpe de luxuria, atque auaritia nostrorū ciuiū questus sum, multosq; mortales ob eā caussam aduersos habeo: qui mihi, atq; animo meo nullius unquam delicti gratiam fecissem, haud facile alterius libidini malefacta condonabā. Sed eam tametsi uos paruipendebatis, tamen* Resp. *firma erat, opulentia neglıgentiam tolerabat. Nunc uerò non id agitur, bonis'ne, an malis moribus uiuamus, neq; quantū, aut quā magnificum imperium* Romani *populi sit: sed hæc, cuiuscunq; modi uidentur, nostra, an nobiscum unà hostiū futura sint. hic mihi quisquā mansuetudinem, & misericordiam nominat?* Iampridē *equidē nos uera rerum uocabula amisimus, quia bona aliena largiri liberalitas, malarū* rerum

Scilicet, q maxime facere tis, si esse tis boni ciues.

A tempore.

Reiectio.

Mutatio nominis.

Concesſio.

rerum audacia, fortitudo uocatur, eò Resp. in extremo sita est. Sint sanè, quoniam ita se mores habent liberales ex sociorũ fortunis, sint misericordes in furibus ærarij. Ne illi sanguinem nostrum largiantur, et dum paucis sce lestis parcunt, bonos omneis perditum eant. Bene, & cõ positè C. Cæsar paulò antè in hoc ordine de uita, et mor te disseruit, credo falsa existimans, ea quæ de inferis me morãtur, diuerso itinere malos à bonis, loca tetra, incul ta, fœda, atq; formidolosa habere. Itaq; censuit pecunias eorum publicandas, ipsos p municipia in custodijs haben dos, uidelicet timens ne si Romæ sint, aut à popularibus coniurationis, aut à multitudine conducta, per uim eri piantur. Quasi uero mali, atque scelesti tantummodo in urbe, & non per totam Italiam sint, aut non ibi plus pos sit audacia, ubi ad defendendum opes minores sunt. Qua re uanum equidem hoc consilium est, si periculum ex il lis metuit. si in tanto omnium metu solus non timet, eò magis refert, me mihi, atque uobis timere. Quare cùm de P. Lentulo, ceterisq; statuetis, pro certo habetote, uos simul de exercitu Catilinæ, & de omnibus coniuratis de cernere. Quantò uos attentius ea agetis, tantò illis ani mus infirmior erit. Si paululum modò uos languere ui derint, iam omnes feroces aderunt. Nolite existimare maiores nostros armis Remp. ex parua magnam fecisse: si ita res esset, multò pulcherrimã eam nos haberemus, quippe sociorum, atq; ciuium, præterea armorum, atque equorum maior nobis copia, quàm illis est. Sed alia fue re, quæ illos magnos fecere, quæ nobis nulla sunt. Domi industria, foris iustum imperium, animus in consulen

Propositio cõtinẽs narrationẽ sen tentiæ Cæsaris.

Argumentatur pro di uersa sentẽ tia a consequentibus, idest, ab ex pectatione, huius iudicij.

Γνώμη. Qualem oporteat esse bene constitutam ciuitatem.

do liber, neque delicto neque libidini obnoxius. Pro *his nos habemus luxuriam, atq; auaritiã, plublicè egestatẽ, priuatim opulentiã, laudamus diuitias, sequimur inertiã.* Inter *bonos, et malos nullum discrimen est.* Omnia *uirtutis præmia ambitio poßidet, neq; mirũ, ubi uos separatim sibi quisq; consiliũ capitis, ubi domi uoluptatibus, hic pecuniæ, aut gratiæ seruitis.* Eò *fit, ut impetus fiat in uacuã* Remp. *Sed ego hæc omitto.* Coniurauere *nobilißimi ciues patriã incendere:* Gallorum *gentẽ infestißimam* Romano *nomini ad bellum accersunt.* Dux *hostium cum exercitu supra caput est, uos cunctamini etiã nunc? & dubitatis, quid intra mœnia deprehensis hostibus faciatis?* Misereamini *censeo. deliquere homines adolescẽtuli per ambitionẽ: atque etiã armatos dimittatis.* Næ *ista uobis mansuetudo, et misericordia, si illi arma cœperint, in miseriã cõuertetur.* Scilicet *res ipsa aspera est, sed uos nõ timetis eã, imò uerò maximè.* Sed *inertia, et mollitia animi alius alium expectantes cunctamini: uidelicet* Dijs *immortalibus confisi, qui hanc* Remp. *in maximis sæpe periculis seruauere.* Nõ *uotis, neq; supplicijs muliebribus auxilia* Deorũ *parantur: uigilando, agendo, bene consulendo, prosperè omnia cedũt.* Vbi *socordiæ te, atq; ignauiæ tradideris, nequicquam* Deos *implores: irati, infestiq; sunt.* Apud *maiores nostros* Aulus Manlius Torquatus *bello* Gallico *filiũ suum, quod is contra imperiũ in hostẽ pugnauerat, necari ißit. atq; ille egregius adolescẽs, immoderatæ fortitudinis, morte pœnas dedit.* Vos *de crudelißimis parricidis quid statuatis cũctamini? uidelicet cetera uita eorũ huic sceleri obstat.* Verũ *parcite dignitati* Lentuli

πάθος a circũstantijs.

*etiãnũ

εἰρονία. Occupatio.

Γνώμη.

Ab exemplo adeoq; a maiore.

ti Lentuli, si ipse pudicitiæ, si famæ suæ, si dijs, aut homi nibus unquã ullis pepercit. Ignoscite Cethegi adolescen tiæ, nisi iterũ iã patriæ bellũ fecit. Nã quid ego de Gabi nio, Statilio, Cæpario loquar? quibus si quidquã pensi un quã fuisset, non ea cõsilia de Rep. habuissent. Postremò, P.C. si mehercle peccato locus esset, facilè paterer uos ipsa re corrigi, quoniã uerba mea contẽnitis. Sed undiq; circumuenti sumus. Catilina cũ exercitu in faucibus ur get. Alij intra mœnia, atq; in sinu urbis sunt hostes, neq; parari neq; cõsuli quicquã potest occultè: quo magis pro perandũ est. Quare ego ita censeo, cùm nefario consilio sceleratorũ ciuiũ Resp. in maxima pericula uenerit, hiq; indicio T. Vulturcij, et legatorum Allobrogum conuicti cõfeßiq; sint, cædẽ, incẽdia, aliaq; se fœda, atq; crudelia facinora in ciues, patriãq; parauisse, de cõfeßis sicuti de manifestis rerum capitalium, more maiorum suppliciũ sumendũ. Postquàm Cato assedit, consulares oẽs, itemq; Senatus magna pars, sententiã eius laudant, uirtutẽ ani mi ad cœlũ ferunt. Alij alios increpãtes, timidos uocãt. Cato magnus, atq; clarus habetur. Senatus decretũ fit, si cut ille censuerat. Sed mihi multa legẽti, multaq; audiẽti, quæ populus R. domi, militiæq; mari atq; terra præclara facinora fecit, forte libuit attẽdere, quæ rex maximè tã ta negocia sustinuisset. Sciebã sepænumero populũ R. par ua manu, cũ magnis legionibus hostiũ contendisse: cogno ueram paruis copijs bella gesta cum opulentis Regibus. Ad hoc, sæpe fortunæ uiolẽtiam tolerauisse: facũdia Græ cos, gloria belli Gallos, Romanos antefuisse. Ac mihi mul ta agitanti constabat, paucorum ciuiũ egregiã uirtutẽ

A persona quid de eis expectandũ sit si dimittantur.

Si Resp. tãtum malũ pferre posset.

Orationis finis.

Censere p prie Senatus uerbum fuit.

Quod mihi argumentũ erat, uiribus nõ esse cõstitutum imperium

cuncta

cuncta parauisse, eoq; factũ, uti diuitias paupertas, multitudinem paucitas superaret. Sed postquã luxu, atq; desidia ciuitas corrupta est, rursus Resp. magnitudine sua Imperatorum, atq; magistratuum uitia sustentabat. Ac ueluti effœta parentũ multis tempestatibus, haud sanè quisquam Romæ uirtute magnus fuit. Sed mea memoria ingẽti uirtute, diuersis moribus fuere duo uiri M. Cato, & C. Cæsar, quos quoniam res obtulerat, silentio prœterire non fuit consilium, quin utriusq; naturam, & mores, quantum ingenio possem, aperirem.

COMPARATIO M. CATONIS ET C. CAESARIS.

IGitur his genus, ætas, eloquẽtia propè æqualia fuere magnitudo animi par, item gloria, sed alia alij. Cæsar beneficijs, ac munificẽtia magnus habebatur, integritate uitæ Cato. Ille mansuetudine, & misericordia clarus factus est: huic seueritas dignitatem addiderat. Cæsar dando, subleuando, ignoscendo: Cato nihil largiendo gloriã adeptus ẽ. In altero miseris *profugiũ erat, in altero malis pernicies. Illius facilitas, huius constãtia laudabatur. Postremò Cæsar in animũ induxerat, laborare, uigilare, negocijs amicorũ *intẽtus, sua negligere, nihil denegare, quod *dono dignum esset, sibi magnum imperiũ, exercitum, nouũ bellũ exoptabat, ubi uirtus eius enitescere posset. At Catoni studium modestiæ et decoris, sed maximè seueritatis erat. Nõ diuitijs cũ diuite, nec factione cũ factioso, sed cum strenuo uirtute, cũ modesto pudore, cũ innocẽte abstinẽtia certabat. esse, quàm uideri, bonus malebat

*perfugium

*intendere

*bono

Seueritas in Catone.

lebat. Itaq; quò minus gloriam petebat, eò magis illã adsequebatur. Postquàm, ut dixi, Senatus in Catonis sententiam discessit, consul optimũ factu ratus, noctem, quæ instabat, antecapere, nequid eo spatio nouaretur, Triumuiros* quæ ad supplicium postulabat, parare iubet. Ipse dispositis præsidijs, Lentulũ in carcerẽ deducit, ceteris idẽ fit per prætores. Est locus in carcere, quod Tullianũ appellatur, ubi paululũ ascenderis ad læuã circiter XII pedes humi depressus. eum muniũt undiq; parietes, atq; insup camera lapideis fornicibus iuncta, sed inculta tenebris, odore fœda, atq; terribilis eius facies est. In eum locũ postquàm demissus est Lentulus, iudices rerũ capitalium, quibus præceptum erat, laqueo gulã fregere. Ita ille Patricius ex gente clarißima Corneliorũ, qui consulare Imperium Romæ habuerat, dignũ moribus, factisq; suis* exitiũ uitæ inuenit. De Cethego, Statilio, Gabinio, Cæpario eodem modo supplicium sumptum est.

Γνώμη.

*quæ supplicium

*exitum

DVm ea Romæ gerũtur, Catilina ex omni copia, quam & ipse adduxerat, & Manlius habuerat, duas legiones instituit, cohortes pro numero militum cõplet. Deinde, ut quisq; uolũtarius, aut ex socijs in castra uenerat, æqualiter distribuerat, ac breui spatio legiones numero hominũ expleuerat, cùm initio duobus non amplius millibus habuisset. Sed ex omni copia circiter pars quarta erat militaribus armis instructa: ceteri ut quẽq; casus armauerat, sparos, aut lãceas, alij præacutas sudes portabant. Sed postquã Antonius aduentabat cum exercitu, Catilina per montes iter facere, modò ad urbẽ, modò Galliam uersus castra mouere, hostibus occasionem

pugnan-

pugnandi non dare: sperabat propediem magnas copias sese habiturum, si Romæ socij incepta patrauissent. Interea seruitia repudiabat, cuius initio ad eum magnæ copiæ concurrebant, opibus cõiurationis fretus, simul alienum suis rationibus existimans uideri caussam ciuiũ cũ seruis fugitiuis cõmunicasse. Sed postquàm in castra nũcius peruenit, Romæ coniurationem patefactam, de Lentulo, & Cethego, ceterisq́;, quos suprà memoraui, supplicium sumptum; plerique quos ad bellum spes rapinarũ, aut nouarum rerum studium illexerat, dilabuntur: reliquos Catilina per montes asperos magnis itineribus in agrum Pistoriensem adducit: eo consilio, uti per tramites occultè perfugerent in Galliam trãsalpinam. At Q. Metellus Celer cum tribus legionibus in agro Piceno præsidebat, ex difficultate rerum eadem illa existimans, quæ suprà diximus, Catilinam agitare. Igitur, ubi iter eius ex profugis cognouit, castra properè mouit, ac sub ipsis radicibus montium consedit, quà illi descensus erat in Galliam properanti. Neque tamen Antonius procul aberat, utpote qui magno exercitu locis æquioribus expeditos in fugam sequeretur. Sed Catilina, postquàm uidet montibus, atque copijs hostium se clausum, in urbe rebus aduersis, neque fugæ, neq; præsidij ullam spem, optimum factu ratus, in tali re fortunam belli tẽtare, statuit cum Antonio quamprimùm confligere. Itaque concione aduocata, huiuscemodi orationem habuit.

Voluit.n. ciuiũ caussam uideri quã ageret, ꝓinde cum seruis communicanda non uidebãtur, quo res minus suspecta esset.

Insinuatio a caussa cur putauerit adhortandos.

ORATIO CATILINAE.

Compertũ habeo milites, uerba uirtutem nõ addere, neq; ex ignauo strenuũ, neq; fortem ex timido exerci-

*exercitum Imperatoris oratione fieri: quanta cuiusque animo audacia, natura, aut moribus ineſt, tanta in bello patere ſolet. Quem neque gloria, neque pericula excitant, nequidquam hortere, timor animi auribus officit. Sed ego uos, quò pauca monerē aduocaui, ſimul uti cauſſam mei conſilij aperirem. Scitis equidem milites ſocordia, atque ignauia Lentuli, *quantam ipſi, nobisq; cladem attulerit, quoq; modo dum ex urbe præſidia opperior, in Galliam proficiſci nequiuerim. Nunc uerò quo loco res noſtræ ſint iuxtà mecū omnes intelligitis. Exercitus hoſtium duo, unus ab urbe, alter à Gallia obſtant. Diutius in his locis eſſe, ſi animus maximè ferat, frumenti, atque aliarum rerum egeſtas prohibet, quocunque ire placet, ferro iter aperiendum eſt. Quapropter uos moneo, ut forti, atque parato animo ſitis: & cum prælium inibitis, memineritis uos diuitias, decus, gloriam, præterea libertatem, atque patriam in dextris ueſtris portare. Si uincimus, omnia nobis tuta erunt, commeatus abunde, municipia, atque coloniæ patebunt. Si metu ceſſerimus, eadem illa aduerſa fient, neque locus, neque amicus quiſquam teget, quem arma non texerint. Præterea milites, non eadem nobis, & illis neceßitudo impendet: nos pro patria, pro libertate, pro uita certamus: illis ſuperuacaneum eſt pugnare pro potentia paucorum. quo audacius aggredimini, memores priſtinæ uirtutis. Licuit nobis cum ſumma turpitudine in exilio ætatem agere, potuiſtis nonnulli Romæ amißis bonis alienas opes ſpectare. quia illa fœda, atq; intoleranda uiris uidebantur, hæc ſequi decreuiſtis. ſi hæc relinquere uultis, audacia*

Narratio.
*quantū ipſi, nobisq; cladis attu.
Propoſitio.
Confirmatio.
Contentio.
A cauſſa pugnandi.
A decoro.

opus est. Nemo nisi uictor pace bellum mutauit. Nam in fuga salutem sperare, cum arma, quibus corpus tegitur ab hoste auerteris, ea uerò dementia est. Semper in prælio ijs est maximum periculum, qui maximè timent, audacia pro muro habetur. Cum uos considero milites, & cum facta uestra æstimo, magna me spes uictoriæ tenet, animus, ætas, uirtus uestra me hortantur. Præterea necessitudo, quæ etiam timidos fortes facit. Nam multitudo hostium, ne nos circumuenire queat, prohibent angustiæ loci. Quòd si uirtuti uestræ fortuna inuiderit, cauete, ne inulti animam amittatis, neu capti sicuti pecora potius trucidemini, quàm uirorum more pugnantes, cruentam atque luctuosam uictoriam hostibus relinquatis.

Durat bellum donec uicerit.

Epilogus. Ab occasione.

Verba desperantis.

HÆc ubi dixit paululum commoratus signa canere iubet, atq; instructos ordines in locum æquũ deduci. Deinde remotis omnium equis, quo militibus exæquato periculo animus amplior esset, ipse pedes exercitum pro loco, atque copijs instruit. Nam uti planities erat inter sinistros montes, & ab dextera rupe aspera; octo cohortes in fronte cõstituit. Reliqua signa in subsidijs arctius collocat, ab his centuriones omneis lectos, & euocatos. Præterea ex egregijs militibus, optimum quenque armatum in primam aciem subducit. C. Mãliũ in dextera, Fesulanũ quendam in sinistra parte curare iubet. Ipse cum liberis, & colonis propter Aquilam assistit, quã bello Cymbrico C. Marius in exercitu habuisse dicebatur. At ex altera parte C. Antonius pedibus æger, quod prælio adesse nequibat, M. Petreio legato exercitum

Hoc factũ est ex disciplina militari Romana, qua periclitãte pedite solebat opem ferre eques relictus equis.

*reliquarum

Propter aquilã, antiquus mos loquendi.

ercitum permittit. Ille cohortes ueteranas, quas tumultus caussa conscripserat, in fronte, posteà ceterum exercitum in subsidijs locat. Ipse equo circumiens, unumquemque nominans, appellat, hortatur, rogat, ut meminerint se contra latrones inermes, pro patria, pro liberis, pro aris atque focis suis certare. Homo militaris, quod amplius X X *annis tribunus, aut præfectus, aut legatus, aut prætor, cum magna gloria in exercitu fuerat, plerosque ipsos factaq; eorum fortia nouerat, ea commemorando militum animos accendebat. Sed ubi omnibus rebus exploratis, Petreius tuba signum dat, cohortes paulatim incedere iubet, idem facit hostium exercitus. Postquàm eò uentum est, unde à ferentarijs prælium committi posset, maximo clamore infestis signis utrique concurrunt, pila omittunt, gladijs res geritur. Veterani pristinæ uirtutis memores, cominus acriter instare. Illi haud timidi resistunt, maxima ui certatur. Interea Catilina cum expeditis militibus in prima acie uersari, laborantibus succurrere, integros pro saucijs arcessere, omnia prouidere, multum ipse pugnare, sæpe hostem ferire: strenui militis, & boni Imperatoris officia simul exequebatur. Petreius, ubi uidet Catilinam contra, ac ratus erat, magna ui contendere, cohortem prætoriam in medios hostes inducit, eosq; perturbatos, atque alios alibi resistentes interficit. Deinde utrinque ex lateribus ceteros aggreditur. Manlius & Fesulanus in primis pugnantes cadunt. Postquàm fusas copias, seq; cum paucis relictum uidet Catilina, memor generis, atque pristinæ dignitatis suæ, in confertissi

*X X.

mos

mos hostes incurrit, ibiq; pugnãs confoditur. Sed confecto prælio, tum uero cerneres, quanta audacia, quantaq; uis animi fuisset in exercitu Catilinæ. Nam *ferè quẽ quisq; pugnando locum uiuus ceperat, eum amissa anima corpore tegebat.* Pauci *autem, quos medios chors prætoria disiecerat, paulò diuersius.* Sed *omnes tamen aduersis uulneribus conciderant.* Catilina *uerò longe à suis inter hostium cadauera repertus est, paululum adhuc etiam spirans, ferociamq; animi, quam habuerat uiuus, in uultu retinens.* Postremò *ex omni copia, neque in prælio, neque in fuga, quisquam ciuis ingenuus captus est, ita cuncti suæ, hostiumq; uitæ iuxtà pepercerant.* Neque *tamen exercitus populi* Ro. *lætam, aut incruentam uictoriam adeptus erat.* Nam *strenuissimus quisque aut occiderat in prælio, aut grauiter uulneratus discesserat.* Multi *autem, qui ex castris uisendi, aut spoliandi gratia processerant, uoluentes hostilia cadauera, amicum alij, pars hospitem, aut cognatum reperiebãt.* Fuere *item qui inimicos suos cognoscerent. ita uariè per omnem excercitum lætitia, mœror, luctus, atque* **gaudia agitabantur.*

Nemo habebat fugiẽtis Indiciũ.

Vt nemo caperet ciuis ingenuus.

**gaudiũ*

*

FINIS.

C. SALLVSTII CRISPI DE BELLO IVGVRTHINO HISTORIA.

ALSO' queritur de natura ſua genus humanum, quòd imbecilla atque æui breuis, Sorte potius, quam Virtute regatur. Nam contrà reputando, neque maius aliud, neque præſtabilius inuenias: magiſq; naturæ induſtriam hominum, quàm uim, aut tempus deeſſe. Sed dux, atque imperator uitæ mortalium, animus eſt. Qui ubi ad gloriam uirtutis uia graſſatur: abundè pollens, potenſq;, & clarus eſt: neque Fortunæ eget: quippe quæ probitatem, induſtriam, ceteraſq; artes bonas, neque dare, neque eripere cuiquam poteſt. Sin captus prauis cupidinibus, ad inertiam, & uoluptates corporis peſſundatus eſt, pernicioſa libidine pauliſper uſus, per ſocordiam, uires, tempus, ætas, ingenium defluxere, Naturæ infirmitas accuſatur: ſuam quique culpam auctores ad negocia transferunt. Quòd ſi hominibus bonarum rerum tanta cura eſſet, quanto ſtudio aliena, ac nihil profutura, multumq; etiam periculoſa petunt: neque regerentur magis caſibus, quàm regerent caſus: & eò magnitudinis procederent, ubi pro mortalibus, gloria æterni fierent. Nam uti genus hominum compoſitum è corpore, & anima eſt: ita res cunctæ, ſtudiaq; omnia noſtra, corporis alia, alia animi Naturam ſequuntur. Igitur præclara facies, magnæ

Orditur a loco cōmuni, de hominis natura, unde poſtea rationē ocii reddit.

gnæ diuitiæ, ad hoc uis corporis, & alia huiuſcemodi
Γνώμη. *omnia breui dilabuntur.* AT *ingenij egregia facinora,*
ſicuti anima, immortalia ſunt: poſtremò corporis, &
furtunæ bonorum, uti initium, ſic finis eſt: omniaq; orta
Non eſt ob noxius mortalitati animus. *occidunt, & aucta ſeneſcunt. animus incorruptus, æter*
nus, rector humani generis, agit, atq; habet cuncta, ne-
que ipſe habetur. Quo *magis prauitas eorũ admiranda*
eſt, qui dediti corporis gaudiis, per luxum, atq; ignauiã
ætatem agunt: ceterum ingenium, quo neq; melius, neq;
amplius aliud in natura mortaliũ eſt, incultu, atq; ſocor
dia torpeſcere ſinunt: cùm præſertim tã multæ, uariæq;
artes ſint animi, quibus ſumma claritudo paratur. Verũ
ex his magiſtratus, & imperia, poſtremò omnis cura re
De ocio ſuo *rũ publicarum, minimè mihi hac tẽpeſtate cupiẽda uidẽ*
tur: quoniã neq; uirtuti honos datur, neq; illi, quibus per
fraudem ius fuit, utiq; tuti, aut eo magis honeſti ſunt. Nã
ui quidem regere patriã, aut parentes, quãquàm & poſ
ſis, & delicta corrigas: tamen importunum eſt: cùm præ
ſertim omnes rerum mutationes, cædem, fugam, aliaq; ho
Γνώμη. *ſtilia portendant.* FRVSTRA *autem niti, neq; aliud ſe fa*
tigando, niſi odiũ quærere, extremæ demẽtiæ eſt: niſi for
tè quem inhoneſta; & pernicioſa libido tenet, potentiæ
paucorum decus, atque libertatem ſuam gratificari. Cete
De hiſtoria *rùm ex his negocijs, quæ ingenio exercentur, in primis*
magno uſui eſt memoria rerum geſtarum: cuius de uirtu
Vide lib. I. de Oratore Ciceronis. *te, quia multi dixere, prætereundum puto ſimul, ne per*
inſolentiã quis exiſtimet, memet ſtudiũ meum laudando
extollere. Atq; *ego credo fore, qui (quia decreui procul*
à Rep. *agere ætatem) tanto, tamq; utili labori meo, no-*
men

men inertiæ imponāt: certe, quibus maxima industria uidetur, salutare plebem, & conuiuijs*gloriam quærere. Qui si reputauerint, & quibus ego tēporibus magistratum adeptus sim, & quales uiri idē assequi nequiuerint: & posteà quæ genera hominū in Senatum peruenerint: profectò existimabunt ne magis meritò, quàm ignauia iudicium animi mei mutauisse: maiusq; commodum ex ocio meo, quàm ex aliorum negocijs Reip. uenturum. Nam sæpe audiui ego Quintum maximum P. Scipionem, præterea ciuitatis nostræ præclaros uiros solitos ita dicere: cùm maiorum imagines intuerentur, uehementißimè animum sibi ad uirtutem accendi: scilicet non ceram illam, neque figuram tantam uim in sese habere: sed memoria rerum gestarum, eam flammam egregijs uiris in pectore crescere: neque prius sedari, quam uirtus eorum famam, atque gloriam adæquauerit. At contrà, quis est omnium his moribus, qui non diuitijs, & sumptibus, non probitate, neque industria cum maioribus suis contendat? Etiam homines noui, qui anteà per uirtutem soliti erant nobilitatem ante uenire, furtim, & per latrocinia potius, quàm bonis artibus ad Imperia, & honores nituntur: perinde quasi prætura, & consulatus, atque omnia alia huiuscemodi per seipsa clara, & magnifica sint: ac non perinde habeantur, ut eorum, qui ea sustinēt, uirtus est. Verùm ego liberius altiusq; proceßi, dum me ciuitatis morum piget, tædetq;. Nunc ad inceptum redeo.

*gratiā

Reprehēsio morū.

BEllum scripturus sum, quod populus R. cum Iugurtha rege Numidarum geßit: primùm quia magnum, & atrox, uariaq; uictoria fuit: deinde, quia tum

Propositio.

primum superbiæ nobilitatis obuiam itum est, quæ contentio diuina, & humana cuncta permiscuit: eoq; uecordiæ processit, ut studijs ciuilibus bellū, atq; uastitas Italiæ finem faceret. Sed prius q̄ huiuscemodi rei initiū expediā, pauca suprà repetam, quo ad cognoscendū omnia illustria magis, magisq; in aperto sint. Bello punico secūdo, quo Dux Carthaginiensium Annibal, post magnitudinem nominis Romani, Italiæ opes maximè attriuerat, Masinissa Rex Numidarum, in amicitiam receptus à P. Scipione, cui cognomē posteà Africano ex uirtute fuit, multa, et preclara rei militaris facinora fecerat. Ob quæ uictis Carthaginiēsibus, & capto Syphace, cuius in Africa magnum, atque latè imperium ualuit, populus Rom. quascunque urbes, et agros manu ceperat, Regi dono dedit. Igitur amicitia Masinissæ bona, atque honesta nobis permāsit: sed Imperij, uitæq; eius finis idem fuit. Deinde Micipsa filius eius regnum solus obtinuit Manastabale, & Gulussa fratribus morbo absumptis. Is Adherbalem, & Hiempsalē ex sese genuit: Iugurthamq; Manastabalis fratris filium, quem Masinissa, quia ortus ex concubina erat, priuatū reliquerat, eodē cultu quo liberos suos domi habuit. Qui ubi primum adoleuit pollens uiribus, decora facie, sed multo maximè ingenio ualidus, nō se luxui, neq; inertiæ corrumpendū dedit: sed (uti mos gentis illius est) equitare, iaculari, cursu cū æqualibus certare: & cùm omnes gloria anteiret, omnibus tamen carus esse: ad hoc pleraque tempora in uenando agere: leonem, atq; alias feras primus, aut in primis ferire, plurimum facere, et minimū ipse de se loqui. Quibus rebus Micipsa,

Docilitas.

Narratio de ortu Iugurthæ.

Studia adolescentiæ.

Laus Iugurthæ. Sine inuidia laudem inuenit, quę laus modestia est.

tametsi initio lætus fuerat, existimans Iugurthæ uirtutẽ regno suo gloriæ fore: tamen postquàm hominem adolescentẽ, exacta sua ætatæ, et paruis liberis, magis magisq; crescere intelligit, uehementer eo negocio permotus, multa animo suo uoluebat. Terrebat eum natura mortaliũ auida Imperij, & præceps ad explendã animi cupidinẽ, прæterea opportunitas suæ, liberorũq; ætatis, quæ etiã mediocres uiros spe prædæ transuersos agit: ad hoc studia Numidarum in Iugurtham accensa: ex quibus, si talẽ uirum dolis interfecisset, nequa seditio, aut bellum oriretur, anxius erat. His difficultatibus circumuentus, ubi uidet, neq; per uim, neq; insidijs opprimi posse hominẽ, tã acceptum popularibus: quòd erat Iugurtha manu promptus, et appetens gloriæ militaris, statuit eũ obiectare periculis, & eo modo fortunam tentare. Igitur bello Numantino Micipsa cùm populo Rom. equitum, atq; peditũ auxilia mitteret: sperans uel ostentando uirtutẽ, uel hostium sæuitia facilè eum occasurum: præfecit Numidis, quos in Hispaniam mittebat. Sed ea res lõgè aliter ac ratus erat, euenit. Nã Iugurtha, ut erat impigro, atq; acri ingenio, ubi naturam P. Scipionis, qui tum Romanis Imperator erat, & morem hostium cognouit: multo labore, multaq; cura, præterea modestißimè parendo, & sepe obuiam eundo periclis, in tantã claritudinem breui peruenerat, ut nostris uehementer carus, Numantinis maximo terrori esset: ac sanè, quòd difficilimũ in primis est, & prælio strenuus erat, & bonus consilio. Quorum alterum, ex prouidentia timorem: alterũ ex audacia temeritatem plerunq; afferre solet. Igitur Imperator omnes

Quæ res uulgo admirationi est, & ferè maximi latrones.

Virtus Iugurthæ.

ferè res asperas per Iugurtham agere: in amicis habere: magis, magisq; eum in dies amplecti. quippe cuius neque consilium, neq; inceptum ullum frustra erat. Huc *accedebat munificentia animi, & ingenij solertia: quibus rebus sibi multos ex* Romanis *familiari amicitia coniunxerat.* Ea *tempestate in exercitu nostro fuere complures noui, atque nobiles: quibus diuitiæ bono, honestoq; potiores erant: factiosi, domi potētes, apud socios clari magis, quā honesti: qui* Iugurthæ *non mediocrem animum pollicitādo accēdebant, si* Micipsa *rex occidisset, fore uti solus regno* Numidiæ *potiretur: in ipso maximam uirtutem, omnia* Romæ *uenalia esse.* Sed *postquàm* Numantia *deleta* P. Scipio *dimittere auxilia, & ipse reuerti domū decrèuit: donatum atq; laudatum magnificè pro concione* Iugurthā *in* Prætoriū *adduxit.* Ibiq; *secretò monuit, ut potius publicè, quàm priuatim amicitiā populi* Rom. *coleret, *ne aliquibus largiri insuesceret: periculosè à paucis emi, quod multorū esset: si pmanere uellet in suis artibus, ultro illi & gloriam, & regnum uenturum: sin properantius pergeret, pecuniam, & ipsum præcipitem casurum.* Sic *locutus, cum literis eum, quas* Micipsæ *redderet, dimisit.* Earū *sententia hæc erat.* Iugurthæ *tui bello* Numantino *longè maxima uirtus fuit: quam rem certò scio tibi gaudio esse.* Nobis *ob merita sua carus est: ut idem* Senatui, *populoq;* Ro. *sit, summa ope nitemur.* Tibi *quidem pro nostra amicitia gratulor.* En *habes uirū dignū te, atq; auo suo* Masinissa. Igitur Rex *ubi ea quæ fama acceperat, ex literis* Imperatoris *ita esse cognouit, tū uirtute, tum gratia uiri permotus, flexit animum suum,*

Prætoriū.

**neu quibus*

Finis epistolæ.

& Iugurtham beneficijs uincere aggressus est : statimq; eum adoptauit, & testamento pariter cum filijs hæredem instituit. Sed ipse paucos post annos morbo, atq; ætate confectus, cùm sibi finẽ uitæ adesse intelligeret, coram amicis, & cognatis, itemq; Adherbale, & Hiẽpsale filijs, huiuscemodi uerba cum Iugurtha fertur habuisse.

MICIPSÆ VERBA.

PAruũ ego te Iugurtha amisso patre, sine spe, sine opibus, in meum regnum accepi, existimans nõ minus me tibi quàm liberis, si genuissem, ob beneficia, carũ fore, neq; ea res falsũ me habuit. Nam ut alia magna, et egregia tua facta omittam, nouißimè rediens Numantia me, regnumq; meũ gloria decorasti : tuaq; uirtute nobis Romanos ex amicis amicißimos fecisti : in Hispania nomen familiæ nostræ* renouatum est. Postremò, quod difficillimũ inter mortales est, gloria inuidiam uicisti. Nũc quoniam mihi natura finem uitæ facit, per hanc dextrã, per regni fidem moneo, obtestorq; te : ut hos, qui tibi genere propinqui, beneficio meo fratres sunt, caros habeas, neu malis alienos adiungere, quam sanguine coniunctos retinere. NON exercitus, neque thesauri præsidia regni sunt, uerùm amici: quos neq; armis cogere, neq; auro parare queas, officio, et fide parantur. Quis autẽ amicior, quàm frater fratri ? aut quẽ alienũ fidũ inuenies, si tuis hostis fueris ? Equidem ego regnum uobis trado firmũ, si boni eritis: sin mali, imbecillum. NAM concordia paruæ res crescunt, discordia maximæ dilabuntur. Ceterum ante hos te Iugurtha, qui ætate, et sapientia priores, ne aliter quid eueniat, prouidere decet. NAM in

Exordiũ a cõmemoratione beneficiorum.

* renouasti

Propositio.

Γνώμη.
Cõfirmatio
Munimẽta regnorum sunt boni amici, inquit Cicero.
Adhortatio Iugurthæ priuata

Adhortatio aliorũ. *omni certamine, qui opulentior est, etiam si accipit iniuriam: tamen quia plus potest, facere uidetur. Vos autẽ Adherbal, & Hiempsal colite, & obseruate talem hunc uirum: imitamini uirtutẽ: & enitimini, ne ego meliores liberos sumpsisse uidear, quàm genuisse.* Finis orationis. *Ad ea Iugurtha, tametsi Regem ficta locutum intelligebat, & ipse longè aliter animo agitabat: tamẽ pro tempore benignè respõdit. Micipsa paucis pòst diebus moritur. Post quàm illi more regio iusta magnificè fecerant,* Iusta facere. *Reguli in unum cõuenere: ut inter se de cunctis negocijs disceptarẽt. Sed Hiempsal, qui minimus ex illis erat natura ferox, etiã antè ignobilitatẽ Iugurthæ, quia materno genere impar erat despiciens, dextra Adherbalem adsedit: ne medius ex tribus, quod apud Numidas honori ducitur, Iugurtha foret. Deinde tamen, uti ætati concederet fatigatus à fratre, uix in alterã partẽ traductus est. Ibi cùm multa de administrãdo Imperio dissererẽt: Iugurtha inter alias res ait, oportere quinquẽnij consulta, & decreta omnia rescindi. Nam per ea tempora confectũ annis Micipsam, parum animo ualuisse. Tum idem Hiempsal placere sibi respondit. Nã ipsum illum tribus his proximis annis adoptione in regnum peruenisse. Quod uerbũ in pectus Iugurthæ altius, quã* quisq; *ratus erat descẽdit.* Occasio faciendi Iugurthæ oblata. *quisquã *Itaq; ex eo tẽpore, ira, et metu anxius moliri, parare: atq; ea modò in animo habere, quibus per dolum Hiempsal caperetur. Quę ubi tardius procedunt, neq; lenitur animus ferox: statuit, quouis modo inceptũ pficere. Primo conuentu, quem ab Regulis factũ suprà memoraui, propter dissensionẽ placuerat diuidi thesauros, finesq; Imperij singulis*

gulis

gulis constitui. Itaque tempus ad utramq; rē decernitur; sed maturius ad pecuniam distribuēdam. Reguli intereà in loca propinqua thesauris, alius alio cōcessere. Sed Hiempsal in oppido Thirmida fortè eius utebatur domo, q proximus lictor Iugurthæ, carus, acceptusq; ei semper fuerat, quem ille casu ministrum oblatum promissis onerat: impellitq;, uti tanquam suam domum uisens eat, portarum claues adulterinas paret: nam ueræ ad Hiempsalem referebātur: ceterùm ubi res postularet, seipsum cū magna uenturum manu. Numida mandata breui cōficit: atq; uti doctus erat, noctu, Iugurthæ milites introducit, qui postquàm in ædes irrupere, diuersi, Regem quærere, dormiētes alios, alios occursantes interficere: scrutari loca abdita: clausa effringere: strepitu, & tumultu omnia miscere: cùm interim Hiēpsal reperitur, occultans se in tugurio mulieris ancillæ, quò initio pauidus, et ignarus loci profugerat. Numidæ caput eius, uti iussi erāt, ad Iugurtham referunt. Ceterum fama tanti facinoris p omnem Africam breui diuulgatur, Adherbalē, omnesq;, qui sub Micipsæ imperio fuerāt, metus inuadit. In duas partes discedunt Numidæ: plures Adherbalē sequūtur: sed illum alterū bello meliores. Igitur Iugurtha, quā maximas potest copias armat, urbes partim ui, alias uolūtate imperio suo adiungit: omni Numidiæ imperare parat. At Adherbal, tametsi Romam legatos miserat, qui Senatum docerēt de cæde fratris, et suis fortunis: tamē, fretus multitudine militū parabat armis cōtendere. Sed ubi res ad certamē uenit, uictus ex prælio profugit in prouinciā, ac deinde Romam contendit. Tum Iugurtha patratis cō

Scilicet infensi Iugurthę propter crudelitatem.

Contēdere armis.

filijs, postquàm omni Numidia *potiebatur in ocio, facinus suũ, cũ animo reputans, timere populum* R. *neq; aduersus iram eius usquã, nisi in auaritia nobilitatis, et pecunia sua spem habere.* Itaq; *paucis diebus cum argento, et auro multo legatos Romã mittit: queis præcipit, uti*
Explere muneribus *primùm ueteres amicos magis muneribus expleant: deinde nouos acquirant: postremò quemcunq; poßint largiendo, parare ne cunctentur.* Sed *ubi* Romam *legati uenere, & ex præcepto regis hospitibus, aliisq;, quorũ ea tempestate in Senatu auctoritas pollebat, magna munera misere: tanta commutatio inceßit, ut ex maxima inuidia, in gratiã, & fauorẽ nobilitatis* Iugurtha *ueniret.* Quorum *pars spe, alij præmio inducti, singulos ex Senatu ambiendo nitebantur, ne grauius in eum cõsuleretur.* Igitur *ubi legati satis confidunt, die cõstituto Senatus utrisque datur.* Tum Adherbalem *hoc modo locutum accepimus.*

ADHERBALIS VERBA.

Exordium ab officio.

PAtres *cõscripti,* Micipsa *pater meus moriẽs mihi præcepit, uti regni* Numidiæ *tantummodo procurationem existimarem meam: ceterum ius, & imperium eius penès uos esse: simul eniterer domi, militiæq; q̃ maximo usui esse populo* Rom. *uos mihi cognatorum, uos affinium loco ducerẽ. Si*ea fecissem, in uestra amicitia exercitum, diuitias, munimẽta regni me habiturũ.* Quæ *præcepta patris mei cum agitarem:* Iugurtha *homo omnium quos terra sustinet, sceleratißimus, contempto imperio uestro,* Masinissæ *me nepotem, etiam à stirpe sociũ, atq; amicum populo* Ro. *regno, fortunisq; omnibus expulit.* Atque *ego* P.C. *quoniam eò miseriarum uenturus eram, uellem*

* *ita*

Propositio.

Confirmatio a suæ personæ meritis.

uellem potius ob mea, quàm ob maiorum meorum beneficia me posse à uobis auxilium petere: ac maximè deberi mihi beneficia à populo Rom. quibus utinam non egerē, sed ea si desiderāda erant, uti debitis uterer. Sed quoniā parum tuta per se ipsa probitas est, neque mihi in manu fuit Iugurtha, qualis foret: ad uos confugi P.C. quibus, quod mihi miserrimum est, cogor prius oneri, quàm usui esse. ceteri reges, aut bello uicti in amicitiā à uobis recepti sunt, aut in suis dubijs rebus societatem uestram adpetiuerūt. Familia nostra cū populo Ro. bello Carthaginiensi amicitiā instituit: quo tempore magis fides eius, q̄ fortuna petenda erat. Quorum progeniē uos P.C. nolite pati me nepotem Masinissæ, frustra à uobis auxiliū petere. Si ad impetrandum nihil caussæ haberem, præter miserandam fortunam: quod paulò antè Rex genere, fama, atq; copiis potens, nunc deformatus ærumnis, inops, alienas opes expecto: tamen erat maiestatis populi Ro. probibere iniuriā: neq; pati, cuiusquam regnum per scelus crescere. Verùm ego his finibus eiectus sum, quos maioribus meis Populus Ro. dedit: unde pater, & auus meus unà uobiscū expulere Syphacem, & Cartaginienses. Vestra beneficia mihi erepta sunt, P.C. uos in mea iniuria despecti estis. Heu me miserum. Huccine Micipsa pater beneficia tua euasere: ut quém tu parē cum liberis tuis, regniq; participem fecisti, is potißimum stirpis tuæ extinctor sit? Nunquam'ne ergo familia nostra quieta erit? semper'ne in sanguine, ferro, fuga uersabitur? Dum Carthaginienses incolumes fuere, iure omnia sæua patiebamur: hostes à latere, uos amici procul: spes omnis in armis

A meritis familiæ.
Ab ipso casu.

πάτρ⊙ a beneficijs Micipsæ erga Iugurtham.
A regni illius calamitatib' alijs.

armis erat. Postquã illa pestis ex Africa eiecta est, læti pacem agitabamus: quippe, queis nullus hostis erat, nisi forte quem uos iussissetis. Ecce autẽ ex improuiso Iugurtha intoleranda audacia, scelere, atque superbia sese efferens, fratre meo, atq; eodem propinquo suo interfecto, primum regnũ eius, sceleris sui prædã fecit: pòst, ubi me ijsdẽ dolis nequit capere, nihil minus, quàm uim, aut bellum expectantẽ, in imperio uestro (sicuti uidetis) extorrem patria, domo, inopem, et coopertum miserijs effecit, ut ubiuis tutius quàm in meo regno essem. Ego sic existimabam P.C. uti prædicantẽ audieram patrem meũ, qui uestram amicitiam diligenter colerent, eos multũ laborem suscipere: ceterùm ex omnibus maximè tutos esse.

A facili.

Quod in familia nostra fuit, præstitit, ut in omnibus bellis adesset uobis. Nos uti per ociũ tuti simus, in manu uestra est P.C. Pater nos duos fratres reliquit: tertium Iugurtham beneficijs suis, ratus est nobis cõiunctum fore.

Amplificatio sceleris.

Alter corũ necatus est: alter ipse ego manus impias uix effugi. Quid agam? aut quò potissimum infelix accedã? generis præsidia omnia extincta sunt. Pater uti necesse erat naturæ cõcessit: fratri, quem minimè decuit, propinquus per scelus uitã eripuit: affines, amicos, propinquos ceteros meos, alium alia clades oppressit: capti ab Iugurtha, pars in crucem acti, pars bestijs obiecti sunt: pauci, quibus relicta est anima, clausi in tenebris, cum mœrore, & luctu, morte grauiorẽ uitam exigunt. Si omnia, quæ aut amisi, aut ex necessarijs aduersa facta sunt, ĩcolumia manerent: tamẽ si quid ex improuiso mali accidisset, uos implorarem P. C. quibus pro magnitudine Imperij.

A necessario cur confugiat ad Romanos.

Amplificatio superioris argumẽti.

rij, ius, & iniurias omnes curæ esse decet. Nũc uerò exul patria, domo, solus, atq; omnium honestarũ rerũ egens, quò accedam? aut quos appellem? Nationes'ne, an reges, qui omne familiæ nostræ ob uestram amicitiam infesti sunt? an quoquam mihi adire licet, ubi non maiorem meorum hostilia monimenta plurima sint? an quisquam nostri misereri potest, qui aliquando nobis hostis fuit? Postremò Masinissa nos ita instituit P.C. ne quẽ coleremus, nisi populum Rom. ne societates, ne fœdera noua acciperemus: abundè magna præsidia nobis in uestra amicitia fore: si huic imperio fortuna mutaretur, unà occidendũ nobis esse. Virtute, ac Dijs uolentibus, magni, & opulenti estis: omnia secunda, & obedientia sunt: quò facilius sociorũ iniurias curare licet. Tãtùm illud uereor, ne quos priuata amicitia Iugurthæ, parum cognita, transuersos agat: quos ego audio sũma ope niti, ambire, fatigare uos singulos, ne quid de absente incognita caussa statuatis: fingere me uerba, & fugam simulare, cui licuerit in regno manere. Quòd utinam illum, cuius impio facinore in has miserias proiectus sum, eadem hæc simulantem uideam: & aliquando, aut apud uos, aut apud Deos immortales rerum humanarum cura oriatur: ut ille, qui nunc sceleribus suis ferox, atq; præclarus est, omnibus malis excruciatus, impietatis in parẽtem nostrum, fratris mei necis, mearumq; miseriarum graues pœnas reddat. Iamiam frater animo meo carißime, quanquàm tibi immaturo, & unde minime decuit, uita erepta est: tamen lætandum magis, quàm dolendum puto casum tuum. Non enim regnum, sed fugam, exilium, egestatem, & omnes has quæ

A necessario.

Cõfutatio.

A uoto.

πάθος per apostrophen.

me

me premunt ærumnas, cùm anima ſimul amiſiſti. At ego infelix in tanta mala præcipitatus ex patrio regno, rerũ humanarũ ſpectaculum præbeo: incertus quid agam: tuas'ne iniurias perſequar, ipſe auxilij egens? an regno conſulam, cuius uitæ, necisq; poteſtas, ex alienis opibus pendet? Vtinã emori, fortunis meis honeſtus exitus eſſet: ne uiuere contemptus uiderer, ſi defeſſus malis iniuriæ conceßiſſem. Nunc quoniam neq; uiuere libet, neq; mori licet ſine dedecore, P.C. oro uos per liberos, atq; parentes ueſtros, per maieſtatem populi Rom. ſubuenite mihi miſero: ite obuiam iniuriæ: nolite pati regnũ Numidiæ, quod ueſtrum eſt, per ſcelus, & per ſanguinem familiæ noſtræ tabeſcere. Poſtquàm rex loquendi finem fecit, legati Iugurthæ largitione magis, quàm cauſſa freti, paucis reſpondent: Hiempſalem, ob ſæuitiam ſuã, à Numidis interfectum: Adherbalem ultro bellum inferẽtem, poſtq̃ ſuperatus ſit, queri, q. iniuriã facere nequiſſet: Iugurtham ab Senatu petere, ne ſe alium putarent, ac Numantiæ cognitus eſſet: neu uerba inimici, ante facta ſua ponerent. Deinde utriq; curia egrediuntur, Senatus ſtatim cõſulitur: fautores legatorum, præterea Senatus magna pars gratia deprauata, Adherbalis dicta contẽnere: Iugurthæ uirtutẽ laudibus extollere, gratia, uoce, denique omnibus modis pro alieno ſcelere, & flagitio, ſua quaſi pro gloria nitebantur. At contrà pauci, quibus bonũ, & æquũ diuitijs carius erat, ſubueniendũ Adherbali, et Hiẽpſalis mortem ſeuerè uindicandã cenſebant. Sed ex omnibus, maximè Æmilius Scaurus, homo nobilis, impiger, factioſus, auidus potentiæ, honoris, diuitiarum: ceterum

Ideſt, oſtendo quam inſtabiles ſint res humanæ.

Peroratio.

uitia

uitia sua callidè occultans. Is postquàm uidit Regis largitionē famosam, impudētemq́;, ueritus (quod in tali re fieri solet) ne polluta licentia inuidiam accēderet, animū à consueta libidine continuit. Vicit tamē in Senatu pars illa, quæ uero precium, aut gratiam anteferebat. Decretum fit, uti decem legati regnum, quod Micipsa obtinuerat, inter Iugurtham, & Adherbalem diuiderent. Cuius legationis princeps fuit L. Opimius, homo clarus, et tum in Senatu potens, * qui Consul C. Graccho, & M. Fuluio Flacco interfectis, acerrimè uictoriā nobilitatis in plebem exercuerat. Eum Iugurtha, tametsi Romæ in amicis habuerat, tamen accuratissimè* accepit: dando & pollicendo multa perfecit, uti famæ, fidei, postremò omnibus suis rebus, commodū regis anteferret. Reliquos legatos eadem uia aggressus, plerosq; capit: paucis carior fides quàm pecunia fuit. In diuisione regni, quæ pars Numidiæ Mauritaniam attingit, agris, uirisq́; oppulentior Iugurthæ traditur: illam alteram specie, quàm usu potiorem, quæ portuosior, et ædificijs magnis exornata erat, Adherbal possedit. Res postulare uidetur Africæ situm paucis exponere: & eas gentes quibus cum nobis bellum, aut amicitia fuit, attingere. Sed quæ loca, & natione ob calorem, aut asperitatem, item ob solitudines minus frequentata sunt, de his haud facilè compertum narrauerim: cetera quàm paucissimis absoluam.

Vicit pars maior meliorem.

* quia

*recepit

Idest, habebat plus portuum.

IN diuisione orbis terræ, pleriq; in parte tertia Africam posuere: pauci tantummodo Asiam, & Europam esse, sed Africam in Europa. Ea fines habet ab Occidēte, fretum nostri maris, & Oceani: ab ortu solis decliuē latitudinem

Excursus quo amplificat historiā

tudinem

τοπογραφία. Neque pluuia ibi multa est, neq; flumina ppter mare salsum.

tudinem: quē locum Catabathmon incolæ appellant. Mare sæuum, & importuosum: & ager frugum fertilis, bonus pecori: arboribus infœcundus, cœlo, terraq; penuria aquarum: genus hominum salubri corpore, uelox, patiēs laborū: plerosq; senectus dissoluit, nisi qui ferro, aut bestijs interiere, nā morbus haud sæpe quenquam superat. Adhoc malefici generis plurima animalia. Sed qui mortales initio Africam habuerint, quiq; posteà accesserint, aut quomodo inter se permisti sint: quanquā ab ea fama, quæ plerosq; obtinet, diuersum est: tamē uti ex libris Punicis, qui regis Hiempsalis dicebantur, interpretatū nobis est, utiq; rē sese habere cultores eius terræ putāt, quā paucißimis dicam. Ceterùm fides eius rei penès auctores erit. Africā initio habuere Getuli, et Libyes asperi, incultiq;: queis cibus erat caro ferina, atq; humi pabulū, uti pecoribus. Hi neq; moribus, neq; lege, aut imperio cuiusquā regebantur: uagi palantes, quà nox coegerat, sedes habebant. Sed postq̄ in Hispania Hercules, (sicuti Afri putant,) interijt: exercitus eius compositus ex uariis gētibus, amisso duce, ac paßim multis sibi imperiū petentibus breui dilabitur. Ex eo numero Medi, Persæ, & Armenij nauibus in Africā trāsuecti, proximos nostro mari locos occupauere. Sed Persæ intra Oceanum magis, hiq; alueos nauiū inuersos pro tugurijs habuere: qa neq; materia in agris, neq; ab Hispanis emendi, aut mutuandi copia erat. Mare magnū, & ignara lingua cōmercia prohibebant. Hi paulatim p cōnubia Getulos* sibi miscuere, et quia sæpe tentantes agros, alia deinde, atque alia loca petiuerant, semetipsi Numidas appellauere. Ceterùm adhuc

*secum

A greca uoce νεμεῖν pascere, ūde Nomades dicti sunt. i. uagabundi et pascētes. Vir. Et nomadum gētes.

adhuc ædificia Numidarum agrestium,quæ Mapalia illi uocant,oblõga,incuruis lateribus tecta,quasi nauium ca rinæ sunt.Medis aũt,et Armenijs accessere Libyes.Nam hi propius mare Africũ agitabãt. Getuli sub sole magis haud procul ab ardoribus,hiq; maturè oppida habuere, nam freto diuisi ab Hispania,mutare res inter se institue rãt.Nomẽ eorũ paulatim Libyes corrupere,Barbara lin gua Mauros,pro Medis appellãtes. Sed res Persarũ bre ui adoleuit,ac posteà Numidiæ nomine propter multitu dinẽ à parẽtibus digreßi,possedere eá loca,quæ proximè Carthaginẽ Numidia appellatur.Deinde utrique alteris freti finitimos armis,aut metu sub Imperiũ suũ coegere, nomen gloriamq; sibi addidere:magis hi,qui ad nostrum mare processerãt,quia Libyes:q̃ Getuli minus bellicosi: deniq; Africæ pars inferior,pleraq; ab Numidis possessa est,uicti omnes,in gentem,nomenq; imperantiũ concesse re.Posteà Phœnices,alij multitudinis domi minuẽdæ gra tia,pars imperij cupidine solicitata plebe,& alij*noua rum rerum auidi,Hipponẽ,Adrumentũ,Leptim, aliasq; urbes in ora maritima condidere, hæq; breui multũ au ctæ.Pars originibus suis præsidio,aliæ decori fuere.Nã de Carthagine silere melius puto,quàm parũ dicere,quo niã aliò properare tẽpus monet.Igitur ad Catabathmõ, qui locus Ægyptũ ab Africa diuidit,secundo mari prima Cyrene est, colonia Thereon,ac deinceps duæ Syrtes, in terq; eas Leptis,deinde Aræ Philenon , quẽ locum Ægy ptum uersus finem Imperij habuere Carthaginiẽses.pòst aliæ Punicæ urbes , cetera loca usq; ad Mauritaniã Nu midæ tenent.Proximè Hispaniã Mauri sunt. Super Nu-

Mapalia.

*at alij nouarum rerum a- uidis

midiam Getulos accepimus, partim in tugurijs, alios in- cultius uagos agitare. Post eos, Æthiopes esse: deinde lo- ca exusta solis ardoribus. Igitur bello Iugurthino, ple- raq; ex Punicis oppida, & fines Carthaginiensium, quos nouißime habuerāt, Populus R. per magistratus admini strabat: Getulorum magna pars, & Numidiæ usque ad flumen Mulucham sub Iugurtha erant: Mauris omnibus Rex Bocchus imperitabat, præter nomen, cetera igna- rus Populi R. itemq; nobis neque bello, neque pace an- teà cognitus. De Africa, & eius incolis, ad neceßitudi- nem rei satis dictum est.

Imo iā ante erat Carthago redacta i formā prouinciæ.

POstquam diuiso regno legati Africa discessere, & Iugurtha contra timorē animi præmia sceleris ade ptum sese uidet: certum esse ratus, quod ex amicis apud Numantiam acceperat, omnia Romæ uenalia esse: simul et illorū pollicitationibus accensus, quos paulò antè mu neribus expleuerat: in Regnū Adherbalis animū inten- dit. Ipse acer, bellicosus: at is, quē petebat, quietus, imbel lis, placido ingenio, opportunus iniuriæ, metuens magis, quàm metuendus. Igitur ex improuiso, fines eius cum ma gna manu inuadit: multos mortales cum pecore, atque alia præda capit: ædificia incendit, pleraq; loca hostili ter cū equitatu accedit. Deinde, cū omni multitudine in regnum suum se conuertit: existimans Adherbalē dolore permotum, iniurias suas manu uindicaturum: eamq; rem belli causam fore. At ille, quod neq; se parem armis exi- stimabat, & amicitia Populi R. magis, q̄ Numidis fretus erat: legatos ad Iugurthā de iniurijs questū misit: qui ta metsi cōtumeliosa dicta retulerant, prius tamen omnia

Occasio inuadendi regni Adherbalis.

Intendere animum.

pati

pati decreuit, quàm bellum sumere, quia tẽtatum anteà, secus cesserat. Neq; eo magis cupido Iugurthæ minuebatur, quippe qui totum eius regnum animo iã inuaserat. Itaq; nõ uti anteà cũ prædatoria manu, sed magno exercitu cõparato, bellum gerere cœpit, et aperte totius Numidiæ Imperium petere. Ceterùm quà pergebat, urbes, agros uastare, prædas agere, suis animũ, hostibus terrorẽ augere. Adherbal ubi intelligit eò processum, uti regnũ aut relinquendum, aut retinẽdũ armis esset, necessario copias parat, & Iugurthæ obuius procedit. Interim haud longè à mari prope Cirtham oppidum, utriusque exercitus consedit: & quia diei extremũ erat, *prælium non est inceptum. Sed ubi plerunq; noctis processit, obscuro etiã tũ lumine, milites Iugurthini signo dato castra hostiũ inuadũt: semisomnos partim, alios arma sumẽtes fugãt, funduntq;: Adherbal cũ paucis equitibus Cirthã profugit. Et ni multitudo togatorũ fuisset, quæ Numidas insequentes à mœnibus prohibuit, uno die inter duos Reges cœptũ, atq; patratũ bellum foret. Iugurtha oppidũ circũsedit: uineis, turribusq;, & machinis omniũ generum expugnare aggreditur: maximè festinãs tẽpus legatorũ ante capere, quos ante prælium factum, ab Adherbale Romã missos audiuerat. Sed postquàm Senatus de bello eorum accepit, tres adolescentes in Africã legãtur: qui ambos Reges adeant: Senatus populiq; R. uerbis nuncient, uelle, & cẽsere eos ab armis discedere, ita seq;, illisq; dignũ esse. Legati in Africam maturantes ueniũt: eò magis, quòd Romæ dum proficisci parant, de prælio facto, & oppugnatione Cirthæ audiebatur. Sed is

Bellum sumere.

Prædas agere.

*Alii, prælium nõdum cõmissum.

rumor clemens erat. Quorum Iugurtha accepta oratione respondit, sibi neq; maius quidquã, neq; carius auctoritate Senatus esse: ab adolescentia ita se enisũ, ut ab optimo quoq; probaretur: uirtute, nõ militia P. Scipioni sũmo uiro placuisse: ob easdem artes à Micipsa, non penuria liberorum, in regnum adoptatum esse: ceterum quò plura bene, atq; strenuè fecisset, eo animũ suum iniuriã minus tolerare: Adherbalẽ dolis uitæ suæ insidiatũ: qđ ubi comperuisset, eius sceleri obuiam isse: populũ R. neq; rectè, neq; pro bono facturũ, si ab iure gentium sese prohibuerit: postremò de omnibus rebus legatos Romã breui se esse missurũ. Ita utriq; digrediuntur: Adherbalis copia appellandi nõ fuit. Iugurtha ubi eos Africa decessisse ratus est, neq; propter naturam loci Cirtham armis expugnare potest: uallo, atq; fossa mœnia circũdat, turres extruit, easq́; præsidiis firmat: præterea dies, noctesq́; aut p uim, aut dolis tentare: defensoribus mœniũ præmia modò, modò formidinẽ ostentare: suos hortando ad uirtutem arrigere: prorsus intentus cuncta parare. Adherbal ubi intelligit omnes suas fortunas in extremo sitas hostẽ infestũ, spem auxilij nullã, penuria rerum necessariarũ, bellum non posse trahi: ex his, qui unà Cirtham profugerant, duos maximè impigros delegit: eos multa pollicendo, ac miserando casum suum confirmat, uti per hostiũ munitiones noctu ad proximũ mare, dein Romã pergerẽt. Numidæ paucis diebus iussa efficiũt. Literæ Adherbalis in senatu recitatæ sunt: quarum sententia hæc fuit:

Magna ingenia ægre ferunt iniuriam.

Captatio beneuolentiæ.

NOn mea culpa sæpe ad uos oratum mitto P.C. sed uis Iugurthæ subigit, quẽ tanta libido extinguẽ-

di me

di me inuasit, ut neque uos, neq; Deos immortales in animo habeat: sanguinē meū, quàm omnia malit. Itaq; quintum iam mensem socius, & amicus populi R. armis obsessus teneor: neq; mihi Micipsæ patris mei beneficia, neq; uestra decreta auxiliātur: ferro, an fame acrius urgear īcertus sum. Plura de Iugurtha scribere dehortatur me fortuna mea: etiā antè expertus sum parū fidei miseris esse: nisi tamē intelligo illū, suprà quàm ego sum, petere: neq; simul amicitiā uestram, & regnum meum sperare. Vtrum grauius existimet, nemini occultū est. Nam initio occidit Hiempsalem fratrem meum: deinde patrio regno me expulit. Quæ sanè fuerint nostræ iniuriæ, nihil ad uos. Verū nunc regnū uestrum armis tenet: me, quē uos Imperatorem Numidis posuistis, clausum obsidet: legatorum uerba quanti fecerit, pericula mea declarant. Quid est reliquū, nisi uis uestra, qua moueri posit? nā ego quidem uellem, & hæc quæ scribo, & illa, quæ anteà in senatu questus sum, uana forent potius, quàm miseria mea fidem uerbis faceret. Sed quoniam eò natus sum, ut Iugurthæ scelerum ostentui essem: nō iā mortē, neq; ærumnas tantummodo inimici Imperiū, & cruciatus corporis deprecor. Regno Numidiæ, quod uestrum est, uti libet cōsulite: me ex manibus impijs eripite, per uos, per maiestatē imperij, per amicitiæ fidem: si ulla apud uos memoria remanet aui mei Masinissæ. His literis recitatis, fuere qui exercitum in Africam mittendū censerent, & quàm primùm Adherbali subueniendum: de Iugurtha interim uti consuleretur, quoniam nō paruisset legatis. Sed ab ijsdē illis fautoribus Regis summa op[...]isum est, ne tale decretum

Narratio.

Amplificatio à circunstantijs

A Ro. po. commodo.

Propositio.

Amplificatio.

Γνώμη. *cretum fieret:* ITA *bonum publicū,ut in plerisq; negocijs solet priuata gratia deuictū.Legātur tamen in Africā maiores natu nobiles,amplis honoribus usi: in queis fuit* M.Scaurus,*de quo suprà memorauimus,consularis, et tū in Senatu princeps.Hi quòd in inuidia res erat, simul,& à* Numidis *obsecrati,triduo nauim ascendere: deinde breui* Vticam *adpulsi,literas ad* Iugurthā *mittunt, quàm ocyßime ad prouinciam accedat : seq; ad cū ab* Senatu *missos.* Ille *ubi accepit homines claros,quorū auctoritatem* Romæ *pollere audierat, contra inceptum suum uenisse:primò cōmotus metu,atq; libidine, diuersus agitabatur.*Timebat *iram Senatus,ni paruisset legatis:porrò animus cupidine cæcus , ad inceptum scelus rapiebatur:uicit tamen in auido ingenio prauum consilium.*Igitur *exercitu circundato,summa ui* Cirthā *irrupere nititur:maximè sperans diducta manu hostiū, aut ui,aut dolis sese casum uictoriæ inuenturum.* Quod *ubi secus procedit,neq; quod intenderat,efficere potest,ut prius,quā legatos cōueniret,* Adherbalis *potiretur:ne amplius morando* Scaurum,*quem plurimum metuebat,incēderet,cū paucis equitibus in prouinciam uenit.*At *tametsi* Senatus *uerbis graues minæ nunciabantur,quòd ab oppugnatione non desisteret:multa tamē oratione cōsumpta,frustra legati discessere.*Ea *postquàm* Cirthæ *audita sunt,*Italici,*quorū uirtute mœnia defensabantur, cōfisi,deditione facta. propter magnitudinē populi* R. *inuiolatos sese fore,* Adherbali *suadent uti sese & oppidum* Iugurthæ *tradat:tantū ab eo uitam paciscatur: de ceteris* Senatui *curæ fore.at ille,tametsi omnia potiora fide* Iugurthæ *rebatur,*

Scilicet ad uulgus qđ nobilitas plebis animos irritasset deserto afflicto rege

Præsidium Romanū.

Cum nō dobitaret de inuidia Iugurthæ.

batur, tamen quia penes eosdē (si aduersaretur,) cogendi potestas erat, ita uti censuerant Italici, deditionē facit.

IVgurtha in primis Adherbalē excruciatum necat: deinde omnes puberes Numidas, atq; negociatores promiscuè, uti quisque armatus obuius fuerat, interfecit. Quod postquàm Romæ cognitum est, & res in Senatu agitari cœpit: ijdem ministri Regis interpellādo, ac sæpe gratia, interdum iurgijs trahendo tempus, atrocitatē facti leniebant. At ni C. Mēmius Tribunus plebis designatus, uir acer, & infestus potentiæ nobilitatis, populum Romanum edocuisset id agi, ut per paucos factiosos scelus Iugurthæ condonaretur: profectò omnis inuidia prolatandis consultationibus dilapsa foret: tanta uis gratiæ, atq; pecuniæ regis erat. Sed ubi Senatus delecti conscientia populum timet: lege Sēpronia, prouinciæ futuris consulibus Numidia, atq; Italia decretæ sunt. Consulesq; declarati sunt P. Scipio Nasica, L. Bestia Calpurnius: Numidia Calpurnio, Scipioni Italia obuenit. Deinde exercitus, qui in Africā portaretur, scribitur: stipēdiū, aliaq; quæ bello usui forent, decernuntur. At Iugurtha contra spem nuncio accepto: quippe cui Romæ omnia uenū ire in animo hæserat: filium, & cum eo duos familiares ad Senatum legatos mittit: hisq; uti illis, quos Hiempsale interfecto miserat, præcepit, ut omneis mortaleis pecunia aggrediantur. Qui postquàm Romam aduentabant, Senatus à Bestia consultus est, placeret'ne legatos Iugurthæ recipi mœnibus: ijq; decreuere, nisi regnum ipsumq; deditum uenissent, uti diebus proximis decē Italia*decederent. Cōsul Numidis ex Senatus decreto nunciari iubet.

Epiphonema.

Apparatus belli primū suscepti aduersus Iugurtham.

*excederent.

ita infectis rebus illi domũ discedunt. Interim Calpur-*nius parato exercitu,**legit sibi homines nobileis,factio*-*sos,quorũ auctoritate,quæ deliquisset,munita fore spe*-*rabat, in queis fuit* Scaurus, *cuius de natura,et habitu* *suprà memorauimus.Nã in consule nostro,multæ bonæq;* *artes animi,et corporis erant:quas omneis auaritia præ*-*pediebat: patiens laborũ,acri ingenio, satis prouidens,* *belli haud ignarus,firmißimus contra pericula, & insi*-*dias.Sed legiones p* Italiã Rhegium,*atq; inde* Siciliã,*por*-*rò ex* Sicilia *in* Africam *transuectæ sunt.*Igitur Calpur-*nius in initio paratis commeatibus, acriter* Numidiã *in*-*gressus est:multosq; mortales,et urbes aliquot pugnãdo* *cepit.Sed ubi* Iugurtha *pecunia p legatos tentare:belliq;,* *quod administrabat,asperitatẽ ostendere cœpit, animus* *æger auaritia facilè conuersus est.Ceterùm socius,& mi*-*nister omniũ consiliorũ assumitur* Scaurus:*qui tametsi* *à principio plerisq; ex factione eius corruptis,acerrime* Regem *impugnauerat:tamen magnitudine pecuniæ à bo*-*no,honestoq; in paruũ abstractus est.*Sed Iugurtha *pri*-*mũ tantũmodo belli morã redimebat:existimãs sese inte*-*rim aliquid* Romæ *precio,aut gratia effecturum.*Posteà *uerò quã participẽ negocij* Scaurũ *accepit, in maximã* *spem adductus recuperãdæ pacis,statuit cũ eis de omni*-*bus pactionibus præsens agere.* Ceterũ *intereà fidei cau*-*sa mittitur à* Cõsule Sextus Quæstor *in oppidũ* Iugur-*thæ* Vaccã.Cuius *rei species erat acceptio frumẽti,quod* Calpurnius *palàm legatis imperauerat:quoniã deditio*-*nis mora induciæ agitabantur.*Igitur Rex,*uti constitue*-*rat,in castra uenit,ac pauca præsenti cõsilio locutus,de*

inuidia

---

*legat

πάτ۞

In ultima ora Italiæ.

inuidia sui facti, atq; uti in deditionē accipetur: reliqua cum Bestia, & Scauro secreta transegit. Deinde postero die quasi per Satyram legem, sentētijs exquisitis, in deditionem accipitur. Sed uti pro consilio imperatū erat, elephanti XXX, pecus, atq; equi multi, non cum paruo argenti pondere, Quæstori traduntur: Calpurnius Romā ad magistratus rogandos proficiscitur. In Numidia, & exercitu nostro pax agitabatur. Postquā res in Africa gestas, quoq; modo actæ forent, fama diuulgauit: Romæ p oēs locos, et conuentus, de facto Consulis agitari: apud plebē grauis inuidia, patres soliciti erant: probarent'ne tantum flagitium, ac decretū Consulis subuerterēt, parū cōstabat. Ac maximè eos potētia Scauri, quòd is auctor, et socius Bestiæ ferebatur, à uerò, bonoq; impediebat. At C. Memmius, cuius de libertate ingenij, & odio potentiæ nobilitatis suprà diximus, inter dubitationē, & moras Senatus, in cōcionibus populū ad uindicādū hortari: monere, ne Remp. ne libertatem suam desererent: multa sup ba, & crudelia facinora nobilitatis ostendere, prorsus intentus omni modo plebis animum accendebat. Sed quoniā ea tēpestate Romæ Memmij facundia clara, pollensq; fuit decere, existimaui unam ex tā multis orationem eius pscribere. Ac potißimùm eam dicam, quam in cōcione post reditum Bestiæ huiusmodi uerbis differuit.

C. MEMMII ORATIO.

MVlta me dehortātur à uobis Quirites, ni studiū Reip. omnia superet: opes factiōis, uestra patiētia, ius nullū, ac maximè quòd innocentiæ plus periculi, quàm honoris est. Nam illa quidē piget dicere, his annis Insinuatio.

*quindecim,quàm ludibrio fueritis superbiæ paucorum: q̃ fœdè,quamq; multi perierint uestri defensores:ut uobis animus ab ignauia, atq; socordia corruptus sit: qui ne nūc quidē obnoxijs inimicis exurgitis,atq; etiā nūc timetis,eos quibus nos decet terrori esse. Sed quanquam hæc talia sunt,tamē*obuiū ire factionis potentiæ animus subigit. Certè ego libertatē,quæ mihi à parēte meo tradita est,experiar:uerum id frustra,an ob rē faciam,in uestra manu situm est* Quirites. *Neq; ego uos hortor, quod sæpe maiores uestri fecere,uti cōtra iniurias armati eatis.* Nihil *ui,nihil secessione opus est,necesse est suomet ipsi more præcipites eant.* Occiso Tiberio Graccho,*quē* Regnum *sibi parare aiebant, in plebem* Romanam *quæstiones graues habitæ sunt.post* C.Gracchi,*&* M. Fuluij *cædē,item uestri ordinis multi mortales in carcere necati sunt.* Vtriusq; *cladis non lex,uerùm libido eorum finem fecit.* Sed *sanè fuerit regni reparatio,plebi sua iura restituere quicquid sinè sanguine ciuiū ulcisci nequit,iure factū sit.* Superioribus *annis taciti īdignabamini ærariū expilari:* Reges,*et populos liberos paucis nobilibus uectigal pendere:penes eosdem,& summam gloriam,et maximas diuitias esse:tamē hæc talia facinora impunè suscepisse,parum habuere.* Itaque *postremò leges maiestas uestra diuina,& humana omnia hostibus tradita sunt.* Neque *eos ,qui ea fecere pudet,aut pœnitet:sed incedunt p ora uestra magnifice:sacerdotia,et consulatus,pars triūphos suos ostentates:perinde quasi ea honori,non prædæ habeant. Serui ære parati, iniusta imperia dominorum nō perferūt.* Vos *Quirites in* Imperio *nati,æquo animo*

** obuiam*

Occupatio

Narratio calamitatū plebis.

Adhortatio ad recuperandā libertatē: & ā minori.

seruitutem toleratis? At qui sunt, hi qui Remp. occupauere? homines sceleratißimi, cruentis manibus, inmani auaritia: nocentißimi, & ijdē superbißimi: qbus fides, decus, pietas, postremò honesta, atq; inhonesta omnia quæstui sunt. Pars eorum occidiſſe Tribunos plebis, alij quæstiones iniustas, pleriq; cædē in uos feciſſe, pro munimento habent. Itaq; quàm quisq; peßimè fecit, tā maxime tutus est. metum à scelere suo ad ignauiam ueſtram transtulere: quos omnes eadem cupere, eadē odiſſe, eadem metuere in unū coegit. Sed hæc inter bonos amicitia, inter malos factio est. Quod si tam uos libertatis curam haberetis, q̄ illi ad dominationem accensi sunt: profectò neq; Resp. sicuti nunc, uastaretur, et beneficia ueſtra penes optimos, non audacißimos forēt. Maiores ueſtri parandi iuris, et maiestatis cōstituendægratia, bis per seceßionem armati Auentinum montem occupauere: uos pro libertate, quā ab illis accepistis, non'ne summa ope nitemini? atq; eo uehementius, quo maius dedecus est, parta amittere, q̄ omnino nō parauiſſe? Dicet aliquis, quid igitur censes? Vindicandum in eos, qui hosti prodidere Rēp. non manu neque ui, quod magis uos feciſſe, q̄ illis accidiſſe indignū est: uerū quæstionibus, et iudicio ipſius Iugurthæ: qui, si deditius est, profectò iußis ueſtris obediens erit: sin ea contēnit, scilicet æstimabitis, qualis illa pax, aut deditio sit: ex qua ad Iugurtham scelerum impunitas, ad paucos potētes maximè diuitiæ, ad Remp. dāna, atq; dedecora peruenerint. Nisi fortè dominationis eorum satietas non dū etiam uos tenet: & illa, quàm hæc tempora magis placent: cùm, regna, prouinciæ, leges, iura, iudicia, bella,

Ab exēplo maiorū itē a minorib'.

Consilium.

Ab incommodo.

atque

*atq; paces, postremò diuina, & humana omnia penes paucos erant: uos autem, hoc est populus Rom. inuicti ab hostibus, Imperatores omniũ gentium, satis habebatis animã retinere. Nam seruitutem quidem quis uestrum recusare audebat? Atq; ego tametsi uirũ flagitiosißimũ existimo impunè iniuriam accepisse: tamẽ uos sceleratißimis hominibus ignoscere, quoniam ciues sunt, æquo animo paterer, ni misericordia in perniciẽ casura esset. Nã et illos, quantũ importunitatis habẽt, parum est impunè malè fecisse: nisi deinde faciundi licẽtia eripiatur. Et uobis æterna solicitudo remanebit: cùm intelligetis aut seruiẽdum esse, aut per *manus libertatem retinendam. Nã fidei quidẽ, & concordiæ quæ spes est? Dominari illi uolunt, uos liberi esse: facere illi iniurias, uos prohibere: postremò socijs uestris ueluti hostibus, hostibus pro socijs utũtur. Potest'ne in tã diuersis mẽtibus pax, aut amicitia esse? Quare moneo, hortorq; uos, ne tantũ scelus impunitũ omittatis, non peculatus ærarij factus est: neque per uim socijs ereptæ pecuniæ. Quæ quanquã grauia sunt: tamẽ consuetudine iã pro nihilo habẽtur. Hosti acerrimo prodita senatus auctoritas, proditũ Imperiũ uestrũ est: domi, militiæq; Resp. uenalis fuit. Quæ nisi quæsita erũt, nisi uindicatũ in noxios: quid erit reliquũ, nisi ut illis, qui ea fecere, obediẽtes uiuamus? NAM ĩpune quidlibet facere, idest Regem esse. Neq; ego uos Quirites hortor, ut iam malitis ciues uestros perperã, quàm rectè fecisse: sed ne ignoscendo malis, bonos perditum eatis. Ad hoc in Rep. multò præstabat beneficij, quàm maleficij immemorẽ esse. Bonus tãtũmodo segnior fit, ubi negligas: at malus improbior.*

Virum, supfluum uidetur.

Ab exẽplo facti.

*aliàs, uim

Peroratio.

Amplificatio, per collationem.

Γνώμη.

Vt discernatis bonos a malis.

bior. Ad hoc si iniuriæ non sint, haud sæpe auxilij egeas.

HÆc, atq; alia huiuscemodi sæpe dicendo C. Memmius populo R. persuadet, uti L. Caßius, qui tũ Prætor erat, ad Iugurthã mitteretur: eumq;, interposita fide publica, Romam duceret, quo facilius iudicio Regis Scauri & reliquorum, quos pecuniæ captæ arcessebant, delicta patefierent. Dum hæc Romæ geruntur, qui in Numidia relicti à Bestia exercitui præerat, sicuti morẽ Imperatoris sui, plurima, et flagitiosißima facinora fecere. Fuere, qui auro corrupti, elephãtes Iugurthæ traderẽt: alij perfugas uẽderent: pars ex pacatis prædas agebãt: tanta uis auaritiæ in animos eorum, ueluti tabes, inuaserat. At Caßius populi R. perlata rogatione à C. Memmio, ac perculsa omni nobilitate, ad Iugurthã proficiscitur: eiq; timido, & ex conscientia diffidenti rebus suis, ꝑsuadet, quoniã se populo R. dedisset, ne uim, quàm misericordiã eius experiri malit: priuatim præterea fidẽ suã interponit, quam ille non minoris, quàm publicam ducebat: talis ea tempestate fama de Caßio erat. Igitur Iugurtha contra decus Regiũ, cultu quàm maximè miserabili, cum Caßio Romam uenit. At tametsi in ipso magna uis animi erat confirmatus ab omnibus, quorum potentia, aut scelere cuncta ea gesserat, quæ suprà diximus: C. tamen Bebium Tribunum plebis magna mercede parat, cuius impudentia contra ius, & iniurias omnes munitus foret. At C. Memmius aduocata concione: quanquàm Regi infesta plebs erat: & pars in uincula duci iubebat: pars nisi socios sceleris sui aperiret, more maiorum de hoste supplicium sumi: dignitati magis, quàm iræ consulens, se dare

Qui iã ante Romam ad comitia ꝑfectus fuerat.

Quos corruperat.

*dare motus, & animos eorum mollire. Postremò confirmare fidem publicam per sese inuiolatam fore. Pòst ubi silentium cepit producto Iugurtha, uerba facit: Romæ, Numidiæq; facinora eius memorat, scelera in patrē, fratresq; ostendit, quibus iuuantibus, quibusq; ministris ea egerit, quanquàm intelligat populus R. tamē uelle manifesta magis ex illo habere. Si uerum aperiat, in fide, & clementia populi R. magnam spem illi sitā: sin reticeat, nō socijs saluti fore: sed se, suasq; *spes corrupturū. Deinde, ubi Memmius dicendi finē fecit, et Iugurtha respōdere iussus est, C. Bebius tribunus plebis, quē pecunia corruptū suprà diximus, Regem tacere iubet, ac tametsi multitudo, quæ in concione aderat uehementer accensa, terrebat eū clamore, uultu, sæpe impetu, atq; alijs omnibus, quæ ira fieri amat: uicit tamē impudentia. Ita populus ludibrio habitus, ex concione discesßit. Iugurthæ, Bestiæq;, & ceteris, quos illa quæstio exagitabat, animi augescūt. Erat ea tēpestate Romæ Numida quidā nomine Maßiua Gulussæ filius, Masinissæ nepos: qui quia in dissensione regū, Iugurthæ aduersus fuerat, dedita Cirtha & Adherbale interfecto, profugus ex Africa abierat. Huic Spurius Albinus, qui proximo anno post Bestiā cū Quinto Minutio Rufo consulatū gerebat, psuadet, quoniā è stirpe Masinissæ sit, Iugurthāq; ob scelera inuidia cū metu urgeat, regnū Numidiæ ab Senatu petat. Auidus cōsul belli gerūdi, *mouere, q̄ senescere, omnia malebat. Ipsi prouincia Numidia, Minutio Macedonia euenerat. Quæ postq̄ Maßiua agitare cœpit, neque Iugurthæ in amicis satis præsidij est, quod eorū aliū conscientia, aliū*

* Aliter opes, quod alioquin diximus frustrati spe.

Re infecta intercedēte Bebio.

Occasio sequentis belli dimisßio Iugurthæ.

* *alias moueri*

mala

mala fama, & timor impediebat: Bomilcari *proximo, ac maximè fido sibi imperat: precio, sicuti multa confece=rat, insidiatores* Maßiuæ *paret, ac maxime occulte. Sin id parũ procedat, quouis modo* Numidã *interficiat.* Bo=milcar *maturè regis mãdata exequitur: & per homines talis negocij artifices, itinera, egreßusq; eius, postremò loca, atq; tẽpora cuncta explorat: deinde, ubi res postu=labat, insidias tẽdit.* Igitur *unus ex eo numero, qui ad eã dem parati erant, paulo inconsultius* Maßiuam *aggredi tur, illũq; obtruncat.* Sed *ipse deprehẽsus multis hortãti bus, & in primis* Albino Cõsule, *indiciũ profitetur.* Fit *reus magis ex æquo & bono, q̃ ex iure gentium* Bomil=car *comes eius, qui* Romam *fide publica uenerat.* At Iu=gurtha *manifestus tanti sceleris, nõ prius omisit contra uerũ niti: q̃ animaduertit, super gratiam, atq; pecuniam suã inuidiam facti esse.* Igitur *quanquam in priore actio ne ex amicis quinquaginta uades dederat, regno magis q̃ uadibus consulens, clàm in* Numidiam Bomilcarem *di mittit: ueritus, ne reliquos populares metus inuaderet parẽdi sibi, si de illo supplicium sumptum foret.* Et *ipse paucis diebus eodẽ profectus est, iussus à* Senatu, Italia *decedere.* Sed *postquàm* Roma *egressus est, fertur eò sæ=pe tacitus respiciens, postremò dixisse: urbem uenalem & maturè perituram, si emptorem inuenerit.*

Oderũt pec ca'e mali formidine pœnæ.

Ne si res pa lam fiat, cõ tra publicã fidem egisse iudicetur.

Insidias ten dere, quod nos struí dí cimus.

INterim Albinus *renouato bello, cõmeatum, stipẽdiũ aliaq;, quæ militibus usui forent, maturat in* Africã *portare: ac statim ipse profectus est, uti ante comitia, quod tẽpus haud longè aberat, armis, aut deditione, aut quo=uis modò bellum cõficeret.* At *contra* Iugurtha *trahere*

Plutarchus dicit eũ hoc dixisse, cum ductus fuis set in trium phũ Romę.

omnia

omnia: & alias, deinde alias moræ caussas facere: polliceri deditionem, ac deinde metum simulare, instãti cedere: & paulò post, ne sui diffiderẽt, instare: ita belli modo, modò pacis mora consulẽ ludificare. Ac *fuere, qui tum* Albinum *haud ignarũ consilij regis existimarẽt.* Neq; *ex tanta properantia tam facilè tractum bellũ, socordia magis quàm dolo crederent. Sed postquàm dilapso tempore comitiorum dies aduẽtabat,* Albinus Aulo *fratre in castris pro prætore relicto,* Romã *decesit. Ea tẽpestate* Romæ *seditionibus tribunitiis atrociter* Resp. *agitabatur.* Publius Lucullus, & Lucius Anius Tribuni *plebis, resistentibus collegis, cõtinuare magistratũ nitebantur, quæ dissensio totius anni comitia impediebat.* Ea *mora in spẽ adductus* Aulus, *quẽ pro* Pretore *in castris relictum suprà diximus, aut cõficiẽdi belli, aut terrore exercitus ab* Rege *pecuniæ capiundæ, milites mẽse* Ianuario *ex hybernis in expeditionẽ euocat: magisq; itineribus hyeme aspera peruenit ad oppidũ* Suthul, *ubi regis thesauri erãt.* Quod, *quanquã & sæuitia tẽporis, & opportunitate loci, neq; capi, neq; obsideri poterat: nã circum murũ sitũ in prærupti montis extremo, planicies limosa hyemalibus aquis paludẽ fecerat, tamẽ aut simulãdi gratia, quo regi formidinẽ adderet, aut cupidine cæcus ob thesauros oppidi potiũdi, uineas agere, aggerẽ iacere: aliaq;, quæ cœpto usui forẽt, properare.* At Iugurtha *cognita uanitate, atq; imperitia legati, subdolè eius augere amẽtiã: mißitare supplicãtes legatos. ipse quasi uitabũdus per saltuosa loca, & tramites exercitũ ductare.* Deniq; Aulũ *spe pactionis pepulit, uti relicto* Suthule, *in abditas regiones sese ueluti*

Liuius ludificari dicit, sed antiquitas usurpat utrunque.

Quod legitimo tẽpore non mittebatur successor.

cedentem

cedētē insequeretur: ita delicta occultiora fore. Interea ꝑ homines callidos, die noctuq; exercitū tētabat: Centuriones, ducesq; turmarū, partim uti transfugerēt, corrūpere: alij, signo dato, locū uti desererēt. Quæ postq̄ ex sententia instruxit, intēpesta nocte de improuiso cum multitudine Numidarū Auli castra circumuenit. Milites Romani ꝑculsi tumultu insolito, arma capere: alij sese abdere: pars territos cōfirmare: trepidare: omnibus locis uis magna hostium, cœlū nocte, atq; nubibus obscuratū: periculū anceps: postremò fugere, an manere, tutius foret, in incerto erat. Sed ex eo numero, quos paulò antè corruptos diximus, cohors una Ligurū, cū duab. turmis Thracum, et paucis gregarijs militibus transiere ad Regē: et Centurio primipili tertiæ legionis per munitionem, quā uti defenderet, acceperat, locū hostibus introeūdi dedit: eaq; Numidæ cuncti irrupere: nostri fuga fœda, pleriq; abiectis armis, proximū collē occupauere: nox, atq; præda castrorū, hostes, quò minus uictoria uterentur, remorata sunt. Deinde Iugurtha postero die cū Aulo in colloquio uerba facit, tametsi ipsū cū exercitu fame, et ferro clausum tenet, tamē se humanarum rerum memorē, si secum fœdus faceret, īcolumes omnes sub iugum missurū, præterea uti diebus decē Numidia decederet. Quæ quāquàm grauia, & flagitij plena erant, tamen quia mortis metu multabantur, sicuti Regi libuerat, pax conuenit. Sed ubi ea Romæ comperta sunt, metus, atque mœror ciuitatē inuasere, pars dolere pro gloria Imperij: pars insolita rerum bellicarum timere libertati. Aulo omnes infesti, ac maximè qui bello sæpe præclari fuerāt, quòd ar

Illi maximè metuebāt qui imperiti rerū nesciebāt usu uenire, ut alias uincam', alias uincamur.

F matus

*inatus dedecore potius, quàm manu salutẽ quæsierit. Ob ea Consul Albinus ex delicto fratris inuidiam, ac demũ periculum timẽs, Senatũ de fœdere consulebat: & tamen interim exercitui supplemẽtum scribere: ab socijs et nomine Latino auxilia accersere: deniq; omnibus modis festinare. Senatus, ita uti par fuerat, decernit, suo, atq; populi iniussu nullũ potuisse fœdus fieri. Cõsul impeditus à Tribunis plebis, ne, quas parauerat copias, secũ portaret, paucis dieb. in Africã proficiscitur. Nã omnis exercitus uti cõuenerat, Numidia deductus in prouincia hyemabat. Postquàm eò uenit, quãquàm persequi Iugurthã & mederi fraternæ inuidiæ animo ardebat, cognitis militibus, quos præter fugam soluto imperio, licentia, atq; lasciuia corruperat, * & copia rerum, statuit nihil *sibi agitandum. Intereà Romæ Brachus Mamillus Lemetanus Tribunus plebis rogationem ad populũ promulgat uti quæreretur in eos: quorũ consilio Iugurtha Senatus decreta neglexisset, quiq; ab eo in legationib. aut imperijs pecunias accepissent: qui elephantos, quiq; perfugas tradidissent: itemq; qui de pace, aut bello cũ hostibus pactiones fecißẽt. Huic rogationi partim cõscij sibi, alij ex partium inuidia pericula metuẽtes, quoniã apertè resistere nõ poterãt, quin illa, & alia talia placere sibi faterẽtur, occultè per amicos, ac maximè, per homines Latini nominis, & socios Italicos impedimenta parabãt. Sed plebs, incredibile est memoratu, quã intẽta fuerit: quantaq; ui rogationẽ iusserit, decreuerit, uoluerit: magis odio nobilitatis, cui male illa parabantur, q̃ cura Reip. tanta libido in partibus erat. Igitur cęteris metu pculsis,*

*ex
*subito

Rogationẽ iubere.

stis, M. Scaurus, quem legatum Bestiæ fuisse suprà docui mus, inter lætitiam plebis, et suorũ fugam, trepida etiam tum ciuitate, cùm ex Mamilli rogatione tres quæsitores rogarẽtur, effecerat, ut ipse in eo numero crearetur. Sed quæstione exercitata asperè, uiolẽterq; ex rumore, & libidine plebis: ut sæpe nobilitatẽ, sic ea tempestate plebẽ ex secundis rebus insolẽtia ceperat. Ceterùm mos partiũ popularìũ, & Senatus factionum, ac deinde omniũ malarum artiũ, paucis antè annis Romæ ortus est ocio, atq; abũdantia earũ rerum, quæ prima mortales ducunt. Nã ante Carthaginem deletam, populus, & Senatus Romanus, placidè, modesteq́; inter se Rẽp. tractabãt: neq; gloriæ, neq; dominationis certamẽ inter ciues erat: metus hostilis in bonis artibus ciuitatẽ retinebat. Sed ubi illa formido mẽtibus decesßit, scilicet ea, quæ secũdæ res amant, lasciuia, atq; superbia incessere. Ita, quod in aduersis rebus optauerãt, ociũ postquàm adepti sunt, asperius, acerbiusq; fuit. Nanq; cæpere nobilitas dignitatem in superbiam, plebes libertatem in libidinẽ uertere: sibi quisq; ducere, trahere, rapere. Ita omnia in duas partes abstracta sunt: Resp. quæ media fuerat, dilacerata est. Ceterùm nobilitas factione magis pollebat: plebis uis soluta, atq; in multitudine dispersa, minus poterat. Paucorum arbitrio belli, domique Resp. agitabatur: penes eosdem ærarium, prouinciæ, magistratus, gloriæ, triumphiq́; erant: populus militia, atq; inopia urgebatur. Prædas bellicas Imperatores cũ paucis diripiebãt. Intereà parẽtes, aut parui liberi militum, uti quisq; potentior cõfinis erat, sedibus pellebantur. Ita cum potentia auaritia sine modo, mode-

Excursus de ciuilibus factionibus.

Plebes.

stiaq; inuadere, polluere, & uastare omnia: nihil pensi, neq; sancti habere, quoad semetipsam præcipitauit. Nam *ubi primùm ex nobilitate reperti sunt, qui uerā gloriā iniustæ potentiæ anteponerent: moueri ciuitas, & dissen sio ciuilis, quasi permistio terræ, oriri cœpit.* Nam *post quàm* Tiberius, et C. Gracchus, *quorū maiores* Punico *atq; alijs bellis multum* Reip. *addiderant, uindicare plebem in libertatem, & paucorum scelera patefacere cœpere, nobilitas noxia, atque eò perculsa, modò per socios ac nomē* Latinum, *interdum per equites* Romanos, *quos spes societatis à plebe dimouerat,* Gracchorum *actioni bus obuiā ierat.* Et *primò* Tiberiū, *deinde paucos post annos eadem ingredientem* Caium Tribunum *pleb. alte rum, alterum* Triumuirum *colonijs deducendis cum* M. Fuluio Flacco *ferro necauerat.* Et *sanè* Gracchis *cupidine uictoriæ haud satis moderatus animus fuit.* SED *bono uinci satius est, quàm malo more iniuriā uincere.* Igitur *ea uictoria nobilitas ex libidine sua usa, multos mortales ferro, aut fuga extinxit, plusq; in reliquum sibi timoris, quàm potentiæ addidit.* Quæ *res plerunq; magnas ciui tates pessundedit: dū alteri alteros uincere quouis modo, & uictos acerbius ulcisci uolunt.* Sed *de studijs partium & omnibus ciuitatis moribus si singillatim, aut pro ma gnitudine par est disserere: tempus, quàm res, maturius me deseret.* Quamobrem *ad incœptum redeo.*

Id est, nulli us rei ratio nem habebant.

Modo, interdum.

Abusi sunt uictoria.

Vtrinq; peccatum est, Gracchi nimis magno motu rem agebant. Senatus nimis crudeliter uindicabat

POst Auli *fœdus, exercitusq; nostri fœdam fugam,* Metellus, & Syllanus Consules *designati, prouin cias inter se partiuerant:* Metelloq; Numidia *euenerat, acri uiro, & quanquàm aduerso populi partibus, famā*

tamen

tamen æquabili, & inuiolata. is ubi primùm magistratū ingressus est, alia omnia sibi cum collega cōmunia ratus ad bellum, quod gesturus erat, animū intēdit. Igitur diffidens ueteri exercitui, milites eligere, scribere, præsidia undiq; accersere: arma, tela, equos, et cetera instrumēta militiæ parare: ad hoc commeatum affatim: deniq; omnia quæ in bello uario, & multarum rerū egenti usui esse solent. Ceterùm ad ea patranda Senatus auctoritate, socij, nomen Latinum, & Reges ultro auxilia mittendo, postremo omnis ciuitas summo studio adnitebatur. Itaq; ex sententia omnibus rebus paratis, compositisq́;, in Numidiam proficiscitur, magna spe ciuiū, cùm propter bonas artes, tum maximè quòd aduersum diuitias inuictū animum gerebat, & auaritia magistratuum ante id tempus in Numidia nostræ opes contusæ, hostiumq́; auctæ erāt. Sed ubi in Africam uenit, exercitus ei traditur à Spurio Albino procōsule, iners, imbellis, neq; periculi, neq; laboris patiens, lingua, quàm manu promptior, prædator ex socijs, & ipse præda hostium sine imperio, & modestia habitus. Ita imperatori nouo plus ex malis moribus solicitudinis, quàm ex copia militum auxilij, aut bonæ spei accedebat. Statuit tamen Metellus, quanquàm & æstiuorum tempus, comitiorū mora imminuerat, & expectatione euentus, ciuiū animos intentos putabat, non prius bellum attingere, quàm maiorum disciplina milites laborare coëgisset. Nā Albinus Auli fratris, exercitusq́; clade perculsus, postquàm decreuerat nō egredi prouincia, quantū tēporis æstiuorum in imperio fuit, plerunq; milites in* statutis castris habebant, nisi cùm odor, aut pa-

Ingredi magistratum, alioqui inire & suscipere magistratum.

Nomē Romanū ubique male audit propter auaritiam.

Quāquam propter comitia sero in Africam uenerit, ut in æstiuis exercitus dux esse nō potuerit.

*Statiuis

buli egestas locum mutare subegerat. Sed neq; more mi litari uigiliæ ducebantur, uti cuique libebat, ab signis aberat. Lixæ permisti cum militibus, diu, noctuq; uagabantur: & palantes agros uastare, uillas expugnare, pecoris, & mancipiorum prædas* certantes agitare, eaq; mutare cum mercatoribus uino aduectitio, & alijs talibus præterea frumentum publicè datum uendere, panẽ in dies mercari: postremò quæcũq; dici, aut fingi queunt ignauiæ, luxuriæq; probra, in illo exercitu cũcta fuere, & alia amplius. Sed in ea difficultate Metellum non minus, quàm in rebus hostilibus, magnum, & sapientem uirum fuisse comperio: tãta temperãtia inter ambitionẽ, sæuitiamq; moderatum. Nãq; edicto primùm adiumenta ignauiæ sustulisse dicitur: ne quisquã in castris, panem, aut quem alium coctum cibum uenderet: ne lixæ exercitum sequerentur: ne miles gregarius in castris, ne'ue in agmine seruum, aut iumentum haberet: ceteris arte modum statuisse. Præterà trãsuersis itineribus quotidie castra mouere, iuxtà ac si hostes adessent, uallo atque fossa munire, uigilias crebras ponere, & eas ipse cũ Legatis circuire. item in agmine in primis modò, modò in postremis, sæpe in medio adesse, ne quispiam ordine egrederetur: ut cum signis frequentes incederent, miles cibum, & arma portaret. Ita prohibendo à delictis magis q̃ uindicando, exercitũ breui confirmauit. Intereà Iugurtha ubi quæ Metellus agebat, ex nuncijs accepit: simul de innocentia eius certior Romæ factus, diffidere suis rebus, ac tum demum uerã deditionẽ facere conatus est. Igitur legatos ad Consulem cum supplicijs mittit, qui tantummodo

*certatim

Neque nimium indulgebat militi, qđ est ambitionis: neq; defatigabat, quod sæuitiæ est.

Nam disciplina Romana suas sibi sarcinas ferebãt singuli milites.

modo ipsi liberisq; uitam peterent, alia omnia dederent populo R. sed Metello iam anteà experimentis cognitum erat, genus Numidarum infidum, ingenio mobili, nouarum rerum auidũ eße. Itaque legatos alium ab alio diuersos aggreditur: ac paulatim tentando, postquàm opportunos sibi cognouit multa pollicẽdo persuadet, uti Iugurtham maximè uiuum, sin id parum procedat, necatum sibi traderent. Ceterùm palàm, quæ ex uolũtate forent, Regi nunciari iubet. Deinde ipse paucis diebus, intento, atque infesto exercitu in Numidiã procedit. Vbi contra belli faciem tuguria plena hominum, pecora, cultoresq; in agris erãt, ex oppidis, et mapalibus Præfecti Regis obuiam procedebant: parati frumentum dare, commeatũ portare, postremò omnia, quæ imperarentur, facere. Neque Metellus minus idcirco, sed pariter, ac si hostes adeßent, munito agmine incedere, latè explorare, omnia illa deditionis signa ostentui credere, & insidijs locum tentare. Itaque ipse cũ expeditis cohortibus, item funditorum, & sagittariorũ delecta manu apud primos erat. in postremo C. Marius Legatus cum equitibus curabat. in utrunq; latus auxiliarios equites, Tribunis legionum, & Præfectis cohortium dispertiuerat: ut cum his permisti uelites, quocunque accederent, equitatus hostium propulsarent. Nã in Iugurtha tantus dolus, tantaq; peritia locorũ, & militiæ inerat, ut absens, an præsens, pacem, an bellũ gerens perniciosior esset, in incerto haberetur. Erat haud longè ab eo itinere, quo Metellus pergebat, oppidum Numidarum, nomine Vacca, forum rerum uenalium totius regni maximè celebratum: ubi et

Numidarũ descriptio.

Vacca, frequens emporium.

incolere, & mercari consueuerant Italici *generis multi mortales.* Huic Consul *simul tentandi gratia, & si paterentur opportunitates loci, præsidium imposuit, præterea imperauit frumentum, & alia, quæ bello usui forent, cõportare, ratus id quod res monebat, frequentiam negociatorũ, & cõmeatum iuuaturum exercitum, etiã paratis rebus munimẽto fore.* Inter *hæc negocia* Iugurtha *impensius modo legatos supplices mittere, pacẽ orare, præter suã, liberorumq; uitam, omnia* Metello *dedere.* Quos *item* Consul *uti priores illectos ad proditionem domum dimittebat,* Regi *pacem, quã postulabat, neque abnuere, neq; polliceri, & inter eas moras promissa legatorũ expectare.* Iugurtha *ubi* Metelli *dicta cum factis cõposuit, ac suis se artibus tentari animaduertit, quippe cui uerbis pax nunciabatur, ceterùm re bellũ asperrimũ erat, urbs maxima alienata, ager hostibus cognitus, animi popularium tentati, coactus rerum necessitudine, statuit armis certare.* Igitur *explorato hostiũ itinere, in spẽ uictoriæ adductus, ex opportunitate loci, quã maximas potest copias omnium generum parat, ac per tramites occultos exercitũ* Metelli *anteuenit.* Erat *in ea parte* Numidiæ, *quã* Adherbal *in diuisione possederat, flumen à* Meridie *oriens nomine* Muthul: *à quo mons aberat fermè millia passuum* XX, *tractu pari, uastus ab natura & humano cultu: sed ex eo medio quasi collis oriebatur in immẽsum pertingens, uestitus oleastro, ac myrtetis, alijsq; generibus arborum, quæ humo arida, atq; arenosa gignuntur.* Media *autẽ planicies deserta, penuria aquæ, præter flumini propinqua loca.* Ea *cõsita arbustis, pecore, atq; cultoribus*

De dedẽdo Iugurtha.

Muthul neque colebatur, neque natura ferebat aliquid.

toribus frequentabatur. Igitur in eo colle, quem transuerso itinere porrectum docuimus, Iugurtha extenuata suorum acie consedit. Elephantis, & parti copiarum pedestrium Bomilcarē præfecit, eumq; edocet, quæ ageret. Ipse propius montem cum omni equitatu, & peditibus delectis* suos collocat: dein singulas turmas, & manipulos circumiens monet, atq; obtestatur: uti memores pristinæ uirtutis, & uictoriæ, sese, regnumq; suum ab Romanorū auaritia defendant: cum ijs certamen fore, quos antè uictos sub iugum miserunt: ducem illis, non animū mutatū. quæ ab imperatore decuerint, omnia suis prouisa, locum superiorem, ut prudentes cum imperitis, ne pauciores cū pluribus, aut rudes cum bello melioribus manum consererent. Proinde parati, intentiq; essent, signo dato, Romanos inuadere, illū diē, aut omnes labores, & uictorias cōfirmaturū, aut maximarū ærumnarū initiū fore. Adhoc uiritim, uti quēq; ob militare facinus pecunia, aut honor extulerat, commonefacere beneficij sui, & eū ipsum alijs ostentare, postremò pro cuiusq; ingenio pollicendo, minitando, obtestādo, alium alio modo excitare: cùm interim Metellus ignarus hostium, mōtes digrediēs, cum exercitu conspicitur. Primò dubius, quidnā insolita facies ostēderet (nam inter uirgulta equi, Numidæq; consederant, neq; planè occultati humilitate arborum) & tamen quidnam esset, incerti, cùm natura loci, tum dolo ipsi, atq; signa militaria obscurati: deinde breui cognitis insidijs, paulisper agmen constituit. Ibi commutatis ordinibus in dextro latere, quod proximum hostibus erat, triplicibus subsidijs aciem instruxit. Inter manipulos funditores, et sagit-

*se,

Argumentum a necessario. Viritim.

Græca constructione dixit, obscurati signa militaria, pro obscuratis signis militaribus.

ſagittarios diſpertit, equitatum omnẽ in cornibus locat, ac pauca pro tempore milites cohortatus, aciẽ ſicuti instruxerat, trãſuerſis principijs in planũ deducit. Sed ubi N*umidas quietos, neque colle digredi animaduertit, veritus ex anni tempore, & inopia aquæ ne ſiti conficeretur exercitus,* R*utilium legatum cum expeditis cohortibus, & parte equitum præmiſit ad flumen, uti locum castris antecaperet: exiſtimans hoſtes crebro impetu, & tranſuerſis prælijs iter ſuum remoraturos: et quoniam armis diffiderent, laßitudinem, & ſitim militum tentaturos.* D*einde ipſe pro re, atq; loco ſicuti mõte deſcẽderat, paulatim procedere,* M*arium poſt principia habere, ipſe cũ ſiniſtræ alæ equitibus eſſe, qui in agmine principes facti erant.* A*t* I*ugurtha ubi extremũ agmen* M*etelli primos ſuos prætergreſſum uidet, præſidio quaſi duum millium peditum montem occupat, quà* M*etellus deſcenderat: ne fortè cedentibus aduerſarijs receptui, ac pòſt munimẽto foret.* D*einde repẽtè ſigno dato hoſtes inuadit.* N*umidæ alij poſtremos cædere, pars à ſiniſtra, ac dextra tẽtare, infenſi adeſſe, inſtare, atque omnibus locis* R*om. ordines cõturbare.* Q*uorũ etiam qui firmioribus animis obuij hoſtibus fuerant, ludificati incerto prælio ipſi modò eminus ſauciabantur: neq; cõtrà feriendi, aut cõferendi manũ copia erat.* A*nte iam docti ab* I*ugurtha equites, ubi* R*omanorum turma inſequi cœperat, nõ confertim, neq; in unum ſeſe recipiebant: ſed* alius aliò quàm maximè diuerſi.* I*ta numero priores, ſi à perſequendo hoſtes deterrere nequiuerãt, diſiectos ab tergo, aut lateribus circumueniebant: ſin opportunior fugæ collis, quàm campi fuerat:*

Exiſtimãs futurum, ut Romanum exercitum crebro inuadendo, & ludificãdo diutius eo loco teneat Iugurtha, atq; ita tandem ſiti conficiat.

Extremũ agmẽ carpebant infenſi, id eſt, hoſtiliter.

**alius ab alio*

fuerat:ea uero consueti Numidarū equi facilè inter uir gulta euadere:nostros asperitas, & insolentia loci reti nebat.Ceterū facies totius negocij uaria,incerta,fœda, atq; miserabilis. Dispersi à suis,pars cedere, alij inse qui: neq; signa,neq; ordines obseruare:ubi quēq; pericu lū ceperat ibi resistere,ac propulsare:arma,tela, equi, uiri, hostes,atq; ciues pmisti:nihil cōsilio,neq; imperio agi:fors omnia regere.Itaq; multū diei processerat, cū etiā tū euentus in incerto erat.Deniq; omnibus labore, et æstu languidis,Metellus,ubi uidet Numidas minus in stare,paulatim milites in unū conducit:ordines restituit, et cohortes legionarias quatuor aduersus pedites hostiū collocat.Eorum magna pars superioribus locis fessa cō sederat:simul orare,& hortari milites,ne deficerēt,neu paterentur hostes fugiētes uincere:neq; illis castra esse, neque munimentum ullum,quo cedentes tenderent:in ar mis omnia sita.Sed ne Iugurtha quidem intereà quietus erat,circuire,hortari,renouare prælium,et ipse cum de lectis tentare omnia:subuenire suis,hostibus dubijs insta re,quos firmos cognouerat, eminus pugnādo retinere. Eo modo inter se duo imperatores summi uiri certabāt. Ipsi pares ceterùm opibus disparibus. nā Metello uirtus militū erat,locus aduersus:Iugurthæ alia omnia,præter milites,opportuna.Deniq; Romani,ubi intelligunt,neq; sibi profugium esse,neque ab hoste copiam pugnādi fie ri, & iā diei uesper aderat,aduerso colle sicuti præce ptū fuerat,euadunt.Amisso loco Numidæ fusi, fugatiq; pauci interiere:plerosque uelocitas, & regio hostibus ignara tutata sunt.Intereà Bolmicar,quem elephātis,et*

Bona pars diei erat exacta.

*ut

parti

*parti copiarum pedestriũ præfectũ ab Iugurtha supra diximus: ubi eũ Rutilius prætergressus est, paulatim suos in æquum locum deducit. Ac dum legatus ad flumen quo præmissus erat, festinans pergit, quietus uti res postulabat, aciem exornat, neq; remittit interim quid ubiq; hostis ageret, explorare. Postquàm Rutilium consedisse iã & animo uacuũ accepit, simulq; ex Iugurthæ prælio clamorẽ augeri: ueritus ne legatus cognita re laborantibus suis auxilio foret: aciem, quam diffidens uirtuti militum arctè statuerat, quo hostium itineri officeret: latius porrigit, eoq; modo ad Rutilij castra procedit. Romani ex improuiso pulueris uim magnã animaduertũt. Nã prospectum ager arbustis consitus prohibebat: & primò rati humum aridam uento agitari, pòst ubi æquabilem manere, et sicuti acies mouebatur, magis, magisq; appropinquare uident, cognita re, properantes arma capiunt: ac pro castris, sicuti imperabatur, consistunt. Deinde, ubi propius uẽtum est, utrinq; magno clamore cõcurritur. Numidæ tantummodo remorati, dum in elephãtis auxilium putant, postq̃ eos impeditos ramis arborũ, atq; ita disiectos circumueniri uident, fugam faciunt, ac pleriq; abiectis armis, collis, aut noctis, quæ iam aderat, auxilio integri abeũt. Elephãti quatuor capti, aliqui omnes XL. numero interfecti. At Romani, quanquã itinere, atq; opere castrorũ, et prælio fessi, *lætiq; erant: tamẽ, quòd Metellus amplius opiniõe morabatur: instructi, intẽtiq; obuiam procedũt: nam dolus Numidarum nihil lãguidi, neque remissi patiebatur. Ac primò obscura nocte, postquàm haud procul inter se erãt, strepitu uelut hostes aduentare:*

Aciem exornat.

Quo occurreret hosti contendẽti flumen.

Non ceperunt præliũ Romano more, pcursu hostes inuadentes.

* *laßiq;*

uentare: alteri apud alteros formidinē simul, & tumultum facere, & penè imprudentia eßet admißū facinus miserabile, ni utrinq; præmißi equites rē explorauißēt. Igitur pro metu repētè gaudiū exortū est. Milites alius alium læti appellant, acta edocent, atq; audiunt: sua quisque fortia facta ad cœlū effert. QVIPPE res humanæ ita sese habent: in uictoria uel ignauis gloriari licet: aduersæ res etiam bonos * detrectāt. Metellus, in ijsdē castris quatriduo moratus, saucios cū cura reficit: meritos in prælijs more militiæ donat: uniuersos in concione laudat, atque agit gratias: hortatur: ad cetera: quæ leuia sunt, parū animū gerant: pro uictoria satis iā pugnatū reliquos labores pro præda fore. Tamen interim trāsfugas, et alios opportunos, Iugurtha ubi gentiū, aut quid agitaret, cum paucis'ne esset, an exercitū haberet: ut sese uictus gereret, exploratū misit. At ille sese in loca saltuosa, & natura munita receperat: ibiq; cogebat exercitum numero hominū ampliorē, sed hebetem, infirmumq;, agri, ac pecoris magis, quàm belli cultorem. Id ea gratia eueniebat, quòd præter regios equites nemo omniū Numidarū ex fuga regē sequitur: quò cuiusq; animus fert, eò discedunt. Neq; id flagitium militiæ ducitur, ita se mores habent. Igitur Metellus, ubi uidet animū regis etiātum ferocem esse: bellū renouari, quod nisi ex illius libidine geri nō posset: præterea inimicum certamē sibi cū hostibus: minore detrimento illos uinci, quàm suos uincere: statuit nō prælijs, neq; acie, sed alio more bellum gerendum. Itaq; in loca Numidiæ opulentißima pergit: agros uastat: multa castella, et oppida temere munita, aut sine

Alii metū incutere.

* detractant.

sine præsidio capit, incenditq́; puberes interfici iubet, alia oĩa militũ esse prædã. Ea *formidine multi mortales* Romanis *dediti obsides, frumentũ, et alia, quæ usui forẽt, affatim præbita, ubicũq; res postulabat, præsidiũ impositũ.* Q*uæ negocia multò magis, quã præliũ malè pugnatum ab suis regẽ terrebant.* Q*uippe cuius spes omnis in fuga sita erat, sequi cogebatur: & qui sua loca defendere nequiuerat, in alienis bellum gerere.* Tamen *ex inopia, quod optimum uidebatur consiliũ capit, exercitum plerunq; in ijsdẽ locis opperiri iubet.* I*pse cũ delectis equitibus* Metellũ *sequitur: nocturnis, et auijs itineribus ignoratus,* Romanos *palãtes repẽtè aggreditur.* E*orũ pleriq; inermes cadũt, multi capiũtur, nemo omniũ intactus profugit: et* Numidæ *prius quã ex castris subueniretur, sicuti iussi erant, in proximos colles discedũt.* Interim Ro*mæ gaudium ingens ortũ cognitis rebus* Metelli, *ut sese & exercitum more maiorum gereret, ut in aduerso loco uictor tamẽ uirtute fuisset, hostiũ agro potiretur:* Iugur*tham, magnificum ex* Auli *socordia, spẽ salutis in solitudine, aut fuga coëgisset habere.* Itaq; Senatus *ob eà feliciter acta* Dijs *immortalibus*supplicia decernere, ciuitas trepida anteà, solicita de belli euẽtu, læta agere: de* Metel*lo fama præclara esse.* Igitur *eo intẽtior ad uictoriã niti, omnibus modis festinare: cauere tamen necubi hosti opportunus fieret: meminisse post gloriã inuidiã sequi.* Ita *quo clarior, eò magis anxius erat, neque post insidias* Iu*gurthæ effuso exercitu prædari.* V*bi frumento, aut pabulo opus erat cohortes cum omni equitatu præsidiũ agitabant: exercitus partem ipse, reliquos* Marius *ducebat.*

In quæ loca ipse Metellum secutus fuerit.

**alij, supplicationem*

Γνώμη.

Id est, agebant excubias, & erant in statione.

Sed

Sed igne magis, quàm præda ager uastabatur. Duob. locis haud longè inter se castra faciebãt: Vbi ui opus erat cuncti aderãt: ceterùm quò fuga, atq; formido latius cresceret, diuersi agebant. Eo tempore Iugurtha per colles sequi: tempus, aut locum pugnæ quærere: quà uenturum hostem audierat, pabulum, & aquarum fontes, quorum penuria erat, corrumpere: modò se Metello, interdũ Mario ostendere: postremo in agmine tentare, ac statim in colles regredi: rursus alijs, pòst alijs minitari: neque prælium facere, neque ocium pati: tantummodo hostẽ ab incepto retinere. Romanus Impator ubi se dolis fatigari uidet, neque ab hoste copiam pugnandi fieri: urbem magnam, et in ea parte, qua sita erat, arcem regni, nomine Zamam, statuit oppugnare: ratus id, quod negocium poscebat, Iugurtham laborantibus suis auxilio uenturũ, ibiq; præliũ fore. At ille quæ parabãtur à perfugis edoctus, magnis itineribus Metellum anteuenit: oppidanos hortatur, ut mœnia defendãt, additis auxilio perfugis: quod genus ex copijs regis, quod fallere nequibat, firmißimum erat. Præterea pollicetur in tẽpore semet cũ exercitu adfore. Ita cõpositis rebus, in loca quàm maxime occulta discedit: ac paulò pòst cognoscit, Marium ex itinere frumentatum cum paucis cohortibus Siccam missum: quod oppidum primum omnium post malã pugnã ab Rege defecerat. Eò cũ delectis equitibus noctu pergit: et iã egredietibus Romanis in porta pugnã facit: simul magna uoce Siccẽses hortatur, uti cohortes, ab tergo circũueniãt: fortunã illis preclari facinoris* casum dare: si id fecerint, posteà sese in regno, illos in libertate sine metu

Castra facere.

Metellus Zamã obsidere parat.

Verbum historicũ frumentatum.

Pugnam facere.

* causam

metu ætatē acturos. At ni Marius signa inferre, atq; eua dere oppido properauisset, profectò cuncti, aut magna pars Siccensiū fidem mutauissent: tanta mobilitate sese Numidæ gerūt. Sed milites Iugurthini paulisper à Rege sustētati, postquàm maiore ui hostes urgēt, paucis amis sis profugi discedunt. Marius ad Zamā peruenit. Id oppidū in campo situm, magis opere, quàm natura munitū erat, nullius idoneæ rei egens, armis, uirisq; opulentum. Igitur Metellus pro tempore, atque loco paratis rebus cūcta mœnia exercitu circūuenit. Legatis imperat, ubi quisq; curaret, deinde signo dato undique simul clamor ingens exoritur: neque ea res Numidas terret: infensi, intentiq; sine tumultu manent: prælium incipitur. Romani pro ingenio quisq;, pars eminus glāde, aut lapidibus pugnare: alij succedere, ac modò murū suffodere, modò scalis aggredi, cupere præliū in *manibus facere. Cōtrà ea oppidani in proximos saxa uoluere, sudes, pila, præterea picē sulphure, et tæda mistā ardēti mittere. Sed ne illos quidē, qui procul manserant, timor animis satis muniuerat. Nam plerosque iacula tormētis, aut manu emissa uulnerabant: pariq; periculo, sed fama impari boni, atq; ignaui erant. Dū apud Zamā sic certatur, Iugurtha ex improuiso castra hostiū cū magna manu inuadit, remissis, qui in præsidio erant, & omnia magis, quàm præliū expectantibus, portam irrupit. At nostri repētino metu perculsi, sibi quisq; pro moribus cōsulūt, alij fugere, alij arma capere: magna pars uulnerati, aut occisi sunt. Ceterùm ex omni multitudine nō amplius XL memores nominis Romani, grege facto locum cepere, paulò quā alij editiorem:

*mœnib.

Qui per metum sibi ꝓspexerant, ut abessent a mœnibus adeoq; a periculo quā longissime.

A tergo irrumpit in castra.

Facilius de mōte pugnatur quā aduersus montem.

editiorem: neq; inde maxima ui depelli quiuerunt: sed te la eminus missa remittere, pauci in pluribus minus fru strari: sin Numidæ propius accessissent, ibi uerò uirtutẽ ostẽdere, et eos maxima ui cædere, fundere, atq; fugare. Interim Metellus cùm acerrimè rẽ gereret, clamorẽ, & tumultũ hostilẽ à tergo accepit. Deinde conuerso equo animaduertit fugã ad se uersum fieri: quæ res indicabat populares esse. Igitur equitatũ omnẽ ad castra properè misit, ac statim C. Mariũ cũ cohortibus sociorũ, eumq; lacrymans per amicitiam, perq; Remp. obsecrat, ne quã contumeliã remanere in exercitus uictore, ne'ue hostes inultos abire sinat. Ille breui mãdata efficit. At Iugurtha munimento castrorum impeditus, cùm alij super uallum præcipitarẽtur, alij in angustijs ipsi sibi properantes of ficerẽt, multis amissis in loca munita sese recepit. Metel lus infecto negocio, postquàm nox aderat, in castra cum exercitu reuertitur. Igitur postero die prius, quã ad op pugnandum egrederetur, equitatum omnem in ea parte, qua regis aduẽtus erat pro castris agitare iubet: portas, & proxima loca Tribunis dispertit: deinde ipse pergit ad oppidum, atque uti superiore die murũ aggreditur. Interim Iugurtha ex occulto repẽte nostros inuadit. qui in proximo locati fuerant, paulisper territi perturban tur, reliqui citò subueniunt. Neq; diutius Numidæ resi stere quiuissent, ni pedites cum equitibus permisti, ma gnam cladem in congressu facerent: quibus illi freti, nõ, uti equestri prælio solet, sequi, deinde cedere, sed aduer sis equis concurrere, implicare, ac pturbare aciẽ: ita ex peditis peditibus suis hostes penè uictos dare. Eodẽ tem

Virtute pe ditũ res de-fensa est.

*pore apud Zamā magna ui certabatur. Vbi quiſq; Legatus, aut Tribunus curabat, eò accerrimè niti: neq; alius in alia magis, quàm in ſeſe ſpem habere: pariterq; oppidani agere, oppugnare, aut parare omnib. locis, auidius alteri alteros ſociare, quàm ſemet tegere. Clamor permiſtus hortatione, lætitia, gemitu. Itē ſtrepitus armorū ad cœlū ferri, tela utrinq; uolare. Sed illi, qui mœnia defenſabant, ubi hoſtes paululū modò pugnā remiſerant, intēti præliū equeſtre proſpectabant. Eos uti quæq; Iugurthæ res erāt, lætos modò, modò pauidos animaduerteres: ac ſicuti à ſuis audiri, aut cerni poſſent, monere alij, alij hortari, aut manu ſignificare, aut niti corporibus: huc, & illuc quaſi uitabundi, aut iacientes tela agitare. Quod ubi Mario cognitū eſt (nā is in ea parte curabat) cōſultò lenius agere, ac diffidētiā rei ſimulare: pati Numidas ſine tumultu, regis præliū uiſere. Ita illis ſtudio ſuorū *abſtrictis repētè magna ui murū aggreditur, & iam ſcalis aggreſſi milites, propè ſumma ceperant: cùm oppidani concurrunt, lapideſq;, & ignem, præterea alia tela ingerunt. Noſtri primò reſiſtere: deinde ubi unæ, atq; alteræ ſcalæ cōminutæ ſunt, qui ſuperſteterāt afflicti ſunt: ceteri quoquo modo potuere, pauci integri, magna pars confecti uulneribus abeunt. Deniq; utrinque prælium nox diremit. Metellus poſtquàm uidet fruſtra inceptum, neque oppidum capi, neq; Iugurtham niti niſi ex inſidijs, aut de ſuo loco pugnam facere, et iam æſtatē exactam eſſe, ab Zama diſcedit: & in ijs urbibus, quæ à rege defecerāt ſatiſq; munitæ loco, aut mœnibus erāt præſidia impouit. Ceterùm exercitū in prouincia, quæ proxima*

Egregia hypotipoſis, quę iterum atque iterū eſt legēda.

*aſtrictis

xima est Numidiæ, hyemandi gratia collocat. Neque id tempus ex aliorũ more quieti, aut luxuriæ cõcedit. Sed, quoniam armis bellum parũ procedebat, insidias regi p amicos tendere: & eorum perfidia pro armis uti parat. Igitur Bomilcarem, qui Romæ cum Iugurtha fuerat, & inde uadibus datis de Maßiuæ nece clam iudicium fugerat: quòd ei per maximam amicitiam, maxima copia fallendi erat, multis pollicitationibus aggreditur: ac primò efficit, uti ad se colloquendi gratia occultus ueniat: dein de fide data, si Iugurtham uiuũ, aut necatum sibi tradidisset, fore, ut illi Senatus impunitatem, & sua omnia cõcederet. Facilè Numidæ persuadet, cùm ingenio infido, tum metuenti, ne si pax cum Romanis fieret, ipse per cõditionẽ ad supplicium traderetur. Is, ubi primùm opportunum fuit, Iugurtham anxium, ac miserantem fortunas suas accedit: monet, atque lacrymans obtestatur, uti aliquando sibi, libertisq́;, & genti Numidarũ optimè meritæ prouideat: omnibus prælijs sese uictos, agrũ uastatũ, multos mortales captos, occisos, regni opes comminutas esse: satis sæpe iam & uirtutem militum, et fortunam tẽtatam: caueat, ne illo cunctante, Numidæ sibi consulant. His, atq; talibus alijs ad deditionem animũ Regis impellit. Mittuntur ad Imperatorẽ legati, qui Iugurthã impe rata facturũ dicerent: ac sine ulla pactione sese, regnũq; suum in illius fidẽ tradere. Metellus properè cunctos Senatorij ordinis ex hybernis accersiri iubet. Eorũ, & aliorũ, quos idoneos ducebat, conciliũ habet. Ita more maiorũ ex cõcilij decreto, per legatos Iugurthæ imperat, argenti pondo ducenta millia: Elephantos omnes, quorum,

Prouidere mihi.

Ne Numidæ ipsi prodant eum.

& armorum aliquantulũ. Quæ postquàm sine mora facta sunt, iubet omnes perfugas uinctos adduci. Eorũ magna pars, uti iussum erat, adducti: pauci cùm primùm deditio cœpit, ad Regem Bocchũ in Mauritaniã abierãt. Igitur Iugurtha ubi armis, uirisq;, & pecunia spoliatus est, dum ipse ad *imperandũ Tisidium uocaretur, rursus cœpit flectere animũ suũ: & ex mala conscientia digna timere. Denique multis diebus per dubitationẽ consumptis, cùm modò tædiò rerum aduersarum omnia, bello potiora duceret: interdum ipse secum reputaret, QVÀM grauis casus in seruitiũ ex regno foret: multis, magnisq; præsidijs nequicquã perditis, deintegro* resumit bellũ: & Romæ Senatus de prouincijs consultus, Numidiã Metello decreuerat. Per idem tempus Vticæ fortè C. Mario per hostias Dijs supplicãti, magna atque mirabilia portendi Aruspex dixerat: prouide, quæ animo agitabat, fretus Dijs, ageret: fortunam quàm sæpissimè experiretur: cuncta prosperè euẽtura. At illum iam anteà Consulatus ingens cupido exagitabat: ad quẽ capiundum præter uetustatem familiæ, alia omnia abũdè erant, industria, probitas, militiæ magna scientia, animus belli ingẽs, domi modicus: libidinis, & diuitiarũ uictor, tantũmodo gloriæ auidus. Sed is natus, & per omnem pueritiam Arpini * alitus, ubi primũ ætas militiæ patiens fuit, stipendijs faciundis, non Græca facundia, neque urbanis munditijs sese exercuit: ita inter bonas artes integrũ ingeniũ breui adoleuit. Ergo ubi primùm tribunatum militarẽ à populo petit, plerisq; faciẽ eius ignorantibus, facilè notus per omnes tribus declaratur. Deinde ab eo magistratu alium

*imperatorum.

*bellum sumit

*altus

tu alium post aliũ sibi peperit: semperq́; in potestatibus eo modo agitabat, ut ampliore, quàm gerebat, dignus haberetur. Tamen is ad id locorum talis (nam posteà ambitione præceps datus est) Consulatum appetere nõ audebat. Etiam tũ alios magistratus plebs, Consulatũ nobilitas, inter se per manus, tradebat. Nouus nemo tã clarus, neque tam egregius factis erat, quin is indignus illo honore, & quasi pollutus haberetur. Igitur ubi Marius Aruspicis dicta eodẽ intendere uidet, quò cupido animi hortabatur, ab Metello, petendi gratia, missionẽ rogat: cui quanquàm uirtus, gloria, atq; alia optanda bonis superabant, tamen inerat contemptor animus, et superbia, commune nobilitatis malum. Itaq; primùm cõmotus insolita re, mirari eius consilium, & quasi per amicitiã monere, ne tam praua inciperet, neu sup fortunàm animũ gereret: NON *omnia omnibus cupienda esse: debere illi res suas satis placere, postremò caueret id petere à populo Romano, quod illi iure negaretur. Postquàm hæc atq; alia talia dixit, neq; animus Marij flectitur: respondit ubi primũ potuisset: p negocia pub. facturũ sese, quæ peteret. Ac posteà sæpius eadẽ postulanti fertur dixisse: ne festinaret abire: satis mature illum cũ filio suo Consulatum petiturum. Is eo tempore in contubernio patris ibidem militabat, annos natus circiter* XX. *Quæ res Mariũ cùm pro honore, quem affectabat, tũ contra Metellũ uehementer accẽderat. Ita cupidine, atq; ira, pessimis cōsultoribus grassari: neq; facto ullo, neq; dicto abstinere, quod modò ambitiosum foret. Milites, quibus in hybernis præerat, laxiore imperio, quàm anteà, habere:*

Appetese Consulatũ.

Debere se cõtinere intra suã pelliculam.

Γνώμη.

*apud negociatores, quorū magna multitudo Vticæ erat, criminosè simul, et magnificè de bello loqui: dimidia pars exercitus si sibi permitteretur, paucis diebus Iugurthā in catenis habiturum: ab Imperatore consultò bellum trahi, quòd homo inanis: & regiæ superbiæ imperio nimis gauderet. Quæ omnia illis eo firmiora uidebantur, quia diuturnitate belli, res familiares corruperant. ET animo cupiēti nihil satis festinatur. Erat pretereà in exercitu nostro Numida quidā, nomine Gauda, Manastabalis filius, Masinissæ nepos, quē Micipsa testamento secūdum hæredē scripserat: morbis cōfectus, & ob eam caussam mente paululū immutata. Cui Metellus petenti more regum, ut sellam iuxtà poneret, item posteà custodiæ caussa turmam equitum Romanorū, utrunq; negauerat honorem, quòd eorū modò foret, quos populus Romanus Reges appellauisset: præsidiū, quòd cōtumeliosum in eos foret, si equites Romani, satellites Numidæ traderentur. Hunc Marius anxiū aggreditur, atque hortatur, ut contumeliarū in Imperatorem cum suo auxilio pœnas petat: hominem ob morbos animo parū ualido, secunda oratione extollit: illum Regem, ingentē uirum, Masinissæ nepotē esse: si Iugurtha captus, aut occisus foret, Imperium Numidiæ sine mora habiturū: id ideò maturè posse euenire, si ipse Consul ad id bellum missus oret. Itaque & illum, & equites Romanos, milites, & negociatores; alios ipse, plerosque spes pacis *impedit, uti Romā ad suos necessarios aspere in Metellum de bello scribāt. Marium Imperatorem poscant. Sic à multis illi mortalibus honestissima suffragatione Consulatus petebatur: simul*

Res familiaris multum accepe rat detrimenti.

Γνώμη.

*impellit

ea tem-

ea tempestate plebs nobilitate fusa, per legem* Maniliã nouos extollebat: ita Mario cũcta procedere. Interim Iugurtha postquàm omissa deditione bellũ incipit, cum magna cura parare omnia: festinare: cogere exercitũ: ciuitates, quæ ab se defecerãt, formidine, aut ostentãdo, præmia affectare: cõmunire suos locos: arma, tela, aliaq; quæ spe pacis amiserat, reficere, aut commercari: seruitia Romanorum allicere: & eos ipsos, qui in præsidijs erãt, pecunia tẽtare: prorsus nihil intactum, neq; quietum pati, cuncta agitare. Igitur Vaccẽses, quo Metellus initio Iugurtha pacificante præsidium imposuerat, fatigati Regis supplicijs, neq; anteà uoluntate alienati, principes ciuitatis inter se coniurant. NAM uulgus, ut plerunq; solet & maximè Numidarum, ingenio mobili, seditiosum, atq; discordiosum erat, cupidum nouarũ rerum, quieti, et ocio aduersum. Deinde cõpositis inter se rebus, in diẽ tertiũ cõstituunt: quòd is festus, celebratusq; per omnẽ Africam, ludum, & lasciuiam magis, quàm formidinem ostentabat. Sed ubi tẽpus fuit, Centuriones, Tribunosq; militares, et ipsum Præfectum oppidi Titum Turpilium Syllanum, alius aliũ in domos suas inuitant, eos oẽs, præter Turpiliũ, inter epulas obtruncant: posteà milites palantes, inermes, quippe in tali die, & sine imperio aggrediuntur. Idẽ plebs facit, pars edocti à nobilitate, alij studio talium rerũ incitati, queis acta, consiliumq; ignorantibus, tumultus ipse, et res nouæ satis placebãt. Romani milites perculsi improuiso metu, incerti, ignariq; quid potissimũ facerent, * trepidare arcẽ oppidi, ubi signa, & scuta erãt, præsidiũ hostiũ, & portæ antè clausæ fu-

* aliter, Manliam

Qua lege cautũ erat, ut re male gesta a nobilitate, mandarentur nouis hominibus magistratus.

Verbũ historicum pacificare, ut legati ueniunt pacificatum, & tamen nos possumus ubiuis uti.

Γνώμη.

Numidæ.

* aliter, trepidare ad arcem

gam prohibebant. Ad hoc mulieres, puerię; pro tectis ædificiorum saxa, & alia, quæ locus præbebat, certatim mittere. Ita neq; cauere anceps malū, neq; à fortissimis infirmissimo generi resisti posse: iuxtà boni, maliq;, strenui, & imbelles multi obtrūcati. In ea tāta asperitate sæuissimis Numidis, & oppido undique clauso, Turpilius præfectus unus ex omnib. Italicis profugit intactus. Id misericordia'ne hospitis, an pactione, an casu ita euenerit, parū cōperimus: nisi, quòd illi in tāto malo turpis uita, integra fama potior fuit, improbus, intestabilisq; uidetur. Metellus postquàm de rebus Vaccæ actis cōperit, paulisper mœstus è conspectu abijt: deinde ubi ira, & ægritudo permista sunt, cum maxima cura ultum ire iniurias festinat. Legionem, cum qua hyemabat, & quàm plurimos potest Numidas equites: pariter cū occasu solis expeditos educit: et postera die circiter horā tertiā peruenit in quandam planiciem, locis paulò superiorib. circumuentā. Ibi milites fessos itineris magnitudine, & iam abnegantes omnia, edocet, oppidum Vaccam nō amplius mille passuum abesse: decere illos reliquū laborem æquo animo pati, dum pro ciuibus suis uiris fortissimis, atq; miserrimis pœnas caperent: præterea prædam benignè ostentat. Sic animis eorū arrectis, equites in primo latere, pedites q̃ arctissimè pergere, & signa occultare iubet. Vaccēses ubi animaduertere ad se uersum exercitum pergere, primò, uti res erat, Metellum esse rati, portas clausere: deinde ubi neq; agros uastari, et eos, qui primi aderant, Numidas equites uident, rursum Iugurthā arbitrati, cū magno gaudio obuij procedunt. Equites

Romani milites apud Vaccam occiduntur.

Intestabilis, id est, infamis.

In uallem quandā peruenit.

Pœnas capere.

tes, peditesq; repentè signo dato, alij uulgũ effussum oppido cædere, alij ad portas festinare, pars turres capere: ira, atque spes prædæ amplius, quàm lassitudo, posse. Ita Vaccenses biduum modò ex perfidia lætati: ciuitas magna, atq; oppulẽta pœnæ cuncta, aut prædæ fuit. Turpilius, quem Præfectum oppidi unum ex omnibus profugisse suprà ostendimus, iussus à Metello caussam dicere, postquàm sese parum expurgat, condemnatus, uerberatusq;, pœnas capite soluit. Nam is ciuis ex * Collatia erat. Per idẽ tempus Bomilcar, cuius impulsu Iugurtha deditionem, quam metu deseruit, inceperat: suspectus regi: & ipse eum suspiciens, nouas res cupere: ad perniciẽ eius dolum quærere: diu, noctuq; fatigare animũ. Deniq; omnia tentando, socium sibi adiungit Nabdalsam, hominem nobilem, magis opibus clarum, acceptumq; popularibus suis: qui plerunq; exercitum ductare seorsum ab rege, & omnes res exequi solitus erat, quæ Iugurthæ fesso, aut maioribus astricto superauerant: ex quo illi gloria, opesq; inuentæ. Igitur utriusq; consilio dies insidijs statuitur: cetera, uti res posceret, ex tempore parari placuit. Nabdalsa ad exercitũ profectus est, quem inter hyberna Romanorum iussus habebat, ne ager inultis hostibus uastaretur. Is postquàm magnitudine facinoris perculsus, ad tempus non uenit: metusq; rẽ impediebat, Bomilcar simul cupidus incepta patrandi, & timore socij anxius, ne omisso uetere consilio nouũ quæreret: literas ad eum per homines fideleis mittit, in queis molliciẽ, socordiamq; uiri accusare: testari Deos, p quos iurasset: monere ne præmia Metelli, in pestem suam conuerteret

*Latio

Anxiũ esse, uertere animum in omnes partes. sicut in rebus periculosis fit.

*exitium Iugurthæ*exitũ adesse:ceterùm sua'ne,an nirtute Metelli periret,id modò agitari. Proinde reputaret cũ animo suo præmia,an cruciatum mallet. Sed cum hæ literæ adlatæ sunt,fortè Nabdalsa exercito corpore fessus, in lecto quiescebat: ubi cognitis Bomilcaris uerbis, primò cura eum,deinde uti ægrũ animum solet, somnus cepit. Erat ei Numida quidã negociorum curator,fidus,acceptusq;,et omniũ cõsiliorũ,nisi nouißimi,particeps. Qui postquàm adlatas literas audiuit,& ex consuetudine ratus opera,aut ingenio suo opus esse:in tabernaculum introiuit:& dormiẽte illo,epistolã super caput in puluino temerè positam sumit,ac perlegit:deinde properè,cognitis insidijs,ad Regem pergit. Nabdalsa paulò post experrectus,ubi neq; epistolam reperit,& rem omnem uti acta erat ex perfugis cognouit:primò indicem persequi conatus, postquàm id frustra fuit, Iugurtham placandi gratia accedit:dicit, quæ ipse parauisset facere, pfidia clientis sui præuẽta:lacrymans obtestatur per amicitiã, perq; sua anteà fideliter acta,ne super tali scelere suspectum sese haberet. Ad ea Rex aliter,atq; animo gerebat, placidè respõdit. Bomilcare,atq, alijs multis,quos socios insidiarum cognouerat,interfectis,iram oppresserat,ne qua ex eo negocio seditio oriretur. Neq; post id locorũ Iugurthæ dies,aut nox ulla quieta fuit: neq; loco,neque mortali cuiquam,aut tẽpori satis credere:ciues,hostesq; iuxtà metuere:circunspectare omnia, & omni strepitu pauescere:alio,atq; alio loco sæpe contra decus regium noctu requiescere:interdũ somno excitus,arreptis armis tumultũ facere:ita formidine quasi uecordia exagitari. Igitur

Elegãs affectus.

In caussa honesta utimur indice. Proditor in turpi causa dicitur.

Animus tyranni nunquam quietus aut securus esse potest, timetur enim ab omnibus, & cõtra ipse omnes timet.

Igitur Metellus ubi de casu Bomilcaris, & indicio pate facto ex perfugis cognouit: rursus tanquam ad integrũ bellum cuncta parat, festinatq;. Marium fatigantem de profectione, simul & inuitum, & offensum sibi, parum idoneum ratus, domũ dimittit. Et Romæ plebes literis, quæ de Metello, ac Mario missæ erant, cognitis, uolenti animo de ambobus acceperãt. Imperatori nobilitas, quæ anteà decori fuerat, inuidiæ esse: at illi alteri generis humilitas fauorem addiderat: ceterùm in utroq; magis studia partiũ, quàm mala, aut bona sua*moderari. Præterea seditiosi magistratus uulgus exagitare: Metellũ omnibus concionibus capitis arcessere, Marij uirtutem in maius celebrare. Denique plebes sic est accensa, ut opifices, agrestesq; omnes, quorum res, fidesq; in manibus sitæ erant, relictis operibus frequentarent Mariũ: & sua necessaria post illius honorem ducerent. Ita perculsa nobilitate, post multas tẽpestates nouo homini Consulatus mandatur: & posteà populus à Tribuno plebis Lucio Manlio Mantino rogatus, quẽ uellet cum Iugurtha bellum gerere, frequens Marium iussit. Sed Senatus paulò antè Metello Numidiam decreuerat. Ea res frustra fuit. Eodem tempore Iugurtha amissis amicis, quorum plerosque ipse necauerat, ceteri formidine, pars ad Romanos, alij ad regem Bocchũ profugerãt: cùm neq; bellum geri sine ministris posset, et nouorum fidem in tanta perfidia ueterum experiri periculosum duceret, uagus, incertusq; agitabatur: neque illi res ulla, neque consilium, aut quisquam hominũ satis placebat. Itinera, Præfectosq; in dies mutare: modò aduersum hostes, interdũ in solitudi-

Vulgus omnia mauult quam moram.

*moderata

Romana forma loquendi.

Nouus homo qui, inclarescit uirtute sua.

nes per

nes pgere: sæpe in fuga, ac paulò pòst spē in armis habe- re: dubitare uirtuti, an fidei populariū minus crederet: ita quocunq; intēderat, res aduersæ erant. Sed inter eas moras repentè sese Metellus cum exercitu ostendit. Numidæ ab Iugurtha pro tempore parati, instructiq; sunt: deinde prælium incipitur. Qua in parte Rex pugnæ adfuit, ibi aliquandiu certatū est: ceteri omnes eius milites primo congressu pulsi, fugatiq;: Romami signorū, & armorum, & aliquanto numero hostium potiti. Nā fermè Numidas in omnib. prælijs magis pedes, quàm arma tutati sunt. Ea fuga Iugurtha impēsius modò rebus suis diffidens, cū pfugis, et parte equitatus in solitudines, dein

Thala. Thalam peruenit. Id oppidū magnum, atq; opulentum, ibiq; pleriq; thesauri, filiorūq; eius multus pueritiæ cultus erat. Quæ postquàm Metello comperta sunt, quanquàm inter Thalam, flumenq; proximum in spatio millium quinquaginta, loca arida, atq; uasta esse cognouerat: tamē spe patrandi belli, si eius oppidi potitus foret, omnes asperitates superuadere, ac naturam loci etiā uincere aggreditur. Igitur omnia iumēta sarcinis leuari iubet, nisi frumento dierū X. ceterùm utres modò, & alia aquæ idonea portari: Prætereà conquirit ex agris quàm plurimùm potest domiti pecoris: eoq; imponit uasa cuiusque modi, sed pleraque lignea collecta ex tugurijs Numidarū. Ad hoc finitimis imperat, qui se post regis fugam Metello dediderant, quàm plurimùm quisque aquæ portaret: diē, locumq;, ubi præstò forent, prædicit. Ipse ex flumine, quam proximam oppido aquam esse suprà diximus, iumenta onerat. Eo modo instructus ad Thalam proficisci-

Non solum rusticis instrumentis, uerum etiā a popularibus portatur aqua.

proficiſcitur. Deinde ubi ad id loci uentũ eſt, quo Numidis præceperat, & caſtra poſita, munitaq; ſunt: tanta repẽtè è cœlo miſſa uis aquæ dicitur, ut ea modò exercitui ſatis ſuperq; foret. Prætereà cõmeatus ſpe amplior: quia Numidæ, ſicuti pleriq; in noua deditione, officia intenderãt. Ceterũ milites religione pluuia magis uſi, eaq; res multum animis eorum addiderat. Nam rati ſeſe Dijs immortalibus curæ eſſe: deinde poſtero die contra opinionem Iugurthæ, ad Thalam perueniunt. Oppidani, qui ſe locorum aſperitate munitos crediderant, magna, atq; inſolita re perculſi, nihilo ſegnius bellũ parare: idem noſtri facere. Sed Rex nihil iã Metello infectum credens: quippe qui omnia arma, tela, equos, locos, tẽpora deniq; Naturam ipſam ceteris imperitantem, induſtria uicerat, cũ liberis, & magna parte pecuniæ ex oppido noctu profugit. Neq; poſteà in ullo loco amplius uno die, aut una nocte moratus, ſimulabat ſeſe negocij gratia properare. Cetèrum proditionem timebat, quã uitare poſſe celeritate putabat: nam talia conſilia per ocium ex opportunitate capi. At Metellus ubi oppidanos prælio intentos, ſimul oppidũ & operibus, & loco munitum uidet, uallo, foſſaq; mœnia circumuenit. Deinde iubet locis ex copia maximè idoneis uineas agere, ſuperq; aggerẽ iacere: impoſitis & ſuper aggerem turribus opus, & miniſtros tutari. Contra hæc oppidani feſtinare, parare, prorſus ab utriſque nihil reliquũ fieri. Deniq; Romani multo antè labore, prælijsq; fatigati, poſt dies quadraginta, q̃ eò uentum erat, oppido modò potiti, præda omnis à perfugis corrupta eſt. Hi poſtquàm murum arietibus feriri, reſq;

Certabant inter ſe officijs.

resq; suas adflictas uident, aurum, argentumq;, & aliæ, quæ prima ducuntur, domū regiam comportant. Ibiq; uino, & epulis onerati, illaq;, & domum, et semet igni corrumpunt: & quas uicti ab hostibus pœnas metuerāt, eas ipsi uolentes*pependere. Sed pariter cum capta Thala legati ex oppido Lepti ad Metellum uenerat, orantes uti præsidiū, Præfectumq; eò mitteret: Hamilcarem quēdam hominem nobilem, factiosum, nouis rebus studere: aduersum quem neq; imperia magistratuum, neq; leges ualerent: id ni festinaret, in summo periculo suam salutē, & illorum socios fore. Nam Leptitani iam inde à principio belli Iugurthini ad Bestiam Consulem, et posteà Romam miserant, amicitiam, societatemq; rogatum. Deinde ubi ea impetrata fuere, semp boni, fidelesq; mansere, & cuncta à Bestia, Albino, Metelloq; imperata grauiter fecerāt. Itaque ab Imperatore facilè, quæ petebāt, adepti. Missæ sunt eò cohorthes Ligurū quatuor, & C. Annius Præfectus. Id oppidum ab Sidonijs conditum est, quos accepimus profugos ob discordias ciuiles, nauib. in eos locos uenisse: ceterum situm inter duas Syrteis, quibus nomen ex re inditum. Nam duo sunt sinus popè in extrema Africa, impares magnitudine: pari natura: quorum proxima terræ præalta sunt: cetera, uti fors tulit, alta; alia in tēpestate uadosa. Nam ubi mare magnū esse, et sæuire cœpit uentis, limum, arenamq;, & saxa ingentia fluctus trahunt: ita facies locorū cum uētis simul mutatur: Syrtes ab tractu nominatæ. Eius ciuitatis lingua, modò conuersa connubio Numidarum, legum, cultusq;, pleraque Sidonica, quæ eò facilius retinebantur, quòd procul

ab im

*alias pependere

Thala a Sidoniis condita.

ab imperio Regis ætatem agebant. Inter illos, & frequẽtem Numidiam, multi, uastiq; loci erant. Sed quoniam in has regiones per Leptitanorum negocia uenimus, nõ indignum uidetur, egregiũ atq; memorabile facinus duorum Carthaginienſium memorare. Eam rẽ nos locus admonuit. Qua tempeſtate Cartaginienſes pleraq; Africæ imperitabant, Cyrenenſes quoq; magni, atq; opulenti fuere. Ager in medio arenoſus una ſpecie: neq; flumẽ, neq; mons erat, qui fines eorum diſcernerẽt. Quæ res eos in magno, diuturnoq; bello inter ſe habuit. Poſtquàm utrinque legiones, itẽ claſſes ſæpe fuſæ, fugatæq;, & alteri alteros aliquãtulũ attriuerat: ueriti, ne mox uictos, uictoresq; defeſſos alius aggrederetur, per inducias ſponſionẽ faciũt, uti certo die legati domo proficiſcerẽtur: quo in loco inter ſe obuij fuiſſent, is cõmunis utriuſq; populi finis haberetur. Igitur Carthagine duo fratres miſsi, quib. nomẽ Philænis erat, maturauere iter pergere: Cyrenẽſes tardius iere. Id ſocordiáne, an caſu acciderit, parũ cognoui. Ceterũ ſolet in illis locis tempeſtas haud ſecus, atq; in mari retinere. Nã ubi ꝑ loca æqualia, & nuda gignentiũ, uẽtus coortus arenã humo excitauit, ea magna ui agitata, ora, oculosq; implere ſolet: ita proſpectu impedito morari iter. Poſtq̃ Cyrenenſes aliquãto poſteriores ſeſe uidẽti & ob rẽ corruptã domi pœnas metuunt: criminari Carthaginiẽſes ante tempus domo digreſſos, cõturbare rem: deniq; omnia malle, q̃ uicti abire. Sed cùm Pœni aliã conditionẽ tantũmodo æquam peterent, Græci optionem Carthaginienſibus faciunt: ut uel illi, quos fines populo ſuo peterent, ibi uiui obruerentur, uel eadem cõ*

Memorabile facinus duorũ Carthaginẽſiũ.

Valerius Maxi. lib. 5. cap. 6.

* profectu

ditione

ditione sese, quem in locum uellent, processuros. Philæni *conditione probata, seq; , uitamq; suam* Reip. *condonauere: ita uiui obruti.* Carthaginiēses *in eo loco* Philænis *fratrib. aras consecrauere, alijq; illis domi honores instituti.* Nunc *ad rem redeo.*

Vt permitteretur qđ iure erat p missum.

IVgurtha *postquàm amissa* Thala *nihil satis firmum contra* Metellum *putat: per magnas solitudines cū paucis profectus, peruenit ad* Getulos, *genus hominū ferum, incultumq;, & eo tempore ignarum nominis* Romani. Eorum *multitudinem in unum cogit: ac paulatim cōsuefacit ordines habere, signa sequi, imperiū obseruare, itē alia militaria facere.* Præterea Regis Bocchi *proximos magnis muneribus, & maioribus promißis, ad studiū sui perducit: queis adiutoribus* Regē *aggressus impellit, uti aduersum* Romanos *bellū * incipiat.* Id *ea gratia facilius, procliuiusq; fuit: q* Bocchus *initio huiusce belli* Legatos Romam *miserat, fœdus, & amicitiam petitum.* Quam *rem opportunißimā incepto bello pauci impediuerāt, cæci auaritia, queis omnia honesta, atq; inhonesta uendere mos erat.* Etiam *anteà* Iugurthæ *filia* Boccho *nupserat.* Verū *ea neceßitudo apud* Numidas, Mauros*q; leuis ducitur, quia singuli pro opibus, quisq; quàm plurimas uxores, denas alij, alij plures habent: sed reges eò amplius.* Ita *animus multitudine distrahitur. nullā pro socia obtinet, pariter oēs uiles sunt.* Igitur *in locū ambob. placitū exercitus conueniunt: ibi fide data, & accepta,* Iugurtha Bocchi *animū oratione accendit:* Romanos *iniustos, profunda auaritia, communes omnium hostes esse: eandem illos causam belli cum* Boccho *habere,* quam

Gens, cui nullus erat usus ciuilis.

* *suscipiat*

Pauci, id est, nobiles a Iugurtha corrupti.

πλειογαμίας

quam secum, & cũ alijs gentibus libidine imperitandi: queis omnia regna aduersa sint, tũ sese, paulò antè Carthaginienseis, item regem Persen, pòst uti quisque opulẽtißimus uidebitur, ita Romanis hostẽ fore. His, atq; alijs talibus dictis, ad Cirthã oppidũ iter constituunt: quòd ibi Q. Metellus prædam, captiuosq́;, & impedimenta locauerat. Ita Iugurtha ratus, aut capta urbe operæpretium fore: aut si dux Romanus auxilio suis uenisset, prælio sese certaturos. Nã callidus id modò festinabat, Bocchi pacẽ imminuere, ne moras agitando, aliud, quàm bellum mallet. Imperator postquàm de regum societate cognouit, non temerè, neq; uti sæpe iam uicto Iugurtha cõsueuerat, omnibus locis pugnãdi copiam facit. Ceterùm haud procul ab Cirtha castris munitis, reges opperitur: melius eße ratus cognitis Mauris, quoniam is nouus hostis accesserat, ex commodo pugnam facere. Interim Roma per literas certior fit, prouinciam Numidiã Mario datam: nam Consulem factum anteà acceperat. Quibus rebus suprà bonum, atque honestum perculsus, neque lacrymas tenere, neque moderari linguam, uir egregius in alijs artibus, nimis molliter ægritudinem pati. Quam rẽ alij in superbiam uertebant: alij bonum ingenium contumelia accẽsum esse: multi, quòd iam parta uictoria ex manibus criperetur. Nobis satis cognitum est, illum magis honore Marij, quàm iniuria sua excruciatum: neq; tam anxie laturũ fuisse, si adempta prouincia alij, quàm Mario traderetur. Igitur eo dolore impeditur: & quia stultitiæ uidebatur, alienã rem suo periculo curare, Legatos ad Bocchum mittit, postulatũ, ne sine caussa hostis

M. Cice. dixisset præter decorũ, antiqua forma sermonis.

Quod recta, & libera ingenia impatiẽtius ferant iniuriam.

populo Ro. fieret: habere tum magnam copiã societatis, amicitiæq; congiungendæ, quæ potior bello esset: & quã quã opibus suis confideret, tamẽ nõ debere incerto pro certis mutare, OMNE *bellum sumi facilè, ceterùm ægerrimè desinere: non in eiusdem potestate initium eius, & finem esse: incipere cuiuis etiam ignauo licere, non deponi, nisi cum uictores uelint: proinde, sibi, regnoq; suo cõsuleret, neu florentes res suas cum* Iugurthæ *perditis misceret.* Ad *ea rex satis placidè uerba facit, sese pacẽ cupere, sed* Iugurthæ *fortunarum misereri: si eadem illi copia fieret, omnia conuentura.* Rursus Imperator *contra postulata* Bocchi *nũcios mittit.* Ille *probare partim, alia abnuere.* Eo *modo sæpe ab utroque missis, remissisq; nuncijs tempus procedere, et ex* Metelli *uoluntate bellũ intactũ trahi.* At Marius, *ut suprà diximus, cupientissima plebe* Consul *factus, postquàm ei prouinciam* Numidiã *populus iussit, anteà iã infestus nobilitati, tũ uerò multus, atque ferox instare: singulos modò, modò uniuersos lædere: dictitare sese consulatũ ex uictis illis spolia cepisse: alia prætereà magnifica pro se, & illis dolentia.* Interim *quæ bello opus erant prima habere: postulare legionibus supplemẽtũ: auxilia à populis, et regibus, socijsq; arcessere: prætereà ex* Latio *fortissimũ quẽq;, plerosq; militia, paucos fama cognitos accire, & ambiendo cogere homines emeritis stipendijs secum proficisci: neq; illi* Senatus, *quãquã aduersus erat, de ullo negocio abnuere audebat.* Ceterùm *supplementũ etiã lætus decreuerat, quia neq; plebe militiã uolente putabatur* Marius *aut belli usum, aut studia uulgi amissurus.* Sed *ea res frustra sperata,*

Γνώμη.

Hic redit ad Mariũ.

Quãdo legiones explebantur, supplementũ dicitur.

ſperdita, tanta libido cum Mario eundi pleroſque inuaſerat, ſeſe quiſque præda locupletem fore, uictorem domum rediturum: alia huiuſcemodi animis trahebant. & eos nō paulùm oratione ſua Marius arrexerat. Nā poſtquàm omnibus, quæ poſtulauerat, decretis, milites ſcribere uult: hortandi cauſſa, ſimul & nobilitatem, uti cōſueuerat, exagitandi, concionem populi aduocauit. Deinde hoc modo diſſeruit.

ORATIO MARII.

SCio ego, Quirites, pleroſq; nō iiſdem artibus Imperium à uobis petere: & poſtquam adepti ſunt, gerere: primò induſtrios, ſupplices, modicos eſſe: deinde per ignauiam, & ſuperbiam ætatem agere. Sed mihi contrà uidetur. Nā quo uniuerſa Reſp. pluris eſt, quàm Conſulatus, aut Prætura, eò maiore cura illum adminiſtrari, quàm hæc peti debere. Neq; me fallit, quantū cū ueſtro maximo beneficio negocij ſuſtineam. Bellū parere, ſimul & ærario parcere: cogere ad militiam eos, quos nolis offendere: domi, foriſq; omnia curare: & ea agere inter inuidos, occurſantes, factioſos, opinione Quirites, aſperius eſt. Adhoc *alij, ſi deliquere, uetus nobilitas, maiorū fortia facta, cognatorū, & affiniū opes, multæ cliētelæ, omnia hæc præſidio adſunt. Mihi ſpes omnes in memet ſitæ: quas neceſſe eſt uirtute, & innocētia tutari. Nā alia infirma ſunt: et illud intelligo Quirites, omniū ora in me cōuerſa eſſe: æquos, bonoſq; fauere: quippe beneficia mea in Rēp. *procedūt: nobilitatē inuadēdi me quærere locū. Quò mihi acrius adnitēdū eſt, ut neq; uos capiamini, et illi *fruſtra ſint. Ita ad hoc ætatis à pueritia fui, ut oēs labores

Exordium quo captat beneuolētiam a ratione regendi magiſtratus.

A ſua perſona.

*aliis

Γνώμη.

*præcedunt

*fruſtrati

Scilicet nō dum collato in me honore.

bores, pericula consueta habeā. Quæ ante uestra beneficia gratuito faciebam, ea uti accepta mercede deserā, nō est consiliū Quirites. Illis difficile est in potestatibus tēperare, qui p ambitionem sese probos simulauere. Mihi, qui omnē ætatem in optimis artibus egi, bene facere iā ex consuetudine in naturam *uertitur. Bellū me gerere cum Iugurtha iussistis: quā rē nobilitas ægerrime tulit. Quæso, reputate cū animis uestris, nū id mutari melius sit. *Ecquē ex illo globo nobilitatis ad hoc, aut aliud tale negociū mittatis hominē ueteris prosapiæ, ac multarū imaginū, & nullius stipēdij: scilicet ut in tanta re ignarus omnium trepidet, festinet, sumat aliquem ex populo monitorē sui officij. Ita plerunq; euenit, ut quem uos imperare iussistis, is sibi imperatorem aliū quærat. At ego scio Quirites, qui postquā Cōsules facti sunt, acta maiorum, & Græcorū militaria præcepta legere cœperint, præposteri homines. Nā legere, quàm fieri tēpore posterius, re, atq; usu prius est. Cōparate nunc Quirites, me hominē nouum cū illorum superbia. Quæ illi audire, & legere solent, eorū partē uidi, alia egomet gessi: quæ illi literis, ea ego didici militādo. Nūc uos existimate, facta, an dicta pluris sint. Cōtēnunt nouitatem meā, ego illorū ignauiā: mihi fortuna, illis probra obiectantur: quāquā ego naturam unam, & communem omnium existimo, sed fortissimum quenq; generosum esse. Ac si iā ex patribus Albini, aut Bestiæ quæri posset, me'ne, an illos ex se gigni maluerint, quid responsuros creditis? nisi sese liberos quam optimos * uoluisse? Quòd si iure despiciunt me, faciant idē maiorib. suis, quibus, uti mihi, ex uirtute nobilitas

*aliàs, uertit.

Propositio.

*Etsi quē

In imperio nihil perniciosius, quā ex alio sapere.

Præposteri homines q inuerso ordine rē aggrediūtur.

Elegans dilutio.

*maluisse

nobilitas cœpit. Inuidēt honori meo, ergo inuideāt labo
ri, & innocētiæ, periculis etiā meis: quoniā p hæc illū ce
pi. Verùm homines corrupti superbia, ita ætatem agunt,
quasi uestros honores contēnant: ita hos petūt, quasi ho
neste uixerint, NAE *illi falsi sunt, qui diuersissimas res* Elegans Γνώμη.
pariter expetāt, ignauiæ uoluptatē, & præmia uirtutis.
Atq; etiā cùm apud uos, aut in Senatu uerba faciūt, ple
raq; oratione maiores suos extollūt, eorū fortia facta
memorādo clariores sese putāt: qđ contrà est. Nā quātò Locus cō munis.
uita illorū præclarior, tantò horū socordia flagitiosior.
Et profectò ita se res habet: MAIORVM *gloria posteris* Γνώμη.
quasi lumē est: neq; bona eorū, neq; mala in occulto pati
tur. Huiusce rei ego inopiā patior Quirites. Verùm id
qđ multò præclarius est; meamet facta mihi dicere licet.
Nūc uidete, q̄ iniqui sint. Quod ex aliena uirtute sibi ar
rogant, id mihi ex mea non concedunt. Scilicet quia imā Causatur se quoque no bilem esse, si quidē uir tus nobili tatē parit.
gines nō habeo, et quia mihi noua nobilitas est: quā certè
peperisse, q̄ acceptam corrupisse, melius est. Equidē ego
nō ignoro, si iā mihi respondere uelint, abundè illis facū
dā, & compositā orationē fore. Sed in maximo uestro be
neficio cū omnibus locis me, uosq; maledictis lacerēt, nō
placuit reticere: nequis modestiā in conscietiā duceret.
Nā me quidē, ex animi mei sentētia, lædere nulla oratio Id est, asserere rent me cō scium male dictorum, si modeste re ticerem.
potest, quippe uera necesse est prædicēt: falsam uita, mo
resq; mei superāt. Sed, quoniā uestra cōsilia accusantur,
qui mihi summū honorē, & maximū negocium imposui
stis: etiā atq; etiā reputate, num eorū pœnitendū sit. Nō
possum, fidei causa imagines, neq; triūphos, aut consula
tus maiorū meorū ostētare. At si res postulet, hastas, ue πάθος

xillũ,,phaleras,alia militaria dona,preterea cicatrices aduerso corpore. Hæ *sunt meæ imagines,hæc mea nobilitas:non hæreditate relicta,ut illa illis:sed quæ ego pluri mis meis laboribus,& periculis quæsiui.* Nõ *sunt cõpositaverba mea.* Parui *id facio.* Ipsa *se uirtus satis ostẽdit.* Illis *artificio opus est,ut turpia facta oratiõe tegãt.* Ne q; *literas Græcas didici.parũ placebat eas discere:quippe quæ ad uirtutẽ doctoribus nihil profuerant.* At *illa multò optima* Reip.*doctus sum:hostem ferire, præsidia agitare:nihil metuere,nisi turpẽ famã:hiemẽ,& æstatẽ iuxta pati:humi requiescere:eodem tempore inopiã,& laborẽ tolerare.* His *ego præceptis milites hortabor:neq; illos arctè colam,me opulẽter: neq; gloriam meam labore illorũ faciam.* Hoc *est utile,hoc ciuile imperiũ.* Nãq; *cùm tu per molliciem agas,exercitum supplicio cogere, id est dominum,non imperatorem esse.* Hæc,*atq; alia maiores uestri faciendo,seq;,&* Remp.*celebrauere.* Queis *nobilitas freta,ipsa dissimilis moribus,nos illorũ æmulos contemnit:& omnes honores,nõ ex merito, sed quasi debitos à uobis repetit.* Ceterum *homines superbissimi procul errãt.* Maiores *eorũ omnia,quæ licebat,illis reliquere,diuitias,imagines,memoriam sui præclarã:uirtutem nõ reliquere,neq; poterãt:* EA *sola neq; datur dono,neque accipitur.* Sordidũ *me,et incultis moribus aiũt:quia parũ scitè conuiuium exorno:neq; histrionem ullũ,neq; pluris precij coquum,quàm uillicum habeo,quæ mihi licet cõfiteri* Quirites.*Nã & ex parẽte meo, & ex alijs sanctis uiris,ita accepi,* MVNDITIAS *mulieribus:uiris laborẽ cõuenire:omnibusq; bonis oportere plus glo-* rie.

Occupatio

Mollicies & uanitas apud Græcos tunc tẽporis summo probro erat.

Dominus,p Tyranno.

Collatio.

Γνώμη.

De priuato cultu.

Strenui militis exemplum.

Γνώμη.

riæ,quàm diuitiarũ esse:arma,nõ supellectilẽ decori esse.Quin ergo,quod iuuat,quod carũ æstimãt,id semper faciant:amẽt,potent:ubi adolescentiam habuere,ibi senectutẽ agant,in cõuiuijs,dediti uentri,& turpißimæ parti corporis:sudorẽ,puluerem,& alia talia relinquãt nobis quibus illa epulis iucundiora sunt.Verùm non est ita. Nã ubi se omnibus flagitijs dedecorauere turpißimi uiri:bonorũ præmia ereptũ eunt.Ita iniustißimè luxuria, & ignauia,peßimæ artes,illis,qui coluere eas,nihil officiunt:Reip.innoxiæ cladi sunt.Nunc quoniam illis, quãtum mores mei, non illorũ flagitia poscebant,respondi: pauca de Rep.loquar.Primùm omniũ de Numidia bonũ habetote animum Quirites. Nam, quæ ad hoc tẽpus Iugurthã tutata sunt,omnia remouistis, auaritiã,impitiã, atq; superbiã:deinde exercitus ibi est, locorũ sciens,sed mehercule magis strenuus, quàm felix.Nã magna pars eius auaritia,aut temeritate ducũ attrita est.Quamobrẽ uos,quibus militaris est ætas,adnitimini mecũ,et capessite Remp. neque quenquam ex calamitate aliorum, aut imperatorũ superbia metus ceperit.Egomet in agmine, atq; in prælio consultor idem,& socius periculi uobiscũ adero:me,uosq; in omnibus rebus iuxtà geram.Et profectò,Dijs iuuãtibus,omnia matura sunt,uictoria, præda, laus:quæ si dubia,aut procul eßẽt,tamẽ oẽs bonos Reip. subuenire decebat.Etenim NEMO ignauia immortalis factus est:neq; quisquã parens liberis,uti æterni forent optauit,magis uti boni,honestiq; uitã erigerẽt.Plura dicerem Quirites,si timidis uirtutem uerba adderent. Nã strenuis abundè dictũ puto.Huiuscemodi oratione habita,

Peroratio qua nobilitati per ironiam præcipitur suos sibi mores retineat.

Transitio qua secundam partẽ orationis de ratione regendi belli auspicatur.

A sua persona.

A præmiis.

Γνώμη.

Conclusio.

ta, Marius postquàm plebis animos arrectos uidet: pro perè cõmeatu, stipendio, armis, alijsq; utilibus naues one rat. cum his Aulum Manlium *legatum proficisci iubet.* Ipse *intereà milites scribere, non more maiorum, neq; ex classib. sed uti cuiusq; libido erat, capite cẽsos plerosq;.* Id *factum alij inopia bonorum, alij per ambitionem con sulis memorabãt, quòd ab eo genere celebratus, auctusq́; erat:* ET *homini potentiã querenti egentißimus quisq; opportunißimus: cui neque sua cara, quippe quæ nulla sunt, & omnia cum precio honesta uidentur.* Igitur Ma *rius cum aliquanto maiore numero, quàm decretũ erat, in* Africam *profectus, paucis diebus* V *ticam aduehitur.* Exercitus *ei traditur à* P. Rutilio *legato.* Nã Metellus *conspectũ* Marij *fugerat: ne uideret ea, quæ audita ani mus tolerare nequiuerat. Sed consul expletis legiõnibus cohortibusq́; auxiliarijs, in agrũ fertilem, et præda onu stũm proficiscitur.* Omnia *ibi capta militibus donat: dein de castella, & oppida, natura, & uiris parũ munita ag greditur: prælia multa, ceterùm alia leuia alijs locis fa cere.* Interim *noui milites sine metu pugnæ adesse: uide re: fugiẽtes capi, aut occidi: fortißimũ quẽq; tutißimũ: armis libertatẽ, patriam, parentesq́;, & alia omnia tegi: gloriam, atq; diuitias quæri.* Sic *breui spatio noui, uete resq; coaluere, & uirtus omniũ æqualis facta.* At *reges ubi de aduentu* Marij *cognouerũt, uniuersi in locos diffi ciles abeũt.* Ita Iugurthæ *placuerat, sperãti, mox effusos hostes inuadi posse:* Romanos *sicuti plerosq; remoto me tu laxius, licentiusq́; ituros.* Metellus *intereà* Romã *pro fectus, contra spẽ suã lætißimis animis accipitur,* Plebi *patri-*

Quod dele ctus solebat haberi pro ratione cen sus.

Γνώμη.

Vide de classibus Liuiũ lib. I

patribusq́;, postquàm inuidia decesserat, iuxtà carus. Sed Marius imprigrè, prudenterq́; suorũ, et hostium res pariter attendere, cognoscere quid boni utrisq;, aut contrà esse: explorare itinera regum, consilia, & insidias eorũ anteuenire. Nihil apud se remissum, neq; apud illos tutũ pati. Itaque & Getulos, & Iugurtham, ex nostris socijs prædas agẽtes, sæpe aggressus in itinere fuderat, ipsũq́; regẽ haud procul ab oppido Cirtha armis exuerat. Quæ postquàm gloriosa modò, neq; belli patrandi copiam cognouit, statuit urbes, quæ uiris, aut loco, pro hostib. & aduersum se opportunissimè erant singulas circũuenire. Ita ratus Iugurtham aut præsidijs nudatum iri, si ea pateretur, aut prælio certaturũ. Nã Bocchus nuncios sæpe ad eum miserat, uelle populi Romani amicitiam, ne quid ab se hostile timeret. Id simulauerit ne, quo improuisus grauior accederet, an mobilitate ingenij pacem, atq; bellum mutare solitus, parum exploratum est. Sed consul uti statuerat, oppida, castellaq́; munita adire: partim ui, alia metu, aut præmia ostentando, auertere ab hostibus. Ac primò mediocria gerebat, existimans Iugurtham ob suos tutandos in manus uenturam. Sed ubi illum procul abesse, & alijs negocijs intentũ accepit, maiora, & magis aspera aggredi tẽpus uisum est. Erat inter ingentes solitudines oppidum magnum: atque ualens nomine Capsa: cuius cõditor Hercules Libys memorabatur. Eius ciues apud Iugurtham immunes, leui imperio, & ob ea fidelissimi habebãtur: muniti aduersum hostes, non mœnibus modò, & armis, atq; uiris, uerũetiã multò magis locorũ asperitate. Nã præter oppido loca propinqua, alia*

Quo imprudẽtibus Romanis & ne scientibus sibi cum duobus Regibus rẽ esse maiori cladi esset.

*alij ualidum

omnia uasta, inculta, egentia aquæ: infesta serpentibus: quarum uis, sicuti omnium ferarum, inopia cibi acrior. Ad hoc natura serpentium ipsa perniciosa, siti magis quàm alia re accenditur. Eius oppidi potiundi Mariū maxima cupido inuaserat, cùm propter usum belli, tum quia res aspera uidebatur: & Metellus oppidum Thalā magna gloria ceperat: haud dißimiliter situ, munitūq; nisi quòd apud Thalam non longè à mœnibus, aliquot fontes erant: Capsenses una modò, atque ea intra oppidum iugi aqua, cetera pluuia utebantur. Id ibiq;, & in omni Africa, quæ procul à mari incultius agebat, eò facilius tolerabatur: quia Numidæ plerunq; lacte, & farina uescebantur: & neque salem, neque alia gulæ irritamenta quærebant. Cibus illis aduersus famē, atq; sitim non libidini, neque luxuriæ erat. Igitur Consul omnibus exploratis, credo Dijs fretus (nā contra tantas difficultates consilio satis prouidere non poterat) quippe etiam frumenti inopia tentabatur, quòd Numidæ pabulo pecoris magis, quàm aruo studet, & quodcunque natum fuerat, iussu Regis in loca munita contulerant: ager autem aridus, & frugum uacuus ea tempestate (nam æstatis extremum erat) tamen pro rei copia satis prouidēter exornat: pecus omne quod superioribus diebus prædæ fuerat, equitibus auxiliarijs agendum attribuit: Aulū Mālium Legatum cum cohortibus expeditis ad oppidum Laris: ubi stipendium, & commeatum locauerat, ire iubet: dicitq; se prædabundum post paucos dies eodē uenturum. Sic incepto suo occultato, pergit ad flumen Tanan. Ceterùm in itinere quotidie pecus exercitui per

Locus talis erat, ut serpentes infestiorem redderent.

Quædam ausus, ut uidebatur, imprudenter.

centurias, itē per turmas æqualiter distribuerat: & ex corijs utres uti fierent curabat, simul & inopiā frumē ti lenire, & ignaris omnibus parare, quæ mox usui fo rent. Denique *sexto die cum ad flumen uentum est, ma xima uis utrium effecta.* Ibi *castris leui munimento po sitis, milites cibum capere: atque uti simul cùm occa su solis egrederentur, paratos esse iubet.* Omnibus *sar cinis abiectis, aqua modò, seq; & iumenta onerare.* De in *postquàm tempus uisum, castris egreditur: noctemq; totam itinere facto consedit.* Idem *proxima facit.* Dein *de tertia multò ante lucis aduentū, peruenit in locū tu mulosum, à* Capsa *non amplius duum millium interual lo: ibiq; quàm occultißimè potest, cum omnibus copijs opperitur.* Sed *ubi dies cœpit, &* Numidæ *nihil hostile metuentes, multi oppido egreßi, repentè omnem equita tum, & cum his uelocißimos pedites cursu tendere ad* Capsam, *& portas obsidere iubet: deinde ipse intentus properè sequi, neque milites prædari sinere.* Quæ *post q̄ oppidani cognouere, res trepidæ, metus ingens, ma lum improuisum; ad hoc pars ciuium extra mœnia in ho stium potestate, coëgere, uti deditionem facerent.* Cete *rùm oppidum incensum:* Numidæ *puberes interfecti, alij omnes uenundati: præda militibus diuisa.* Id *facinus con tra ius belli non auaritia, neque scelere consulis admis sum: sed quia locus* Iugurthæ *opportunus, nobis aditu difficilis, genus hominum mobile infidum, antè neque be neficio, neq; metu coercitum.* Postquàm *tantam rem per egit* Marius, *sine ullo suorum incommodo, magnus, & clarus anteà, maior, atque clarior haberi cœpit: omnia*

Cum pro frumento tantum pecorum mactarent.

Crudelis uictoria.

Excusat crudelitatē Romanā.

non bene consulta in uirtutē trahebantur. Milites *modesto imperio habiti, simul & locupletes, ad cœlum ferre.* Numid*æ magis quàm ullum mortalem timere: postremò omnes socij, atque hostes credere, illi aut mentem diuinā esse, aut* Deorum *nutu cuncta portēdi.* Sed Consul, *ubi ea res bene euenit, ad alia oppida pergit: pauca repugnantibus* Numidis *capit: plura deserta propter* Capsensiū *miserias igni corrupit: luctu, atq; cæde omnia complentur.* Deniq; *multis locis potitus, ac plerisq; exercitu incruēto aliam rem aggreditur: non eadem asperitate, qua* Capsensium, *ceterùm haud secus difficilem.* Nanq; *haud lōgè à flumine* Mulucha, *quod* Iugurth*æ*, Bocchiq; *regnū diuidebat, erat inter cæterā planiciem mons saxeus, mediocri castello, satis patens, in immensū editus, uno perāgusto aditu relicto.* Nā**omnis natura, uelut opera, atq; consulto præceps erat, quē locū* Marius, *quòd ibi regis thesauri erāt, summa ui capere intendit: sed ea res fortè, q̄ cōsilio melius gesta.* Nā *castello uirorū, atq; armorum satis magna uis, & frumenti, & fons aquæ: aggeribus, turribusq́;, & alijs machinationibus erat locus importunus: iter castellanorū angustum admodū, utrinq; præcisum: uineæ cum ingenti periculo frustra agebantur.* Nā *cùm hæ paulò processerant, igni, aut lapidibus corrumpebantur.* Milites *neque pro opere consistere, propter iniquitatē loci, neq; inter uineas sine periculo administrare: optimus quisq; cadere, aut sauciari: ceteris metus augeri.* At Marius *multis diebus, & laboribus consumptis, anxius trahere cum animo suo: omitteret'ne inceptum, quoniā frustra erat: an fortunam opperiretur, qua sæpe prospere*

Alii dispoñi dixissent.

**per omnia*

Vere Latinum dictū.

ſperè uſus erat. Quæ cũ multos dies, noctesq; æſtuãs agitaret, fortè quidam Ligus *ex cohortib. auxiliarijs, miles gregarius, caſtris aquatũ egreſſus, haud procul ab latere caſtelli, quod aduerſum præliantib. erat, animaduertit inter ſaxa repentes cochleas, quarũ cùm unã, atq; alterã, deinde plures peteret ſtudio legẽdi, paulatim propè ad ſummũ montis egreſſus eſt.* Vbi *poſtquàm ſolitudinem intellexit, more ingenij humani cupidus difficilia faciendi, animaduertit.* Et *fortè in eo loco grãdis ilex coaluerat inter ſaxa, paululũ modò prona, deinde inflexa, atq; aucta in altitudinem, quo cuncta gignentiũ natura fert: cuius ramis modò, modò eminentib. ſaxis nixus* Ligus, **caſtelli planiciẽ perſcribit: quòd cuncti* Numidæ *intẽti præliãtib. aderãt.* Exploratis *omnibus, quæ mox uſui fore ducebat, eodẽ regreditur: non temerè, uti aſcenderat: ſed tentãs omnia, & circunſpiciens.* Itaque *propere adijt* Mariũ: *acta edocet: hortatur ab ea parte, qua ipſe aſcenderat, caſtellũ tentet: pollicetur ſeſe ducem itineris: periculiq; nihil eſſe docet.* Marius *cum* Ligure *promiſſa eius cognitum ex præſentibus miſit: quorũ alij uti cuiuſq; ingenium erat, ita rẽ difficilem, aut facilẽ renũciauere.* Cõſulis *animus*tamẽ paululũ arrectus eſt.* Itaq; *ex copia tubicinũ, & cornicinũ, numero quinque, quàm uelociſſimos delegit; & cũ his, præſidio qui forent, quatuor centuriones: omneſq;* Liguri *parere iubet: & ei negocio proximum diem conſtituit.* Sed *ubi ex præcepto tempus uiſum eſt: paratis, & cõpoſitis omnibus, ad locũ pergit.* Ceterũ *illi, qui centuriis præerãt, prædocti ab duce, arma, ornatũq; mutauerant.* Capite, *atq; pedibus nudis,*

Cũ fluctuaret huc atque illuc.

** incaſtelli planiciem peruenit*

**tum*

dis,uti prospectus,nisusq; per saxa facilius foret. Super terga gladij,& scuta,uerùm ea Numidica ex corijs,põderis gratia,simul & offensa,quo leuius streperent. igitur prægrediens Ligus saxa,& si quæ *uetustate radices eminebãt,laqueis uinciebat,qbus alleuati milites facilius ascenderẽt: interdũ timidos insolẽtia itineris leuare manu,ubi paulò asperior ascensus erat,singulos præ se inermes mittere,deinde ipse cum illorum armis sequi: quæ dubia nisui uidebãtur,potissimũ tentare,ac sæpius eadem ascendens,descẽdensq;,deinde statim digrediens, ceteris audaciam addere. Igitur diu,multumq; fatigati, tandem in castellum perueniunt, desertum ab ea parte: quòd omnes sicuti alijs diebus aduersum hostes aderant. Marius ubi ex nuncijs,quæ Ligus egerat cognouit,quãquàm toto die intentos prælio Numidas habuerat, tum uerò cohortatus milites,& ipse extra uineas egressus, testudine acta succedere, & simul hostem tormentis,sagittarijsq;,et funditoribus eminus terrere. At Numidæ sæpe anteà uineis Romanorum subuersis,item incensis, non castelli mœnibus sese tutabãtur,sed pro muro dies noctesq; agitare, maledicere Romanis,ac Mario uecordiam obiectare,militibus nostris Iugurthæ seruitiũ minari,secũdis rebus feroces esse. Interim omnibus Romanis,hostibusq; prælio intentis, magna ui utrinque pro gloria,atque imperio his,illis pro salute certantibus,repentè à tergo signa canere. Ac primò mulieres,& pueri,qui uisum processerant, fugere: deinde uti quisq; muro proximus erat: postremò cuncti armati, inermesq;. Quòd ubi accidit,eò acrius Romani instare, fundere, ac ple-

*uetustæ

Quæ nõ uidebãtur facile euadi posse.

ac plerosq; tantummodo sauciare. Deinde super occiso rum uadere corpora, auidi gloriæ certantes murum ascẽdere, neq; quenquam omnium præda morari. Sic fortè correcta Marij temeritas, gloriam ex culpa inuenit. Ceterum dum ea res geritur, L. Sylla Quæstor, cum magno equitatu in castra uenit: qui uti ex Latio, & socijs cogeret exercitum, Romæ relictus erat. Sed quoniam nos tãti uiri res admonuit, idoneum uisum est, de natura, cultuq; eius paucis dicere. Neq; enim alio loco de Syllæ rebus dicturi sumus: & Lucius Sisenna optimè, & diligentißimè omnium, qui eas res dixerit, persecutus historiã, parum mihi libero ore locutus uidetur. Igitur Sylla patriciæ gẽtis nobilis fuit, familia propè iam extincta, maiorũ ignauia. Literis Græcis, ac Latinis iuxtà, atq; doctißimè eruditus: animo ingẽti, cupidus uoluptatum, sed gloriæ cupidior, ocio luxurioso esse: tamen ab negocijs nunquàm eũ uoluptas remorata, nisi quòd de uxore potuit honestius consuli: facundus, callidus, et amicitia facilis, ad simulãda negocia altitudo ingenij incredibilis: multarum rerũ, ac maximè pecuniæ largitor: atq; illi felicißimo omniũ ante ciuilẽ uictoriã, nũquam super industriã fortuna fuit: multiq; dubitauere fortior, an felicior eßet. Nã posteà, quæ fecerit, incertũ habeo pudeat magis, an pigeat dißerere. Igitur Sylla, ut suprà dictum est, post quàm in Africam, atq, in castra Marij cum equitatu uenit, rudis anteà, & ignarus belli, solertißimus omnium paucis tempestatibus factus est. Ad hoc milites benignè appellare: multis rogãtibus, alijs per se ipse beneficia dare: inuitus accipere, sed ea properantius, quàm æs mutuum reddere: ipse ab nullo

Syllæ descriptio.

Parum sanctè coluit matrimonium.

*ab nullo repetere: magis id laborare, uti illi quãplurimi deberent: ioca, atque seria cũ humillimis agere: in operibus, in agmine, atque ad uigilias multus *eße: neq; interim, quod parua ambitio solet, consulis, aut cuiusquã boni famam lædere: tantummodo neque consilio: neq; manu aliũ priorem pati: plerosque anteuenire. Quibus rebus, et artib. breui Mario, militibusq; carißimus factus est. At Iugurtha postquàm oppidum Capsam, aliosq; locos munitos, & sibi utiles, simul & magnam pecuniã amiserat: ad Bocchum nuncios mittit, quàm primùm in Numidiã copias adduceret: prælij faciũdi tempus adeße. Quẽ ubi cunctari accepit: dubiumq; belli, atq; pacis rationes trahere: rursus, uti anteà, proximos eius donis corrumpit: ipsiq; Boccho pollicetur Numidiæ tertiam partẽ, si aut Romani Africa expulsi, aut integris suis finibus bellũ compositũ foret. Eo præmio illectus Bocchus cũ magna multitudine Iugurtham accedit. Ita amborũ exercitu coniũcto, Marium iam in hyberna proficiscentem, uix decima parte diei reliqua inuadunt: rati noctem, quæ iã aderat, & uictis sibi munimẽto fore: & si uicißent, nullo impedimento, quòd locorũ scientes erant: contrà Romanis utrũq; causam in tenebris difficilẽ fore. Igitur simul Consul ex multis de hostium aduentu cognouit: & ipsi hostes aderãt: & prius quàm exercitus, aut instrui, aut sarcinas colligere, deniq; ante, quàm signũ, aut imperium ullũ accipere quiuit: equites Mauri, atque Getuli, nõ acie, neq; ullo more prælij, sed cateruatim, uti quosq; fors conglobauerat, in nostros cõcurrũt. Qui omnes trepidi improuiso metu, attamẽ uirtutis memores, aut arma capiebant,*

*adesse

Duo bella describuntur hic.

Strategema Iugurthæ.

Cateruatim.

capiebant, aut capientes alios ab hostibus defensabant. Pars equos ascendere: ire obuiam hostibus: pugna, latro cinio magis, q̄ prælio similis fieri: sine signis, sine ordinibus equites, peditesq; pmisti cædere alios, alios ob truncare: multos cōtra aduersos acerrimè pugnanteis à tergo circumuenire: neq; uirtus, neq; arma satis tegere, quòd hostes numero plures, & undiq; circunfusi erant. Deniq; Romani ueteres, nouiq;, & ob ea scientes belli, si quos locùs, aut casus coniunxerat, orbes facere: atq; ita ab omnib. partibus simul tecti, & instructi, hostiū uim sustentabant. Neq; in eo tam aspero negocio Marius territus, aut magis, quàm anteà demisso animo fuit: sed cum turma sua, quā ex fortißimis magis, quàm ex familiarissimis parauerat, uagari paßim: ac modò laborātib. suis succurrere: modò hostes, ubi confertißimi obstiterāt, inuadere manu: consulere militibus, quoniā imperare conturbatis omnib. nō poterat. Iamq; dies cōsumptus erat cùm tamē Barbari nihil remittere: atque uti Reges præceperant, noctem pro se rati acrius instare. Tū Marius ex copia rerum consiliū trahit, atq; uti suis receptui locus esset, colles duos inter se propinquos occupat. Quorū in uno, castris parū amplo, fons aquæ magnus erat, alter *usui opportunus, quia magna parte edita, et præcipiti, pauca munimēta quærebat. Ceterū apud aquā Syllam cū equitibus noctem agitare iubet. Ipse paulatim dispersos milites, neq; minus hostib. conturbatis, in unū contrahit: dein cunctos pleno gradu in collem subducit. Ita reges loci difficultate coacti, prælio deterrētur, neq; tamē suos longius abire sinunt, sed utroq; colle multitu

Elegās Hypotyposis. Qui assueuerant Numidarū more, qui non nisi ex insidiis congrediuntur.

*uisui

*dine circundato effusi consedere: deinde crebris ignibus factis, plerũq; noctis Barbari more suo lætari, exultare, strepere*pedibus, uocibus: et ipsi duces feroces, quòd nõ fugere, ac pro uictoribus sese agere. Sed ea cuncta Romanis ex tenebris, & editioribus locis facilia uisu, magnoq́; hortamento erant. Plurimum uerò Marius hostiũ imperitia confirmatus, quàm maximum silẽtiũ haberi iubet: ne signa quidem, uti per uigilias solebant, canere: deinde ubi lux aduentabat, defeßis iam hostibus, ac paulò antè somno captis, de improuiso uectigales, item cohortium, turmarum, legionũ tubicines simul omnes tuba canere, milites clamorẽ tollere, atq; portis erũpere iubet. Mauri, atque Getuli, ignoto, & horribili sonitu repentè exciti, neq; fugere, neq; arma capere, neq; omnino facere, aut prouidere quicquam poterant: ita cunctos strepitu, clamore, nullo subueniẽte, nostris instantibus tumultu, terrore, formidine, quasi uecordia, ceperat. Denique omnes fusi, fugatiq;, arma, et signa militaria pleraq; capta: pluresq́; eo prælio, quàm omnibus superioribus interempti. Nam somno, & metu insolito impedita fuga. Dein Marius, uti cœperat, in hyberna proficiscitur, quæ propter commeatũ in oppidis maritimis agere decreuerat: neq; tamen uictoria socors, aut insolens factus, sed pariter atque in conspectu hostium quadrato agmine incedere. Sylla cum equitatu apud dextimos in sinistra parte: Aulus Manlius cum funditoribus, & sagittarijs, præterea cohorte Ligurum curabat; & primos, & extremos cum expeditis manipulis locauerat Tribunos.*Perfugæ minimè cari, & regionũ scientißimi hostiũ iter explora-*

bant

*Vetus codex sic habet, pedib', & uocibus: ipsi Reges feroces, ac quod sui nõ fugerant, pro uictoribus sese agere.

Eleganter dictum.

**aliàs, Perfugæ regionũ scientißimi*

*bant. Simul Consul quasi nullo imposito omnia prouide re: apud omnes adesse, laudare, increpare mœrentes. Ipse armatus, intentusq; item milites cogebat, neq; secus atq; iter facere: castra munire, excubitũ in portis, cohortes ex legionibus, pro castris equites auxiliarios mittere. Prætereà alios super uallum in munimentis locare, uigilias ipse circuire: non tã diffidentia, *futura, quæ imperauisset, quàm uti militibus exæquatus cum Imperatore labor uolentibus esset. Et sanè Marius, illoq;, alijsq; tẽporibus Iugurthini belli pudore magis, quàm malo exercitum coërcebat: quod multi per ambitionem fieri aiebant: quòd à pueritia consuetam duritiam & alia, quæ ceteri miserias uocant, uoluptati habuisset: nisi tamen Resp. pariter ac sæuißimo imperio, bene, atque decorè gesta. Igitur quarto deniq; die haud longè ab oppido Cirtha, undique simul speculatores citi sese ostendunt. Quare hostis adesse intelligitur. Sed quia diuersi redeũtes alius ab alia parte, atq; omnes idẽ significabant, Consul incertus, quonã modò aciẽ instrueret, nullo ordine cõmutato, aduersum omnia paratus ibidem opperitur. Igitur Iugurtham spes frustrata, qui copias in quatuor partes distribuerat, ratus ex omnibus æquè aliquos ab tergo hostibus uenturos. Interim Sylla, quem primũ hostes attigerant, cohortatus suos, turmatim, & quàm maximè cõfertis equis, ipse, alijq; Mauros inuadunt. Ceteri in loco manentes, ab iaculis eminus emißis, corpora tegere: & si qui in manus uenerant, obtruncare. Dum eo modò equites prœliãtur, Bocchus cum peditibus, quos Volux filius eius adduxerat, neque in priore pugna in itinere morati*

*futuro rum

Exemplũ boni principis.

Cõmissa ante quatriduum.

ad fuerant, postremam Romanorum *aciem inuadit*. Tũ Marius *apud primos agebat, quod ibi* Iugurtha *cũ plurimis erat*. Dein Numida *cognito* Bocchi *aduentu, clam cum paucis ad pedites conuertit*. Ibi *Latinè (nam apud* N*umantiam loqui didicerat) exclamat, nostros frustrà pugnare, paulò antè* Marium *sua manu interfectum: simul gladium sanguine oblitum ostendere, quem in pugna satis impigrè occiso pedite nostro cruentauerat*. Quod *ubi milites accepere, magis atrocitate rei, quàm fide nũcij terrẽtur: simulq;* Barbari *animos tollere, et in pculsos* Romanos *acrius incedere*. Iamq; *paulum à fuga aberant, cum Sylla, profligatis ijs, quos aduersum ierat, rediens, ab latere* Mauris *incurrit*, Bocchus *statim auertitur*. At Iugurtha *dũ sustentare suos, et propè iã adeptã uictoriam retinere cupit, circumuentus ab equitibus dextra, & sinistra omnibus occisis, solus inter tela hostiũ uitabũdus erumpit*. Atq; *interim* Marius *fugatis equitibus, accurrit auxilio suis, quos pelli iã acceperat*. Denique *hostes iam undiq; fusi*. Tum *spectaculũ horribile in campis patentibus sequi, fugere, occidi, capi: equi, atq; uiri afflicti, ac multi, uulnerib. acceptis, neq; fugere posse, neq; quietem pati, niti modò, ac statim concidere: postremò omnia, quà uisus erat, cõstrata telis, armis, cadaueribus: & intereà humus infecta sanguine*. Posteà *loci*, Con*sul haud dubiè iã uictor, peruenit in oppidũ* Cirthã, *quò initio profectus intenderat: eò post diem quintum, quàm iterum* Barbari *malè pugnauerant, legati à* Boccho *ueniũt, qui regis uerbis ab* Mario *petiuere, duos quã fidißimos ad eum mitteret: uelle de suo, et de populi* R.

Egregia Hypotypo sis.

Verbũ Sallustianum, alii tetenderat dixissent.

commodo, cum his differere. Ille statim Lucium *Syllam, & Aulum* Manliũ *ire iubet. Qui quanquã acciti ibant, tamen placuit uerba apud* Regẽ *facere: uti ingeniũ aut aduersum flecterent, aut cupidum pacis uehementius accenderẽt.* Itaq; *Sylla, cuius facundiæ, nõ ætati à* Manlio *concessum est, pauca uerba huiuscemodi locutus.*

SYLLÆ ORATIO AD BOCCHVM.

REX Bocche *magna nobis est lætitia, cũ te talẽ uirum* Dij *monuere, uti aliquando pacem, quàm bellum malles: neu te optimum cum pessimo omnium* Iugurtha *miscendo commaculares: simul nobis demeres acerbam necessitudinem, pariter te errantem, & illum sceleratissimum persequi.* Ad *hoc populo* Rom. *iam à principio inopi, melius uisum est, amicos, quàm seruos quærere: tutiusq; rati uolentibus, q̃ coactis imperitare.* Tibi *uerò nulla opportunior amicitia nostra: primùm quòd procul absumus, in quo offensæ minimũ est, gratia par, ac si propè adessemus: dein, quòd parẽteis abundè habemus.* AMICORVM *neque nobis, neq; cuiquã hominum satis fuit.* Atq; *hoc utinam à principio tibi placuisset: profectò ex populo* Rom. *ad hoc tempus multò plura bona accepisses, quàm mala perpessus es.* Sed *quoniam humanarum rerum fortuna pleraq; regit, cui scilicet placuit, & uim, & gratiam nostram te experiri: nunc quoniam per illã licet, festina, atq; uti cœpisti, pge.* Multa, *atq; opportuna habes, quo facilius errata officijs superes.* Postremò *hoc in pectus tuum dimitte, nunquàm populum* R. *beneficijs uictum esse.* Nam *bello quid ualeat, tute scis.*

Propositio figurata affectibus.
Probatio a regis commodo.
A populi Romani cõmodo.
Γνώμη.
Excusatio temeritatis
Conclusio.

ADea Bocchus placidè, & benignè simul pauca pro delicto suo uerba facit: se nõ hostili animo, sed ob regnũ tutandũ, arma cepisse: nã Numidiæ partẽ, unde Iugurtham expulerit, iure belli suam factã: eã uastari à Mario pati nequiuisse: præterea mißis anteà Romam lagatis, repulsum ab amicitia. ceterũ uetera omittere, ac tum, si per Marium liceret, Legatos ad Senatũ missurum. Dein copia facta mittendi: animus Barbari ab amicis flexus, quos Iugurtha cognita legatiõe Syllæ, & Manlij, metuens id, quod parabatur, donis corruperat. Marius intereà exercitu in hybernaculis composito, cũ expeditis cohortibus, & parte equitatus proficiscitur in loca sola, obsessum turrim regiã: quò Iugurtha perfugas omnes præsidium imposuerat. Tum rursus Bocchus scilicet, seu reputãdo, quæ sibi duobus prælijs euenerãt, seu admonitus ab alijs amicis, quos incorruptos Iugurtha reliquerat, ex omni copia necessariorum quinq; delegit, quorũ & fides cognita, et ingenia ualidißima erãt. Eos ad Marium, ac deinde, si placeat, Romã Legatos ire iubet: agendarum rerũ, & quocunq; modo belli componendi licentiam illis ipsis permittit. Illi maturè ad hyberna Romanorum proficiscuntur. Deinde a latronibus Getulis in itinere circumuẽti, spoliatiq;, pauidi, sine decore ad Syllam profugiunt, quem consul in expeditionẽ proficiscens, pro prætore reliquerat. Eos ille nõ pro uanis hostibus, ut meriti erãt, sed accuratè, & liberaliter habuit. Quare Barbari & famam Romanorũ auaritiæ falsam. & Syllam ob munificentiã in se amicũ rati sunt. Nam etiã tum largitio multis ignota erat: munificus nemo pu

Qui legati renouarent mentionem de societate.

Rati Syllã cãdide agere.

mo pu

*mo putabatur, nisi pariter uolens: dona omnia in benignitate habebantur. Igitur Quæstori mādata Bocchi patefaciūt: simul ab eo petūt, uti fautor, cōsultorq́; sibi adsit: copias, fidem, magnitudinē regis sui, et alia, quæ aut utilia, aut beneuolentiæ esse credebant, oratione extollunt. Deinde Sylla omnia pollicitus, docti quomodo apud Marium, item apud Senatū uerba facerēt, circiter dies XL. ibidē opperiuntur. Marius ubi confecto negocio, quò intenderat, Cirtham rediit: de aduentu legatorū certior factus, illos, & Syllam ad se uenire iubet: item Luciū Belligenum Prætorē ab Vtica: prætereà omneis undiq; Senatorij ordinis, quibus cū mandata Bocchi cognoscit: quibus legatis potestas eundi Romā fit: ab Consule intereà induciæ postulabantur. Ea Syllæ, & plerisque placuere: pauci uero ferocius decernunt: scilicet ignari humanarū rerum, quæ fluxe, & mobiles sæpius in aduersa mutantur. Ceterum Mauri impetratis omnibus, tres Romam profecti sunt cum C. Octauio Rufone: qui Quæstor stipendium in Africam portauerat. Duo ad Regem redeūt. Ex his Bocchus cùm cetera, tum maximè benignitatem, & studium Syllæ lubens accepit. Romæ quoque legatis eius postquàm errasse regem, & Iugurthæ scelere lapsum, *deprædati sunt, amicitiā, et fœdus petētibus hoc modo respondetur: Senatus, & populus Romanus beneficij, & iniuriæ memor esse solet. Ceterū Boccho, quoniā pœnitet delicti, gratiā facit: fœdus, et amicitia dabūtur, cùm promeruerit. Quibus rebus cognitis, Bocchus p literas à Mario petiuit, ut Syllā ad se mitteret: cuius arbitratu de communibus negocijs consuleretur. Is missus cū*

*deplora ti sunt

Bellum nō continuat.

* aliàs, ballistariorum

præsidio equitum atq; peditũ, funditorum, *beleariorũ: prætereà sagittarij, et cohors Peligna cũ uelitaribus armis, itineris properandi caussa: neq; his secus, atq; alijs armis aduersus tela hostiũ, q, ea leuia sunt, muniti erãt. Sed in itinere quinto deniq; die Volux filius Bocchi, repẽtè in cãpis patẽtibus cũ mille non amplius equitib. se se ostẽdit: qui temerè, et effusè euntes, Syllæ, alijsq; omnibus & numerũ ampliorẽ uero, & hostilem metũ efficiebant. Igitur se quisq; expedire, arma, atq; tela tẽtare, intendere: timor aliquantus, sed spes amplior: quippe uictoribus, et aduersũ eos, quos sæpe uicerãt. Interim equites exploratũ præmissi, rem (uti erat) quietã nunciant. Volux adueniens Quæstorẽ appellat: dicitq; se à patre Boccho obuiam illi simul, & præsidio missum. Deinde eũ, & proximum diẽ sine metu coniuncti eunt. Pòst ubi castra locata, & diei uesper erat, repẽtè Maurus incerto uultu pauens, ad Syllã accurrit: dicitq; sibi à speculatorib. cognitũ, Iugurthã haud procul abesse: simul uti noctu clàm secũ profugeret, rogat, atq; hortatur. Ille animo feroci negat se toties fusum Numidã pertimescere: uirtuti suorũ satis credere: etiã si certa pestis adesset, mansurũ potius, q̃ perditis, quos ducebat, turpi fuga, incertæ, ac forsitã pòst paulò interituræ morbo uitæ pceret. Ceterũ, ab eodẽ monitus, uti noctu proficisceretur, consiliũ adprobat: ac statim milites cœnatos esse in castris, ignesq;, quã creberrimos fieri, deinde prima uigilia silẽtio egredi iubet. Iãq; nocturno itinere fessis omnibus, Sylla pariter cũ ortu solis castrametabatur, cũ equites Mauri nũciãt Iugurthã circiter duũ milliũ interuallo ante eos consedisse.

disse. Quod postquàm auditũ est, tũ uerò ingens metus nostros inuadit: credere se proditos a Voluce, et insidijs circumuentos. Ac fuere, qui dicerent manu uindicandũ, neq; apud illum tantum scelus inultum reliquendum. At Sylla quanq̃ eadẽ existimabat, tamen ab iniuria Maurum prohibet: suos hortatur, uti fortem animũ gererẽt, sæpe anteà paucis strenuis aduersus multitudinẽ bene pugnatum: quanto sibi in prælio minus pepercissent, tanto tutiores fore: NEC *quenquam decere, quem manus armauerit, ab inermibus pedibus auxiliũ petere, in maximo metu nudum et cæcum corpus ad hostes uertere. Deinde Volucẽ, quoniã hostilia faceret, Iouem maximũ obtestatus, ut sceleris, atq; ꝑfidiæ* Bocchi *testis adesset, castris abire iubet. Ille lacrymans orare, ne ea crederet: nihil dolo factũ, ac magis calliditate Iugurthæ: cui uidelicet speculanti iter suũ cognitũ esset. Ceterùm, quoniã ingentẽ multitudinem non haberet, & spes, opesq; eius omnes ex patre suo penderent, crederet illum nihil ausurũ palàm, cùm ipse filius testis adesset. Quare optimũ factu uideri sibi, ꝑ media eius castra palàm transire, sese præmißis, uel ibidem relictis Mauris, cũ Sylla solũ iturum. Ea res uti in tali negocio probata est, ac statim profecti, quia de improuiso accesserãt, dubio, atq; hæsitãte Iugurtha, incolumes trãseunt. Deinde paucis diebus, quò ire intẽderant, peruentum est. Ibi cum Boccho Numida quidã nomine Aspar multũ, & familiariter agebat: præmissus ab Iugurtha, postquàm Syllã accitũ audierat, *orator, & subdolè speculatũ Bocchi consilia ierat. Erat præterea Dabar Massagradæ filius ex gente Masinissæ, ceterum*

Potius Boccho legendum.

Perturbatis iam rationibus q̃bus instituerat congredi.

**oratum*

materno genere impar: nã mater eius ex cõcubina orta erat ob ingenij multa bona Mauro *carus, acceptusq́;: quẽ* Bocchus *fidũ* Romanis *multis anteà tẽpestatib. expertus ilico ad Syllam nũciatũ mittit, paratum sese facere, quæ* Populus R. *uellet: colloquio diem, locũ, tẽpus ipse deligeret: consulta sese omnia cum illo integra habere: neu* Iugurthæ *ligatum pertimesceret: accitũ esse, quò res cõmunis licentius gereretur: nam ab insidijs eius aliter cauere nequiuisset. Sed ego cõperio, Bocchũ magis Punica fide, quàm ob ea, quæ prædicabat, simul* Romanos, *et* Numidã *spe pacis detinuisse, multũq́; cũ animo suo uoluere solitum,* Iugurtham Romanis, *an illi Syllam traderet; libidinem aduersum nos, metũ pro nobis suasisse.* Igitur *Sylla respondit pauca se coràm Aspare locuturum.* Cetera *occultè, aut nullo, aut quàm paucissimis præsentibus: simul edocet, quæ responderentur.* Postquàm, *sicut uoluerat* Bocchus, *congressi, dicit se Sylla missũ à* Consule *uenisse quæsitum ab eo, pacem, an bellum agiturus foret.* Tunc Rex, *uti præceptum fuerat, post diem decimũ Syllam redire iubet: ac nihil etiã nunc decreuisse, sed illo responsurum die.* Deinde *ambo in sua castra digressi. Sed ubi plerũq; noctis processit, Sylla à* Boccho *occultè accersitur: ab utroq; tantummodo fidi interpretes adhibentur.* Prætereà Dabar *internuncius, * sanctus uir iurat ex sententia amborum: ac statim sic rex incipit.*

Nihil dum ab induciis ab regno suo mutatũ esse, omnia eo loco esse, quo fuerint cũ induciæ darentur.

**sanctè iurat*

ORATIO BOCCHI.

Orditur ab opinione sua a præsenti casu.

NVnquàm *ego ratus sũ fore, uti rex maximus in hac terra, et omniũ, quos noui opulẽtissimus, priuato*

uato homini gratiam deberem. Et me hercule Sylla ante te cognitum multis orantibus alijs, ultro egomet opẽ tuli, nullius indigus. Id *esse imminutum mihi, quod ceteri dolere solent, ego lætor.* Fuerit *mihi precium aliquando eguisse tuæ amicitiæ, qua apud animum meum nihil carius habeo.* Id *adeo experiri licet, arma, uiros, pecuniã, postremo quicquid animo libet, sume, utere: & quoad uiues, nunquam tibi redditam gratiam putaueris. Sẽper apud me integra erit.* Denique *nihil, me sciente, frustra uoles.* Nam, *ut ego existimo,* REGEM *armis, quã munificentia uinci, minus flagitiosum.* Ceterum *pe* Rep. *uestra, cuius huc curator missus es, paucis accipe.* Bellũ *ego populo* Romano *neque feci, neq; factum unquam uolui.* Fines *meos aduersum armatos armis tutatus sum.* Id *omitto quando uobis ita placet.* Gerite *uti uultis cũ* Iu*gurtha bellum.* Ego *flumen* Muluchã, *quod inter me, &* Micipsam *fuit, non egrediar, neque id intrare* Iugur*tham sinam.* Præterea *si quid meq;, uobisq; dignum petieritis, haud repulsus abibis.* Ad *ea* Sylla *pro se breuiter, & modicè: de pace, & de communibus rebus multis disseruit.* Deniq; *regi patefecit, quod polliceatur,* Senatũ, *& populum* Rom. *quoniã amplius armis ualuissent, nõ* **in gratiam habituros: faciendum aliquid quod illorum magis, quàm sua retulisse uideretur: id adeò in promptu esse, quoniam* Iugurthæ *copiam haberet: quem si* Roma*nis tradidisset fore, ut illi plurimũ deberetur: amicitiã fœdus,* Numidiæ *partem, quam nunc peteret, tunc ultro aduenturam.* Rex *primùm negare affinitatem, cognitionem, prætereà fœdus interuenisse: ad hoc metuere, ne fluxa fide*

Γνώμη.

Narratio.

**aliàs in gratũ habiturum.*

Quãdo uictoria penes Rom. esset, non esse facturos fœdus cum rege.

xa fide usus, popularium animos auerteret, queis & Iugurtha carus, et Romani inuisi erant. Deniq; *sæpius fatigatus, leniter ex uolũtate Syllæ omnia se facturũ promittit. Ceterùm ad simulandã pacem, cuius Numida defessus bello auidissimus erat, quæ utilia uisa, constituũt. Ita cõposito dolo digrediũtur. At rex postero die Asparem Iugurthæ legatum appellat: dicitq; sibi per Dabarem ex Sylla cognitum, posse conditionibus bellum componi. Quamobrem regis sui sententiam exquireret. Ille lætus in castra Iugurthæ uenit. Deinde, ab illo cuncta edoctus, properato itinere, post diẽ octauũ redit ad Bocchum: & ei nunciat Iugurtham cupere omnia, quæ imperarentur, facere, sed Mario parum confidere: sæpe anteà cùm imperatoribus Romanis pacem conuentam frustra fuisse: ceterùm Bocchus, si ambobus consultum, & ratã pacẽ uellet, daret operã, ut unà ab omnibus, quasi de pace in colloquium ueniretur, ibiq; sibi Syllam traderet: cùm talẽ uirũ in potestatem habuisset, tum fore, uti iussu Senatus, aut populi Rom. fœdus fieret: neque hominem nobilem non sua ignauia, sed ob Remp. in hostium potestate relictum iri. Hæc Maurus secum ipse diu uoluens, tandem promisit. Ceterum dolo, an uerò cunctatus, parum comperimus.*

γνώμη. *SED plerunque regiæ uoluntates, ut uehementes, sic mobiles, sæpe ipsæ sibi aduersæ sunt. Posteà tempore, & loco constituto in colloquium uti de pace *ueniretur: Bocchus Syllam modò, modò Iugurthæ legatum appellare, benignè habere, item ambobus polliceri: illi læti pariter, ac bonæ spei pleni esse. Sed nocte ea, quæ proxima fuit ante diem colloquio decretũ,*

*Aliter, conueniretur

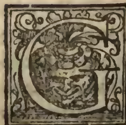
Maurus adhibitis amicis, ac statim immutata uolũtate, remotis ceteris, dicitur secum ipse multa agitauisse, uultu, colore, ac motu corporis pariter, atq; animo uarius, quæ scilicet tacẽte ipso, occulta oris immutatione patefecisse: tamen postremò Syllam accersiri iubet, et ex eius sententia Numidæ insidias tendit. Deinde ubi dies aduenit, & ei nunciatum est Iugurtham haud procul abesse: cum paucis amicis, & Quæstore nostro, quasi obuius, honoris caussa procedit in tumulum facillimum uisu insidiantibus. Eodem Numida cũ plerisque necessarijs suis inermis uti dictum erat, accedit. Ac statim signo dato, undique simul ex insidijs inuaditur.*Ceteri obtrũcati: Iugurtha Syllæ uinctus traditur, & ab eo ad Marium deductus est. Per idem tempus aduersum Gallos ab ducibus nostris Q. Cepione, & Marco Manlio male pugnatum. Quo metu Italia omnis contremuerat: illiq;, & inde usque ad nostram memoriam Romani sic habuere: alia omnia uirtuti suæ prona esse, cum Gallis pro salute non pro gloria certare. Sed postquam bellum in Numidia confectum, & Iugurtham Romam uinctum adduci nunciatum est: Marius Consul absens factus est, & ei decreta prouincia Gallia: isq; calendis Ianuarijs magna gloria Consul triumphauit: ea tempestate spes, atque opes ciuitatis in illo sitæ.*

*immutatio patefecit

* Ceteris obtruncatis

FINIS.

C. SALLVSTII CRISPI IN M. T. CICERONEM ORATIO.

RAVITER, & iniquo animo maledicta tua paterer, M. Tulli, si te scirem iudicio magis, quam morbo animi ista tua petulantia uti: sed cum in te neque modum, neque modestiam ullam animaduerto, respondebo tibi, ut, si quam male dicendo uoluptatem cepisti, eam malè audiendo amittas. Vbi querar? quos implorem, P. C. diripi Remp. atque audacißimo cuique esse perfidiæ locum, an apud populum R. qui ita corruptus est largitionibus, ut sese, ac fortunas suas uenales habeat? an apud uos, P. C. quorum auctoritas turpißimo cuique, & sceleratißimo ludibrio est? Vbi M. Tullius leges, iudicia populi R. defendit, atque in ordine ità moderatur, quasi unus reliquus ex familia uiri clarißimi Scipionis Africani, ac non reptitius, accitus, ac paulò antè insitus huic urbi ciuis. An uerò M. T. facta, ac dicta tua obscura sunt? an non ita à pueritia uixisti, ut nihil flagitiosum corpori tuo putares, quod alteri collibuisset? an scilicet istam immoderetam eloquentiam apud M. Pisonem non pudicitiæ iactura perdidicisti? Itaque minimè mirandum est, si eam flagitiosè uenditas, quam turpißimè parasti. Verùm, ut opinor, splendor domesticus tibi animos attollit, uxor sacrilega, ac periurijs delibuta: fili

filia matris pellex, tibi iucundior, atque obsequentior, quam parenti par est: domum ipsam tuam ui, & rapinis funestam, tibi, ac tuis comparasti, uidelicet ut nos commonefacias, quàm conuersa Resp. *sit, cùm in ea domo habitares, homo flagitiosißime, quæ* P. Craßi *uiri consularis fuit: atq; hæc cùm ita sint, tamē* Cicero *se dicit in concilio* Deorum *immortalium fuisse, inde missum huic urbi, ciuibusq́; custodē absq; carnificis nomine, qui ciuitatis incommodū in gloriam suam ponit: quasi uerò non illius coniurationis caussa fuerit cōsulatus tuus, & icċirco* Resp. *disiecta eo tempore, quo te custodem habebat. Sed, ut opinor, illa te magis extollūt, quæ post cōsulatū cū* Terētia *uxore de* Rep. *cōsuluisti, cū legis* Planciæ *iudicia domi faciebatis, ex coniuratis alios morte, alios pecunia condemnabas. Cum tibi alius* Tusculanum, *alius* Pompeianam *uillam ædificabat, alius domum emebat: qui uerò nihil poterat, is erat calumniæ proximus: is aut domum tuam oppugnatum uenerat, aut insidias senatui fecerat, deniq; de eo tibi compertū erat. Quæ si tibi falsa obijcio, redde rationem, quantum patrimonij acceperis, quid tibi litibus accreuerit, qua ex pecunia domū parauеris,* Tusculanum, & Pompeianum *infinito sumptu ædificaueris. Aut si retices, cui dubium potest esse, quin opulentiam istā ex sanguine, et uisceribus ciuiū parаueris? Verū, ut opinor, homo nouus* Arpinas, *ex** M. Craßi *familia, eius uirtutem imitatur. Contemnit simultatem hominum nobiliū: *populi* Ro. *curam habet: neq; terrore, neque gratia commouetur. Illud uerò amicitiæ tantum, ac uirtutis est animi: imò uerò homo leuißimus, supplex inimicis,*

*C. Manilij

*Rēp. curā habet

inimicis, amicis contumeliosus, modò harum, modò illarū partiū, fidus nemini, leuißimus Senator, mercenarius patronus, cuius nulla pars corporis à turpitudine uacat: lingua uana, manus rapacißimæ, gula immensa, pedes fugaces, quæ honestè nominari non possunt, inhonestißima. Atq; is cùm eiusmodi sit, tamen audet dicere: O fortunatam natam me consule Romam. Te consule fortunatā Cicero? Imò uerò infelicem, & miseram, quæ crudelißimā proscriptionem ciuium perpessa est, cùm tu pertubata Rep. metu perculsos omnes bonos parere crudelitati tuæ cogebas, cū omnia iudicia, omnes leges in tua libidine erāt, cùm tu sublata lege Porcia, erepta libertate, omniū nostrum uitæ, necisq; potestatē ad unum reuocaueras. Atq; parū est, qđ impune fecisti, uerū etiā cōmemorando exprobras, neq; licet obliuisci seruitutis suæ. Egeris oro te Cicero, pfeceris quodlibet, satis est perpessos esse, etiam'ne aures nostras odio tuo onerabis? etiam'ne molestißimis uerbis insectabere? Cedāt arma togæ, cōcedat laurea linguæ. Quasi uerò togatus, et nō armatus ea, quæ gloriaris, confeceris; atq; inter te, Syllamq; dictatorem præter nomē imperij quidquā interfuerit. Sed quid ego plura de tua insolentia commemorem? quem Minerua omnes artes edocuit: Iupiter optimus maximus in cōcilio deorum admisit: Italia exulē humeris suis reportauit. Oro te Romule Arpinas, qui egregia tua uirtute omnes Paulos, Fabios, Scipiones superasti, quem tandē locū in hac ciuitate obtines? quæ tibi partes Reip. placent? quem amicum, quem inimicū habes? cui in ciuitate fecisti insidias ancillares; quo iure, cū de exilio tuo Dyrrhachio

rhachio reddisti, cõsequebaris? quos Tyrãnos appella bas, eorũ nunc potẽtiæ faues: qui tibi antè optimates ui debãtur, eosdẽ nũc dementes, ac furiosos uocas. Vatinij caussam agis, de Sextio male existimas, Bibulum petulantißimis uerbis lædis. Laudas Cæsarem: quẽ maximè odisti, ei maximè obsequeris: aliud stans, aliud sedens de Rep. sentis: his maledicis, illos odisti leuißimè transfuga: neq; in hac, neque in illa parte fidem habes.

M. T. CICERONIS IN SALLVSTIVM CRISPVM ORATIO.

EA demũ magna uoluptas est Crispe Sallusti, æqualem, ac parem uerbis uitã agere, neque quidquã tam obscœnũ dicere, cui non ab initiò pueritiæ omni genere facinoris ætas tua respõdeat, ut omnis oratio moribus consonet: neq; enim qui ita uiuit, ut tu, aliter ac tu, loqui potest: neque, qui tã illoto sermone utitur, uita honestior est. Quò me uertam P.C.? Vnde initium sumam? maius .n. mihi dicendi onus imponitur, quò notior est uterq; nostrũ. Quòd si aut de mea uita, atq; actibus nostris huic conuitiatori respondero, inuidia gloriã consequetur: aut, si huius facta, mores, omnem ætatem nudauero, in idem uitiũ incidam procacitatis, quod huic obijcio. Id uos, si fortè offendimini, iustius huic, q̃ mihi succensere debetis, qui initium introduxit: ego dabo operam, ut & pro me minimo cum fastidio respondeam, & in hunc minimus mẽtitus esse uidear. Scio me, P.C. in respondẽdo non habere magnã expectationẽ, quò nullum uos sciatis

nouum crimen in Sallustium auditores, sed omnia uetera recognituros: queis & meæ & uestræ iam, & ipsius au res calent. Verùm eò magis odisse debetis hominem, qui nec incipiens quidē peccare, minimis rebus posuit rudimentū, sed ita ingressus est, ut neque ab alio uinci posit, neq; ipse se omnino reliqua ætate præterire. Itaq; nihil aliud studet, nisi, ut lutulentus sus cū quouis uolutari. Longe uerò fallitur opinione, non enim procacitate linguæ uitæ sordes eluuntur. Sed est quædā calumnia, quā unusquisq; nostrum testante animo suo fert, de eo, qui falsum crimen bonis obiectat. Quod si uita istius memoriā uicerit, *aliam P.C. nō ex oratione, sed ex moribus suis spectare debetis. Iam dabo operam quam maximè potero, ut breue id faciam. Neque hæc altercatio nostra uobis inutilis erit, P.C. plerunq; enim Resp. priuatis crescit inimicitijs, ubi nemo ciuis, qualis sit uir, potest latere. Primum igitur, quoniam omniū maiores Crispus Sallustius ad unum exemplum, et regulam quærit, uelim mihi respondeat, *nunquid ij, quos protulit, Scipiones, & Metelli antè fuerint, aut opinionis, aut gloriæ, quàm eos res gestæ suæ, & uita innocentißimè acta commēdauit? Quòd si hoc fuit illis initium nominis, & dignitatis, cur non æquè de nobis existimetur? cuius & res gestæ illustres sunt, & uita integerrimè acta: quasi uero tu sis ab illis uiris Sallusti ortus: quòd si eßes, nonnullos iam tuæ turpitudinis pigeret. Ego meis maioribus uirtute mea præluxi, ut, si prius noti non fuerint, à me accipiāt initiū memoriæ suæ. Tu tuis uita, quam turpiter egisti, magnas obfudisti tenebras ut etiam, si fuerint egregij ciues,

*illam

*Vide Vallam lib. 3. cap. 19.

ues, certe uenerint in obliuionem. Quare noli mihi antiquos uiros obiectare: satius est .n. me meis rebus gestis florere, quàm maiorum opinione niti: & ita uiuere, ut ego sim posteris meis nobilitatis initiũ, & uirtutis exẽplum. Neque me cum ijs cõferri decet, P.C. qui iã decesserunt, omniq; odio carent, et inuidia: sed cum ijs, qui mecum unà in Rep. uersati sunt. Sed si fuerim aut in honoribus petẽdis nimis ambitiosus, (nõ hanc dico popularẽ ambitionem, cuius me principem confiteor, sed illam pniciosam cõtra leges, cuius primos ordines Sallustius duxit) aut in gerendis magistratibus, aut in* iudicãdis maleficijs tam seuerus: aut in tuẽda Rep. tam uigilans, quã tu proscriptionem uocas: credo, quòd omnes tui similes incolumes in hac urbe uixissent. At quanto meliore loco Resp. tuenda staret, si tu par ac similis sceleſtorũ ciuiũ unà cũ illis adnumeratus esses? an ego tũc falsò scripsi, Cedant arma togæ? qui togatus armatos, & pace bellum oppreßi: an illud mentitus sum, Fortunatam natam me consule Romam? qui tantum intestinum bellum, & domesticum urbis incendium extinxi. Neque te tui piget homo leuißimè: cùm ea culpas, quæ in historijs mihi gloriæ ducis? An turpius est P. C. scribentem mentiri, quàm illum palàm hoc ordine dicentem? nam quod in ætatẽ increpuisti, tantum me abesse puto ab impudicitia, quantũ tu à pudicitia. Sed quid ego de te plura querar? Quid enim mentiri turpe duces, qui mihi ausus sis eloquentiam ut uitium obijcere, cuius semper nocens eguisti patrocinio? an ullum existimas posse fieri ciuem egregiũ, qui nõ his artibus, & disciplinis sit eruditus? an ulla alia

*uindicãdis

putas esse rudimenta, & incunabula uirtutis, quibus animi ad gloriæ cupiditatem aluntur? Sed minimè mirũ est, P.C. si hõ, qui desidiæ, ac luxuriæ plenus sit, hæc ut noua atq; inusitata miratur. nã quod ista inusitata rabie petulanter in uxorem, & in filiã meã inuasisti, quæ facilius mulieres se à uiris abstinuerũt, quàm tu uir à uiris, satis doctè, ac peritè fecisti, nõ .n. me sperasti mutuã tibi gratiã relaturũ, ut uicißim tuas compellarẽ: unus .n. satis es materiæ habens: neq; quicquã turpius est domi tuæ, q̃ tu. Multũ te uerò opinio fallit, qui mihi putasti parare inuidiã ex mea re familiari, quæ multo mihi minor est, quàm habere dignus sim. Atq; utinã ne tanta quidẽ esset, quanta est, ut potius amici mei uiuerent, quam ego testamentis eorũ locupletior essem. Ego fugax Crispe Sallusti furori Tribuni plebis ceßi? utilius duxi, quamuis fortunam, unus experiri: q̃ uniuerso populo R. ciuilis esse dißenßionis caussa: qui posteà, quàm ille suum animũ in Rep. perbacchatus est, omnia, quæ cõmouerat, pace, & ocio resederũt. Hoc ordine reuocante, atq; ipsa Rep. manu retrahẽte me, reuerti: qui mihi dies, si cũ omni reliqua uita conferatur, animo quidẽ meo superet, cũ uniuersi uos, populusq; R. frequens aduẽtu meo gratulatus est: tanti me fugacem mercenariũ patronũ hi æstimauerũt. Neq; hercule mirũ est: si ego semper iustas omnium amicitias * æstimaui, non enim uni priuatim ancillatus sum, neque me addixi: sed quantum quisq; Reip. studuit, tantum mihi fuit aut amicus, aut inimicus, ego nihil plus uolui ualere, quàm pacem. Multi priuatorum audacias *nutrierunt, ego nihil timui, nisi leges: multi arma sua timeri*

* annum

* existimaui

* metuerunt

timere uoluerunt, ego nunquã uolui quicquã posse nisi pro uobis: multi ex uobis potẽtia freti, in uos suis uirib. abusi sunt. Itaq; nõ est mirũ, si nullius amicitia usus sum qui non perpetuo Reip. amicus fuit: neq; me pœnitet, si aut petenti Vatinio reo, patrocinium pollicitus sum, aut Sextij insolentiã repreßi, aut Bibuli patientiã culpaui, aut uirtutibus Cæsaris faui: hæ laudes enim egregij ciuis, & unicæ sunt. Quæ si tu mihi uitia obijcis, temeritas tua reprehẽdetur, nõ mea uitia culpabũtur. Plura dicerem si apud alios mihi esset dicẽdũ Patres Conscripti, non apud uos quos habui omnium actionum mearũ monitores. Sed ubi rerũ testimonia adsunt, quid opus est uerbis? Nũc ad te ut reuertar Sallusti, patremq; tuũ prætercam: qui si nunquàm in uita sua peccauit tamen maiorẽ iniuriam Reip. facere nõ potuit, quàm quòd te talẽ filiũ genuit: neq;, tu si qua in pueritia peccasti, exequar: ne parẽtem tuum uidear accusare, qui eo tempore summã tui potestatẽ habuit: sed qualem adolescentiam egeris: hac enim demonstrata, facile intelligitur, quã petulanti pueritia, tã impudicus, & procax adoleueris. Postea, quàm immensæ gulæ impudicißimi corporis questus sufficere non potuit, & ætas tua iã ad ea patienda, quæ alteri facere collibuisset, exoleuerat, cupiditatib. infinitis efferebaris, ut, quæ ipse corpori tuo turpia nõ dixisses, in alijs experireris. Ita non est facilè reputare P. C. utrum inhonestioribus corporis partibus rẽ quæsierit, an amiserit. Domum paternam uiuo patre turpißimè uenalem habuit, uendidit: & cui dubium potest esse, quin mori coegerit eum, quo hic nondum mortuo pro hærede gesserit

*omnia,neq; pudet à me eũ quærere, quis in P.Craßi domo habitet,cũ ipse respondere non queat, quis in ipsius habitet paterna domo. At hercule lapsus ætatis tyrocinio posteà se correxit, non ita est.sed abijt in sodalitium sacrilegij Nigidiani, bis iudicis ab subsellia attractus,extrema fortuna stetit,& ita disceßit,ut non hic innocens eßet,sed iudices peierasse existimarentur. Primum honorem in quæstura adeptus,hunc locum,& hunc ordinem despectum reddidit:cuius aditus sibi quoq; sordidißimo homini patuisset. Itaq; timens,ne facinora eius clàm uos essent,cum omnibus matribus familias opprobrio esset, confeßus est uobis aúdientibus adulterium:neq; erubuit ora uestra. Vixeris ut libet Sallusti,egeris quæ uolueris satis sit unum te tuorum scelerum conscium esse:noli nobis languorem,et soporem nimiũ exprobrare:sumus diligentes in tuẽda pudicitia uxorum nostrarum:sed ita experrecti nõ sumus,ut à te cauere poßimus : audacia tua uincit studia nostra. Et quod hunc mouere poßit Patres Conscripti, factum ac dictum turpe, quem non puduit palam uobis audientibus adulteriũ confiteri? quod si nihil pro me tibi respondere uoluissem,sed illud censorium*eloquium Appij Claudij,& L. Pisonis integerrimorum uirorum,quo usus est quisq; eorum, pro lege palam uniuersis recitarem,nõ ne tibi uiderer æternas inurere maculas,quas reliqua uita tua eluere non poßit:neque post illum delectũ Senatus,te unquam uidimus, nisi fortè in ea te castra coniecisti, quo omnis sentina Reipublicæ confluxerat. At idem Sallustius, qui in pace ne Senator quidem manserat, postquàm Respublica ar*

*elogium

Se...

*armis oppressa est, & idẽ uictor, qui exules reducit, in Senatum pòst quæsturam reductus est: quem honorẽ ita gessit, ut nihil uenale nõ in eo habuerit, cuius aliquis emptor fuerit. Ita igitur egit, ut nihil non æquum, ac uerũ duxerit, quod ipsi facere collibuisset: neq; aliter uexauit, ac debuit, si quis prædæ loco accepisset magistratũ. Per acta quæstura posteà quàm magna pignora eis dederat, cum quibus similitudine uitæ se coniunxerant, unus iam ex illo grege uidebatur. Eius enim partis exẽplar erat Sallustius: quo tanquam in imam uoraginẽ cœtus omniũ uitiorum excesserat: quicquid impudicorum Cylonum, parricidarum, sacrilegorum, *deditorũ fuit in urbe, mu* * *aliter, nicipijs, colonijs. Italia tota (sicut in fretis) subsederant:* *debitorũ* *nominis perditi, ac notissimi, nulla in parte castris apti: nisi licentia uitiorum, & cupiditate rerum nouarũ. At posteà quàm prætor factus est, modestè gessit, & abstinenter: non' ne ita prouinciã uastauit, ut nihil neq; passi sint, neque expectarint grauius socij nostri in bello, quam experti sunt in pace, hoc Africam interiorẽ obtinente? Vnde tantum hic exhausit, quantum potuit aut fide nominum traijci, aut in naues contrudi: tantum inquã P.C. exhausit, quantum uoluit: ne caussam diceret, sestertio duodecies cum Cæsare paciscitur. Quòd si quippiam eorum falsum est, hic palã refelle, unde tu, qui modò ne paternam ciuilem domum redimere potueris, repentè tã quam somnio beatus hortos preciosissimos, uillã Tiburti C. Cæsaris, reliquas possessiones parateris. Neq; piguit quærere, cur ego P. Crassi domũ emissem: cum tu ueteris uillæ dominus sis, cuius paulò antè fuerat C. Cæsar: modò*

*inquam patrimonio non comeso, sed deuorato: quibus rationibus repente factus es tam affluens, & tam beatus? Nam quis te faceret hæredem, quem ne amicum, quidem suum satis honestum quisquam sibi ducit, ni similis, ac par tui? At hercule egregia facta maiorum tuorum te extollunt, quorum siue tu similis es, siue illi tui, nihil ad omnium scelus, ac nequitiam addi potest. Verùm, ut opinor, honores * tui te faciunt insolentem. Tu Crispe Salusti, tantundem putas esse bis senatorem, & bis quæstorem fieri, quod bis consularem, & bis triumphalem? Carere debet omni uitio, qui in alterũ dicere paratus est. Is demum maledicit, qui non potest uerum ab altero audire. Sed tu omnium mensarum assecla, omnium cubiculorum in ætate pellex, & idem posteà adulter, omnis ordinis turpitudo es, & ciuilis belli memoria. Quid enim grauius pati potuimus, quàm quòd te incolumen in hoc ordine uideamus? Desine bonos petulantissima consectari lingua: desine morbo procaciatis isto uti: desine unumquenq; moribus tuis æstimare: his moribus amicum tibi facere non potes, uideris uelle inimicũ habere. Finem dicendi faciam P. C. Sæpe enim uidi grauius offendere animos auditorum eos, qui aliena flagitia apertè dixerunt, quàm eos, qui commiserunt. Mihi quidem ratio habenda est, non quia Sallustius merito debeat audire, sed ut ea dicam, si qua egò honestè effari possum.*

*Aliter, tuum

Γνώμη.

MAR. TVLL. CICERONIS CONTRA CATILLINAM ORATIO PRIMA.

O Vousq; tandē abutere Catilina patiētia nostra quādiu nos etiā furor iste tuus eludet? Quē ad finē sese effrenata iactabit audacia? Nihilne te nocturnū præsidiū Palatij nihil urbis uigiliæ, nihil timor populi, nihil cōcursus bonorū omnium, nihil hic munitißimus habēdi Senatus locus, nihil horū ora, uultusq́; mouerūt? patere tua consilia non sentis? constrictā iam omniū horum coscientia teneri coniurationē tuā nō uides? Quid proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos cū uocaueris, quid consilij ceperis, quē nostrū ignorare arbitraris? O tēpora, ò mores, Senatus hæc intelligit. Cōsul uidet, hic tamē uiuit. Viuit? imò uerò etiā in Senatū uenit, fit publici cōsilij particeps, notat, & designat oculis ad cædē unūquēq; nostrū. Nos autē uiri fortes satisfacere Reip. uidemur, si istius furorē, ac tela uitemus. Ad mortē te Catilina duci iussu Cōsulis iam pridem oportebat: in te cōferri pestem istā, quā tu in nos omnes iāpridē machinaris. An uerò uir amplißimus P. Sicipio Pontifex Maximus Tiberium Gracchum mediocriter labefactantē statum Reip. priuatus interfecit: Catilinā uero orbem terrarū cæde atq; incendijs uastare cupientē, nos Consules perferemus? Nā illa nimis antiqua prætereo, quòd Q. Seruilius Hala. Sp. Meliū nouis rebus studētē, manu sua occidit. Fuit, fuit ista quōdā in hac Rep. uirtus ut uiri fortes acrioribus supplicijs ciuē perniciosū, quā

Oratio est generis deliberatiui, qua in summa præcipit catilinę, ut ab urbe discedat: oritur autē tātū a schematibus peregrinis.

Inuehitur i Senatus imbecillitatē.

Amplificat ab exēplis colligens iā dudū oportuisse necari Catilinā.

Epiphonema.

acerbißimum hostem coërceret. Habemus enim Senatus C. *in te Catilina uehemens, & graue: non deest* Reip. *consiliũ, neq; auctoritas huius ordinis: non, nos, dico aperte, Consules desumus.* Decreuit *quondã* Senatus, *ut* L. Opimius *Cons. uideret, ne quid* Resp. *detrimẽti caperet, nox nulla intercesit, mox interfectus est propter quasdã seditionum suspiciones* C. Gracchus *clarißimo patre natus* **auis maioribus, occisus est cum liberis* M. Fuluius *cõsularis. Simili Senatuscõsulto,* C. M. et L. Valerio COSS. *permissa est* Resp. Num *unum diem postea* L. Saturninum *Tribunum* Pl. & C. Seruilium *mors, ac* Reip. *pœna remorata est? At nos uigesimum iam diem patimur hebescere aciem horũ auctoritatis: habemus enim huiusmodi Senatusconsultum, ueruntamen inclusum in tabulis, tanquam in uagina reconditum: quo ex Senatusconsulto cõfestim interfectũ te esse Catilina conuenit.* Viuis, & *uiuis nõ ad reponẽdã, sed ad confirmandã audaciã. Cupio* P. C. *me esse clemẽtẽ. Cupio in tantis* Reip. *periculis me non dißolutum uideri: sed iam me ipsum inertiæ, nequitiæq; condemno. Castra sunt in* Italia *contra* Remp. *in Etruriæ faucibus collocata. Crescit in dies singulos hostium numerus: eorum autem* Imperatorem *castrorum, ducemq; hostium intra mœnia, atq; adeò in Senatu uidemus intestinam aliquam quotidie perniciem* Reip. *molientem. Si te iam Catilina comprehendi, si interfici iussero, credo, erit uerendum mihi, ne hoc potius omnes boni serius à me, quàm quisquã crudelius factum eße dicant.* Verùm *ego hoc, quod iam pridem factum esse oportuit, certa de caussa nondum adducor, ut faciam.* Tunc *deniq;*

Castigatio superioris sentẽtiæ, cũ Gracchus oppugnasset Auentinum cũ armata multitudine.

**auitis moribus,*

A sua persona.

A re ipsa

Cur distulerit Catilinæ necem.

denique interficiam te cùm iam nemo tam improbus, tã perditus, tã tui ſimilis inueniri poterit, qui id non iure factum eſſe fateatur. Quandiu quiſquã erit, qui te defen dere audeat, uiues, & uiues ita, ut nũc uiuis, multis meis, & firmis præſidijs oppreßus, ne commouere te contra Remp. poßis. Multorum te etiam oculi, & aures, nõ ſen tientẽ, ſicut adhuc fecerunt ſpeculabuntur, atque custo dient. Etenim quid eſt Catilina, quod iam amplius expe ctes? Si neq; nox tenebris obſcurare cœtus nefarios, nec priuata domus parietibus continere uocẽ coniurationis tuæ poteſt: ſi illuſtrantur, ſi erumpunt omnia, muta iã iſtã mentẽ, mihi crede, obliuiſcere cædis, atq; incendio rum. Teneris undique: luce ſunt clariora nobis tua con ſilia omnia, Quæ etiã mecũ licet recognoſcas. Memi niſti'ne me ante diẽ XII. Cal. Nouẽb. dicere in ſenatu, certo die fore in armis, qui dies futurus eſſet ante diẽ VIII. Cal. Nouẽb. C. Manliũ audaciæ ſatellitẽ, atq; mini ſtrum tuæ? Num me fefellit Catilina, non modo res tan ta, tã atrox, tam incredibilis, uerùm id, quòd multò ma gis eſt admirandum, dies? Dixi ego idem in ſenatu cædẽ te optimatum contuliße in ante diem V. Cal. Nouemb. Tum cum multi principes ciuitatis Ro. non tam ſui cõ ſeruandi, quàm tuorum conſiliorum reprimendorũ cauſ ſa profugerunt. Num inficiari potes te illo ipſo die meis præſidijs, mea diligentia circunclusum, commouere te cõ tra Remp. non potuiße? cum tu diſceſſu ceterorum, no ſtra tamẽ, qui remanſißemus cæde te contentũ eſſe dice bas? Quid? cum te Præneſte Cal. ipſis Nouemb. occupa turum nocturno impetu eſſe confideres? Senſiſti ne illã

Hactenus Theſin cõſũpſit, nunc ſubiicit conſultum, ſcilicet ut ex urbe emigret: priuſquam proponat conſilium colligit longe, unde poſtea cõſilium infert.

Argumenti propoſitio.

Epilogus superiorum.

Coloniā meo iussu, meis præsidijs, custodijs uigilijsq; esse munitā? Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modò non audiā, sed etiam uideā, planeq; sentiā. Recognosce mecum tandem illam superiorē noctem, iā intelliges multò me uigilare acrius ad salutem, quā te ad perniciē Reip. Dico te priore nocte uenisse inter Falcarios, (non agam obscure) in M. Leccæ domū, conuenisse eodē complures eiusdē amentiæ scelerisq; socios. Num negare audes? Quid taces? conuincā, si negas. Video .n. esse hic in senatu quosdā, qui tecum una fuere. O Dij immortales ubi nam gentium sumus? quā Rēp. habemus? in qua urbe uiuimus? Hic, hic, sunt in nostro numero, P. C. in hoc orbis terræ sanctißimo, grauißimoq; consilio, qui de nostro, omniūq; interitu, qui de huius urbis, atq; adeò orbis terrarum exitio cogitent. Hosce ego uideo consul, & de Rep. sententiā rogo: & quos ferro trucidari oportebat eos nondum uoce uulnero. Fuisti igitur apud Leccā illa nocte Catilina, distribuisti partes Italiæ, statuisti quò quēq; proficisci placeret delegisti, quos Romæ relinqueres, quos tecū educeres, descripsisti urbis partes ad incendia, confirmasti teipsum iam esse exiturum: dixisti paululum tibi esse etiam nunc moræ, quod ego uiuerem. Reperti sunt duo equites Ro. qui te ista cura liberarēt, & se illa ipsa nocte paulò ante lucem me in meo lectulo interfecturos pollicerentur. Hæc ego omnia uixdum iā cœtu uestro dimisso comperi, domū meā maioribus præsidijs muniui atq; firmaui: exclusi eos, quos tu mane ad me salutatū miseras, cū illi ipsi uenißēt, quos ego iā multis ac summis uiris ad me uenturos id temporis esse prædixeram.

Exclamatio aduersus coniuratos senatores.

Cic. uerbo confirmādi libenter utitur, pro affirmando.

dixeram. Quæ cùm ita ſint Catilina, perge, quò cœpiſti: egredere aliquãdo ab urbe, patẽt portæ, proficiſcere. Nimiũ diu te Imperatorem illa tua Manliana caſtra deſiderant. Educ tecũ omnes tuos, ſi minus, q̃ plurimos. Purga urbẽ. Magno me metu liberabis, dummodo inter me, atque te murus interſit. Nobiſcum uerſari iã diutius nõ potes. Non ferã, non patiar, non ſinam. Magna Dijs immortalibus habenda eſt gratia, atq; huic ipſi Ioui ſtatori antiquiſsimo cuſtodi huius urbis, quòd hanc tã tetrã, tam horribilem, tamq; infeſtam Reip. peſtem toties tam effugimus. Nõ eſt ſæpius in uno homine ſalus ſumma periclitanda Reip. Quandiu mihi conſuli deſignato Catilina inſidiatus es, non publico me præſidio, ſed priuata diligẽtia defendi: cùm proximis comitijs conſularibus me conſulem in cãpo, & competitores tuos interficere uoluſti: compreſsi tuos nefarios conatus amicorum præſidio, & copijs: nullo tumultu publicè concitato. Deniq; quotieſcunq; me petiſti, per me tibi obſtiti, quanquàm uidebam perniciẽ meam cum magna calamitate Reip. eſſe coniunctam. Nunc iam apertè Remp. uniuerſam petis. Templa Deorum immortaliũ, tecta urbis, uitam omniũ ciuium, Italiam deniq; totã ad exitium, & uaſtitatẽ uocas. Quare, quoniam id, quod primùm, atquè huius imperij, diſciplinæq; maiorum propriũ eſt, facere nõ audeo: faciam id, quod eſt ad ſeueritatẽ leuius, ad communẽ ſalutem utilius. Nam ſi te interfici iuſſero, reſidebit in Repu. reliqua cõiuratorum manus. Sin tu (quod te iamdudum hortor) exieris, exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna, & pernicioſa ſentina Reip. Quid eſt Catilina?

Epilogus.

Aliud Argumẽtum, cur uelit cedere Catilinam periculis urbis.

Amplificatio. Hactenus me tantum petiſti nunc petis Rẽp.

Diſtributio

Conſilium.

Propoſitionis explicatio a circunſtantiis.

tilina? num dubitas id me imperante facere, quod iã tua sponte faciebas? Exire ex urbe Consul hostem iubet. Interrogas me: num in exilium? Non iubeo: sed si me consulis, suadeo. Quid enim Catilina est, quod te iam in hac urbe delectare possit? in qua nemo est extra istam coniurationem perditorum hominum, qui te non metuat: nemo, qui te non oderit. Quæ nota domesticæ turpitudinis nõ inusta uitæ tuæ est? quod priuatarũ rerum dedecus nõ hæret infamiæ? Quæ libido ab oculis, quod facinus à manibus tuis unquã, quod flagitiũ à toto corpore abfuit? cui tu adolescentulo, quẽ corruptelarum illecebris irretisses, non aut ad audaciam ferrũ, aut ad libidinem facẽ prætulisti? Quid uerò nuper cùm morte superioris uxoris nouis nuptijs domũ uacuã fecisses, non'ne etiam alio incredibili scelere: hoc scelus cumulasti? quod ego prætermitto, & facilè patior sileri, ne in hac ciuitate tãti facinoris immanitas aut exitisse, aut non uindicata esse uideatur. Prætermitto ruinas fortunarũ tuarum, quas oẽs impẽdere tibi proximis Idibus senties. Ad illa uenio, quæ non ad priuatã ignominiam uitiorũ tuorum, non ad domesticam tuam facultatẽ, ad turpitudinem, sed ad summam Reip. atque ad omnium nostrum uitam, salutemq; pertinent. Potest'ne tibi huius uitæ hæc lux Catilina, aut huius spiritus cœli esse iucundus? cùm scias esse horum neminem, qui nesciat te pridie Calend. Ian. Lepido, & Tullo COSS. stetisse in comitio cum telo, manum consulum, & principũ ciuitatis interficiendorũ caussa parauisse? sceleri, ac furori tuo non aliquã mentẽ, aut timorẽ tuum, sed fortunã populi Ro. obstitisse? Ac iã illa omitto,*

Propositionis cõfirmatio argumẽtatur autẽ primum a Catilinę sceleribus. Excũdum esse urbe, ꝙ omnibus sit inuisus.

*difficultatem.

to,

to, neque enim sunt, aut obscura, aut non multò post com missa. Quoties tu me designatum, quoties me Consulē in terficere uoluisti? Quot ego tuas petitiones ita côiectas, ut uitari posse nō uiderentur, parua quadā declinatione, & ut aiunt, corpore effugi? Nihil agis, nihil asse queris, nihil moliris, quod mihi latere ualeat in tēpore, neq; tamē conari, ac uelle desistis. Quoties iam, quoties iā tibi exorta est sica ista de manibus? Quoties uerò excidit casu aliquo, & elapsa est? tamen ea carere diutius non potes. Quæ quidem quibus abs te initiata sacris, ac deuota sit, nescio, quòd eā necesse putas Consulis in corpore defigere. Nunc uerò quæ tua est ista uita? Sic enim iam tecum loquar: non ut odio permotus esse uidear, quo debeo, sed ut misericordia, quæ tibi nulla debetur. Venisti paulò antè in Senatum: quis te ex hac tanta frequētia, ex tot tuis amicis, ac necessarijs salutauit? Si hoc post omniū hominū memoriā contigit nemini, uocis expectas cōtumeliam, cùm sis grauissimo iudicio taciturnitatis oppressus? Quid? quod ab aduentu tuo ista subsellia uacua facta sunt? Quid? quòd omnes Consulares, qui tibi p sæpe ad cædē constituti fuerunt, simul atq; assedisti, partem istam subselliorum nudam, atq; inanem reliquerunt? Quo tandem animo hoc tibi ferendum putas? Serui me hercule mei, si me isto pacto metuerent, ut te metuūt omnes ciues tui domum meam relinquendam putarē: tu tibi urbem non arbitraris? Et, si me meis ciuibus iniuria suspectum tam grauiter, atq; infensū uiderem, carere me aspectu ciuium, quàm infestis omniū oculis conspici mallem. Tu cùm conscientia scelerum tuorū agnoscas odiū*

*Potius cōtextas, uel cōtectas legendum.

A minori.

omnium

omnium iustum, & iam tibi diu debitum, dubitas, quorũ mentes, sensusq; uulneras, eorum aspectum, præsentiáq; uitare? Si te parẽtes timerent, atq; odissent tui, neq; eos

A simili. *ulla ratione placare posses, ut opinor, ab eorũ oculis aliquò concederes. Nũc te patria, quæ communis est omniũ nostrum parens, odit, ac metuit, & iandiu de te nihil iudicat, nisi de parricidio suo cogitare: huius tu neq; auctoritatẽ uerebere, neq; iudiciũ sequere, neq; uim pertimesces?*

Sermocinatio. *Quæ tecum Catilina sic agit, & quodammodo tacita loquitur. Nullum iam tot annis facinus extitit, nisi per te: nullum flagitium sine te. Tibi uni multorum ciuiũ neces, tibi uexatio, direptioq; sociorũ impunita fuit, ac libera. Tu non solùm ad negligendas leges, & quæstiones, uerumetiã ad deuincendas, perfringendasq; ualuisti. Superiora illa, quanquàm ferenda non fuerunt, tamẽ, ut potui, tuli. Nũc uerò me totũ esse in metu propter te unũ, quicquid increpuerit, Catilinã timeri, nullum uideri contra me consiliũ iniri posse, quòd à tuo scelere abhorreat*

Epilogus. *non est ferendum. Quamobrem discede, atq; hunc mihi timorem eripe. Si uerus, ne opprimar: sin falsus, ut tandem aliquando timere desinam. Hæc si tecum, ut dixi patria loquatur, nõ ne impetrare debeat, etiã si uim adhibere non posit? Quid? quòd tu te ipse in custodiã dedisti? Quid quod uitandæ suspicionis caussa apud M. Lepi*

Tertium argumentum a Catilinæ facto: qui se ipsum condemnarit, quod domo sua cesserit. *dum te habitare uelle dixisti, à quo non receptus, etiã ad me uenire ausus es, atq; domi meæ te asseruari rogasti? cũ à me quoq; id respõsum tulisses, me nullo modo posse his parietibus tutũ esse tecũ, qui magno in periculo essem, quòd iisdẽ mœnibus contineremur: ad Q. Metellũ præto*

rem

rem uenisti, à quo repudiatus ad sodalē tuū uirū optimū M. Marcellum demigrasti, quem tu uidelicet & ad custodiendum diligentißimum, & ad supplicandum sagacißimum, & ad uindicandū fortißimū fore putasti. Sed quā lōgè uidetur à carcere, atq; à uinculis abesse debere, qui seipsum iam dignum custodia iudicauerit? Quæ cùm ita sint Catilina, dubitas, si hic morari æquo animo nō potes abire in aliquas terras, & uitam istam multis supplicijs iustis, debitisq; ereptā, fugæ, solitudiniq; mādare? Refer, inquis, ad Senatum: id enim postulas. Et, si hic ordo sibi placere decreuerit, te ire in exilium, obtemperaturum te esse dicis: non referam, id quod abhorret à meis moribus, sed tamen faciam, ut intelligas, quid hi de te sentiāt. Egredere ex urbe Catilina: libera Remp. metu: in exilium, si hāc uocē expectas, proficiscere. Quid est Catilina? *quid attendis? *quid animaduertis horum silentiū? patiuntur, tacent. Quid expectas auctoritatē loquentium, quorum uoluntatem tacitorum perspicis? At si hoc idem huic adolescenti optimo P. Sextio, si fortißimo uiro M. Marcello dixissem, iam mihi Consuli hoc ipso in templo iure optimo Senatus uim, & manus intulisset. De te aūt Catilina cū quiescūt, probāt: cùm patiuntur, decernūt: cū tacent, clamant. Neq; hi solùm, quorum tibi auctoritas est uidelicet cara, uita uilißima, sed etiam illi equites R. honestissimi, atq; optimi uiri, ceteriq; fortißimi ciues, qui circunstant Senatum, quorū tu, & frequentiā uidere, & studia pspicere, & uoces paulò antè exaudire potuisti, quorum ego uix abs te iam diu maius, ac tela contineo: eosdē facilè adducā, ut te hæc, quæ iāpridē uastare studes, re

Epilogus argumēti.

Confutatio eius quod a Catilina obiici potuit

*ecquid
*ecquid

Tacito consensu probant quæ ego decerno.

Excursus quo inuehitur in Catilinę mores: & obtestās iandudum ista se frustra imperare.

linquentē, usq; ad portas prosequantur. Quanquā, quid est, quid loquar? te ut nulla res frangat? tu ut unquā te corrigas? tu ut nullam fugam meditere? tu ullum ut exiliū cogites? Vtinam tibi istam mentē Dij immortales donarent: tametsi uideo, si mea uoce ire in exiliū animū induxeris, quāta tempestas inuidiæ nobis, si minus in præsens tempus recenti memoria scelerum tuorum, at in posteritatē *pendeat: sed nō est mihi tāti, dūmodo ista tua sit priuata calamitas, & à Reip. periculis seiungatur. Sed tu, ut uitijs tuis cōmoueare, ut legum pœnas pertimescas, ut temporibus Reip. concedas, nō est postulandum. Neq; enim Catilina is es, ut te aut pudor à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore reuocarit. Quā obrē ut sæpe iā dixi, proficiscere. Ac, si mihi inimico, ut prædicas, tuo conflare uis inuidiā, rectà perge in exiliū. Vix ferā sermones hominū, si id feceris. Vix molē istius inuidiæ: si in exiliū ieris iussu Consulis, sustinebo: sin autem seruire meæ laudi, & gloriæ mauis, egredere cū importuna sceleratorū manu: confer te ad Manliū concitā pditos ciues: secerne te à bonis: infer patriæ bellū: exulta impio latrocinio, ut à me nō eiectus ad alienos, sed inuitatus ad tuos isse uidearis. Quāquam quid ego te inuitē? quū iam sciā esse præmissos, qui te ad forum Aureliū præstolarentur armati? cùm sciam pactā, & constitutā esse cum Manlio diem, à quo etiam Aquilā illā argēteā, quā tibi, ac tuis omnibus perniciosam esse confido, & funestā futurā, cui domi tuæ sacrariū scelerum constitutum fuit, sciam esse præmissam? Tu, ut illa diutius carere possis, quàm uenerari ad cædem proficiscēs solebas; à cuius

* impendeat

Exaggerat rem ab ipso Catilina factam.

à cuius altaribus sæpe istam dextram impiam ad necem ciuiũ transtulisti. ibis tandem aliquando, quò te iam pridẽ tua ista cupiditas effrenata, ac furiosa rapiebat. Neq; enim tibi hæc res affert dolorem, sed quandã incredibilem uoluptatem, ad hanc te amentiã natura peperit, uoluntas exercuit, fortuna seruauit. Nunquàm tu nõ modò otium, sed ne bellum quidem, nisi nefarium cõcupisti: nactus ex perditis, atque ab omni non modo fortuna, uerũ etiam spe derelictis conflatam improborũ manũ. Hic tu qua lætitia perfruere? quib. gaudijs exultabis? quãta in uoluptate bacchabere? cum in tanto numero tuorũ neq; audies uirum bonũ quẽquã, neq; uidebis. Ad huius uitæ studiũ meditati illi sunt, qui ferẽtur labores tui: iacere humi non modò ad obsidendum stuprum, uerum etiã ad facinus obeundũ: uigilare non solùm ad insidiandũ somno maritorum, uerumetiam bonis occisorum. Habes ubi ostentes tuam illam præclaram patientiam famis, frigoris, inopiæ rerum omnium, quibus te breui tempore confectum esse senties. Tantum profeci tum cùm te à consulatu repuli, ut exul potius tentare, quã Consul uexare Rẽp. posses: atq; ut id, quod eßet à te scelaratè susceptũ, latrociniũ potius, quã bellũ nominaretur. Nũc ut à me P.C. quandam propè iustã patriæ querimoniã detester, atque deprecer, percipite quæso diligenter, quæ dicã, et ea penitus animis uestris, mentibusq; mandate. Etenim si mecum patria, quæ mihi uita mea multò est carior: si cuncta Italia, si omnis Resp. loquatur: M. Tulli quid agis? tu ne eum, quem eße hostem comperisti, quem ducem belli futurũ uides: quem expectari Imperatorẽ in

O men.

Confutatio eius argumenti quod obiici potuit a bonis uiris, si eiusmodi est Catilina, cur non potius præsentem iugulas?

castris hostiũ sentis, auctorem sceleris, principẽ cõiurationis, euocatorem seruorum, & ciuium perditorũ exire patieris? ut abs te nõ emissus ex urbe, sed immissus in urbẽ esse uideatur: non'ne hunc in uincula duci, nõ ad mortẽ rapi, non summo supplicio mactari imperabis? Quid tandem impedit te? Mos ne maiorũ? at persæpe etiã priuati in hac Rep. perniciosos ciues morte multarũt. An leges quæ de ciuium Romanorum supplicio rogatæ sunt? At nunquàm in hac urbe hi, qui à Rep. defecerunt, ciuiũ iura tenuerũt. An inuidiã posteritatis times? præclarã'ue rò Pop. Rom. refers gratiã, qui te hominem per te cognitũ nulla cõmendatione maiorum tam maturè ad summũ Imperiũ per omnes honorũ gradus extulit: si propter inuidiam, aut alicuius periculi metum salutem ciuiũ tuorum negligis. Sed si quis est inuidiæ metus, non est uehemẽtior seueritatis ac fortitudinis inuidia, quã inertiæ, ac nequitiæ pertimescenda. An cùm bello uastabitur Italia uexabantur urbes, tecta ardebunt, tũ te nõ existimas inuidiæ incẽdio cõflagraturũ? His ego sanctißimis Reip. uocibus, & eorũ hominũ, qui idẽ sentiunt, mentibus pauca respondebo. Ego si hoc optimũ factu iudicarem P. C. Catilinam morte multari, unius usuram horæ gladiatori isti ad uiuẽdũ nõ dedissem. Etenim si summi uiri, & clarißimi ciues Saturnini, & Gracchorum, & Flacci, & superiorum cõplurium sanguine non modò se non cõtaminarunt, sed etiam honestauerunt, certè uerendũ mihi nõ erit, nequid hoc parricida ciuiũ interfecto inuidiæ mihi in posteritatẽ redundaret. Quòd si ea mihi maximè impenderet, tamẽ hoc animo semp fuit, ut inuidiã uirtute

partam

Distributio (margin, beside "tẽ rapi")

εἰρωνία (margin, beside "rò Pop. Rom.")

Γνώμη. (margin, beside "penderet")

partam, gloriam, non inuidiam putarem. Quanquã nonnulli sunt in hoc ordine, qui aut ea, quæ imminent, nõ uideant, aut ea, quæ uident, dissimulent. Qui spem Catinæ mollibus sententijs aluerũt: cõiurationemq; nascentẽ nõ credẽdo corroborauerũt: quorũ auctoritatẽ secuti multi, nõ solùm improbi, uerumetiam imperiti, si in hunc animaduertissent, crudelitate, *nõ egregiè factũ esse dicerẽt. Nũc intelligo si iste quò intẽdit, in Manliana castra peruenerit, neminẽ tam stultũ fore, qui non uideat cõiurationẽ* esse patefactã, neminem tã improbũ, qui nõ fateatur. Hoc autẽ uno interfecto, intelligo hanc Reip. pestem paulisper reprimi, nõ in perpetuum cõprimi posse. Quòd si se eiecerit, secumq; suos eduxerit, & eodem ceteros undiq; collectos naufragos aggregauerit, extinguetur, atq; delebitur, nõ modò hæc tã adulta Reip. pestis, uerumetiã stirps ac semen malorũ* hominũ. Etenim iam diu P. C. in his periculis cõiurationis, & insidijs uersamur, sed nescio quo pacto omniũ scelerum, ac ueteris furoris, & audaciæ maturitas in nostri consulatus tẽpus erupit. Quod si ex tanto latrocinio iste unus tolletur, uidebimur fortasse ad breue quoddã tempus cura, et metu esse releuati, periculũ autẽ residebit, et erit inclusum penitus in uenis, atq; in uisceribus Reip. Vt sæpe homines ægri morbo graui, cum æstu febriq; iactãtur, si aquã gelidã biberint, prius releuari uidentur, deinde multò grauius, uehementiusq; afflictantur: sic hic morbus, qui est in Rep. releuatus istius pœna, uehementius* ciuib. reliquis ingrauescet. Quare secedant improbi, secernant se à bonis, unum in locum congregentur: muro deniq;, id quod

*& regie

*factam esse

*omniũ.

Pulchra similitudo

*uiuis

*nobis

*sæpe iam dixi, secernatur à *bonis, desinant insidiari domi consuli, circunstare tribunal Prætoris urbani, obsidere cum gladijs curiam, malleolos, ad incendendã urbẽ facesq́; comparare. Sit deniq; inscriptum in frontẽ uniuscuiusq;, quid de Rep. sentiat. Polliceor uobis hoc, P. C. tantam in nobis COSS. fore diligentiam, tantam in uobis auctoritatem, tantam in equitibus Rom. uirtutẽ, tantã in omnib. bonis cõsensionẽ, ut Catilinæ profectione omnia patefacta, illustrata, opreſſa, uindicata eſſe uideatis. hisce omnibus Catilina: cũ summa Reip. salute, tua peste, ac pernicie, cumq́; eorum exitio, qui se tecum omni scelere, parricidioq; iunxerunt, proficiscere ad impium bellũ ac nefariũ. Tum tu Iupiter, qui ijsdem, quibus hæc urbs auspicijs à Romulo es constitutus, quẽ Statorẽ huius urbis, atque imperij uerè nominamus, hunc, & huius socios à tuis aris, ceterisq́; templis, ac tectis urbis, ac mœnibus, à uita, fortunisq́; ciuium omnium arcebis: & *omnes inimicos bonorum, hostes patriæ: latrones Italiæ, scelerum fœdere inter se, ac nefaria societate cõiunctos, æternis supplicijs uiuos, mortuosq́; mactabis.*

Peroratio, qua suam operam, & optimorũ i Rep. pollicetur, nec unquã esse defuturum illi causæ.

Obtestatio

Statorem a sistendo dictum.

*homines

M. T. CICERONIS IN L. CATILINAM ORATIO SECVNDA.

Tandem aliquando Quir. Catilinã furentem audacia, scelus anhelantẽ, pestẽ pâtriæ nefariè moliẽtem, nobis, atq; huic urbi ferrũ, flammámq́; minitãtẽ, ex urbe uel eiecimus, uel emisimus: uel ipsum egredientẽ urbe prosecuti sumus. Abijt, exceſſit, euasit, erupit. Nulla iam

Gratulantur Catilinam urbẽ exiisse.

iam pernicies à mõstro illo, atq; prodigio mœnibus ipsis intra mœnia cõparabitur. Atq; *hũc quidẽ unũ huius belli domestici ducẽ sine controuersia uicimus.* Nõ *enim iã inter latera nostra sica illa uersabitur: non in campo, nõ in foro, nõ in curia, nõ deniq; inter domesticos parietes ptimescemus: loco ille motus est, cũ est urbe depulsus: palã iã cũ hoste, nullo impediente, bellũ iustũ geremus: sine dubio pdidimus hominẽ: magnificè uicimus, cũ illũ ex occultis insidijs in aptũ latrociniũ cõieccimus.* Quòd *uerò nõ cruentũ mucronẽ, ut uoluit, extulit, quòd ei ferrũ de manibus extorsimus, quòd incolumes ciues, quòd stantẽ urbem reliquit, quanto tandẽ illum mœrore afflictũ esse, & profligatũ putatis?* Iacet *ille nũc prostratus* Quir. *et se perculsum, atq; abiectum esse sentit, & retorquet oculos profectò sæpe ad hanc urbẽ, quã ex suis faucibus ereptam esse luget.* Quæ *quidẽ lætari mihi uidetur, quòd tã tam pestem euomuerit, forasq; proiecerit.* At *si quis est, talis, quales esse omnes oportebat, qui in hoc ipso, in quo exultat, et triũphat oratio mea, me uehementer accuset, quòd tã capitalẽ hostem non comprehenderim potius, q̃ emiserim: non est ista mea culpa, sed temporum.* Interemptum *esse* L. Catilinam, & *grauißimo supplicio affectũ iampridem oportebat.* Id *à me, & mos maiorum, & huius imperij seueritas, &* Resp. *postulabat.* Sed *quam multos fuisse putatis, qui, quæ ego deferrẽ, nõ crederẽt? quã multos, qui propter stultitiã nõ putarent? quã multos, qui etiã defenderent? quã multos, qui propter improbitatẽ fauerent?* Ac *si sublato illo depelli à uobis omne periculum iudicarem: iampridẽ ego* L. Catilinã *non modò*

Pathos ab uoluntate Catilinæ tractum.

ἐνέργεια uerborum.

inuidiæ meæ: uerumetiam periculo uitæ sustulissem. Sed cum uiderẽ ne uobis quidem omnibus re etiã tam proba ta, si illũ, ut erat meritus morte multassem, fore, ut eius socios inuidia oppressus persequi nõ posem: rem huc de duxi, ut tum palàm pugnare possetis, cũ hostẽ aperte ui deretis. Quem quidem ego hostem, Quirites, quã uehemẽ ter foris eße timendũ putem, licet hinc intelligatis, quòd illud etiam molestè fero, quod ex urbe parum comitatus exierit. Vtinam ille omnes secum suas copias eduxisset. Tongillum mihi eduxit, quem amare in prætexta calum nia cœperat: Publiciũ, & Munacium, quorum æs alienũ contractum in popinam nullum Reip. motũ afferre pote rat, reliquit. Quos uiros, quanto alieno ære, quã ualen tes, quàm nobiles, uos uidetis. Itaq; ego illum exercitũ ex Gallicanis legionibus, & cũ hoc delectu, quẽ in agro Piceno, & Gallico Q. Metellus habuit ex his copijs, quæ à nobis quotidie comparantur, magnopere contemno, collectum ex senibus desperatis agresti luxuria, ex ru sticis mendiculis, ex decoctoribus, ex ijs, qui uadimonia deserere, quàm illũ exercitũ maluerunt. Quibus ego nõ modò si aciem exercitus nostri, uerumetiam si edictum prætoris ostendero, concident. Hos, quos uideo uolitare in foro, quos stare ad curiam, quos etiam in senatũ ue nire, qui nitent ungentis, qui fulgent purpura, mallem secum suos milites eduxisset. Quòd si hic permanet, me mentote, non tam exercitum illum esse nobis, quam hos, qui exercitum deseruerunt, pertimescendos. Atque etiã hoc magis sunt timendi, quòd quid cogitent, me scire sentiunt, neque tamen permouentur. Video, cui Apu

Prætexta ueste utebã tur iuuenes, & pueri. Optat exisse cum Catilina uniuersam illã hominũ fecem a qua Reip. non hoc tãtum tẽpore metuendum erat.

Caussa cur optet urbe exisse Catilinæ complices.

lia sit attributa, qui habeat Etruriam, qui agrum Picenũ, qui Gallicũ, qui sibi has urbanas insidias cædis, atq; incendiorũ depoposcerit. Omnia *superioris noctis consilia ad me perlata esse sentiunt.* Patefeci *in senatu hesterna die.* Catilina *ipse pertimuit, profugit.* Hi *quid expectant? ne illi uehementer errant, si illam meam pristinã lenitatem perpetuam sperãt futuram.* Quod *expectaui, iã sum assecutus: ut uos omnes factam esse aperte coniurationem contra* Remp. *uideretis: nisi uerò si quis est qui* Catilinæ *similes, cum* Catilina *sentire non putet.* Nõ *est iam lenitatis locus, seueritatẽ res ipsa flagitat.* Vnũ *etiã nunc concedam.* Exeant, *proficiscantur, ne patiantur desiderio sui* Catilinam *miserum tabescere.* Demonstrabo *iter:* Aurelia *uia profectus est, si accelerare uolent ad uesperã consequentur.* O *fortunatam* Rẽp. *si quidẽ hanc sentinã huius urbis eiecerit.* Vno *me hercule* Catilina *exhausto, releuata mihi, & recreata* Resp. *uidetur.* Quid *enim mali, aut sceleris fingi, aut excogitari potest, quod nõ ille conceperit?* Quis *tota* Italia *ueneficus?* Quis *gladiator?* Quis *latro?* Quis *sicarius?* Quis *parricida?* Quis *testamentorũ subiector?* Quis***circũ *scriptor?* Quis *ganeo?* Quis *nepos?* Quis *adulter?* Quæ *mulier infamis?* Quis *corruptor iuuentutis.* Quis *corruptus?* Quis *perditus inueniri potest, qui se cum* Catilina *familiarißimè uixiße non fateatur?* Quæ *cædes p hosce annos sine illo facta est?* Quod *nefarium stuprum nõ p illum?* Iã *uerò, quæ tanta in ullo unquam homine iuuentutis illecebra fuit, quãta in illo? qui alios ipse amabat turpißimè, aliorũ amori flagitiosißimè seruiebat.* Aliis

Occupatiũcula, frustra fidere eos lenitate consulis.

Excursus quo gratulationem repetit illam superiorẽ.

**alias, conscriptor*

Distributio uitiorum.

fructum

fructum libidinũ, alijs mortem parentum, non modò impellendo, uerumetiam adiuuando pollicebatur. Nũc *uerò quàm subitò, non solùm ex urbe, uerumetiam ex agris ingentem numerũ perditorum hominum collegerat: nemo non modò* Romæ, *sed ne ullo in angulo totius* Italiæ *oppressus ære alieno fuit, quem nõ ad hoc incredibile sceleris fœdus asciuerit.* Atq; *ut eius diuersa studia in dissimili ratione perspicere possitis: nemo est in ludo gladiatorio paulò ad facinus audacior qui se nõ intimum* Catilinæ *esse fateatur.* Nemo *in scena leuior, & nequior, qui se non eiusdem propè sodalem fuisse commemoret.* Atq; *idem tum stuprorum, & scelerum exercitatione assuefactus, frigore, & fame, & siti, ac uigilijs perferendis, fortis ab his istis suis socijs prædicabatur: cum industriæ subsidia, atque instrumenta uirtutis in libidine, audaciaq; consumeret.* Hunc *uero si secuti fuerint sui comites, si ex urbe exierint desperatorum hominum flagitiosi greges: o nos beatos, o* Remp. *fortunatam, o præclaram laudẽ cõsulatus mei.* Iam *enim nõ sunt mediocres hominum libidines, non humanæ, ac tolerãdæ audaciæ, nihil cogitãt, nisi cædes, nisi incẽdia, nisi rapinas.* Patrimonia *sua profuderunt, fortunas suas obligurierunt: res eos iã pridem, fides deficere nuper cœpit.* Eadẽ *tamen illa quæ erat in abundãtia, libido permanet.* Quòd *si in uino, & alea comessationes solum, & scorta quærerent, essent illi quidem desperandi: sed tamen essent ferendi.* Hoc *uerò quis ferre possit, inertes homines fortissimis insidiari? stultissimos prudentissimis? ebriosos sobrijs? dormientes uigilantibus? qui mihi accubantes in conuiuijs complexi mulie*

Contentio.

Votum repetit, docet que quantũ ex eo commodi ad Remp. perueniat, si cedant.

Energia.

mulieres inpudicas, uino lãguidi, conferti cibo, sertis redimiti, unguẽtis obliti, debilitati stupris, eructant sermonibus suis cædem bonorum: atque urbis incendia: quibus ego cõfido impendere fatum aliquando, & pœnas iãdiu improbitati: nequitiæ, sceleri, libidini debitas, aut instare iã plane, aut certe iã appropinquare. Quos si meus consulatus, quoniã sanare non potest, sustulerit, nõ breue nescio quod tempus, sed multa sæcula propagarit Rei*pub.* Nulla *est enim natio, quam pertimescamus, nullus rex, qui bellum** Reip. *facere posit, omnia sunt externa unius uirtute, terra, mariq; pacata, domesticum bellũ manet.* Intus *insidiæ sunt, intus inclusum periculũ est, intus est hostis, cũ luxuria nobis, cum amentia, cum scelere certandũ est.* Huic *ego me bello ducẽ profiteor Quir. suscipio inimicitias hominum perditorum. Quæ sanari poterũt, quacũq; ratione sanabo. Quæ resecanda erunt, non patiar ad perniciem ciuitatis manare.* Proin *aut exeant, aut quiescant: aut si & in urbe, & in eadem mente permanent, quæ merentur expectent.* At *etiã sunt Quirites, qui dicant à me in exilium eiectum esse Catilinã: quod uerbo si ego assequi possem, ipsos istos eijcerem, qui hæc loquuntur: homo enim uidelicet timidus, & per modestus uocem consulis ferre non potuit, simulatq; ire in exilium iussus est, paruit. Quòd hesterno die, cũ domi meæ pene interfectus essem, Senatum in æde* Iouis Statoris *uocaui, rẽ omnẽ ad* Patres C. *retuli. Quò cum* Catilina *uenisset, quis eum* Senator *appellauit? Quis salutauit? Quis deniq; ita aspexit, ut pditũ ciuẽ, ac nõ potius, ut importunissimum hostem? Quinetiam principes*

eius

Amplifica tio ab extrema pace.

**po. Ro.*

Epilogus.

Redarguit calumniã, quod quidã criminarentur innocẽtem ciuẽ in exiliũ pulsum esse.

eius ordinis partem illã subselliorũ,ad quam ille accesse rat,nudã,atq; inanẽ reliquerunt.Hic ego uehemens ille Consul,qui uerbo ciues in exiliũ eijcio, quæsiui à Catili na,an in nocturno conuentu apud M. Leccã fuisset, nec ne.Cũ ille homo audacißimus conscientia conuictus,pri mò reticuisset,patefeci cetera,quid ea nocte egisset, ubi fuisset, quid in proxima constituisset:quemadmodũ esset ei ratio totius belli descripta, edocui.Cum hæsitaret, cũ cunctaretur,quæsiui,quid dubitaret proficisci eo,quò iã pridem pararat.Cùm arma,cum secures, cum fasces, cũ fustes,cum tubas,cum signa militaria,cum Aquilã illam argenteam, cui etiã sacrarium scelerum domi suæ fece rat,scirem esse præmissam, in exilium eijciebam, quẽ iã ingressum in bellũ esse uidebam.Etenim, credo, Manlius iste centurio,qui in agro Fesulano castra posuit, bellum Pop. Rom. suo nomine indixit, & illa castra nunc non Catilinam ducem expectant: & ille eiectus in exilium, se Maßiliam,ut aiunt,non in hæc castra conferet.O con ditionem miseram, non modo administrandæ, uerumetiã conseruandæ Reip.Nunc si L.Catilina, consilijs labori bus,periculis meis circunclusus,ac debilitatus subitò p timuerit,sententiã permutauerit,deseruerit suos, consi lium belli faciundi abiecerit, ex hoc cursu sceleris, & belli iter ad fugã,atq; exilium conuerterit:non ille à me spoliatus armis audaciæ,non obstupefactus, ac perterri tus mea diligentia,nõ de spe,conatuq; depulsus,sed indẽ natus,innocens,in exilium eiectus à Consule ui,& minis esse dicetur.Et erunt,qui illũ,si hoc fecerit,non impro bum,sed timidum:me non diligentißimum Consulem,sed

Exclamatio aduersus iniquissima iudicia hominũ de sua fide.

crude

crudelißimum Tyrānum existimari uelint. Est mihi tan ti, o Quirites, huius inuidiæ falsæ, atq; iniquæ tempesta tē subire, dummodo à uobis huius horibilis belli, ac nefa rij periculum depellatur. Dicatur sanè eiectus esse à me dummodo eat in exilium, sed mihi credite, nō est iturus. Nunquàm ego à dijs immortalibus optabo, Quirites, in uidiæ meæ leuandæ caußa, ut L. Catilinā ducere exerci tum hostiū, atq; in armis uolitare audiatis: sed triduo tamen audietis, multoq; magis illud timeo, ne mihi sit in uidiosum aliquando, quòd illum emiserim potius, quàm quòd eiecerim. Sed cùm sint homines, qui illum cū profe ctus sit, deiectū eße dicāt, ijdem, si interfectus esset, quid dicerent? Quanquàm isti, qui Catilinam Maßiliam ire di ctitant, non tā hoc queruntur, quàm uerentur. Nemo est istorum tam misericors, qui illū non ad Manlium, quàm ad Maßilienses ire malit. Ille autē, si mehercules hoc, qđ agit, nunquàm antè cogitaßet, tamē latrocinantem se in terfici mallet, quàm exulem uiuere. Nunc uerò, cùm ei ni hil adhuc præter ipsius uoluntatem, cogitationemq; acci derit, nisi quòd uiuis nobis Roma profectus est: optemus potius, ut eat in exilium quā queramur. Sed cur tandiu, de uno hoste loquimur? et de eo hoste, qui iam fateatur se eße hostem? Et quia, quòd semp uolui, murus intereſt, non timeo, de ijs, qui dißimulant, qui Romæ remanent, qui nobiscum sunt, nihil dicimus: quos quidem ego si ullo modo fieri poßet, non tā ulcisci studeo, quàm sanare, & ipsos placare Reip. neq; id quare fieri non poßit, si me audire uoluerint, intelligo. Exponam enim uobis Quir.

Occupatio

Secunda pars huius refutationis qua negat Catilinam in exilium ire.

Cuiusmodi sunt Catilinæ complices, quatenus metuendi, quale cũ quibus bellum futurũ sit.

Deinde singulis medicinam consilij, atque orationis meæ, si quam potero, afferam. Primũ *genus est eorum, qui magno ære alieno, maiores ẽt possessiones habent: quarum amore adducti, dissolui nullo modo possunt.* Horum *hominum species est honestissima, sunt enim locupletes, uoluntas uerò, & caussa impudentissima.* Tu *agris, tu ædificijs, tu argento, tu familia, tu rebus omnibus ornatus & copiosus sis, & dubites aliquid de possessione detrahere, ac fidẽ acquirere?* Quid *enim expectas? bellũ?* Quid? *ergo in uastatione * hominũ tuas possessiones sacrosanctas futuras putas?* An *tabulas nouas?* Errãt, *qui istas à Catilina expectant, meo beneficio tabulæ nouæ proferẽtur, uerùm auctionariæ: neque enim isti, qui possessiones habent, alia ratione ulla salui esse possunt.* Quòd *si maturius facere uoluissent, neq; (id quod stultissimũ est) certare cum usuris fructibus prædiorũ; & locupletioribus his, & melioribus ciuibus uteremur.* Sed *hosce homines minimè puto pertimescendos, quò aut deduci de sentẽtia possunt, aut si pmanebunt, magis mihi uidentur uota facturi cõtra* Remp. *quàm arma laturi.* Alterum *genus est corũ, qui quãquàm premuntur ære alieno, dominationẽ tamen expectant, rerum potiri uolunt, honores, quos quieta* Rep. *desperant, perturbata consequi se posse arbitrantur.* Quibus *hoc præcipiendnm uidetur, unũ scilicet, & idem, quod ceteris * hominibus, ut desperẽt se id, quod conãtur, consequi posse.* Primùm *omnium meipsum uigilare, adesse, prouidere* Reip. Deinde *magnos animos esse in bonis uiris: magnam concordiam, maximam multitudinem, prætereà magnas copias militum.* Deos *deniq;*

* *aliàs omnium*

Sunt homines imbelles.

**omnibus*

immor

immortales huic inuicto popnlo, clarißimo imperio, pulcherrimæ urbi, contra tantam uim sceleris præsentis auxiliū eße laturos. Quòd si iā sint id, quod cū summo furore cupiunt, adepti, nū illi in cinere urbis, & sanguine ciuiū, quæ mēte cōscelerata, ac nefaria cōcupiuerūt, consules, ac dictatores, aut etiā Reges *se sperāt futuros? Nō uident se id cupere, quod si adepti fuerint, fugitiuo alicui, aut gladiatori concedi sit neceße?* Tertium *genus est ætate iā confectum, exercitatione robustū: quo ex genere est ipse* Manlius, *cui nūc* Catilina *succeßit.* Hi *sunt homines ex his colonijs, quas* Fesulis *Sylla cōstituit, quas ego uniuersas ciuium eße optimorum, & fortißimorū uirorum sentio.* Tamen *hi sunt coloni, qui se insperatis, repētinisq; pecunijs sumptuosius, insolētiusq; iactarūt: hi dum ædificant tanquā beati, dū prædijs, lecticis, familijs magnis, cōuiuijs, apparatibus delectātur, in tantū æs alienum inciderunt, ut si salui eße uelint, Sylla sit his ab inferis excitandus.* Qui *etiam nonnullos agrestes homines tenues, atq; egentes in eandem illam spem rapinarū ueterum impulerunt: quos ego utrosque* Quir. *in eodem genere prædatorum, direptorumq; pono. Sed eos hoc moneo, desināt furere, & proscriptiones, & dictaturas cogitare.* Tantus *enim illorum temporū dolor inustus est ciuitati, ut iā ista nō modò homines, sed ne pecudes quidem mihi paßuræ eße uideantur.* Quartū *genus est sanè uarium, & mistum, & turbulentum: qui iampridem premuntur, qui nunquàm emergēt: qui partim inertia, partim malè gerendo negocio: partim etiam sumptib. in uetere ære alieno uacillāt, qui uadimonijs, iudicijs, proscri*

*ptionibus bonorum defatigati, permulti & ex urbe, & ex agris se in illa castra cōferre dicūtur. Hosce ergo nō tā milites acres q̄ inficiatores lentos eße arbitror: qui homines primùm si stare non poßunt, corruant, sed ita, ut non modò ciuitas, sed neq; uicini quidem proximi sentiant. Nam illud non intelligo, quam ob rem, si uiuere honestè nō possunt perire turpiter uelint. Aut cur minore dolore, perituros se cū multis, q̄ si soli pereāt arbitrētur? Quintum genus est parricidarum, sicariorū, deniq; omnium facinorosorum, quos ego à Catilina nō reuoco: nā neq; diuelli ab eo possunt: & pereant sanè in latrocinio: quoniā sunt ita multi, ut eos capere carcer non posſit. Postremum autē genus est non solùm numero, uerum etiā genere ipso, atq; uita, quod proprium est Catilinæ, de eius delectu, imò uerò de complexu eius, ac sinu, quos pexo capillo, nitidos, aut imberbes, aut bene barbatos uidetis, manicatis, & talaribus tunicis, uelis amictos, non togis, quorum omnis industria uitæ, & uigilandi labor in antelucanis cœnis *exponitur. In his gregibus omnes aleatores, oēs adulteri, omnes* improbi, impudiciq; uersantur. hi pueri tam lepidi, ac delicati, qui nō solùm amare, & amari, neq; cātare, & psallere, sed etiā sicas uibrare, & spargere uenena didicerunt: qui ni exeunt, ni pereūt, ēt si Catilina perierit, scitote hoc in Rep. seminariū Catilinarum futurū. Verūtamen quid sibi isti miseri uolūt? nō suas secū mulierculas sunt in castra ducturi? Quē admodū autē illis carere poterunt, his præsertim iam noctibus? Quó autē pacto illi Apenninum, atq; illas pruinas, ac niues perferent? nisi idcirco se facilius hyemem*

*exprominitur

*impuri

Extenuatio.

toleratu-

toleraturos putant, quòd in conuiuijs nudi saltare didicerunt. O bellum magnoperè pertimescendum, cū hanc sit habiturus Catilina scortatorum cohortē Prætoriam. Instruite nunc Quir. cōtra has tam præclaras Catilinæ copias, uestra præsidia, uestrosq; exercitus. Et primū gladiatori illi confecto, & saucio, consules, imperatoresq; uestros opponite. Deinde contra illam naufragorum eiectā, ac debilitatā manū, florē totius Italiæ, ac robur educite. Iam uerò urbes coloniarū, ac municipiorum respōdebunt Catilinæ tumulis syluestribus: neque uerò ceteras copias, ornamenta, præsidia uestra cū illius latronis inopia, atque egestate debeo conferre. Sed si omißis his reb. omnibus, quibus nos suppeditamur, eget ille, Senatu Equitibus. Rom. populo, urbe, ærario, uectigalibus, cuncta Italia, prouincijs omnibus, exteris natiōibus: si inquā his reb. omißis ipsas causas, quæ inter se confligunt, cōtendere uelimus, ex eo ipso q̄ ualde illi iaceant, intelligere possumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc stuprū: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus: hinc constantia, illinc furor: hinc honestas, illinc turpitudo: hinc cōtinentia, illinc libido. Deniq; æquitas, tēperantia, fortitudo, prudētia, uirtutes omnes certant cū iniquitate, cū luxuria, cū ignauia, cum temeritate, cum uitijs omnibus. Postremò, copiæ cum egestate, bona ratio cū perdita, mens sana cū amentia, bona denique spes cum omnium rerum desperatione confligit. In huiusmodi certamine, ac prælio, non'ne etiam si hominum studia deficiant, Dij ipsi immortales cogant ab his præclarißimis uirtutibus tot, &

Collatio uirium.

Caussarum collatio.

Longa antithesis.

Obtestatio

Peroratio, qua primū adhortatur ciues ad priuatā ædium suarum, custodiā: deinde in eos inuehitur quod Romæ reliqui erant Catilinę cōplices, & de officio suo.

tanta uitia superari? Quæ cùm ita sint Quir. uos quemadmodum iā anteà dixi uestra tecta custodijs, uigilijsq́; defendite. Mihi ut urbi sine uestro metu, ac sine ullo tumultu satis esset præsidij consultum, ac prouisum est. Coloni oēs, municipesq́; uestri certiores à me facti de hac nocturna excursione Catilinæ facilè urbes suas, finesq́; defendent. Gladiatores quam sibi illę maximā manū, et certißimam fore putauit, quāquā meliore animo sunt, quàm pars patriciorum, potestate tamen uestra cōtinebuntur. Q. Metellus, quē ego prospiciens hoc, in agrū Gallicanum, Picenumq́; præmisi: aut opprimet hominē, aut oēs eius motus, conatusq́; prohibebit. Reliquis aūt de rebus constituendis, maturandis, agendis, iam ad senatum referemus, quem uocari uidetis. Nunc illos, qui in urbe permanserunt: atq; adeò cōtra urbis salutem, omniumq́; uestrū in urbe à Catilina relicti sunt, quāquàm sunt hostes, tamen quia nati sunt ciues, monitos eos etiā atque etiam uolo. Mea lenitas adhuc si cui solutior uisa est, hoc expectauit, ut id, quod latebat, erūperet. Quod reliquum est, iam non possum obliuisci, meam hanc esse patriam, meorū esse me consulem: mihi autem cum his uiuendum, aut pro his esse moriendū. nullus est portæ custos, nullus insidiator uiæ: si qui exire uolunt, consulere sibi possunt. Qui uero ī urbe se cōmouerit, cuius ego nō modò factum, sed inceptum ullum, conatum'ue cōtra patriam deprehendero, sentiet in hac urbe esse Cōsules uigilantes, esse egregios Magistratus, esse forte Senatum, esse arma, esse carcerem: quem uindicem nefariorum, ac manifestorum scelerum maiores nostri esse uoluerunt.

Secunda pars orationis.

Minuit inuidiam, cū docet se iure facere id quod facit.

Atq;

Atque hæc omnia ſic agētur, Quirites, ut res maximæ minimo motu: pericula ſumma nullo tumultu, bellum inteſtinum, ac domeſticum poſt hominū memoriā crudelißimum, & maximū, me uno togato Duce, & Imperatore ſedetur. Quod ego ſic adminiſtrabo, Quirites, ut ſi ullo modo fieri poterit, ne improbus quidē quiſquam in hac urbe pœnā ſui ſceleris ſufferat. Sed ſi uis manifeſtæ audaciæ, ſi impendens patriæ periculum me neceſſariò de hac animi lenitate deduxerint, illud profectò perficiam quod in tanto, & tam inſidioſo bello uix optandum uidetur, ut ne quis bonus intereat, paucorūq; pœna uos omnes iam ſalui eſſe poßitis. Quæ quidem ego neque mea prudentia, neq; humanis conſilijs fretus, polliceor uobis Quirites, ſed multis, & non dubijs Deorum immortaliū ſignificationibus: quibus ego ducibus in hanc ſpem, ſentētiamq; ſum ingreſſus. Qui iam non procul, ut quondam ſolebant, ab extero hoſte, atq; longinquo, ſed hic præſentes ſuo numine, atq; auxilio ſua templa, atq; urbis tecta defendunt. Quos uos, Quirites, precari, uenerari, atq; implorare debetis: ut quam urbem pulcherrimam, florentißimam, potentißimamq; eſſe uoluerunt, hanc omnibus hoſtium copijs terra, mariq; ſuperatis, à perditiſſimorum ciuium nefario ſcelere defendant.

Tertia pars perorationis.

Obteſtatio.

M. T. CICERONIS IN L. CATILINAM ORATIO TERTIA.

REmpublicam, Quirites, uitamq; omnium ueſtrū, bona, fortunas, cōiuges, liberosq; ueſtros atq; hoc

Hęc oratio generis iudicialis eſt,

& consistit tota in commemoratione facti. Recensetur enim qua industria, quo consilio Consul Cicero deprehēderit coniurationem.

domiciliū clarißimi imperij, fortunatißimā, pulcherrimamq; urbem hodierno die Deorum *immortalium erga uos summo amore, laboribus, cōsilijs, periculisq; meis, ex flamma, atque ferro, ac penè ex faucibus fati ereptā, & uobis conseruatā, ac restitutam uidetis.* Etsi *non minus nobis iucundi, atque illustres sunt, hi dies, quibus conseruamur, quàm illi, quib. nascimur, quòd salutis certa lætitia est, nascendi incerta conditio: & quòd sine sensu nascimur, cum uoluptate conseruamur: profectò quoniam illū qui hanc urbem condidit,* Romulum *ad* Deos *immortales beneuolentia, famaq; sustulimus, esse apud uos, posterosq; uestros in honore debet dies is, qui eandem hanc urbem conditam, amplificatamq; seruauit.* Nā* *totis urbis templis, delubris, tectis omnibus subiectos propè iā ignes circundatosq; restrinximus: ijdemq; gladios in* Rē *pu. districtos retudimus, mucronesq; eorum à iugulis uestris reiecimus* Quæ *quoniam in* Senatu *illustrata, pate facta comperta sunt per me, uobis iam exponam breuiter,* Quirites, *ut, & quanta, & quam manifesta, & qua ratione inuestigata, & cōprehensa sint, uos,*qui ignoratis: ex actis scire poßitis.* Principio, *ut* Catilina *paucis antè diebus erupit ex urbe, cùm sceleris sui socios, & huiusce nefarij belli acerrimos duces* Romæ *reliquisset, semper uigilaui, et prouidi,* Quirites, *quemadmodum in tantis, & tam absconditis insidijs salui esse possemus.* Nam *tum ex urbe* Catilinam *eijciebam (non enim iam uereor huius uerbi inuidiā, cùm illa magis sit timenda, quòd uiuus egressus est (sed tum, cùm illum exterminari uolebā, aut reliquam coniuratorum manum simul exiturā, aut eos.*

*totius

*qui & ignoratis, & ex pectatis scire pos.

Subijcit propositioni narrationē.

*eos,qui*remāsissent, infirmos sine illo, ac debiles fore putabā.*Atq; *ego, ut uidi, quos maximo furore,& scele re esse inflāmatos sciebā, eos esse nobiscum,&* Romæ *remansisse,in eo oēs dies, noctesq; consumpsi, ut quid agerent,quid molirentur,sentirem,ac uiderem:ut,quoniam auribus uestris propter incredibilē magnitudinē sceleris minorem fidem faceret oratio mea rem ita comprehē derem,ut tum demum animis, salutiq; uestræ prouideretis,cū oculis maleficium uideretis.*Itaq; *ut cōperi,legatos* Allobrogū *belli* Transalpini,& *tumultus* Gallici *excitandi caussa à* P.Lentulo *esse solicitatos,eosq; in* Galliā *ad suos ciues,eodēq; itinere cum literis, mandatisq; ad* Catilinam *esse missos, comitemq; his adiunctum esse* Vulturcium,*atq; huic datas esse ad* Catilinā *literas, facultatē mihi oblatam putaui,ut,quod erat difficillimum, quodq; ego semper optabā à* Dijs *immortalibus.tota res non solùm à me,sed etiā à* Senatu *, & à uobis manifeste deprehenderetur.*Itaq; *hesterno die* L.Flaccum, & Cn. Promptinium Prætores *fortissimos,atque amantissimos* Reip. *uiros ad me uocaui,rem omnē exposui, quid fieri placeret,ostendi.*Illi *autem, qui omnia de* Rep. *præclara, atq; egregia sentirent, sine recusatione, ac sine ulla mora negocium susceperunt: & cum aduesperasceret:oc culte ad pontem* Miluium *peruenerunt,atque ibi in proximis uillis ita bipartiti fuerūt,ut* Tybris *inter eos,& pons interesset:eodem autem & ipsi sine cuiusquamsuspicione multos fortes uiros eduxerunt:& ego ex præfectura* Reatina *complures delectos adolescentes, quorū opera utor assiduè in* Reip. *præsidio, cum gladijs emi-*

**restitissent*

Lentuli familiarem.

ſeram. Interim tertia ferè uigilia exacta, cùm iam pon-tem Miluium magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, unaq; Vulturcius, fit in eos impetus, educuntur ab illis gladij, & à noſtris: res erat Prætoribus nota ſolis, ignorabatur à ceteris. Tum interuentu Promptinij, atque Flacci, pugna, quæ erat commiſſa, ſedatur. Literæ, quæcunque erant in eo comitatu integris ſignis Prætoribus traduntur. Ipſi comprehenſi, ad me, cum iã diluceſceret, deducuntur. Atque horum omnium ſcelerũ improbiſsimum machinatorem Cimbrum Gabinium ſtatim ad me nihil dum ſuſpicantem uocaui. Deinde item accerſitur P. Statilius, & poſt eum Cethegus: tardiſsimè autẽ Lentulus. Credo quòd literis dandis præter conſuetudinem proxima nocte uigilarat. Cùm uero ſummis, & clariſsimis huius ciuitatis uiris, qui audita re frequẽtes ad me manè conuenerãt, literas à me prius aperiri, quã ad Senatum referri placeret, ne, ſi nihil eſſet inuentũ, temere à me tãtus tumultus iniectus ciuitati uideretur: negaui me eſſe facturũ, ut de periculo publico non ad cõſilium publicũ rem integram deferrẽ. Etenim, Quirites, ſi ea, quæ erãt ad me delata reperta non eſſent, tamẽ ego non arbitrabar in tantis Reip. periculis eſſe mihi nimiã diligentiã pertimeſcendã. Senatũ frequẽtẽ celeriter, ut uidiſtis, coẽgi. Atq; intereà ſtatim admonitu Allobrogũ C. Sulpicium prætorem, fortem uirũ, miſi: qui ex ædibus Cethegi, ſi quid telorum eſſet, efferret. Ex quibus ille maximum ſicarum numerum, & gladiorum extulit. Introduxi Vulturciũ ſine Gallis, fidem ei publicam iuſſu Sena

caret. Tum ille dixit cũ uix se ex magno timore recreaſ ſet, à P. Lentulo se habere ad Catilinam mandata, & literas, ut seruorum præsidio uteretur: et ad urbẽ quã primum cum exercitu accederet. Id autẽ eo consilio, ut cũ urbem omnibus ex partibus, quemadmodũ descriptum, distributũq; erat, incendiſſent, cædemq; infinitam ciuiũ feciſſent, præsto eſſet ille, qui & fugiẽtes exciperet, & secum his urbanis ducibus coniungeret. introducti autẽ Galli, iusiurandum sibi, & literas à P. Lentulo, Cethego Statilio ad suam gentẽ datas eſſe dixerunt. Atq; ita sibi ab his, & L. Caſſio eſſe præscriptum, ut equitatum in Italiam quàm primum mitterẽt, pedestres sibi copias nõ defuturas. Lentulum autẽ sibi confirmaſſe ex fatis Sibyllinis, aruspicumq; responsis, se eſſe tertium illum Cornelium, ad quem regnum urbis huius, atque imperiũ peruenire eſſet neceſſe. Cinnam ante se, & Syllam fuiſſe, eundemq; dixiſſe fatalem hunc eſſe annum ad interitũ huius urbis, atque imperij, qui eſſet decimus annus post uirginum absolutionem, post Capitolij autem incensionem uigesimus. Hanc autem Cethego cũ ceteris controuersiam fuiſſe dixerunt: quòd Lentulo, & alijs cædem Saturnalibus fieri, atque urbem incendi placeret, Cethego nimiũ id longum uideri. At ne lõgum sit, Quirites, tabellas proferri iuſſimus, quæ à quoque dicebantur datæ. Primum ostendimus Cethego, signum cognouit. Nos linum incidimus, legimus, erat scriptum ipsius manu Allobrogum Senatui, & populo: sese, quæ eorũ legatis confirmaſſet, eſſe facturum: orare ut item illi facerent, quæ sibi legati eorum præcepiſſent. Tum Cethegus, qui paulò ante ali-

Ex Sallustio colligi potest huc locũ deprauatum esse. quod ibi suadeat Lẽtulus dimitti seruitia.

Abrumpit historiam.

quid tamẽ de gladijs, ac sicis, quæ apud se erãt deprehensæ respõdisset, dixissetq; se semper bonorũ ferramẽtorũ studiosum fuisse, recitatis literis debilitatus, atq; abiectus, conscientia conuictus repẽtè cõticuit. Introductus est Statilius, cognouit & signum, et manũ suã, recitatæ sunt tabellæ. In eadẽ ferè sentẽtia confessus est. Tũ ostẽdi tabellas Lentulo, & quæsiui, cognosceret'ne signum, annuit. Est uerò, inquã, notum signum, & imago aui tui clarissimi uiri, qui amauit unicè patriam, & ciues suos, quæ quidem, te à tanto scelere etiã mutare, et reuocare debuit. Leguntur eadem ratione ad Senatum Allobrogũ, populumq; literæ, si quid de his rebus dicere uellet, feci potestatem. Atq; ille quidem primò negauit, pòst autem aliquando toto Vulturcij iã indicio exposito, atq; edito surrexit. Quæsiuit à Gallis, quid sibi esset cum his, quam obrem domum suam conuenissent. Itemq; à Vulturcio. Qui cum illi breuiter, constanterq; respondissent, p quẽ ad eũ quotiescunq; uenissent, quæsissentq; ab eo nihil'ne secum esset de Fatis Sibyllinis locutus: tum subito ille scelere demens, quanta conscientiæ uis esset, ostendit. Nã cũ id posset inficiari, repentè præter opinionẽ omnium confessus est: ita cum non modò ingeniũ illud, et dicẽdi exercitatio, qua semp ualuit, sed etiam propter uim sceleris manifesti, atq; deprehensi, impudẽtia, qua superabat omnes improbitasq; defecit. Vulturcius uerò subitò proferri literas, atq; aperiri iussit, quas sibi à Lentulo ad Catilinam datas esse dicebat. Atq; ibi uehemẽtissimè pturbatus Lentulus, tamen et signũ, et manũ suã cognouit: erãt autẽ scriptæ sine nomine, sed ita: Qui sim ex eo, quẽ ad te missi,*

*etiã mutare reuocare

Copiam defendẽdi sui, si ita uellet.

Virulenta insectatio.

Amplificatio.

te misi, cognosces, cura ut uir sis: et cogita, quem in locũ sis progessus: & uide, quid iam tibi sit necesse. Cura, *ut omnium tibi auxilia adiungas, etiam infimorum.* Gabinius *deinde introductus, cum primò impudenter respondere cœpisset, ad extremum nihil ex ijs, quæ* Galli *insimulabant, negauit.* At *mihi quidem* Quirites *cũ illa certissima sunt uisa argumẽta, atq; indicia sceleris, tabellæ, signa, manus, deniq; uniuscuiusq; confeßio, tũ multò certiora illa, color, oculi, uultus, taciturnitas.* Sic *.n. obstupuerant, sic terram intuebantur, sic furtim nonnunquã inter se aspiciebant, ut non iã ab alijs indicari, sed ipsi se indicare uiderentur.* Indicijs *expositis, atq; editis,* Quirites, Senatum *consului de summa* Reip. *quid fieri placeret.* Dictæ *sunt à principibus acerrimæ, ac fortißimæ sententiæ, quas* Senatus *sine ulla*mora est consecutus.* Et *quoniam nondum est perscriptum* Senatusconsultum, *ex memoria uobis,* Quirites, *quid* Senatus *censuerit, exponam.* Primùm *mihi gratiæ uerbis amplißimis aguntur, quòd uirtute, consilio, prudẽtia mea* Resp. *maximis sit liberata periculis.* Deinde L. Flaccus & C. Poromptinius Prætores, *quòd eorum opera forti, fideliq; usus essem, merito, ac iure laudãtur.* Atq; *etiam uiro forti collegæ meo laus impertitur, quòd eos, qui huius coniurationis participes fuissent, à suis, &* Reip. *consilijs remouißet.* Atq; *ita censuerunt, ut* P. Lentulus *cùm se prætura abdicasset, tum in custodia traderetur.* Itemq; *uti* C. Cethegus, L. Statilius, P. Gabinius, *qui omnes præsentes erãt, in custodiã traderentur: atq; idem hoc decretũ est in* L. Caßium, *qui sibi procurationẽ incendendæ urbis depo-*

Amplificatio a cõfeßionũ signis uel cõuictæ cõscientiæ.

Prosequtur historiam.

*uarietate

poscerat. In M. Cæparium, cui ad solicitandos pastores *Apulia esset attributa, erat idem edictum. In P. Furiũ qui est ex ijs colonis, quos Fesulas L. Sylla deduxit. In Q. Manlium Chilonem, qui unà cum hoc Furio semper erat in hac Allobrogum solicitudine uersatus. In P. Vmbrenum libertinum hominem, à quo primum Gallos ad Gabiniũ perductos esse constabat. Atq; ea lenitate Senatus est usus, Quirites, ut ex tãta cõiuratione, tãtaq; ui, ac multitudine domesticorum hostium, nouem hominum perditißimorum pœna Rep. conseruata, reliquorũ mentes sanari posse arbitraretur. Atq; etiã supplicatio Dijs immortalibus pro singulari eorũ merito meo nomine decreta est Quirites, quod mihi primũ post urbem konditã togato, contigit. Et his decreta uerbis est, quod urbẽ incendijs, cæde ciues, Italiam bello liberassem. Quæ supplicatio si cũ ceteris cõferatur Quir. hoc intersit, quòd ceteræ bene gesta, hæc una conseruata Rep. constituta est. Atq; illud, quod faciendum primum fuit, factũ, atq; transactum est. Nam P. Lentulus, quanquam patefactis insidijs, & confeßionib. suis, iudicio Senatus, non modò Prætoris ius, uerũ etiã ciuis amiserat, tamen magistratu se abdicauit. Vt quæ religio C. Mario clarißimo uiro non fuerat, quo minus C. Glauciam, de quo nihil nominatim erat decretũ, Prætorem occideret, ea nos religione in priuato P. Lentulo puniendo liberaremur. Nunc, quoniã Quir. sceleratißimi, periculosißimiq; belli nefarios duces captos iam, & comprehensos tenetis, existimare debetis omnes Catilinæ copias, omnes spes, atque opes his depulsis urbis periculis concidisse. Quẽ quidẽ

*Apuliã attributam esse erat indicatum

Amplificatio clementiæ Senatus.

Amplificatio per collationem.

Magistratus Romani sacrosancti erant cõsules: prætores quæstores, tribuni plebis, ideo animaduerti nõ licuit.

ego cum ex urbe pellebam,hoc prouidebã animo Quir.
remoto Catilina non mihi esse P.Lentuli somnum,nec L.
Caßij adipem,nec C.Cethegi furiosam temeritatem per
timescendã. Ille erat solus timendus ex his omnibus,sed
tandiu dũ mœnibus urbis detinebatur,omnia norat,om* *contine
nium aditus tenebat:appellare,tentare, solicitare pote- batur
rat,audebat.Erat ei consilium ad facinus aptũ,consilio
autem neq; lingua,neque manus deerat. Iam ad ceteras
res conficiendas certos homines delectos, ac descriptos
habebat:neq; uerò cũ aliquid mandauerat, confectũ pu
tabat.Nihil erat,quod nõ ipse obiret,occurreret,uigila
ret,laboraret: frigus,sitim,famem,ferre poterat. Hunc
ego hominẽ,tam acrem, tã paratũ,tã audacẽ,tã callidũ,
tam in scelere uigilantem,tam in perditis rebus diligẽ
tem,nisi ex domesticis insidijs in castrense latrocinium
compulissem(dicam id,quod sentio,Quirites,)non facilè
hãc tantam molem mali à ceruicibus uestris depulissem.
*Non ille*nobis Saturnalia constituisset,neq; tanti antè* *uobis
exitij,ac fati idem Reip. denunciauisset, neq; commi- Alludit ad
sisset,ut signũ , ut literæ suæ,testes deniq; manifesti sce disceptatio
leris deprehenderentur.Quæ nunc illo absente sic gesta nem Lentuli & Ce-
sunt,ut nullum in priuata domo furtum unquam sit tam thegi.
palàm inuentum , quàm tanta hæc in Remp. coniuratio
manifestè inuenta,atque deprehensa est: quòd si Catilina
in urbe ad hanc diẽ remansisset, quanquàm, quoad fuit,
omnib.eius consiliis occurri, atq; obstiti,tamen ut leuis
simè dicam,dimicandum nobis cum illo fuisset. Neq; nos
unquam, dum ille in urbe hostis fuißet,tantis periculis
Remp.tanta pace,tanto ocio,tanto silentio liberassemus.

Quari

Quãquàm hæc omnia Quir. ita sunt à me administrata, ut Deorum immortalium nutu, atq; consilio: & gesta, & prouisa esse uideantur. Idq; cũ coniectura consequi possumus, quòd uix uidetur humani consilij tantarum rerũ gubernatio esse potuisse: tum uerò ita præsentes his temporibus opem, & auxiliũ nobis tulerunt, ut eos penè oculis uidere possemus. Nam ut illa omittã, uisas iam nocturno tempore ab Occidente faces, ardoremq; cœli fulminũ iactus, terræ motus, ceteraq;, quæ tam multa nobis Cõsulibus facta sunt, ut hæc, quæ nũc fiunt, canere Dij immortales uiderẽtur. Hoc certè Quir. quod sum dicturus, neque prætermittendum, neq; reliquendum est. Nã profecto memoria tenetis Cotta, & Torquato Cõß. cõplures in Capitolio turres de cœlo esse pcussas: cùm et simulacra Deorũ immortaliũ depulsa, & statuæ ueterũ hominum deiectæ, & *regum æra liquefacta sunt. Tactus est etiam ille, qui hanc urbem condidit Romulus, quẽ inauratum in Capitolio paruum, atq; lactentem, uberibus lupinis inhiantem fuisse meministis. Quo quidem tempore cum Aruspices ex tota Etruria cõuenissent, cædes, atq; incendia, & legum interitum, & bellum ciuile, ac domesticũ, et totius urbis, ac imperij occasum appropinquare dixerũt, nisi Dij immortales omni ratiõe placati, suo numine propè fata ipsa dixissent. Itaq; illorũ respõsis, tunc & ludi per decem dies facti sunt, neq; res ulla, quæ ad placandos Deos pertineret, pretermißa est: ijdemq; iußerunt simulacrum Iouis fieri maius, & in excelso collocari, & contra atque antè fuerat, ad Orientem conuerti: ac se sperare dixerunt, si illud signum, quod uidetis

Trãslatio hęc nõ a se, sed à Diis tanta felicitate confecta esse.

*legum

Occasus Ro. imperii his signis nimirum desi gnatus.

tis, solis ortũ, & forum, curiãq; conspiceret, fore ut ea consilia, quæ clàm essent inita, contra salutẽ urbis, atq; imperij illustrarentur, ut à S. P. Q. R. *perspici possent.* Atq; *illud ita collocandum* Consules *illi* ** *uoluerunt. Sed tanta fuit operis tarditas, ut neq; à superioribus* Con*sulibus, neq; à* * *uobis ante hodiernum diem collocaretur.* Hic *quis potest esse tam auersus à uero, tam præceps, tã mente captus qui neget hæc omnia, quæ uidemus: præcipuæq; hanc urbem* Deorum *immortaliũ nutu, atq; potestate administrari?* Etenim *cũ esset responsum, cædes, incendia, interitumq;* Reip. *comparari, & ea à perditis ciuibus, quæ tum propter magnitudinem scelerum nonnullis incredibilia uidebantur, ea non modò cogitata à nefarijs ciuibus, uerumetiam suscepta esse sensistis.* Il*lud uerò non' ne ita præsens est, ut nutu* Iouis *optimi maximi factum esse uideatur?* Vt *cùm hodierno die mane per forum meo iußu & coniurati, & eorum indices in ædem* Concordiæ *ducerentur: eo ipso tempore signum statueretur: quo collocato, atque, ad uos,* Senatũq; *conuerso, omnia &* Senatus, *uos, quæ erant contra salutem omnium cogitata, illustrata, & patefacta uidistis.* Quo *etiam maiore sunt isti odio supplicioq; digni, qui non solum uestris domicilijs, atque tectis, sed etiam* Deo*rum templis, atque delubris sunt funestos, ac nefarios ignes inferre conati.* Quibus *ego si me restitiße dicam, nimiùm mihi sumam, & non sim ferendus.* Ille, *ille* Iupiter *restitit: ille* Capitolium, *ille hæc templa, ille hanc urbem, ille uos omnes saluos eße uoluit.* Diis *ego immortalibus ducibus, hanc mentem,* Quirites *uoluntatemq;*

**statuerunt.*

**nobis*

Quia cum Dijs etiam bellum susceperunt.

suscepi

suscepi, atq; ad hæc tanta iudicia peruenit. Iã uerò illa Allobrogum solicitatio à P. Lentulo, ceterisq; domesticis hostibus, tanta res, tã demẽter credita & ignotis, et Barbaris, comißæq; literæ nunquã eßent profectò, nisi à Dijs immortalibus huic tantæ audaciæ consilium esset ereptum. Quòd uerò, ut Galli homines ex ciuitate male pacata, quæ gens una restat, quæ bellum Reip. facere poße, & non nolle uideatur, spem imperij, atque rerum amplißimarum ultrò sibi à patricijs hominibus oblatam negligerent, uestram salutem suis opibus anteponerent, id non'ne diuinitus factum esse putatis? præsertim qui uos non pugnando, sed tacendo superare potuerunt. Quamobrẽ, Quirites, quoniã ad omnia puluinaria supplicatio decreta est, dies celebratote illos cũ coniugibus, ac liberis uestris. Nam multi sæpe honores Dijs immortalibus iusti habiti sunt, ac debiti, sed profectò iustiores nunquàm. Erepti enim ex crudelißimo, ac miserrimo interitu, & erepti sine cæde, sine sanguine, sine exercitu, sine dimicatione, me uno togato, & Duce Imperatore uicistis. Etenim recordamini Quirites, oẽs ciuiles dissensiones, neq; solùm eas, quas audistis, sed has quas uosmet ipsi meministis, & uidistis. L. Sylla P. Sulpicium oppressit. Ex urbe eiecit C. Marium custodem huius urbis: multosq; fortes uiros partim eiecit ex ciuitate, partim interemit. Cn. Octauius Consul armis ex urbe collegam suũ expulit. Omnis hic locus aceruis corporum, & ciuium sanguine redũdauit. Superauit posteà Cinna cũ Mario. Tũ uerò clarißimis uiris interfectis, lumina ciuitatis extincta sunt. Vltus est huius uictoriæ crudelitatem posteà

Sylla:

Nisi Deus eripuisset eius consilium.

Peroratio. Propositio.

Amplificatio per collationem.

Propter uictos Cimbros.

Sylla: nec dici quidem opus est, quãta diminutione ciuiũ, & quanta calamitate Reip. *Dissensit* M. Lepidus *à clarissimo, & fortissimo uiro* Q. *Catulo.* Attulit non tam *ipsius interitus* Reip. *luctum, quàm ceterorũ.* Atq; *illæ dissensiones erant huiusmodi* Quir. *quæ non ad delendã, sed ad commutandam* Remp. *pertinerent.* Non *illi nullã esse* Remp. *sed in ea, quæ eßet, se eße principes, neque hanc urbem conflagrare, sed, se in hac urbe florere uoluerunt.* Atque *illæ tamen omnes dissensiones, quarum nulla exitium* Reip. *quæsiuit, eiusmodi fuerunt, ut non reconciliatione* Concordiæ, *sed internitione ciuiũ dijudicatæ sint.* In *hoc autem uno post hominum memoriam maximo crudelißimoq; bello, quale bellum nulla unquam barbaria cũ sua gente geßit: quo in bello lex hæc fuit à* Lentulo, Catilina, C. *Caßio,* Cethego *constituta, ut omnes, qui salua urbe salui esse poßent, in hostium numero ducerentur: ita me geßi,* Quirites, *ut omnes salui cõseruaremini.* Et *cùm hostes uestri tantũ ciuium * superuicturũ putaßent, quantum infinitæ cædi restitißet: tantũ autẽ urbis, quantum flamma obire non potuißet: & urbẽ, & ciues integros, incolumesq; seruaui.* Quibus *pro tantis rebus* Quir. *nullum ego à uobis præmiũ uirtutis, nullũ insigne honoris, nullum monimentũ laudis postulo, præterquàm huius diei memoriã sempiternã.* In *animis ego uestris omnes triũphos meos, ornamẽta omnia honoris, monimenta gloriæ, laudis insignia condi, & collocari uolo: nihil me mutum potest delectare, nihil tacitum, nihil denique huiusmodi, quod etiam minus digni aßequi poßint.* Memoria *uestra* Quir. *nostræ res alentur, sermoni*

* *super-futurum*

bus

Vbi recordabimini conferuatę urbis, memineritis consulatus mei.

bus crescent, literarũ monimẽtis inueterascent, & corroborabũtur. Eandemq; diem intelligo, quam spero æternam fore, & ad salutem urbis, & ad memoriã Consulatus mei propagatã: unoq; tẽpore in hac Rep. duos ciues extitisse, quorũ alter fines uestri imperij, non terræ, sed cœli regionibus terminaret: alter eiusdem imperij domicilium, sedemq; seruaret.

Collatio.

Sed quoniam earum rerum, quas ego gesši, non est eadem fortuna, atq; conditio, quæ fuit illorum, qui externa bella gesserunt: quòd mihi cum illis uiuendum sit, quos uici, ac subegi: illi hostes aut interfectos, aut oppressos reliquerunt: uestrũ est, Quirites, si ceteris recta sua facta prosunt, mihi mea nequãdo obsint prouidere.

Occupatio

*Mentes enim hominum audacissimorũ scelerata, ac nefariæ ne uobis nocere possent, ego prouidi, ne mihi noceant, uestrum est prouidere: quanquàm, Quirites, mihi quidem ipsi nihil iam ab istis noceri potest. Magnũ enim est in uobis præsidium, quod mihi in perpetuum cõparatum est. Magna in Rep. dignitas, quæ me semper tacita defendet. Magna uis conscientiæ, quam qui neglígent, cum me uiolare uolent, se ipsi * iudicabunt. Est etiam in nobis is animus, Quirites, ut non modò nullius audaciæ cedamus, sed etiam omnes improbos ultro semper lacessamus: quòd si omnis impetus domesticorum hostiũ depulsus à uobis se in me unũ cõuerterit, uobis erit prouidendum Quirites, qua conditione posthac eos esse uelitis, qui se pro salute uestra obtulerunt inuidiæ, periculisq; omnibus.*

Γνώμη.

* *aliàs, indicabunt.*

Satis honorũ consecutus sum.

Mihi quidẽ ipsi, quid est quod iã ad uitæ fructũ possit acquiri? cùm præsertim neq; in honore uestro, neq; in gloria uirtutis quicquam uideam altius,

quò

quò quidem mihi libeat ascendere. Illud *profectò perficiam, Quirites, ut ea, quæ gessi in cõsulatu, priuatus tuear, atq; ornem: ut si qua est inuidia in conseruanda* Re*publi. suscepta, lædat inuidos, mihi ualeat ad gloriam.* Denique *ita me in* Rep. *tractabo, ut meminerim semper eorum, quæ gesserim: curemq;, ut ea uirtute, nõ casu gesta uideantur eẽ.* Vos, Quirites, *quoniam iam nox est, *ueneramini illũ* Iouem, *custodẽ huius urbis, ac uestrũ, in uestra tecta discedite: & ea, quanquàm iam periculũ est depulsum, tamen æquè ac priori nocte, custodijs, uigilijsq; defendite.* Id *ne uobis diutius faciundũ sit, atq; in perpetua pace esse poßitis, prouidebo.*

Sic gero cõsulatum, ut exconsul nihil uerear reddere a me rationẽ gestarum rerum.

*uenerati

M. T. CICERONIS IN L. CATILINAM, ORATIO QVARTA.

VIdeo P. C. *in me omnium uestrũ ora, atq; oculos esse conuersos: ideo uos non solum de uestro, ac* Reip. *uerumetiam, si id depulsum sit, de meo periculo eẽ solicitos.* Est *mihi iucunda in malis, & grata in dolore uestra erga me uoluntas: sed eam per* Deos *immortales, quæso, deponite, atq, obliti salutis meæ, de uobis, ac liberis uestris cogitate.* Mihi *si hæc conditio cõsulatus data est, ut oẽs acerbitates, oẽs dolores, cruciatusq; pferrẽ, feram non solùm fortiter, sed etiam libenter, dummodo meis laboribus uobis, populoq; romano dignitas, salusq; pariatur.* Ego *sum ille* Consul P.C. *cui nõ forum, in quo omnis æquitas continetur: non campus, cõsularibus auspicijs consecratus: non curia, summũ auxilium omnium*

Exordium quo beneuolẽtia captatur per remotionem siue ꝑ translationem causæ priuatæ in publicam.

Amplificatio tuorum periculorũ.

gentium:non domus,commune perfugium:non lectus,ad quietem datus:non deniq; hæc sedes honoris sella curulis unquã uacua mortis periculo,atq; insidijs fuit. Ego multa tacui,multa pertuli,multa concessi,multa meo quodã dolore in uestro timore sanaui. Nunc si hunc exitũ Consulatus mei Dij immortales esse uoluerũt,ut uos P.C. populũq; Rom ex cæde misera,cõiuges,liberosq; uestros, uirginesq; Vestales ex acerbissima uexatiõe,tẽpla,atq; delubra, hanc pulcherrimã patriam omniũ nostrum ex fœdissima flamma,totã Italiam ex bello,& uastitate eripere,quæcunq; mihi uni proponetur fortuna,subeatur. Etenim si P. Lentulus suum nomen inductus à uatib. fatale ad perniciem Reip. fore putauit,cur ego non læter meum consulatum ad salutem *Reip. propè fatalem extitisse? Quare P.C. consulite uobis,prospicite patriæ:cõseruate uos,cõiuges,liberos,fortunasq; uestras: Populi Romani nomen,salutemq; defendite:mihi parcere,ac de me cogitare desinite. Nã primùm debeo sperare omnes Deos,qui huic urbi præsidẽt,pro eo mihi, ac mereor,relaturos gratiam esse. Deinde,si quid obtigerit, æquo animo,paratoq; moriar. Neq; enim turpis mors forti uiro potest accidere,neq; immatura consulari, nec misera sapienti:nec tamen ego sum ille ferreus,qui fratris carissimi, atq; amantissimi præsentis mœrore non mouear, horumq; omnium lacrymis,à quibus me circunsessum uidetis:necnon meam mentem domum sæpe reuocat exanimata uxor,& abiecta metu filia,& paruulus filius,qui mihi uidetur amplecti Remp. tanquam obsidem consulatus mei:neq; ille,qui expectans huius exitum diei adstat

*Po.Ro.

Epilogus remotionis

Ratio.

Γνώμη.

Castigatio uel πάτος

in conspectu meo gener. Moueor his reb. omnibus, *sed in eam partem, ut salui sint uobiscum omnes, etiã si uis ali qua me oppresserit, potius q̃ et illi, & nos una* Reip. *peste pereamus.* Quare P.C. *iucumbite ad salutẽ* Reip. *circumspicite omnes procellas, quæ impẽdẽt: nisi proui detis, non* Ti. Gracchus, *qui iterum* Tr.Pl. *fieri uoluit, non* C.Gracchus, *qui agrarios concitare cõatus est, non* L.Saturninus, *qui* C.Memmium *occidit, in discrimen ali quod, atq; in uestræ seueritatis iudicium adducitur.* Sed *tenentur hi, qui ad urbis incendium, ad uestrm omnium cædem, ad* Catilinã *accipiẽdum* Romæ *restiterunt.* Te- *nẽtur literæ, signa, manus, deniq; uniuscuiusq; cõfeßio: solicitantur* Allobroges, *seruitia excitãtur,* Catilina *ac- cersitur.* Id *est initũ consiliũ, ut interfectis omnibus, ne mo ne ad deplorandũ quidem* Reip. *nomen, atque ad la- mentandũ tanti* Imperij *calamitatem relinquatur.* Hæc *omnia iudices detulerũt, rei confeßi sunt, uos multis iã* **indicijs iudicauistis.* Primũ, *quòd mihi gratias egistis singularibus uerbis, & mea uirtute, atq; diligẽtia perdi torũ hominũ patefactã esse coniurationem decreuistis.* Deinde, *quod* P.Lentulũ, *ut se abdicaret* Prætura, *coẽgi stis.* Tum *quòd eum, & ceteros, de quibus iudicauistis, in custodiã dandos censuistis, maximeq; quòd meo nomine supplicationẽ decreuistis: qui honos togato habitus ante me est nemini.* Postremò *hesterno die præmia legatis* Al *lobrogum,* Titoq; Vulturcio *dedistis amplißima.* Quæ *sunt omnia eiusmodi, ut ij, qui in custodiã nominatim da ti sunt, sine dubitatione à uobis dãnati esse uideãtur.* Sed *ego institui referre, ad uos* Patres C. *tanquã integrũ,*

Repetit Epilogum.

Amplificat per collationem.

**aliàs iu diciis*

Propositio.

nam nefarij sceris inuenta sunt. Itaq; *municipijs disper tiri iubet.* Habere *uidetur ista res iniquitatē, si imperare uelis; difficultatē, si rogare.* Decernatur *tamē, si placet: ego enim suscipiā & ut spero, reperiam, qui id, quod salutis omniū caussa statueritis, nō putet esse suæ dignitatis recusare.* Adiungit *grauē pœnā municipibus, si quis eorū uincula ruperit: horribiles custodias circundat, et dignas scelere hominum perditorum. sancit, ne quis eorū pœnam, quos condemnat, aut per Senatum, aut per populum leuare poßit.* Eripit *etiā spem, quæ sola hominē in miserijs consolari solet: bona prætereà publicari iubet.* Vitā *solam relinquit nefarijs hominibus, quam si eripuisset, multas uno dolore animi, ac corporis, & omnes scelerum pœnas ademisset.* Itaq;, *ut aliqua in uita formido improbis esset posita, apud inferos euismodi quædam illi antiqui supplicia impijs cōstituta esse uoluerūt, quod uidelicet intelligebant, his remotis nō esse mortē ipsam ꝑtimescendam.* Nunc P.C. *ego mea uideo quid intersit. Si eritis secuti sententiam* C. *Cæsaris, quoniā hanc is* Reip. *uiam, quæ popularis, habetur, secutus est, fortasse minus erunt, hoc auctore, et monitore huiusce sentētiæ mihi populares impetus pertimescendi.* Sin *illā alterā secuti eritis, nescio an amplius mihi negocij cōtrahatur.* Sed *tamē meorum periculorū rationes utilitas* Reip. *uēdicat.* Habemus *enim etiā à* C. *Cæsare: sicut ipsius dignitas postulabat, & maiorum eius amplitudo, sentētiam tanquā obsidem perpetuæ in* Remp. *uolūtatis: intellectū est, quid interest inter*lenitatem cōcionatorum, et animum uerè popularē, saluti populi cōsulentē.* Video *de istis, qui se*

Modesta reprehensio.

Dilemma.

Occupatio q. d. ut maxime ægre ferat aliquando uulgus sic animaduersum esse in coniuratos tamen quia hos & C. Cæsar damnat, minuetur inuidia.

*leuitatē

populares haberi uolunt, abesse nõ neminem, de capite uidelicet, ciuium Rom sententiam ferat. Is & nudius tertius in custodiam ciues R. dedit, & supplicationem. mihi decreuit. et indices hesterno die maximis præmijs affecit. Iam hoc nemini dubium est, qui reo custodiam, quæstori gratulationẽ, indici præmiũ decreuit, quid de tota re, & caussa iudicauerit. At uerò C. Cæsar intelligit legẽ Semproniam esse de ciuibus Rom. constitutã. Qui aũt in Rep. sit hostis, eum ciuem esse nullo modo posse. Deniq; ipsum latorẽ legis Semproniæ iussu populi pœnas Reip. dependisse. Idem & ipsum largitorem Lentulum, & prodigum non putat, cum de pernicie Reip. & exitio huius urbis tam acerbè, tamq; crudeliter cogitarit, etiam appellari posse popularẽ. Itaq; homo mitißimus, atq; lenißimus non dubitat P. Lentulum æternis tenebris, uinculisq; mandare, & sancit in posterũ, ne quis huius supplicio leuando, se iactare, & in pernicie Reip. posthac popularis esse poßit. Adiungit etiam publicationẽ bonorũ: ut omnes animi cruciatus, & corporis etiã egestas, ac mendicitas consequatur. Quamobrẽ siue hoc statueritis, dederitis mihi comitem ad concionem populo Romano carum, atq; iucundum, Siue Sillani sententiam sequi malueritis, facilè me atque uos à crudelitatis uituperatione defendetis: atque obtinebo eam multò leniorem fuisse. Quanquàm P. C. quæ potest esse in tanti sceleris immanitate punienda crudelitas? Ego enim de meo sensu iudico: nam ita mihi salua Rep. uobiscum perfrui liceat, ut ego, quòd in hac caussa uehemẽtior sum, nõ atrocitate animi moueor (quis enim est me mitior?) sed singulari

Redit ab occupatione ad recensionem, sententiarũ, & simul diluit Cæsaris sententiam.

Epilogus

gulari quadā humanitate, & misericordia. Videor enim mihi hanc urbem uidere lucem orbis terrarū, atq; arcē omnium gētium, subitò uno incendio concidentem. Cerno animo sepultam patriā, miseros, atq; insepultos acer uos ciuiū. Versatur ante oculos aspectus Cethegi, & furor in uestra cæde bacchantis. Cum uerò mihi proposui regnantē Lētulum, sicut ipse se ex fatis *spectasse cōfessus est, purpuratum esse, & Gabinium, cum exercitu uenisse Catilinam, tum lamentationem matrum familias, tum fugam uirginum, atq; puerorum, ac uexationē uirginum Vestalium perhorresco. Et quia mihi uehemēter hæc uidentur misera, atq; miseranda, idcirco in eos, qui ea perficere uoluerūt, me seuerū, uehementēq; præbeo. Etenim quæro, si quis paterfamilias liberis suis à seruo interfectis, uxore occisa, incēsa domo, supplicium de seruis quàm acerbißimum sumpserit, utrū is clemēs, ac misericors, an inhumanus, & crudelißmus esse uidebitur? Mihi uerò importunus, ac ferreus, qui nō dolorē cruciatu lenierit. Sic nos in ijs omnibus, qui nos, qui coniuges, qui liberos nostros trucidare uoluerunt: qui singulas uniuscuiusq; domos, & hoc uniuersum Reipu. domiciliū delere conati sunt: qui id egerunt, ut gentē Allobrogum in uestigijs huius urbis, atq; in cinere deflagrati impij collocarēt si uehemētißimi fuerimus, misericordes habebimur: sin remißiores esse uoluerimus, summæ nobis crudelitatis in patriæ, ciuiūq; pernicie fama subeūda est. Nisi cuipiam L. Cæsar uir fortißimus, & amantißimus Reip. crudelior nudius tertius est uisus, cum sororis suæ fœminæ electißimæ uirum præsentem, & audientē uita

Hypotyposis, qua figurat, & depingit publicas clades, quarū auctores futuri erant coniurati.

*sperare uel spe-rasse.

Ab exemplo.

* hominibus

Translatione est excusata crudelitas.

Ab exemplo.

*auum priuandum esse dixit: cum*Flaccum iussu Cons. interfectum, filiumq; eius impuberem ligatum à patre missum in carcerem, necandum esse dixit. Quorum quid similè fuit factum? quod initium delendæ Reip. consiliũ? largitionis uoluntas tum in Rep. uersata est, & partim quædam contentio. Atq; illo tempore huius auus Lentuli clarißimus uir, armatus Gracchum est persecutus. Ille graue tum uulnus accepit, ne quid de summa Reip. dignitate minueretur. Hic ad euertenda fundamenta Reip. Gallos accersiuit, seruitia concitauit, Catilinam euocauit, attribuit nos trucidandos Cethego, ceteros ciues interficiendos Gabinio, Vrbem inflãmandam Caßio, totam Italiam uastandã, diripiẽdamq; Catilinæ. Vereamini, cẽseo, ne in hoc scelere tam immani, ac nefario nimis aliquid seuerè statuisse uideamini. Cùm multò magis sit uerendũ, ne remißione pœnæ, crudeles magis in patriã, quàm ne seueritate animaduersionis nimis uehemẽtes in acerbißimos hostes fuisse uideamini. Sed quæ exaudio P. C. dißimulare nõ possum: iactãtur enim uoces, quæ perueniunt ad aures meas, eorum qui uereri uidentur, ut habeam satis præsidij ad ea, quæ uos statueritis hodierno die trãsigenda. Omnia prouisa, parata, & constituta sunt P.C. cũ mea summa cura, atq; diligentia: tum multò etiam maiore Populi Ro. ad summum imperium retinendum, & ad communes fortunas conseruandas. Voluntate omnes adsunt omnium ordinum homines, deniq; omnium ætatum plenum est forum, plena templa circa forũ, pleni aditus huius loci ac templi. Caussa enim est post urbem conditã hæc inuenta sola, in qua omnes sentirent unum, atq; idem præter

Ironia.

Occupatio qua confutat eorum uocem, qui negabãt in urbe satis præsidii esse aduersus motum, si quem concitarent cõiuratorum amici, si de eis supplicium sumeretur.

præter eos, qui cùm sibi uiderēt esse pereundum, cū omnibus potius, quàm soli perire uoluerunt, hosce ego homines excipio, & secerno libenter, neq; enim improborum ciuium, sed in acerbißimorum hostium numero habēdos puto. Ceteri uero, Dij *immortales, qua frequētia, quo studio, qua uirtute ad communem dignitatem, salutemq́; consentiunt?* Quid *ego hic* Equites Romanos *commemorem, qui uobis ita summum ordinis, cōsilijq́; concedunt, ut uobiscum de amore* Reip. *certent.* Quos *ex multorū annorum dissensione huius ordinis ad societatem, concordiāq́; reuocatos hodiernus dies uobis, atq; hæc caussá cōiūgit: quam coniunctionem, si in consulatu confirmatam meo, perpetuam in* Rep. *tenuerimus, confirmo uobis nullum posthac malum ciuile ac domesticum, ad ullam* Reip. *partem esse uenturum.* Pari *studio defendēdæ* Reip. *cōuenisse uideo* Tribunos *ærarios fortißimos uiros:* Scribas *itē uniuersos, quos cum casu hic dies ad ærarium frequētes aduocauit, uideo ab expectatione huius sortis ad communem salutē esse conuersos. omnis ingenuorum adest multitudo, etiam tenuißimorum.* Quis *est enim, cui non hæc tēpla, aspectus urbis, possessio libertatis, lux deniq; hæc ipsa, & hoc commune patriæ solum, cùm sit carum, tum uerò dulce, atq; iucundum?* Operæ *precium est* P.C. Libertinorum *hominum studia cognoscere, qui sua uirtute fortunā ciuitatis cōsecuti, hanc uerè suā patriam esse iudicant.* Quam *quidam hinc nati, & summo nati loco, nō patriam suam, sed urbem hostium esse iudicauerunt.* Sed *quid ego hos homines, ordinesq́; commemorem? quos priuatæ fortunæ, quos communis* Resp. *quos deniq; libertas*

Distributio

Amplificatio ex minore, uel ex contrario.

ea,quæ dulcißima est, ad salutē patriæ defendendā exci tauit? Seruus est nemo,qui modò tolerabili cōditione sit seruitutis,qui nō audaciam ciuium perhorrescat,qui nō obstare cupiat, qui non tantum, quantum audet,& quā tum potest, conferat ad communem salutis uoluntatem.

Transitio. *Quare si quē uestrum forte commouet hoc, quod audi-*

Tapinosis, *tum est,lenonem quēdam Lentuli concursare circum ta bernas,precio sperantē solicitari posse animos egentiū, atq; imperitorū:est id quidem cœptum, atq; tētatū: sed nulli sunt inuēti tā aut fortuna miseri,aut uolūtate per diti,qui nō ipsum illū sellæ,atq; operis,& quæstus quoti diani locum,qui nō cubilia, ac lectulum suū, qui deniq; nō cursum hūc ociosum uitæ suæ saluū esse uelint:multò uero maxima pars eorū,qui in tabernis sunt:immò uerò (id .n.potius est dicendū)genus hoc uniuersum amātißi mum est ocij.Etenim omne eorum instrumentum,omnis*

Epilogus. *opera,ac quæstus frequētia sustinetur,alitur ocio.Quo rum si quæstus occlusis tabernis minui solet,quid tandē incensis futurum est? Quæ cum ita sint P.C.uobis Pop.*

*Po.Ro. *Rom.præsidia nō desunt. Vos ne* Reip. deesse uideami ni,prouidete.Habetis Consulē ex plurimis periculis;et insidiis,atq; ex media morte,non ad uitā suam,sed ad sa lutem uestram reseruatam: omnes ordines ad conseruan dam Remp.mente,uoluntate,studio, uirtute, uoce con- sentiunt. Obsessa facibus , & telis impiæ coniuratio-*

πλῆθος Congeries. *nis, uobis supplex manus tendit patria communis. Vo- bis se,uobis uitam omnium ciuium , uobis arcem,& ca- pitolium,uobis aras,penates , uobis illum ignem Vestæ perpetuum,ac sempiternum , uobis omnia templa Deo-*

rum, atq; delubra, uobis muros, atq; urbis tecta commendat. Præterea de uestra uita, de coniugum uestrarum, ac liberorum anima, de fortunis omniũ, de sedibus, de focis uestris hodierno die uobis iudicandum est. Habetis ducẽ memorem uestri, oblitum sui, quæ non semper facultas datur, ut sui oblitus, *alij memoretur. Habetis omnes ordines, omnes homines, uniuersam Remp. id quod in ciuili caussa hodierno die primùm uidemus unum, atque idem sentientem. Cogitate, quantis laboribus fundatum imperium, quanta uirtute stabilitam libertatem, quanta Deorũ auctas benignitate, exaggeratasq; fortunas nox una penè delerit. Id ne unquam posthac non modò confici, sed ne cogitari quidẽ poßit, uobis hodierno die prouidendum est. Atq; hæc non ut nos, qui mihi studio penè præcurritis, excitarẽ, locutus sũ: sed ut, mea uox, quæ debet esse in Rep. princeps, officio functa Cõsulari uideretur. Nũc antè quàm ad sẽtẽtiã redeo, de me pauca dicã. Ego quãta manus est coniuratorũ, quã uidetis esse pmagnã, tantã me inimicorũ multitudinẽ suscepisse uideo: sed eã esse iudico turpẽ, & infirmã, cõtẽptã et abiectã: quod si aliquando alicuius furore, et scelere cõcitata manus ista plus ualuerit, q̃ uestra, ac Reip. dignitas, me tamen meorũ factorũ, atq; cõciliorũ P.C. nũquã pœnitebit. Etenim mors, quam illi mihi fortasse minitãtur, omnib. est parata. Vitæ tãtã laudẽ, quãta uos me uestris decretis honestastis, nemo est assecutus. Ceteris. n semp bene gestæ, mihi uni cõseruatæ Reip. gratulationẽ decreuistis. Sic Scipio clarus ille, cuius cõsilio, atq; uirtute Annibal in Africã redire, atq; ex Italia decedere coactus est. Ornetur alter

*Alij, in genitiuo.

Amplificat exempli ratione.

Peroratio.

Collatio.

*tur alter eximia laude Africanus, qui duas urbes huic imperio infestißimas Carthaginem, Numātiāq; deleuit. Habeatur uir egregius L. Paullus ille, cuius currū rex potētißimus quondā, & nobilißimus Perses honestauit. Sit in æterna gloria Marius, qui bis Italiā obsidione, & metu seruitutis liberauit. Anteponatur omnibus Pompeius, cuius res gestæ, atq; uirtutes ijsdē, quib. solis cursus, regionibus, ac terminis continētur. Erit profectò inter horum laudes aliquid loci nostræ gloriæ; nisi fortè maius est patefacere nobis prouincias, quo exire poßimus, quàm curare, ut etiā illi, qui absunt, habeāt quò uictores reuertātur. Quāquàm est in uno loco conditio melior externæ uictoriæ, quā domesticæ, q hostes alienigenæ aut oppreßi seruiunt, aut recepti, beneficio se obligatos putāt. Qui autē ex numero ciuium dementia aliqua deprauati hostes patriæ semel esse cœperunt, eos cùm à pniciæ Reip. repuleris, neq; ui coercere, neq; beneficio placare poßis: quare mihi cum perditis ciuibus æternū bellum susceptum esse uideo, quod ego uestro, bonorumq; omnium auxilio, memoriaq; tantorum periculorum, quæ non modò in hoc populo, qui seruatus est, sed etiam in omnium gentium sermonibus, ac mentibus semper hærebit, à me, atq; à meis facilè propulsari posse cōfido. Neq; ulla profectò tanta uis reperietur, quæ coniunctionem uestram, equitumq; Ro. & tantam conspirationem bonorum omnium perfringere, & labefactare poßit. Quæ cum ita sint P.C. pro imperio, pro exercitu, pro prouincia, quam neglexi; pro triumpho, ceterisq; laudis insignibus, quæ sunt à me*propter hanc urbem uestram, uestræq;*

Elegans περίφρασις.

Amplificat a præmio.

*propter urbis, uestræq; [illegible]

uestræq; salutis custodiã repudiata, pro clictelis, hospitijsq; prouincialibus, quæ tamen urbanis opibus nõ minore labore tueor, quàm comparo. Pro *his igitur omnibus rebus, & pro meis in uos singularib. studijs, proq; hac, qua prospicitis ad conseruandam* Remp. *diligentia, nihil à uobis, nisi huius temporis, totiusq; mei consulatus memoriam postulo.* Q*uæ dum erit uestris mentibus infixa, firmißimo me muro septum esse arbitrabor.* Q*uòd si meã spẽ uis improborum fefellerit, atq; superauerit, cõmendo uobis paruum meũ filium: cui profectò satis erit præsidij, non solùm ad salutem, uerumetiam ad dignitatẽ, si eius, qui hæc omnia suo solus priculo cõseruauerit, illum esse filiũ memineritis.* Q*uapropter de summa salute uestra, populiq;* Rom. P. C. *de uestris coniugibus, ac liberis, de aris, ac focis, de fanis, ac tẽplis, de totius* V*rbis tectis, ac sedibus, đ imperio, de libertate, de salute* Italiæ, *deq; uniuersa* Rep. *decernite diligenter, ut instituistis, ac fortiter.* Habetis enim Cõ*sulem, qui & parere uestris decretis non dubitet, & ea quæ statueritis, quoad uiuet, defendere, & per seipsum præstare poßit.*

Epilogus totius rei.

PORCII LATRONIS DECLAMATIO CONTRA LVCIVM SERGIVM CATILINAM.

SI *quid precibus apud* Deos *immortales, sanctißimi* Iudices, *uobiscum aliquãdo ualuißemus, iãdudum et potiremur* Rep. *nostra florentißima: & ciues nostros haberemus, tũ studiosos rerum gerendarum, tum patriæ simul*

Exordium a uoto.

ſimul, ac uirtutis amātiſſimos: idq; temporis eximia læti tia frueremur, cùm ratiões omnes dicēdi noſtras, in lau dem ſummorum, atq; optimorū ciuium conſumendas eſſe uideremus. Nihil.n. *ſtatuimus animo dignius, nec aucto ritate maiorum, nec opinione populari: q in eo genere uerſari forenſis exercitationis, quæ canere laudes egre gias ſummorū hominum poſſet, atq; animos inflammare noſtræ ciuitatis ad imitādū.* Verùm *ea dicendi uoluptas olim ſapientiſſimo uiro* M. *Catonis planè cōtigerit, nec non & Galbæ, Scipioni, Gracchis, Porcinæ, Craſſo, atq; Antonio ſummis, atque ornatiſſimis oratoribus: quorū tempora ſingulari præſtātia uirtutis, ac ſtudio penè in credibili pulcherrimarum artiū floruerunt.* Nobiſcum *uerò ſententia noſtra bene ageretur, ſi modò tantum ab eſſemus ab illa modeſtia temporum, atque hominum: nec incidiſſemus in atrociſſimos* Reip. *fluctus, ac miſerādam temporum calamitatem.* Marco *ſiquidem* Catoni, & Sci*pioni coætaneo ſuo, monimētis immortalib. huius urbis, & ſine dubio clariſſimis luminibus temporum ſuorū, de legibus dicendū erat, de inſtitutis maiorū, de gloria mi litari, perſæpe de laudibus, ac uictorijs.* Nobis *uerò, qui deuenimus in hanc truculentam temporum conditionē, ſublata eſt omnis gratia dicēdi, atque interceptus locus omnis, aut iucūdiſſimi ſermonis, aut conciliādæ beneuo lentiæ popularis.* Nam *ſi quādo uox noſtra, ſiue à foro, ſiue à curia deſideratur, dicēdū eſt perpetuò nobis, aut de teterrimis huius patriæ calamitatibus, aut de nefa rijs oppreſſionib. ciuiū, aut de pditæ iuuētutis nūc impu dicitia flagitioſa, nūc ignauia ſingulari.* Quare *peſtiū*

Captatio beneuolētiæ a ſuo officio, quo clanculum excuſat ſe, cur, quod putant indignum bono uiro, ueniat accuſatum ciuem.

Id eſt, ſatis beati eſſemus ſi fortia tantum facta deeſſent: non ēt īcidiſſemus in deterrima uitia.

quãta in dies redũdatio est, uos estis testimonio iudices: quorum aures caluerunt aßiduitate penè quotidiana, copiaq; incredibili ciuiliũ controuersiarũ. Diximus equidem *paucis antè diebus, ut probè meminisse potestis, de* L. *Glabrionis immanitate, atq; audacia: furiosißimi hominis, et sine dubio crudelißimi: cuius in* Senatu *sica pridie deprehensa est, cũ qua* M. Papyrium, *lucẽ omnis patriciæ dignitatis extinguere moliebatur.* Nunc *uerò dicendũ est de* L. *Catilinæ sceleratißima mente, atq; inusitata nequitia: quã nuper in omnium ciuium perniciem, stragemq; redundaturã* Dij *immortales in auctorẽ sceleris, tum benignitate sua, tum consulari uigilia, retorserunt.* Quæso *igitur iudices diligẽter attẽdite: remq; cognoscite barbarã crudelitate, periculo uerò, & calamitate* Reip. *perniciosißimã.* Lucius *siquidem* Catilina *nõ ignobili genere præditus, neque infima uirtute: si dotes egregias, tũ fortunæ, tum corporis ad dignitatem urbis, nõ ad perniciẽ conferre statuisset,* Remp. *nuper ex atrocißimis bellorũ ciuilium uulneribus paulisper respirantem, nouis insidijs opprimere conatus est. quid exhorruistis* Iudices? *nõ modò opprimere conatus est, sed crudelißimè uexare: nõ uexare tãtum, sed inaudito quodã genere feritatis extinguere.* Manũ *ad id cõparat, diuersã quidẽ genere, sed magnitudine sceleris, uitæq; similitudine penè eandem: quã manum exacerbatam continuò penuria rei familiaris, et ob id desiderio prædæ mirabiliter flagrantem, illecebræ sibi facillimè conciliauerunt.* Consilia *nefarij facinoris in amplißimi ciuis* M. Leccæ *domo decoquebãtur.* Ad *eã greges confluebant perditorum*

Propositio argumenti.

Attentio.

Castigatio.

πάτος

Incrementum.

rum adolescentium, quorum hic familiaritatem eximiã consecutus fuerat, conciliatã partim assuetudine stupri, partim genere quodã nefariæ largitionis. Adhibiti sunt *&* * *cuncti* Barbarorum *hominum, nobilitati, nõ solũ magnitudine, & summa æris alieni, uerumetiam consuetudine, ac studio turpißimarũ rerum.* Nec *alæ muliebres ab eo cœtu religioso, nocturno, prorsus abfuisse indicatæ sunt.* Nulla *deniq; portẽta urbis, nullæ finitimarũ* * *regionum pestes repertæ sunt, quæ nõ denotatæ solertißime p hunc, p magnitudinẽ inopiæ facillime concitatæ, repente deuolauerint in aream ipsam nefariæ, atq; flagitiosæ cõiurationis.* Ratio *consiliorum fuit, ut* Saturnalibus *proxime futuris, uniuersi cum armis ad ipsius* Leccæ *domũ præstò forent: ibiq; dato signo collaberẽtur oẽs, partim ad diripiendã, inflammandamq; urbẽ: partim ad trucidãdum* Senatum: *partim ad eos conficiendos, qui præsidiũ urbi ferre uoluissent:* Catilinam *interim omnes et* Ducẽ, *&* Imperatorem *appellarent.* Audistis *iudices satis euidenter (ut arbitror) cõsiliũ sceleratißimi hominis* Catilinæ, *reiq; indignißimæ miserabilẽ, ac detestabilẽ crudelitatẽ.* Nũc *uerò audiẽda caussa est, agnoscendæq; faces, quib. ille flagrauit ad cupiditatẽ huiusmodi scelerati facinoris obeundã: quas si plane cõprobatas uobis (ut arbitror) planeq; illustratas euidentibus signis attulero: nihil erit impedimento, quin hostem* Reip. *crudelißimum, atq; infestißimũ sũmis supplicijs, summis cruciatib. multandum, ac mactandũ esse iubeatis.* Tria, *iudices sentẽtia mea, scelerata, crudelia, flagitiosa, inaudita, quæ mentem* Catilinæ *semper inmoderatam, semperq; nouis rebus studentem*

Marginal notes: * *cœtus* — * *aliàs, religionum* — Transitio. — Propositio. — Confirmatio, qua orditur a caussis facientibus uerisimile crimẽ.

dentē, ad exitium patriæ commouerunt, nūc dicēda sunt. Primū ratio quædā tristis simultatis, qua ductus est, uniuersum Senatū ex memoria repulsæ consulatus capitaliter fuisse semper insectatum. Secūdò, rabies quædā temerariæ ambitionis, sitiens immodicæ gloriæ, prorsusq; inflammata ꝑpetua quadā, & singulari cupiditate dominandi. Postremò, cœtus infames turpißimorum hominū, nō modò fatigati diuturno malo domesticæ neceßitatis, uerumetiā imbuti flagitijs, ac consuetudine scelerū sempiterna comite, & genitrice peßimarum cupiditatum. Quod genus hominum Catilinā suum, etiā dormientē, è somno facillimè excitare * uoluisset. His autē ostensis, breuiter, saneq; cōfutatis, quæ pro defensione flagitiorū suorū nostri aduersarij dicenda esse putauerūt, finē adesse uobis intelligetis. Bello Mithridatico, iudices, longißimo quidē omniū, & sine dubio post Punicū periculosissimo, cum diutius in Senatu de eligendo Impatore dubitatum fuisset: planeq; omnes ambigerent, quisnā sagacissimo regi sagacißimus noster Imperator opponeretur: Catilinam inter omnes competitores incredibili quadā ambitionis magnitudine deflagrantem, omnes Senatoriæ sententiæ reiecerunt. Eo telo percussus adeò Catilina fuit, ut postea nullam omiserit, neq; perturbādæ curiæ, neq; insectandi Senatus occasionem. Videbat nanq; detestandā cupiditatem suam, illo superstite, nunquàm in eū locum peruenturam fore, de quo illam pridem uniuersæ omnium uoces eijciendam esse putauissent. Voluebat itē animo summas uitæ neceßitates, quib. exuere se posse arbitrabatur, si qua ratione præclaris magistratibus aspi

*ualuisset.

Occasio uoluntatis .i. qua occasione uoluntas eius sit ab alienata a senatu.

*rasset. Nūc illas uerò magis, ac magis instauratas quoti die intelligebat, quandoquidem inspicerent omnes uitæ suæ rationes, ea sententia iugulatas prorsus extitisse: ac quicquid*increpuisset ulterius: metuendā esse consularē uigiliam, metuendam esse iudicium Senatoriæ auctorita tis. Hanc uero*speciem, ita exanguem, ita consternatam cōsuetudo erexit uitæ prauißimæ ad omne facinus, neq; ocij sui patiēs, neq; alieni. Qualis eius uita fuerit, & si preclarè cōscientia publica teneatur: huic tamē illustrā dæ seu patefaciendæ testes indubitati uideri possunt ij, qui sacrariū illud libidinū colere, atq; obseruare cōsue uerūt. Quæ nugæ, Dij immortales? quæ portēta scelerū? qui libidinum gurgites? quæ sentinæ flagitiosorum? Verùm is rumor sparsus est de moribus Catilinæ, eáq; gen tiū opinio peruagata, quatenus existimem uoces ipsas publicas non hominū esse, sed oraculi potius nuncupandas. Famā uerò popularem*maioribus nostris sæpenumero accepimus, neq; temere unquàm nascituram eße, neq; temere occasurā. Decus illud egregiū corporis nō ad dignitatē nominis, ac gloriæ, sicuti par erat homini nobilißima familia nato: sed uti latro perditißimus ad omne genus flagitij conferendū fuisse semper arbitratus est. Vires ad stuporē hominū præclaræ, atq; inusitatæ, perpetua uoluptatū intemperātia sunt labefactatæ. Flos pueritiæ uenustißimæ ad uiuentiū iucunditatē cui libidini patuit flagitiosæ iuuentutis? aut quam turpitudinis notā non subeundā ultro, atq; accersendā esse cogi tauit? Lux illa uerò præclari, atque excellentis ingenii, quā omnes diuinā semper, et singularē, atq; inusitatā pe nitus

*incepisset

*spem

Amplificatio a reliquę uitę cō suetudine, & moribus Catilinæ.

Distributio partium hominis.

nitus esse arbitrabãtur, nõ'ne inter fœdißimas uolupta tum sordes restincta est? Omitto pestis huius impurißimas uoces, molliciem scenicam, obtuitus impudicos, blanditias muliebres, & omnem denique copiam non mediocrium uitiorum, sub illa frontis erudita simul, atque insigni pulchritudine delitescentem. Prætereo mentem illius plus quàm gladiatoriam sitim incredibilem humani cruoris, mirum inconstantiæ genus: uultum nunc demissum, nunc alacrem, nunc anhelantem scelus, nunc gratia meretricia florescentem: summum pecuniæ desiderium, summam simul prodigalitatem, contemptum incredibilẽ omnium bonorum: itemq; eximiam cum summis, atq; ornatißimis ciuibus familiaritatem. Nihil. n. fuit isto monstro uersipellius, aut mutabilius hominum memoria: ita ut res diuersißimæ sæpenumero uideantur in eodem ingenio, tanquam in sentina quadam teterrima, simul redundare. Quis igitur dubitandum esse putauerit hominem præditum huiusce institutione uitæ, remotißimum ab omni genere humanitatis, perfacilè sese teterrimo cuique, atque immanißimo facinori fuisse accomodaturum? Fontem aperuimus, iudices, omnium Catilinæ morum, atq; omnis consuetudinis: unde illi demanauisse uis ista præclara consiliorũ facillimè intelligenda est. Nũc uidendum est spem atrocißimi sceleris, unde illi subministratam fuisse iudicemus. Cum hic itaque secum repeteret memoria miserandam ignominiam comitiorum, turpesq; angustias afflictæ rei familiaris, simulq; intueretur, uel sibi uiuendum, ac moriendum fore, cum turpitudine summa, uel Senatum nullũ esse oportere: de ratione

Transitio.

Facultas quorum auxilio sperauerit Catilina se effecturum quod destinauerat.

tollendi ipsius primùm cogitare cœpit. Nam illo deleto, sine dubio intelligebat, uiam latissimam libidinib. suis cō tinuò patere. Vertit itaq; oculos ad innumerabilem co piā iuuētutis, qua dies, ac noctes stipabatur in exercen da consuetudine suarum cupiditatum. Cùm *putauit ma num ipsam hominum, tanquam hastam ualidissimam fu roris sui facillimè sibi accommodari posse, quam contor queret in omnium nostrum ruinam, atq; interemptionē: ut quam cognouerat educatā uitæ prauissimæ institutis imbutam sæpenumero sanguine miserorum ciuiū, arden tē incredibili desiderio prædæ, sibi uerò mira familia ritate conciliatam. Genus est hominum uehementer exer citatum ferro, atque inopia, duabus reb. ad omne genus facinoris paratissimum: quod quidē ego ciuitati nostræ maximè debelitate bellis ciuilibus, atq; afflictæ magnitu dine calamitatū magnoperè pertimescendū esse iudico. Nihil enim illis præter spē, atque animam fortuna reser uauit: alteram ad differendam uitæ necessitatem, alterā ad liuorem suum magnificè accommodatam. Nihil illis contemptibilius, quos siquidem rudimenta uitæ tracta, in hac tenuissima re deposita, nunc in gladiatorijs mune ribus, nūc alia facinoris atrocitate partim ad omne sce lus, partim ad omnem patiētiam erudierūt. Verū hæ pe stes sententia mea, quo fuerint abiectiores, eò magis exti mescendas esse reor, tanquam ppetuò seditionū ciuiliū ac rerum nouandarum auidissimas: siue quia uoluptatē capiant ex mœrore sociæ calamitatis: siue quia ciuitatū uersutiam, mutabilitatem rerum suarum portendi quo dammodo arbitrantur. Hi sunt quidē, quos in foro quo tidie

*Compu tauit

Descriptio qua ampli ficat rem.

tidie in oculis ciuium calamistratos, ac uestibus collucentes passim obuolitare cernimus: fortunas omnium popularium, atq; ocium ciuitatis luminibus consignantes: qui non modò arrecti permanẽt ad opportunitatẽ, cuiuspiã præsentis commodi uerumetiam gestiunt ad opinionem speratæ utilitatis. Si feras quidem omnis generis quo magis attenuatæ fuerint penuria edendi, eò magis præcipites, atq; effrenatas ruere in perniciẽ uidemus, quid hanc desperatorum colluiem ieiunam, sitientem, facultatum nostrarum, quo impetu, qua'ue strage ruituram esse creditis, aut debacchaturam, si se carceribus emiserint? cũ illæ ratione careant, atq; intelligentia: hi uerò n õ absint penitus ab ipsa facultate intelligendi. GRATISSIMI *quidem sunt morsus irritatæ necessitatis.* Dij *imortales quæ clades ab illa feritate hominum, quæ genera flagitiosorum emanauissent, si nocturnus iste* Impator, *quasi quasdam rapidissimas belluas in urbis penates immittere potuisset?* Horret animus Iudices *ea cogitatione cõplecti, quæ miseri pertulissemus: si sopor oculos consulares detinuisset.* Restinguenda *est itaq; flamma nobis scelerata & atrox: dũ adhuc uelata cineribus, ac sopita facultas restinguendi leuissimè data est: ne cũ omnia cõprehenderit (quod immortales* Dij *penitus auertant) nos frustra postmodum furibundam, atq; exultantem restinguere cupiamus.* Neq; *rectorem nauis audiendum prorsus existimo in ipso mœrore calamitosæ tẽpestatis: quã illi fugere facillimè licuisset consurgentẽ primò, sibiq; ac reb. suis naufragium minitantem.* Neque *item gubernatorem urbis in ipso excidio, & calamitate ciuitatis, quam impen-*

Amplifica tio a simili.

Epiphonema.

Epilogus.

Amplifica tio ab occasione.

dentem

dentē prius ipse consilio suo, suaq; prudentia sustinere quodammodo, ac propulsare potuisset. SERAE sunt hominum lamentationes, prorsusq; uituperādæ, quas occupatas in his lugendis cernimus, quæ uitio suo, desidiaq; contigerunt. Callicratidi Lacedæmoniorum duci, cū ornatißimam, cui præerat, classem funditus amisisset propter immoderatam gloriæ cupiditatem, nihil ad eā restituendam nouißima consilij ratio suffragata est: quā ita seruare poterat si modo in statione continuisset. Terentio Varroni sempiternum dedecus, atq; immortale monimentum erunt flagitiosæ turpitudinis deletæ ad Cannas temeritate sua pulcherrimæ Romanorum legiones: quæ seruatæ periculosißimo tempore Reip. sine dubio fuissent, et robur eximium pulcherrimæ urbis, & perpetuum decus consularis prudentiæ, disciplinæq; militaris. Recte itaq; maiores nostri summis laudibus afferēdi sunt: qui Spu. Melium, qui Gracchos, qui Manlium Capitolinum, qui Drusum, qui Saturninū fortißimos homines, et Reip. sæpenumero non mediocriter opitulatos, quòd deuenissent in affectatæ tyrannidis suspicionem, morte multandos esse putauerunt. Nec Spu. Melio fauor amplißimus ciuitatis, nec Gracchis aui sui Scipionis clarißimi uiri memoria, nec Mālio celeberrima gloria Capitolij liberati, nec Druso sanctißimi sui penates, nec Saturnino ius sacro sanctæ dignitatis, auxiliata est. Quid ita? quia necem paucorū, aut unius hominis, calamitati publicæ maiores nostri semper anteponendam esse putauerunt. *Quod genus crudelitatis eximium, non sunt arbitrati, ciues eos perimere, summisq; affligere suppli-

Epiphonema.
Amplificatio ab exemplo.
Amplificat exēpla rationibus.
*Quin

tijs, quorum in Remp. persæpe clarißima beneficiorum genera extitissent? minimè. Quid ita? quia nullũ satis di gnum supplicij genus in eos consumi posse opinabantur, qui patriæ suæ libertatẽ opprimere statuissent: nec illos ciues eße iudicauerũt, quos abiecisse rationẽ patriæ caritatis intuerẽtur. At cõtrà eos, qui tales interemißent non modo dici, atq; appellari ciues, ut essent, statuebant: sed afficiendos fore immortalib. donis, ac sempiternæ hominum memoriæ consecrandos. Quid enim potest indignius dici, quàm uitã à patria susceptam ad illius pernitiẽ, calamitatẽq; conferre? quid fingi sceleratius, quàm eorum pœnas, ac crudelißimam seruitutẽ excogitare, quos ijsdem mœnibus, ac tectis constitutos, eædem leges atq; eadẽ uiuendi ratio continuisset? quid denique potest intolerabilius existimari, quàm inferre delubris Deorũ immortalium, ac facultatib. nostris illinc sceleratas faces, hinc acerbißimas expilationes? Hæc qui curauerũt, Iudices, aut qui tentauerũt, nũquàm ego alienos ab hostibus, aut dißimiles feritati bestiarũ existimabo. Vidimus de spe perficiendi nefarij facinoris: uidendũ est de loco, quam latebram commodißimã, & tutißimam egregius artifex delegit. cùm contegendæ conspirationi suæ, tum armis omnibus eius artificij comprehendendis: ne forsan temerè domũ nobilißimi ciuis, atq; opulẽtißimi M. Leccæ delectã eße iudicetis. Primùm homo delectus est huiusmodi nefarijs cupiditatibus affinis, quo participe semper usus fuerat consiliorum suorum, adiutore teterrimarum libidinum, socio maximorũ periculorũ: cui spectato frequenter in difficillimis rebus, summam huiusmodi

Epilogus breuis.

Opportunitas loci.

Obserua amplificationes a circunstãtijs.

atrocißimi mali tuto committi posse, facillimè sibi pol licebatur. Prætereà domum sibi deligēdam esse iudicabat solitudine locorum desertam, & ab omni frequentia populari remotißimam, quæ scilicet uoces cõiurationis tutißime cõtinere posset. Contulit igitur sese in ipsam M. Leccæ domum, remotam ab omni celebritate, cõstipatam multitudine arbuscularum, & ab omni suspicione prodendi facinoris non mediocriter abhorrentem. Quos uerò tetenderit ibi coniurationis laqueos, aut quas catenas scelerum conflauerit nobis, ac facultatibus nostris, Saturnalium dies patefactura fuerat: nisi primũ benignitate Deorum immortalium, deinde uigilantia consulari, nefariæ sicæ de manibus latronum excidissent. Nullas amplius tendiculas pertimescamus ab execrabili monstro, nullas insidias ab hoste teterrimo. Tenetur fera: nec si uiri estis, declinatura est telum ipsum sacrosanctæ uestræ auctoritatis. Ne'ue Catilina nescias, uigilantißimos Consules habere Remp. te quocunq; ueneris, quocunq; abieris, diligentia nostra *circunspectum teneri: quid hesterna nocte conciunculis tuis agitatum sit licet mecum recognoscas. Cum ad M. Leccam uenisses, unum ex fidelißimis commilitonibus tuis, ad multam noctem: teq; in interiorem unà cum illo cubiculi partem recepisses, tanquã in sacrarium memorabile cupiditatum uestrarum repēte de Lecca sciscitari cœpisti, num quis ex coniuratis aduenisset: cum subito Lētulus, ac Cethegus teterrima capita maleficiorum omnium, furibundi, atq; alacres irruperũt: moxq; ingreßi uociferare cœperũt: Quid agis Catilina? cur uoluptates nostras diutius remoraris? prestò sũt Satur-

Accendit odio, hortaturque per epilogum, ut quia palã facta res sit, supplicium de fontibus sumatur.

*circunseptum

Saturnalia nobis ociosis, atq; oscitantibus, quē unum diē sæpe numero nuncupare solitus es, euersorem superbissimi ordinis, fugatorem ærumnarum nostrarum, lucem, ac principem uniuersæ nostræ dignitatis. NVM *in gerēdis negocijs ignoras sequendas esse temporū opportunitates? & in occasione rerum desidiam, et tarditatem omnē quam diligētissimè fugiēdā?* MVTABILISSIMAE *quidem sunt* Deorum *uoluntates: &* Fortunā, *cum abire permiseris, frustra postmodum discedētem, ac fugientem sis imploraturus.* Talia *uerò conquerentē tu paucis pro re subsecutus.* Aquilam *argenteā proferri cōtinuo iussisti, præclaram auspicem, ac gubernatricem furoris tui futuram.* Testor *noctē ipsam impiarum molitionum tuarum consciam ac testem: nihil ex eis me fugisse, quæ clandestini uestri conatus agitauerūt, per pauca satis attigisse fuerit, ne solitudine in ipsa latibulorum tuorum; cum ora uulgi planè deuitauisses, & fefellisse te crederes diligentiam pariter, atq; industriam cōsularem.* Linquo *telorū innumerabilē, atq; inexcogitatam copiā, quā in ijsdē furialibus antris cōstipandam, atq; occultandam fore curauisti.* Mitto *literas manu tua scriptas, diuersis mancipijs reddēdas, quæ furori tuo succurrere, atq; opitulari uellent:* Trāseo *rem illam simillimam prodigio, cū mane isto iam coacto* Senatu, *redūdantibusq; subsellijs, serius in* Senatum, *præter cōsuetudinem uenisses; quòd nulli nō oculi te* Senatorum *statim consignarunt ingredientem, demisso uultu, pallore terribili, luminibus errantibus, ac facie præ se ferente nescio quid inusitatæ crudelitatis.* Prætereà Saturnalibus *proximè futuris rē adoriri pla-*

Γνώμη.

Hypotyposis.

cuit: quo de ciuitas omnis feriata publico edicto cõferre sese in montẽ Auẽtinum, ac rusticari quodãdmodo solita est: cum tu manum furoris tui diligenter armatam, atq; instructã primùm ad cædem Senatus, ad consulum, deinde ad occupandam Capitolij arcem munitißimã fueras immissurus: atq; his perfectis, daturus operam, cum direptioni publicæ, tum inflammandis ædibus, atq; his trucidandis, qui Remp. defendere uoluißent.

Opportunitas diei.

Epilogus.

Videtis, iudices, lucem clarißimam rationum, quam ego profecto censeo nullis inuolucris tenebrarũ suarum obruituros esse: nec M. Leccam præclaram sedem, atq; officinam teterrimæ coniurationis nec ipsum detestabile caput, atq; obscœnũ artificem Catilinam. Cumq; hæc omnia constent animaduertendum est pariter uno maleficij genere Catilinã nõ modò Deos, ac patriam, uerumetiam mores, leges, cõsuetudinem urbis, atque instituta maiorũ uiolasse. Primùm XII. tabulis cautum esse cognoscimus, nequis in urbe cœtus nocturnos agitaret: deinde lege Gabinia promulgatũ, qui cõciones ullas clandestinas in urbe conflauißet, more maiorũ, capitali supplicio multaretur. De te itaq; Catilina sciscitor, tun' cœtus istos commilitonum tuorũ contra præcepta XII. tabul. contra leges nostras, contra uerò Senatus, ac plebis auctoritatem noctu cogendos esse putauisti? Deinde quæro, siquando in lucem sepulcrales istæ conciunculæ tuæ prodijßent, quid responsurus fuißes Senatui? quid Cõsulibus? aut quid uiris optimis, atque amantißimis patriæ? Quid leges igitur nostras uiolas Catilina? quid Senatus auctoritati contradicis? Æquum enim est instituta maiorum, atque edicta grauißimi

Exaggerat crimẽ locis cõmunibus

grauißimi, ſanctißimiq́; ordinis, quia perſtringere ueſa nia tua nõ es ueritus, ea reſtituas, ac ſarcias ſupplicij tui memorabili animaduerſione. Manlius Torquatus *filiũ ſuum ſumma, & ſingulari uirtute adoleſcentem, quod is in hoſtem contra mandatum patrium dimicaßet, uictorẽ acriter percuti ſecuri iußit: nos uerò te tam temerario auſu tendentem contra mandata Senatus, contra uniuerſæ* Romanæ Reip. *maieſtatem Catilina perferemur? Maiores olim noſtri ſapientißimi homines, & ſine dubio grauißimi, num leges è Grecia p legatos ſuos accerſendas eße putauerũt, quibus hanc imperij magnitudinẽ perpetuo ſtabilirent: ut tu homo recens, ſeueritate illarum cum barbatulis tuis abutereris?* Non *ita uiſum* Car*thaginienſibus accepimus, in* Hannone *ſuo morti condemnando, fortißimo, ac triumphali uiro: quod is edicto Senatus minus obtemperauiße putaretur.* Non *ita placuit Athenienſibus, urbi ſine dubio doctißimæ, atque eruditißimæ cùm è Sicilia belloq́; grauißimo reuocandũ eße Alcibiadem ſtatuerunt, ſummum, & ſingularem imperatorem, quẽ iuberẽt expiare ſupplicio ſuo leges uiolatæ religionis.* Non *ita deniq́; maioribus noſtris iudicatum eſt, cohortibus exoletorum tuorũ: ſententia mea, longè anteponendis cùm* L. *Sulpicium conſulari familia, ſummoq́; ingenio uirum, propter exiguam notã libidinoſæ ſuſpicionis, cenſuerunt remouendum è Senatu, multoſq́; dies in uinculis habendum eſſe putauerunt.* Vos *uerò iudices Catilinã, nõ modo leges noſtras, atq́; auctoritatẽ ſenatus crudeliter lebefactantẽ, uerumetiam uniuerſos ciues ad perniciem ferro, flammaq́; deuorantem, impunè*

Amplificat ab exẽplis.

Veriſimile eſt Hannonẽ eſſe, qui pacem diſſuaſit cum Romanis fieri.

Amplificat ab occasione.

perferetis? Iacet homo prostratus euētu maximarū molitionum, ut qui conatus suos conscientia uestra patefactos, atq; illustratos cernat: neq; contentos fuisse, seu superstitione cruenti sacramēti, seu tenebris nocturnis, seu solitudine locorum maxima, & singulari. Contundite igitur, contundite. Iudices, *genus istud inauditi furoris.* Cōprimite hominē gestientem effrenata temeritate flagrātem inusitatis cupiditatibus, furentem incredibili superbia, spe nouandarum rerum mirabiliter inflammatum. Quinetiam rem ipsam publicam non modò euentu crudelißimæ calamitatis, uerumetiam metu ac suspicione liberate. Diximus quidē sufficienter de senatoria simultate Lucij Catilinæ, capite, ac fonte sceleratæ coniurationis: resq; omnes complexi sumus, quas aluisse furorem illum, ac primum excitauisse iudicauimus. Nūc uidendū est de ratione ambitionis, teterrima, atq; exitiabili, qua deflagrauisse perpetuo Catilinam superiori diuisione demonstrauimus. Cupiditates equidem plurimas in illo mōstro calamitosas, ac nefarias omnes persæpe, iudices, animaduerti. Libidinem unam pernicioßimam, in primis cōspicere uisus sum temerariæ cuiusdam, atq; inconsideratæ ambitionis: qua duce properasse, nec ullo studio unquam consciscendarum opum, nec ullo desiderio dignitatum abstinuisse reputatus est. Putabat enim se frustra nobilißimo genere natū, frustra uirtutes eximias corporis, atq; animi consecutum fuisse: ni omnia diuina, atque humana truculentißimo genere cupiditatis inquinasset: quosq; cernebat excellere Romæ præstantia quadam dignitatis, beatißimos eos esse, & sine dubio Dijs æquiparandes

Verisimile facit crimē recensendis quibusdam delictis Catilinæ per ambitionē.

Propositio per collationem.

randos fore arbitrabatur. Id *genus uesanæ cogitationis hominum, suapte natura præcipitem, atq; incõsideratũ compulit in abominandas, ac nefarias uitæ cupiditates. Isq; nuper comitijs consularibus, quandoquidem suffragia curiæ, propter impendentẽ metũ* Parthici *belli, diligenter enucleata sunt: quas non adijt Senatorum uoces? aut quos ciuiũ consessus, partim pecunia, partim ob secrationibus non obeundos suppliciter, ac contaminandos esse iudicauit?* Nulli *tamen ad dignitatẽ gradus, neq; insanienti, neque anhelanti bono candidato patuerunt.* Eadem *ratio sceleratæ libidinis illum ad maiorẽ uim scelerum paulò antè concitauerat.* Pisonem *meministis egregia uirtute adolescentem, nisi & idem cupiditatibus ob temperare consueuisset, calamitosam sibi, ac multis in urbe seditionem excitasse: cuius insigni familiaritate, atq; amicitia,* Catilinam *usum fuisse nemo est, qui nesciat, nec modò coniunxisse se temerario iuueni, uerum etiam illum de successu rerum suarum non mediocriter trepidantẽ, in audacia simul, ac sententia confirmasse: cùm se illi uigilantißimum socium, ac satellitem fidelißimum regendæ, gubernandæq; coniurationis fore polliceretur.* Quòd *si uotis sceleratorum hominum successus aspirassent, quanta strage ciuium creditis, aut quanto diluuio facultatum urbanarum ruituram fuisse detestabilem horum, atque execrandam impietatem?* Verùm *is cœlites quorum auspicijs princeps, ac parens huius urbis* Romulus *pulcherrimi imperij* Romani *fundamenta iecit, tristißimam cladem, ac conatus perditos nece adolescentis interceperunt.* Pisone *mortuo conquieuisse* Catilinam *dicemus*

Cui p̃fectus est gerẽdo Crassus.

Magna solicitudine suffragatũ est.

πάθος

dicemus, aut incepti temerarij pœnituiße? Non modò nō *pœnituit, nec requiescendū fuisse arbitratus est: sed rursus alio furori acceßit.* Non cōsueuerat animus ppetuis *cupiditatū flagitijs exercitus, prima destitutione fortunæ refrigescere, ac cōsternari: sed uix sepulta memoria* Pisonianæ *coniurationis,* L. Sidicinum* *adeptus est potentißimum quidem hominem, ac tunc furentem singulari studio rerum nouandarū.* Verùm *ea fax incendij rursum benignitate* Deorum *immortaliū, summaq; uirtute* Consulum *restincta est.* Nòn *obdormiscit tamen* Catilina, *his destitutus euentis uigiliarū suarum, sed rursus sæuit immanior: & quam* Rēp. *seruitio non potuerat obruere, destrangulandam pœnitus, ac tollendā cogitauit: sceleratus in omnem urbem, quam toties insidijs appetiuisset: sceleratißimus uerò in patriā, cuius extant in illum summa, & commemoranda monimēta beneficiorum.* Reminiscere *quæso* Catilina, *reminiscere ferrum illud scelestū, atq; illas nefarias faces, quas istis sanctißimis penatibus, atque isti pulcherrimæ patriæ minitaris, nō ad oppugnandam urbem, neque ad eam concremandā tibi datas fuisse: sed potius ad salutem ciuium, dignitatē imperij, libertatisq; nostræ defensionem.* Per Deos *immortales pro te* Catilina, *si patria tecum his uocib. uteretur, quid eßes illi quæso responsurus?* Ego *te paruulum* Catilina, *cum in primis ornatißimo genere gentis nasci uoluißem, deinde summis dotibus exornaßem tum corporis, tum animi: tum duabus rebus restituendum putaui, ferro, ac flamma, quibus eßet parata tibi facultas, tum amplificandi imperij mei, tum defendendæ pu*

Marginal notes: **adortus* — A uenia. — Amplificatio. — πάθος — a loco communi. — Sermocinatio. — Commemoratio beneficiorum.

de publicæ libertatis, quid eam uim armorũ in uiscera nostra torques? aut quid cõuertis in exitium ciuiũ meorum institutam diligentia mea meisq; rationibus eruditã, dimicandi facultatẽ? Maiores contrà tui summis à me beneficijs, atq; honoribus aucti, pro magnitudine susceptarũ dignitatum, pulcherrimas in urbe sæpenumero leges pro præstantia beneficiorum, clarißimas ex hostib. uictorias referre cõsueuerũt. Tu *mihi luctus acerbißimos paras, pro summa copia beneficiorum meorũ, tu cædes ciuium, tu domorum incẽdia, tu uexationes uirginum, tu uastitatẽ urbis, tu genus atrocißimæ seruitutis.* O *crudelißimum hominum genus, & ab omni penitus humanitate derelictum.* Tu *studio flagras eius urbis euertẽdæ, quàm nec* Carthaginiensium *astutißimi doli; nec* Numantinorũ *eximiæ uires, nec* Græcorũ *erudita, & præclara ingenia labefactare, obscurareq; potuerũt.* Quòd *si citẽtur hi populi rursum diuinitus, atq; istæ urbes redeãt in statũ uetustißimæ dignitatis: certè nõ ipsi scelere tuo quicquã in me crudelius, nec quicquàm *magis extimescendum molituras fuiße prædicabunt.* Sed *ad te redeo, temperarem ego memet mihi, cursumq; istũ uiolentis orationis forsitan reuocandum esse iudicarẽ, tum ab odio tuo, tum ab ipsa dicendi acerbitate: si quem in te sensum patriæ caritatis aspicerem, aut ullo te * puncto posse arbitrarer sceleratam istam mentẽ relinquere.* Sed *id genns est cupiditatum tuarum, ut restinguendarum forsan rationem aliquam consequi poßis, sanandarum nullam.* Nec *te prius amißurum peruersitatem istã animi puto quam uitam amiseris.* Vellem *reuiuisceres* Hala

Cõparatio.

Exclamatio.

**maius*

**pacto*

Amplificatio ab exemplis ueteribus.

Seruili. Non expectaremus sententiã iudicum: neq; abuti maiestate Senatus, atq; auctoritate P. Ro. si magnitudinem tanti flagitij sanguine tuo statim expiauisses. Nã de senatus uoluntate nihil ambigimus, modò non impediretur legibus: repetè profectò fueras pœnas impietatis tuæ dignißimas*laturus. Vtinam Deorum immortaliũ munere Iudices, mentem, atq; animũ huius interspicere mus: nequa uobis fieret puniendi dubitatio, qui tantũ scelerum ingenio conflauisset. Videretis enim mentem anhelantem, tristißimum genus minarum: mentẽ debacchãtem inaudita feritate, furentẽ incredibili uesania, sitientem cruoris urbani, prædæ auidißimam, uobis, atq; omnibus ferro, flammaq; minitantem Catilinam uobis demonstrauimus iudices, irritatũ persæpe, repulsis comitialibus, nullas uocũ, aut suffragiorũ corruptelas fuisse prætergressum: deinde nullis rationib. infractum, ac perterritum. De perseuerantia scelerum suorum extitisse, quibus animaduertere sanè potestis, quãnta semper immanitate laborauerit ambitionis. Supest nouißima pars diuisionis, Grex ipse sodalium Catilinæ truculentus, atq; amens: cuius in manu non exiguam rationem fuisse diximus, excitandæ coniurationis. Lentulus siquidem, & Cethegus terribilia portenta nostræ ciuitatis, furiæq; uel certißimæ Populi Romani, multa de magnitudine sua in ipsis concionibus, multa de dignitate imperij sui futuri palàm prædicere consueuerunt: tanquam si Deorum immortalium concilio interfuissent. Primùm Lentulus in libris Sibyllinis, nescio quid perspexisse se prædicabat, quod uiri acutißimi, atque peritißimi L. Cornelius

*daturus

Epilogus superiorum.

Tertiũ genus quo uerisimilem facit caussam a complicibus uidelicet.

Adeo sibi omnia certa promittebat.

*nelius, ac Gn. Piso custodes publicarum ceremoniarum, nequaquàm prospicere potuerunt. Lucẽ nanq; ait nescio quam de domo Cornelia, quondam proditurã fore, quæ gloria nominis sui Romanũ imperium simul & complexura sit, & illustratura: eoq; genere uaticinij dignitatẽ suam portendi fataliter putauit, planeq́; opinatur fati sui rationẽ in ipsa latebra Sibyllinæ diuinationis. tãquã in equo Troiano*delitescentem. Ego uerò Sibyllam sine dubio sapientißimã mulierem fuisse iudico: uisamq́; idoneam Dijs immortalibus, cui singularem quandã uim diuinandi concederent. Verùm illa delirã penitus, ac prorsus cæcã fuisse affirmarem, si quã spẽ dignitatis in hac crudelißima peste reposuisset. Si quid tamẽ cecinisse uisa est, quod ad Corneliam gentẽ pertinere uideretur, uim omnẽ illius diuinationis in uno L. Sylla cõsumptã fuisse iudicemus: cuius paulò antè Resp. sensit et crudelißimã, simul & amplißimam potestatem. Nec ego Deos immortales huic imperio tam infestos eße reor, neq; à salute Populi Ro. tã abhorrentes: ut homini demẽtißimo regnũ concederẽt huius sanctißimæ, atq; optimæ ciuitatis. Syllam profectò crudelitas uicit: at ipse maximarum laudẽ uirtutum: & rei militaris summã, ac singularem gloriã consecutus est. Lẽtulum uero nullæ uictoriæ nostræ ciuitati, nullum studium armorũ, nulla præstantia uirtutis, aut ingenij commẽdauit. Quæ uerò nõ tabernæ potius, aut qui non greges infamium hominum, Sibyllinũ istum principem cõcelebrarunt? Nam uitam eius cõmemorare non est nec[illegible]se, uersatam semp in obeundis libidinibus, ac societ[illegible] turpißimorum hominum nobilitatem. Nihil*

* delitescere.

Sibylla.

Infectatio morum.

in eo sanguinis auiti, nihil industriæ Romanæ, *nihil splē-doris domestici, nihil auitæ frugalitatis.* Fingite *uobis iudices fingite dignitatē huius hominis, tum florentem amplißimo magistratu, cum omnibus* Populi Romani *muneribus exornatam.* Quantum, *quæso, sanguinis ciuilis in foro in curia redūdaturum esse creditis? aut quantā uim libidinis, atque impudicitiæ per omniū ciuium cubicula demanaturā?* Profectò *dignitate fretus ea, quæ priuatus concupiuisset, sine dubio consequeretur.* Ferretur *amens in omnia: nec ullæ rationes consiliorum, aut pudoris, nec ulla studia humanitatis refrænarent præcipitē, atq; incitatū cursum uetustæ crudelitatis.* Cethegus *inferior nobilitate, atque ingenio: uehementia furoris longè immanior, parùm à* Lentuli *somnio discedere uisus est.* Verùm *insaniam leuißimæ opinionis, modestiore loquendi ratione contegere uelle uidetur.* Genus *est idē tamē furoris, eademq; ratio concelebratæ diuinationis.* Tales *hi scelerum artifices, amboq; concitati ad euertendam* Remp. *partim à uesana spe uaticinij commemorati, partim à nefaria scelerum aßiduitate* Catilinā *offenderūt nouis rebus studentē: cuius præsidio, consilioq; cupiditates suas ita iuuari posse facilimè crediderunt, si uiros sociorum copiosißimo sese coniūxißent.* Est *.n. in illo monstro, sicuti paulò antè tetigimus, uis eximia facetiarum, & ratio quædā adumbrata uirtutū: facilis ad compræhendēdum omniū hominum familiaritates.* Hunc *igitur* Catilinā *adepti* Cethegus, *ac* Lentulus, *& ipsi lenocinijs suis insignes, ad omne genus beneuolentiæ subeundum deflagrare cœperūt; admirabili quadam cupiditate, seu diri-*

Omen.

Describit alterū Catilinæ complicem. Epilogus.

pien

plendæ urbis, seu potiundæ dominationis. Hæ sunt, iudices, huius nefarij facinoris abominādæ faces: hi sunt crudeles igniculi, quibus exarsisse Catilinæ ferocē animū, facillimè credendum est. Talibus initijs consociati principes nefandæ coniurationis: manum exiguam desperatorum hominū, atque obscœnæ iuuentutis, pedetentim coēgerunt: coactam, quid uellent, edocuerunt: edoctam, pari cupiditate sceleris inflamauerunt: inflammatam denique pepulerunt, ut in omnium nostrum facultates. ac uitā facillimè conspirarent. Furias istas audistis iudices: cōmodißimas, ac paratas, non modò ad uiuos commouendos in omne facinus, uerumetiam ad mortuos ex ipso Erebo, mèdijsq; bustis excitandos. Reperti sunt tum atrocißimi sceleris patroni: quiq; immanitatem detestandæ rei, tum cōtegere uerbis, tum excusari conati sunt. Lucius Hortensius uir eximia caritate Reip. summisq; ornamētis præditus, & scientiæ, & moderationis, nequaquā omnia credēda esse dicit: iubetq; grauißimis hominibus facilitatē iudiciorum diligēter esse continendam. Pimùm affirmat Catilinā in perpetua custodia Senatus extitisse: deniq; nunquam fermè discesßisse à latere Pub. Cepionis nobilissimi ciuis, atq; integerrimi uiri, ita ut lepidè dicat, disseparationi eorum, neq, solem orientem unquam, neque occidentem interuenisse. Credo equidem sapientißimum hominem Hortensium (ut est innocētia singulari, summaq; uirtute) cuncta ipsa, quæ grauißimè simul, atque ornatissimè cōplexus est, ita uera esse, sicuti dixerit existimare, Sed longè graditur à sententia mea. Quæro igitur de te Luci Hortensi, teq; obtestor, atq; obsecro per ipsum ius uetu-

Epilogus.

Pedetētim.

Confutatio Hortēsianæ obiectionis, non esse Ciceroni omnia credenda, uiderī enim nō potuisse Catilinam coniurare, quū doquidem a Cepionis latere nunquā digressus sit.

uetustißimæ nostræ familiaritatis: si L.Catilinã cõstat dies omnes, omnium ciuium conscientia, siue in foro, siue in turmis agere, nunc stipatum cateruis exoletorum suorum, nunc uerò gladiatorijs agminibus per ora uulgi palàm obuolitare: si manifestum est noctes omnes, aut in lustris scortorũ, aut in antris M.Leccæ *ducere, uiri tuo indicio, non abhorrentis à* Reip.*caritate: quid est quòd illum obuersatum dicas in perpetua custodia, atq; oculis* Senatorum? *nisi fortè custodiam* Senatoriã *uocas, uel exiguam moram ipsius curiæ concilijs obeundis.* Quod *uerò pertinet ab ipsius* Cepionis *familiaritatem aßiduam, beneuolentiamq́; singularem, nihil est, quod insimulationi nostræ derogandum esse iudicetis.* Diximus *enim superius ingenij* Catilinæ *miros atq; occultißimos esse recessus: nec qui cognosci, seu per lustrari facillimè poßét.* Vi*gent enim in illa* clade res diuersißimæ pariter, cõtinentia, & libido.* Nihil *in illo* prospexi, affixius, ad tollẽda bonorum consortia: nihil solertius, ad illis insidiãdum: nihil illius munificentia insignius, nihil auidius rapacitate, nihil acutius consilio, nihil temeritate contemptibilius?* Quæ *cùm ita sint,* Cepionem *admirabimur in tantis uiarum ambagibus errauisse?* Me, *me inquam, fateor* Iudi*ces, uetustißima quadam familiaritate* Catilinæ *coniunctum persæpe delirauisse, miris perplexionibus illius: neque unquam certi quicquam in illo ingenio comprehẽdere potuisse.* Nihil *igitur erit miri, si uirũ integerrimũ* Cepionẽ *uersutißimi hominis doli, atq; inconstantißimi mores fefellerunt.* Non *erit itaq;, neq; prudẽtiæ tuæ, neque grauitatis,* Hortensi, *candidißimam opem humanitatis tuæ,*

*ætate
*perspexi

Epilogus.

*tis tuæ, summaq; dicendi copiam fontibus ipsis pollice-ri: aut quàm bestiã irretitã iudicio tenemus dissolutam, atq; exultantem Reip. immittere. Quod te nunquàm com missurum fuisse arbitrarer: nisi qui me mores, ijdẽ te Catilinæ sine dubio fefellerunt. Satis ostentatas uobis puta mus, Iudices, tũ rationes periculi nostri, tũ huius imma nißimi sceleris atrocitatẽ. Nã si odio Senatus pro maxi mo Catilinã arsisse demõstrauimus: si rationes uitæ suæ ueteres, ac nouas in exercitatione teterrimarũ libidinũ collocatas: si spem perficiendi sceleris homini prosequen tißimo inimicitiarum: si deniq; locorum, ac temporis op portunitates extitisse: præterea si rabiem quandã ambi tionis in illo fuisse diximus, si nullã potestatem*refrænã darum libidinum, aut ullũ pœnitentiæ locum: postremò si copiam innumerabilem desperatæ iuuentutis cum illo coniunctã fuiße patefecimus: & eam simul ostendimus suo pote ingenio furẽtẽ incredibili audacia, summaq; cu piditate*prodendæ, ac uexandæ urbis inflammatã: quid erit, Iudices, quòd dubitetis de liberanda patria, deq; ul ciscenda crudelißimi sceleris, immanitate? Nouistis .n. facinus inauditum omnium hominum memoria: facinus atrox, superbum, nefarium, perniciosum, remotißimũ ab omni humanitate, lege, consuetudine: cuius acerbitatẽ, si minus animo bene perspexistis: quæso mecum diligenter attendite scelus illud, Iudices. Euersionem nefariam mo liebatur amplißimæ nostræ*dignitatis, interitũ crude-lißimum Senatorij ordinis, cædem communẽ omniũ bo-norũ. Huius sceleris libido reposita erat in diripiẽdis omniũ ciuium facultatibus, atque opprimenda urbis li-bertate.*

Peroratio.

Repetitio argumentorum.

*Referẽda rum forte legendum.

*perdendæ

Hypotyposis.

*ciuitatis

Ab incommodis.

coniugum uestrarũ. Huius *enim pestis idem scelus erat, ut non grassaturum per capita paucorum: sed, tanquam atrocissima uis ueneni, per omne corpus urbis demanaturum.* Quod *scelus, aut quam pestem si uindicandum esse censebitis, ut reor, & Resp. desiderat, putate profectò Deos immortales, & in primis* *Capitolinũ Iouem *sempiternum custodem, ac uindicem huius imperij, pro libertatis, eorum tẽplis, ac ceremonijs, gratias nobis amplissimas esse reddituros: putate pariter idem facturam esse curiã, pro defensa consulũ uita seruataq; Senatorij ordinis dignitate: putate matronas urbis, ac liberos nostros: obseruatã pudicitiam, supplices, ac congratulantes uniuersos ad genua uestra sese obuersaturos fore: putate uirgines* Vestales, *atque ipsam maiestatẽ amplissimi numinis, ob liberationem suam, summa uobis lætitia congratulaturam: putate denique ciues omnes, ob retentam uitã, ac libertatẽ suam,* Penates *publicos pro conseruatis focis, atq; aris, parietes urbis pro teterrimo genere uastitatis propulsato, fermè incredibili gaudio exultaturos: putate tandem hodierno iudicio paratum esse uobis, aut immortale dedecus, aut memoriam nominis sempiternã.* Multa *sunt equidem in hac uita, quæ turpiter, ac calamitosè neglecta, restitutionem tamen quandam quodamodo patiantur.* Huius *uerò uindicandi sceleris, si præsentem facultatem neglexeritis: frustra posteà recuperãdæ copiam quæretis.* At *hodie uobis propulsanda est è uisceribus.* Reip. *pestifera uis calamitatis: aut ipsi patriæ sine dubio concidẽdum.* V*trum eligendum sit, uos uideritis.* Quid *estis iudices humanitate tãta, ne socordia dicã: ut*

* Capitolij

A sacris.

Hypotyposis.

Ab occasione.

Obiurgatio.

πάτ@ Vehemens Hypotypo si figuratũ. *eorum uitam, ac ſpiritum diutius in* Rep. *cõmorari patia mini, qui uitæ, ſalutiq; ciuium crudeliter inſidiati ſunt?* Proponite uobis ante oculos, ac meditatione crebra re uoluite diem illũ nefarium: quo ſalus omnium ciuiũ, quo facultates noſtræ, quo ipſa Reſp. pitura fuerat. Quãdo ſcilicet aſpexiſſemus beſtias iſtas emiſſas carceribus per urbem omnem, per domos noſtras furialiter exultantes: ipſumq; in primis miſerandi facinoris Ducem, ac princi pem Catilinam, confirmatum hoc iudicio, ſpe plenum, læ titia geſtientẽ: nunc hos ad cædem noſtram, nũc illos ad rapinam, atq; inflammationem ædium deuocantem: coniu ges è complexibus noſtris ad libidinem uictorũ raptæ fuiſſent: liberi ad ſtupra de gremijs parẽtũ extorti, pre cioſa ſuppellex aſportata, tecta cõflagraßẽt ignibus, cor pora cæſa paßim iacuiſſent, omnia deniq; gemitu, fletuq; Clauſula. redũdaſſent. Hæc fuiſſet imago miſerrimæ urbis, quã ur bem à maioribus noſtris florentißimã accepimus: & ſi prohibueritis, clarã, atq; excellentẽ poſteris noſtris tra dituri ſumus. Per humanitatẽ deniq; ueſtrã uos obteſtor, atq; obſecro, Iudices, p amorẽ huius pulcherrimæ, atq; inuictißimæ urbis, p omnia, quæ uobis iucundißima ſunt in uita, prouidete iterum, atq; iterum liberati quondã tot amplißimis bellorũ periculis, tot imminẽtibus malis

ueſtram erepti, nunc per ignauiam noſtram, ad deſidiam pericli Congeries. temur. Eripite uitã ciuiũ à miſeranda crudelitate, pro hibete penates ueſtros à nefarijs ignib. ſeruate pudicitiã neceßitudinũ ueſtrarũ à deterrimis uexationibus: libe rate templa Deorũ à triſtib. rapinis: ſubtrahite fortu nas publicas ab indigna direptione: protegite magiſtra tus

tus uestros ab inaudita feritate: defendite denique uniuersam urbem ab hoc inusitato prorsus, & tristißimo genere calamitatis.

ORATIO LEPIDI CONS. AD POP. ROM. EX LIBRIS HISTORIARVM C. SALLVSTII CRISPI.

*Clementia, & probitas uestra, Quirites, quibus per ceteras gentes maximi, & clari estis, plurimum timoris mihi faciũt, aduersus Tyrannidẽ L. Syllæ: *ne aut ipsi, quæ nõ æstimatis, ea parũ credẽdo de alijs, circumueniamini: præsertim cùm illi spes omnis in scelere, atq; perfidia, sit, neque se aliter tutum putet, quàm si peior, atq; intestabilior metu uestro fuerit, quò captiuis libertatis curam miseria eximat: aut si prouideretis, *in tutãdis periculis magis, quàm ulciscẽdo teneamini. Satellites, quidem eius homines maximi nominis, non minus optimis maiorum exemplis, nequeo satis mirari, qui dominationis in uos seruitium suum* mercede dant: & utrũq; p iniuriã malunt, quàm optimo iure liberi agere. Præclara Brutorum, atq; Æmiliorum, & Luctatiorũ proles, genti ad ea, quæ maiores uirtute peperere, subuertenda. Nam quid à Pyrrho, Annibale, Philippoq́;, & Antiocho defensum est aliud, quàm libertas, & suæ cuiq; sedes, neu cui, nisi legibus, pareremus? quæ cuncta sæuus iste Romulus, quasi ab externis rapta, tenet: nõ tot exercituum clade, neque COS. et aliorum principum, quos fortuna belli consumpserat, satiatus: sed tum crudelior, cùm plerosque secundæ res in miserationem ex ira*

*neque ipsi nephanda existimatis

*in uitandis

*mercedem

uertunt. Quin solus omnium, post memoriam hominum, supplicia, in post futuros cōposuit. Quis prius iniuria, quàm uita certasset, prauißimeq; per sceleris immanitatē adhuc tutus fuerit, dū uos metus grauioris seruitij à repetenda libertate terremini? Agendum, atque obuiā eundum est Quir. ne spolia uestra penes illos sint. Non prolatandum, neque uotis paranda auxilia, nisi forte speratis per tædium iam, aut pudorem tyrannidis esse, eum per scelus occupata periculosius dimissurum. At ille eò processit, ut nihil gloriosum, nisi tutum: & omnia retinendæ dominationis honesta æstimet. Itaque illa quies, & ocium cum libertate, quam multi probi potius, quàm laborem cū honoribus capessebant, nulla sunt. Hac tempestate seruiendum, aut imperitandum: habendus metus est, aut faciendus, Quirites. Nam quid ultra? quæ' ue humana superant? aut diuina impolluta sunt? Populus Romanus paulò antè gentium moderator, exutus imperio, gloria, iure, cogitandi inops, despectusq;, ne seruilia quidem alimenta reliqua habet. Sociorum, & Latij magna uis ciuitate pro multis, et egregijs factis à uobis data, p unum prohibentur: & plebis innoxiæ patrias sedes occupauere pauci satellites: mercedem scelerum, leges, iudicia, ærarium prouinciæ, Reges penes unum. Denique neces ciuium, & uitæ licentiam, simul humanas hostias uidistis, & sepulcra infecta sanguine ciuili. Est' ne iuris reliqui alïud, quàm soluere iniuriā, aut mori p uirtutē? Quoniam quidem unum omnibus finem, natura, uel ferro septis statuit: neque quisquam extremam necessitatem, nihil ausus, nisi muliebri ingenio, expectat. Verùm

ego seditiosus, uti Sylla ait, qui præmia turbarũ quæro: & bellum cupiens, quia iura pacis repeto scilicet. Quia *nõ aliter salui, satisq; tuti in imperio eritis, nisi* Vectius Picens, & *scriba* Cornelius *aliena bene parta prodegerint: nisi approbaueritis omnes proscriptiones innoxiorum ob diuitias: cruciatus uirorũ illustrium: uastatã urbem fuga, & cædibus: bona ciuium miserorũ, quasi Cimbricam prædam, uenum, aut dono datam.* At *obiectat mibi possessiones ex bonis proscriptorum, quod quidem scelerum illius uel maximum est: non me, neque quenquam omniũ satis tutum fuisse, si rectè faceremus.* Atque *illa, quæ tũ formidine mercatus sum, precio soluto, iure dominis tamen restituo: neque pati consilium est, ullã ex ciuibus prædã esse.* Satis *illa fuerint, quæ rabie contracta tolerauimus, manus conferentis inter se* Romanos *exercitus, & arma ab extremis in nosmet uersa.* Scelerum, *et contumeliarum omnium finis sit: quorum adeò Syllã nõ pœnitet, ut & facta in gloria numeret: &, si liceat, auidius*faceret.* Neq; *iam quid existimetis de illo, sed quantum uos audeatis, uereor: ne alius alium principem expectantes, antè capiamini, non opibus eius, quæ futiles, & corruptæ sunt, sed uestra secordia, quam*raptum iri licet, & quam audiat tam uiperi felicem.* Nã *præter satellites commaculatos, quis eadem uult: aut quis non omnia mutata, præter uictoriam? scilicet milites, quorũ sanguine* Tarulæ, Scyroq; *pessimis seruorũ diuitiæ partæ sunt: an quibus prælatus in magistratibus capiendis* Fufidius *ancilla, turpis, & bonorum omnium dehonestamentum?* Itaq; *maximam mihi fiduciã parit uictor exercitus, cui*

* *fecerit*

* *ratum*

per

per tot uulnera, & labores nihil præter Tyrannũ *quæ ſitum eſt:niſi fortè* Tribunitiam *poteſtatẽ euerſum pro fecti ſunt p arma conditam à maiorib. ſuis, utiq; iura, & iudicia ſibimet extorquerent: egregia ſcilicet mercede:cùm relegati in paludes,& ſyluas,contumeliam, atq; inuidiam ſuam præmia penes paucos intelligerent.* Q*uare igitur tanto agmine,atque animis incedit?* QVIA *ſecundæ res mirè ſunt uitijs obtentui:quibus labefactatis, quàm formidatus antea eſt,tã cõtemnetur,niſi fortè ſpecie cõcordiæ,& pacis,quæ ſceleri, & parricidio ſuo nõmina indidit.* Neq; *aliter* R.P. *& belli finem ait,niſi maneat expulſa agris plebs,præda ciuilis acerbiſsima, ius, iudiciumq́; omniũ rerum penes ſe,quod populo* Ro*.fuit.* Q*uæ ſi uobis pax,& concordia intelliguntur : maxima turbamenta* Reip*.atq; exitia, probate : annuite legibus impoſitis:accipite ocium,cum ſeruitio:et tradite exemplum poſteris ad* Pop. Rom. *ſuimet ſanguinis mercede circumueniendum.* Mi*bi quanquàm per hoc ſummum imperium ſatis quæſitum erat,nomini maiorum,dignitati, atq; etiam præſidio, tamen non fuit conſilium,priuatas opes facere:potiorq́; uiſa eſt periculoſa libertas,quieto ſeruitio.* Q*uæ ſi probatis,adeſte* Q*uirites:&,bene iuuãtibus* Dijs,M*arcum* Æ*milium* C*onſulem, ducem,& auctorem ſequimini ad recipiendam libertatem.*

ORATIO PHILIPPI IN SENATV.

M*Aximè uellẽ* P.C.R*emp.quietam eſſe,aut in periculis prõptiſsimo quoq; defẽdi:deniq; praua incepta*

*incepta consultoribus noxæ esse. Sed contrà, seditionibus omnia turbata sunt: et ab ijs, quos prohibere magis decebat. Postremò quæ pessimi, & stultissimi decreuere, ea à bonis, & sapientibus facienda sunt. Nam bellum, atq; arma, quanquàm uobis inuisa, tamen quia Lepido placent, sumenda sunt: nisi forte cui pacem præstare, & bellũ pati consiliũ est. Prò Dij boni, qui hanc urbem omissa cura adhuc regitis, M. Æmilius omnium flagitiosorum postremus, qui peior, an ignauior sit deliberari non potest, exercitum opprimendæ libertatis habet: & se è cõtempto, metuendum effecit. Vos mussantes, & retractantes uerbis, et uatum carminibus pacem optatis magis, quàm defenditis, neq; intelligitis, mollitia decretorũ uobis dignitatem, illi metum detrahi: atq; id iure, quoniã ex rapinis consulatũ, ob seditionum prouinciam cum exercitu adeptus est. Quid ille ob bene facta cepisset, cuius sceleribus tãta præmia tribuistis? *At scilicet eis, qui ad postremũ usq; legatos, pacem, concordiam, & alia huiuscemodi decreuerunt, gratiam habeo peperisse. Imò despecti, & indigni Rep. habiti, prædæ loco æstimantur: quippe metu pacem repetentes, quo habitam amiserant. Equidem à principio cùm Etruriam coniurare, proscriptos accersiri, largitionibus Remp. lacerari uidebam: maturandũ putabam, & Catuli cõsilia cùm paucis secutus sum. Ceterùm illi, qui gentis Æmiliæ benefacta extollebant: & ignoscendo populi R. magnitudinem auxisse, nusquàm etiam tum Lepidũ progressum aiebãt,* & cum priuata arma opprimẽdæ libertatis cepisset: sibi quisq; opes, aut patrocinia quærendo, consilium publicum corruperunt.*

*alias, At scilicet eis, qui legatos pacem concordiam, & alia huiusce modi decreuerunt, ad postremum usque gratiã habeo.

**etiam*

Attamen erat Lepidus latro cũ calonibus, & paucis sicarijs: quorum nemo diurna mercede uitã mutauerit. Nũc est Proconsul cũ imperio nõ empto, sed dato à uobis, cũ legatis adhuc iure parentibus. Et ad eum cõcurrere homines omniũ ordinũ corruptissimi, flagrantes inopia, et cupiditatibus, scelerum conscientia exagitati: quibus quies in seditionibus, in pace turbæ sunt: hi tumultũ ex tumultu, bellũ ex bello serũt. Saturnini olim, post Sulpicij, dein Marij, Damasippiq́;, nũc Lepidi satellites, præterea Etruria, atq; omnes reliquiæ belli arrectæ, Hispaniæ armis sollicitatæ. Mithridates ĩ latere uectigaliũ nostrorũ, quibus adhuc sustẽtamur, diem bello circũspicit: quin præter idoneum ducẽ, nihil abest ad subuertendũ imperiũ. Quod uos oro, atq; obsecro P.C. ut animaduertatis, ne patiamini licentiam scelerũ, quasi rabiẽ, ad integros procedere. NAM ubi malos præmia sequũtur, haud facile quisquã gratuitò bonus est. An expectatis, dũ exercitu rursus admoto ferro, atque flamma urbem inuadat? quòd multò propius est ab eo, quo agitat statu, quàm ex pace, & cõcordia ad arma ciuilia, quæ ille aduersum diuina, & humana omnia cepit? nõ pro sua, aut quorũ simulat iniuria, sed legum, ac libertatis subuertendæ. Angitur enim, ac laceratur animi cupidine, & noxarũ metu: expers cõsilij, inquies, hæc, atque illa tentãs metuit ocium, odit bellum: luxu, atque licentia carendum uidet: atque interim abutitur uestra socordia. Neque mihi satis consilij est, metum, an ignauiam, an dementiam eam apellem: qui uidemini intenta mala, quasi fulmẽ optare se quisque ne attingat. Sed prohibete, ne conari quidem: &, quæso, considerate

quàm conuersa rerum natura sit. Anteà malum publicũ occultè, auxilia palàm instruebantur: & eo boni malos facilè anteibant. & Nũc pax, concordia disturbãtur palàm, defendũtur occultè, quibus illa placent: in armis sũt uos in metu. Quid expectatis, nisi fortè pudet, aut piget, rectè facere? An Lepidi mãdata animos mouent? qui placere ait, sua cuiq; reddi, & aliena tenet? belli iura rescindi, cùm ipse armis cogat? ciuitatem confirmari, qui ademptam negat? cõcordiæ gratia tribunitiam potestatem restitui, ex qua omnes discordiæ accensæ? Pessime omnium atq; impudentissime, tibi'ne egestas ciuium, & luctus curæ sunt: cui nihil ex domi nisi armis partum, aut per iniuriam? Alterum consulatum petis, quasi primum reddideris: bello cõcordiam quæris, quo parta disturbatur: nostri proditor, istis inuidus, hostis omnium bonorum: ut te neq; hominum, neq; Deorum pudeat, quos perfidia, aut periurio uiolasti. Qui quando talis es maneas in sententia, & retineas arma, te hortor: neu prolatandis seditionibus inquies ipse, nos in solicitudine attineas. Neq; te prouinciæ, neq; leges, neq; Dij penates ciuem patiũtur: Perge quà cœpisti, ut quã maturissimè merita inuenias: Vos autem P. C. quousq; cunctando Remp. intutam patiamini? et uerbis arma tẽtabitis? Delectus aduersum uos habiti: pecuniæ publicè, & priuatim extortæ: præsidia deducta, atq; imposita: ex libidine leges imperãtur. Cùm interim uos legatos, & decreta paratis: & quantò mehercule auidius pacem petieritis, tãtò bellũ acrius erit: cùm intelliget, se metu magis, quàm æquo, & bono sustentatam. Nã qui turbas, & cædem ciuium odisse ait, & ob

id ar-

id armato Lepido uos inermes retinet, quæ uictis tolerãda sunt, ea cùm facere poßitis, patiamini potius cẽset: ita illi à uobis pacem, uobis ab illo bellum suadẽt. Hæc si placent, si tanta torpedo animos oppreßit, ut obliti scelerũ Cinnæ, cuius in urbẽ reditu decus, atq; ordines omnes interierunt: nihilominus eos, atq; cõiuges, & liberos Lepido permißuri sitis: quid opus decretis? quid auxilio Catuli? Quin is, et alij boni Remp. frustra curant. Agite, ut libet: parate uobis Cethegos: atq; alia proditorũ patrocinia, qui rapinas, & incendia instaurare cupiunt, & rursum aduersum Deos penates manus armare. Sin libertas, et bella magis placent: decernite digna nomine, et augete ingeniũ uiris fortibus. Adest nouus exercitus, et ad hoc coloniæ ueterum militum, nobilitas omnis, duces optimi. FORTVNA *meliores sequitur. Iam illa, quæ secordia nostra, collecta sunt, dilabẽtur. Quare ita cẽseo, quoniã Lepidus exercitũ priuato consilio paratum cũ peßimis et hostibus Reip. cõtrahit, ordinis auctoritatem ad urbẽ ducit, uti App. Claudius interrex cũ Q. Catulo Procõs. & ceteris, quibus imperium est, urbi præsidio sint: operamq; dent, nequid Resp. detrimenti capiat.*

ORATIO C. COTTÆ CONSVLIS AD POPVLVM.

QVirites, multa mihi pericula domi, militiæ, multa aduersa fuere: quorũ alia toleraui, partim repuli, Deorũ auxilijs, & uirtute mea: inq; his omnibus, neq; animus negocio defuit, neq; decretis labos, Malæ, secundæq; res, opes, non ingeniũ, mihi mutabant. At contrà

*trà in his miseris cuncta me cũ fortuna deseruere. Præ terea senectus p se grauis curã duplicat, cui misero acta iam ætate, ne mortem quidem honestam sperare licet: nã si parricida uestri sum, & * bis genitus hic, Deos penates meos, patriamq;, & summum imperium uilia habeo: quis mihi uiuo cruciatus satis est, aut quæ pœna mortuo? Cũ omnia memorata apud Inferos supplicia scelere meo ui ci: à prima adolescentia in ore uestro priuatus, & in ma gistratibus egi, qui lingua, qui cosilio meo, qui pecunia uoluere, usi sunt: neq; ego callidam facundiam, neq; inge nium ad malè faciẽdũ exercui, auidissimus priuatæ gra tiæ maximas inimicitias pro Rep. suscepi: qui uictus cũ illa, simul, cùm egens alienæ opis plura mala expectarẽ. Vos, Quirites rursus mihi patriã, Deos penates cum in genti dignitate dedistis. Pro quibus beneficijs uix satis gratus uidear, si singulis animam, quam nequeo, concesse rim. NAM uita, & mors iure naturæ sunt: ut sine dede core cum ciuib. fama, & fortunis integer agas, id dono datur, atq; accipitur. Consules nos fecistis, Quirites, do mi, belliq; impeditissima Rep. Nanq; imperatores Hi spaniæ, stipendium; milites, arma, frumentum poscunt. & id res cogit: quoniam defectione sociorum, & Sertorij per mõteis neq; fuga, neq; manu certare possũt, neq; uti lia parare: exercitus in Asia, Ciciliaq; ob nimias opes Mithridatis alũtur. Macedonia plena * hostibus est: nec minus Italiæ maritima, & prouinciarũ: cũ interim ue ctigalia parua, & bellis incerta, uix partem sumptum sustinent: ita classe, qua commeatus uehebatur, minore, quàm anteà nauigamus. Hæc si dolo, aut socordia nostra*

*Particula bis, neq; ha betur in ue tusto codi ce, neq; ad rem magno pere facit.

**hostium*

*contracta sunt, agite uti libet, & ita supplicium sumite: sin fortuna cōmunis asperior est, quare indigna uobis, nobisq́;, & Rep. incipitis? Atq; ego, cuius ætati mors propior est, nō deprecor, si quid ea uobis incommodi demitur: *neq; mox ingenuo corpori honestius, quàm pro uestra salute, finē uitæ fecerim. Adsum, en C. Cotta Coss. facio, quod sæpe maiores asperis bellis fecere: uoueo, dedoq́; me pro Rep. quam deinde cui mandetis, circūspicite. Nam talem honorē bonus nemo uolet: cùm fortunæ, & pacis, & belli ab alijs acti ratio reddēda, aut turpiter moriendum sit. Tantummodo in animis habetote, nō me ob scelus, aut auaritiam cæsum: sed uolentem pro maximis beneficijs animam dono dedisse. Per uos igitur Quir. & gloriā maiorum precor, tolerate aduersa, & consulite Reip. Multa cura summo imperio inest, multi ingentes labores: quos nequicquam abnuitis, & pacis opulentiam quæritis, cùm omnes prouinciæ, regna, maria, terræq́; aspera, aut fessa bellis sint.*

*neq; mors īgenuo corpori honestius, quam ꝓ uestrum salute, finē uitę fecerit.

ORATIO MACRI TRI. PL. AD PLEBEM.

SI, Quirites, parū existimaretis, quid inter ius à maioribus relictum uobis, & hoc à Sylla paratum seruitiū interesset, multis mihi disserendū fuisset, docēdūq́; quas ob iniurias, & quoties à patrib. armata plebes secessisset, utiq́; uindices parauisset omnis iuris sui Tribunos plebis. Nūc hortari modo reliquū est, et ire primùm uia, qua capescēdā arbitror libertatē. Neq; me præterit, quātas opes nobilitatis solus impotens inani specie magistratus

ſtratus pellere dominatione incipiã, quantoq́; tutius fa ctio noxiorũ agat, quàm ſoli innocentes. Sed præter ſpẽ bonã ex uobis, quæ metum uicit, ſtatui certaminis aduer ſa pro libertate potiora eſſe forti uiro: quàm omnino nõ certauiſſe, quanquã oẽs alij creati pro iure ueſtro uim cũctã, & imperia ſua gratia, aut ſpe, aut, præmijs in uos cõuertere: meliusq́; habent mercede delinquere, quã gra tis rectè facere. Itaq; *omnes conceſſere iam in paucorũ dominationem: qui per militare nomen, ærarium, exerci tum, regna, prouincia occupauere: & arcem habent ex ſpolijs ueſtris: cum interim more pecorũ uos multitudo ſingulis habendos, fruendosq́; præbetis, exuti omnibus, quæ maiores reliquere: niſi quia uoſmetipſi per ſuffra gia, ut præſides olim, nunc dominos deſtinatis.* Itaq; *con ceſſere illuc omnes: & mox, ſi ueſtra receperitis, ad uos redibunt plerique.* RARVS *enim animus eſt ad ea, quæ placent defendenda, cetera ualidiorum ſunt.* An *dubium habetis, ne officere quid uobis uno animo pergẽtib. poſ ſit, quos languidos, ſecordesq́; pertimuere? niſi forte* C. Cotta *ex factione media* COS. *aliter, quàm metu iura quædam* TR. PL. *reſtituit.* Et *quanquàm* L. Cincius *primus de poteſtate* TR. *loqui auſus, muſſantibus uobis circumuẽtus erat: tamẽ prius illi inuidiã metuere, quàm uos iniuriæ pertæſum eſt, quod ego nequeo ſatis mirari,* Quirites. Nam *ſpẽ fruſtra fuiſſe intellexiſtis. Sylla mor tuo, qui ſceleſtum impoſuerat ſeruitium, fidem mali cre debatis.* Ortus *eſt lõgè ſæuior* Catulus: *tumultu interceſ ſit* Bruto, & Æmilio Mamerco Coſ. Dein C. Curio *ad exitiũ uſq; inſontis* Tribuni *dominatus eſt.* Lucullus *ſu*

periore anno quãtis animis ierit in L.Q*uintiũ,uidiſtis: quanta deniq; nunc mihi turbæ concitentur.* Q*uæ profe ctò incaſſum ageretur, ſi prius quàm uos ſeruiendi fa= mem,illi dominationis facturi erãt:præſertim cum his ci uilib. armis dicta alia,ſed certatum utrinq; de domina= tione in uobis ſit.*Itaque *cetera ex licentia,aut odio,aut auaritia in tempus arſere:permanſit una res modo, quæ utrinque quæſita eſt: & erepta in poſterum uis tribuni tia,telum à maioribus libertati paratũ.* Q*uòd ego uos moneo,quæſoq;,ut animaduertatis,neu omnia rerum ad ignauiam mutantes,ocium pro ſeruitio appelletis:quo iã ipſo frui, ſi uera,& honeſta flagitiũ ſuperauerit, nõ eſt conditio:fuißet,ſi omnino quieſſetis.* N*unc animum ad= uertite:& niſi uiceritis, quoniã omnis iniuria grauita te tutior eſt, arctius habebũt.*Q*uid cẽſes igitur? aliquis ueſtrũ ſubiecerit: primùm omniũ omittendũ morẽ hunc quem agitis impigræ linguæ: animi ignaui.non ultra cõ cionis locũ memores libertatis:deinde ne uos ad uirilia illa uocem,quò* Tribunos *plebei modo patriciũ magiſtra tum.Libera ab auctoribus patritijs ſuffagia maiores ue= ſtri parauere:quamuis,*Q*uir.in uobis ſit, et iußa nunc pro alijs toleratis,pro uobis agere,aut non agere certe posſitis.*Ioue,*aut alium quem* Deũ *conſultorem expecta tis:magna illa conſulum imperia, & patrũ decreta uos exequendo rata efficitis* Q*uir.ultroq; licentiam in uos auctum,atque adiutum properatis.* N*eque ego uos ultũ iniurias hortor,magis ut requiem cupiatis:neque diſcor dias,ut illi criminantur,ſed earum finẽ uolens,iure gen tiũ res repeto,et ſi pertinaciter retinebũt,nõ arma,neq;*

secessionem tantummodo, sed nec amplius sanguinem uestrũ præbeatis censeo: gerant habeantq́; suo modo imperia, quærant triumphos: Mithridatem, Sertoriũ, & reliquias exulum persequantur cum imaginibus suis: absit periculũ, & labor, quibus nulla pars fructus est, nisi forte repẽtina ista frumẽtaria lege munia uestra pẽsantur: cùm tamen qui his modis libertatẽ omnium æstimauere, hi profectò non amplius possunt alimẽtis carere, nãque utilis exiguitate mors prohibetur. Senescunt uires, sic ut neq; absolui cura familiari tam parua res possit. At & ignauissimi quiq; tenuissima spe frustrantur: quæ tamen quamuis ampla, quoniã seruitij preciũ ostentarent, cuius torpedinis erat decipi, & uestrarum rerũ ultro iniuria gratiam debere? Nanq; alio modo, neque ualent in uniuersos, neq; conabũtur. Cauẽdus tamẽ dolus est. Itaq; simul comparant delinimenta, & differunt uos in aduẽtum Cn. Pomp. quem ipsum, ubi pertimuere sublatũ in ceruices suas, mox dẽpto motu lacerant: neq; eos pudet uindices, uti se ferũt, libertatis, tot uiros sine uno, aut remittere iniuriam nõ audere, aut ius nõ posse defendere. Mihi quidem satis spectatum est, Pompeiũ tantæ gloriæ adolescentẽ malle principem uolentibus uobis esse, quàm illis dominationis, & socium, auctoremq́; in primis fore Tribunitiæ potestatis. Verùm Quir. anteà singuli ciues in pluribus, non in uno cuncti præsidia habebatis, neque mortaliũ quisquã dare, aut eripere talia unus poterat, Itaque uerborum satis dictum est: neque .n. ignorantia res claudit: uerùm occupauit nescio quæ uos torpedo, quia neq; gloria mouemini, neque flagitio: cunctaq́; præ-

senti ignauia mutastis: abūde libertatē rati, quia tergis abstinetur: & huc ire licet, atq; illuc munera ditium dominorum.* Atq; hæc eadem non sunt agrestibus, sed cedūtur inter potentiū inimicitias, donoq; dantur in prouincias magistratibus. Ita pugnatur, & uincitur à paucis plebs. Quandoq; accidit, pro uicta est, & in dies magis erit. Siquidē maiore cura dominationē illi retinuerunt, quàm uos repetiueritis libertatem.*

*munere

EPISTOLA CN. POMPEII AD SENATVM.

*SI aduersus uos, patriamq́;, & Deos penates toties labores, & pericula suscepissem: quoties à prima adolescētia ductu meo sceleratissimi hostes fusi, et uobis salus quæsita est: nihil amplius in absentem me statuissetis, quàm adhuc agitis, Patres Cōscripti: quē contra ætatem proiectum ad bellum sæuissimū, cū exercitu optimè merito, quantū est in uobis, fame, miserrima omniū morte, confecistis. Hac in spe populus R. liberos suos ad bellum misit? Hæc sunt præmia pro uulneribus, et toties ob Remp. fuso sanguine? Fessus scribendo, mittendoq́; legatos, omnes opes, & spes priuatas meas consumpsi: cùm interim à uobis per triennium uix annuus sumptus datus est. Per Deos immortales, utrum censetis me uicem ærarij præstare, * an exercitum sine frumento, & stipendio habere posse? Equidem fateor, me ad hoc bellum maiore studio, quàm cōsilio profectum. Quippe, qui nomine modò Imperij à uobis accepto, diebus quadraginta exercitum paraui: hosteisq; in ceruicibus iam Italiæ*

*ac

agenteis

*agenteis ab Alpibus in Hispaniam summoui: per eas iter aliud, atq; Annibal, nobis opportunius patefeci: recepi Galliam, Pyrenæum, Laletaniam, Indigetes, & primum impetũ Sertorij uictoris, nouis quidem militibus, et multo paucioribus sustinui: hyememq; in castris inter sæuissimos hostes, non per oppida, neq; ex ambitione mea egi. Quid deinde prælia: aut expeditiones hybernas, oppida excisa, aut recepta enumerem? Quando res plus ualẽt, quàm uerba: castra hostium apud Sucronẽ capta, et prælium apud flumen Durium, & Dux hostiũ C. Herennius cũ Vrbe Valentia, & exercitus deleti, satis clara uobis sunt: proq; his ò grati Patres, egestatem, & famẽ redditis. Itaq; meo, & hostiũ exercitui par conditio est: nãq; stipendium neutri datur, uictor uterq; in Italiã uenire potest. Quod ego uos moneo, quæsoq;, ut animaduertatis, *neu cogatis necessitatib. priuatim mihi consulere. Hispaniã citeriorẽ, quæ non ab hostib. tenetur, nos, aut Sertorius ad internicionẽ uastauimus: preter maritimas ciuitates, quæ ultrò nobis sumptui, oneriq;. *Gallia superiore anno Metelli exercitũ stipẽdio, frumẽtoq; aluit: et nũc malis fructib. ipsa uix agitat. Ego nõ rẽ familiarẽ modò, uerumetiã fidem consumpsi. Reliqui uos estis, qui nisi subuenitis, inuito, & prædicẽte me, exercitus hinc, et cum eo omne bellũ Hispaniæ, in Italiam trãsgredientur.*

* Laletani, & Indigetes populi sunt Hispaniæ: apud Pliniũ libri tertij capite tertio.

*Neu me

REX MITHRIDATES REGI ARSACI S.

OMnes, qui secundis rebus suis ad belli societatẽ orantur, considerare debent: liceat'ne tum pacẽ

Arsacesoẽs reges Persarum dicti. Seruius.

agere:deinde,quod quæritur,satis'ne pium, tutum, glo riosum,an indecorum sit. Tibi perpetua pace frui liceret,nisi hostes opportuni,sceleratißimi. Egregia fama, si Romanos oppresseris,futura est:neque petere audeã societatẽ,et frustra mala mea cum bonis tuis misceri spe rem:*atqui ea,quæ te morari posse*uidentur,irã in Tigranem recẽtis belli, & meæ res parum prosperæ, si uera existimare uoles,maximè hortabuntur. Ille .n. obnoxius,qualem tu uoles societatem accipiet. Mihi fortuna multis rebus ereptis usum dedit bene suadendi:& quod florẽtibus optabile est,ego nõ ualidißimus præbeo exẽplum,quo rectius tua componas.Nanque Romanus cum nationibus,populis,regib.cunctis una,& ea uetus,caussa bellandi est:cupido profunda imperij,& diuitiarum: qua primò cum rege Macedonum Philippo bellum sum psere.Dum à Carthaginiensibus premebãtur,amicitiam simulantes,ei subuenientem Antiochũ, cõceßione Asiæ, per dolum auertere:ac mox à Philippo Antiochus omni cis Taurum agro,& decem millibus talentorũ spoliatus est.Persen deinde Philippi F. post multa,& uaria certamina,apud Samothracas Deos acceptũ in fidem,callidi, & repertores perfidiæ,quia pacto uitam dederant,in somnis occidere.Eumenem,cuius amicitiam gloriosè ostentant,initio prodidere Antiocho,pacis mercede posthabita:custodi agri captiui sumptibus, & contumelijs ex rege miserrimũ seruorum effecere:simulatoq; impio testamento,filium eius Aristonicum, quia patrium regnum petiuerat,hostium more per triumphũ duxere: Asia ab ipsis obsessa est:postremò totam Bithyniam, Nicomede

*alias;atque
*uidetur

mortuo,diripuere:cùm filius Nusa,*quem regē appellauerat,genitus haud dubiè esset:nam quid ego me appellem? quē disiunctum undiq; regnis, & tetrarchijs ab imperio eorum,quia fama erat diuitem, neq; seruiturū esse,per* Nicomedē *bello lacessiuerunt:sceleris corū haud ignarum: & ea,quæ accidere,testatum anteà.* Cretenses *soli omniū liberi ea tempestate,et rex* Ptolemæus. Atq; *ego ultus iniurias* Nicomedē Bithynia *expuli, Asiamq; spoliū regis* Antiochi *recepi, &* Græciæ *dempsi graue seruitium.* Incepta *mea postremus seruorū* Archelaus, *exercitu prodito impediuit:illiq;, quos ignauia, aut praua calliditas,ut meis laborib. tuti essent, armis abstinuerunt,acerbißimas pœnas soluūt.*Ptolemæus *precio diē belli prolatans:*Cretenses *impugnati semel iam,neque finem, nisi excidio habituri.*Equidem *cùm mihi ob ipsorū interea mala dilata prælia magis,quàm pacem datā intelligere: annuente* Tigrane, *qui mea dicta serò probat, te remoto procul:omnibus alijs obnoxijs: rursus tamen bellum cepi:*Marcumq; Cottam Rom. *ducem apud* Chalcedona *terra fudi:mari exigui classe pulcherrima:apud* Cyzicum *magno cum exercitu in obsidione morāti frumentum defuit nullo,circùm adnitente,simul hyems mari prohibebat.*Ita *sine ui hostium regredi* coactus in patriū regnum,naufragus apud* Parum, & Heracleā *militum optimos cū claßibus amisi.*Restituto *deinde apud* Gaberā *exercitu, & uarijs inter me, atq;* Lucullū *prælijs,inopia rursus ambos īceßit.*Illi *suberat regnū* Ariobarzanis *bello intactum: ego uastæ circum omnib. locis in* Armeniam *cōceßi:secutiq;* Romani *non me,sed morē*

* alias conatus

*suum omnia regna subuertendi, quia multitudinẽ arctis locis pugna prohibuere, imprudentiam Tigranis pro uictoria ostentãt. Nunc quæso considera, nobis oppreßis, utrum firmiorem te ad resistendum, an finem belli futurum putes? Scio equidem tibi magnas opes uirorum, armorum & auri esse: & ea re à nobis ad societatem, ab illis ad prædam peteris. Ceterùm consilium est Tigranis regno integro, meis militibus procul ab domo, paruo labore per uestra corpora bellum conficere: quando neq; uincere, neq; uinci sine tuo periculo possumus. An ignoras Romanos, postquàm ad Occidentem pergentibus finem Oceanus facit, arma hunc conuertisse? neq; quicquã à principio, nisi *paruũ habere, domũ, coniuges, agros, imperium, conuenas, olim sine patria, sine parentib. peste conditos orbis terrarum: quibus non humana ulla, neq; diuina obstant, quin socios, amicos procul, iuxtaq; sitos inopes, potenteisq; trahant, excidantq;: omniaq; & maximè regna hostilia ducant. Nanque pauci libertatẽ, pars magna iustos dominos uolunt: nos suspecti sumus æmuli, & in tempore uindices affuturi. Tu uerò, cui Seleucia maxima urbiũ, regnumq; Persidis *inclytis diuitijs est, quid ab illis, nisi dolũ in præsens, & posteà bellum expectas? Romani arma in omnes habent, acerrima in eos, quibus uictis spolia maxima sunt: audendo, & fallendo, & bella ex bellis serendo magnifacti. Per hunc morẽ extinguent omnia, aut occident: quod difficile nõ est, si tu Mesopotamia nos Armenia circungredimur: exercitus sine frumento, sine auxilijs: fortuna autem nostris *uitijs adhuc incolumis. Teq; illa fama sequetur, auxilio*

* aliàs, partum

*inclytũ

*initijs

xilio profectum magnis regibus,latrones gentiũ oppressisse. Quòd uti facias moneo,hortorq;: neu malis pnicie nostra tuũ imperium prolatare,q̃ societate uictor fieri.

AD C. CÆSAREM. DE REPVBLICA ORDINANDA.

Populus Ro.anteà obtinebat regna, atque imperia fortunam dono dare:* itẽ alia,quæ per mortales auidè cupiuntur:quia & apud indignos sæpe erãt quasi per libidinem data:neq; cuiquam incorrupta permansērant. Sed res docuit id uerũ eße,quod in carminibus Appius ait:Fabrum esse quenq; fortunæ:atq; in te maximè, qui tantũ alios*prætergressus es,tu prius defeßi sint homines laudando facta tua,quàm tu laude digna faciẽdo. Ceterũ ut fabricata, sic uirtute parta quã magna industria haberi decet:ne incuria deformentur, aut corruãt infirmata. Nemo enim alteri imperium uolens concedit: et quamuis nouus,atq; clemens sit,qui plus poteſt,tamẽ quia malo esse licet,formidatur. Id euenit,quia plerique rerum potentes peruersè consulunt:& eò se munitiores putant,quò illi, quibus imperitant,nequiores fuere. At cõtra id eniti decet:cùm ipse bonus,atq; strenuus sis,uti quàm optimis imperites. Nam peßimus quisq; asperrimè rectorem patitur. Sed tibi hoc grauius eſt:quàm antè omnibus te armis parta componere, bellum aliorum pace mollius geßiſti:ad hoc uictores prædam petunt, uicti ciues sunt. Inter has difficultates euadendum est tibi,atq; in posterum firmanda Resp. non armis modò, neque aduersum hostes: sed quod multò maius, multoq; asperius

Prorsus deprauata est & mendis scatet hæc oratio.

* aliàs, item illa

* præ- gressus

est, bonis pacis artibus. Ergo *omnes magna mediocriq; sapientia res huc uocat: quæ quisq; optima potest, uti di cant.* Ac *mihi sic uidetur: qualicunque modò tu uictoriã composueris, ita alia omnia futura.* Sed *iã quò melius, fa ciliusq; cõstituas, paucis, quæ me animus monet, accipe.* Bellũ *tibi fuit imperator cum homine claro, magnis opi bus, auido potentiæ, maiore fortuna, q̃ sapientia: quem secuti sunt pauci, per suam iniuriã tibi inimici: itẽ quos affinitas, aut alia necessitudo traxit.* Nam *particeps do minationis neque fuit quisquam: neque si pati potuisset, orbis terrarum bello concussus foret.* Cetera *multitudo uulgi more magis, quàm iudicio post alius alium, quasi prudentiorem secuti.* Per *idem tempus maledictis iniquo rum occupandæ* Reip. *in spem adducti homines, quibus omnia probro, ac luxuria polluta erãt, concurrere in ca stra tua: & apertè quietis mortem, rapinas, postremò omnia, quæ corruptus animus iubebat, minitari.* Et *que is magna pars, ubi neq; creditum condonare, neq; te ci uib. sicuti hostib. uti uident, defluxere.* Pauci *resistere, quibus maius ocium in castris, quàm* Romæ *futurũ erat tanta uis creditorum impendebat.* Sed *ob easdem caussas immane dictu est, quãti, & quàm multi mortales posteà ad* Pompeium *discesserint: eoq; per omne tempus belli quasi sacro, atque inspoliato fano debitores usi.* Igitur *quoniam tibi uictori de bello, atque pace agitandum est: hoc uti ciuiliter deponas, illa ut quàm iustissima, & diu turna sit: de te ipso primùm, *quia cõpositurus es, quod optimum factu est, existima.* Et *quidẽ ego cuncta impe ria crudelia, magis acerba, q̃ diuturna arbitror: neque*

Epiphone ma.

**quia, ea comp.*

rudehu

quenquam

quenquam in multis metuendũ esse, quin ad eum ex multis formido recidat. Eam *uitam bellũ æternũ,& anceps gerere: quoniã neque aduersus, neq; ab tergo, aut lateribus tutus sis, semp in periculo, aut metu agites.* Contrà *qui benignitate, et clementia imperium temperauere: his læta, & candida omnia uisa, etiã hostes æquiores, quàm alij ciues.* An *qui me his dictis corruptorẽ uictoriæ tuæ: nimisq; in uictos bona uolũtate prædicent? scilicet quòd ea, quæ externis nationibus natura hostibus, nosq;, maiores q; nostri sæpe tribuere, ea ciuib. dãda arbitror: neq; barbaro ritu cæde cædem, & sanguine sanguinem expiãdum.* An *illa, quæ paulò ante hoc bellũ in* Gn. Pompeiũ, *uictoriamq;* Syllanam *increpabãtur, obliuio abstulit?* In*terfecit* Domitium, Carbonẽ, Brutum, *alios item nõ armatos, neque in prælio belli iure, sed posteà supplices p summum scelus interfectos: plebem* Romanã *iu uilla publica pecoris modo consciβam.* Heu *quàm illa occulta ciuium funera, & repentinæ cædes in parentum, aut liberorum sinum, fuga mulierum, & puerorum, uastatio domorum,* Ante *partam à te uictoriã omnia sæua, atq; crudelia erant.* At *quæ te illi ijdem hortantur: & scilicet id certatum esse utriusq; uestrũ arbitrio, iniuriæ ut fierẽt: neq; receptã, sed captam à te* Remp. *& ea causa exercitus stipẽdijs confectis optimos, & ueterrimos omniũ, aduersum fratres, parentesq;, alij liberos armis cõtendere: ut ex alienis malis deterrimi mortales uentri, atq; profundæ libidini sumptus quærerent: atq; essent opprobria uictoriæ, quorũ flagitijs commacularetur bonorũ laus.* Neq; *enim te præterire puto, qualis quisq; eorũ more,*

aut modestia, etiã tũ dubia uictoria sese gesserit: quoq; modo in belli administratione scorta, aut conuiuia exercuerint nonnulli: quorum ætas ne per ocium quidem talcis uoluptates sine dedecore attigerit. De *bello satis dictum.* De *pace firmanda, quoniam tuq;, & omnes tui agitatis: primũ id quæso considera, * qualis sit de quo consultas: ita bonis, malisq; dimotis, patenti uia ad uerũ pges.* Ego *sic existima, quoniam orta omnia intereũt, qua tẽpestate urbi* Romanæ *fatum excidij aduentarit, ciues cũ ciuib. manus conserturos: ita defessos, & exangues regi, aut nationi prædæ futuros.* Aliter *nõ orbis terrarum, neque cunctæ gentes conglobatæ mouere, aut contundere queunt hoc imperium.* Firmanda *igitur sunt & concordiæ bona, & discordiæ mala expellẽda.* Id *ita eueniet, si sumptuũ, & rapinarum licentiam dempseris: nõ ad uetera instituta reuocãs, quæ iãpridẽ corruptis moribus ludibrio sunt: sed si suam cuiq; rem familiarẽ, & finem sumptuũ statueris.* Quoniam *is incessit mos, ut homines adolescentuli sua, atq; aliena consumere, nihil libidini, atq; alijs rogantibus denegare, pulcherrimũ putẽt eam uirtutem, & magnitudinẽ animi, pudorem, atq; modestiã pro secordia æstiment.* Ergo *animus ferox praua uia ingressus, ubi consueta nõ suppetunt, fertur accẽsus in socios modò, modò in ciues: mouet composita, & res nouas ueterib. acquirit.* Quare *tollendus fœnerator in posterum, uti suas quisq; res curemus.* Ea *uera, atq; simplex uia est, magistratum populo, non creditori gerere: & magnitudinẽ animi in addendo, non demendo* Reip. *ostẽdere.* Atq; *ego scio, q̃ aspera hæc res in principio*

futura

*quale id sit

futura sit, præsertim ijs, qui se in uictoria licentius, liberiusq́; quàm arctius futuros credebãt: quorum si saluti potius, quàm libidini consules, illosq́;, nosq́;, & socios in pace firma constitues. Si eadem studia, artesq́; iuuentuti erunt: næ ista egregia tua fama simul cum urbe Roma *breui concidet.*Postremò *sapientes pacis caussa bellũ gerunt: laborem spe ocij sustentant.* Nisi *illã firmã efficis, uinci, an uicisse quid retulit?* Quare *capesse per* Deos *Remp. & omnia aspera, uti soles* persuade.* Nanq; *aut tu mederi potes, aut omittenda est cura omnibus.* Neq; *quisquam te ad crudeles pœnas, aut acerba iudicia inuocat, quibus ciuitas uastatur magis, quàm corrigitur: sed ut prauas arteis, malasq́; libidines ab iuuentute prohibeas.* Ea *uerò clemẽtia erit, cõsuluisse, ne immerito ciues patria expellerẽtur: retinuisse ab stultitia, & falsis uoluptatibus: pacẽ, concordiãq́; stabiliuisse: nõ si flagitijs obsecutus, delicta perpessus, præsens gaudiũ, cùm mox futuro malo cõcesseris.* Ac *mihi animus, quib. reb. alij timent, maximè erectus est, negocij magnitudine: & quia tibi terræ, & maria simul omnia componẽda sunt: quippe res paruas tantũ ingeniũ attingere nequit: magnæ curæ, magna merces est.* Igitur *prouideas oportet, ut plebs largitionibus, & publico frumento corrupta, habeat negocia sua, quib. ab malo publico detineatur: iuuentus probitati, et industriæ, nõ sumptibus, neq; diuitijs studeat.* Id *ita eueniet, si pecuniæ, quæ maxima omniũ pnicies est, usum atq;* dedecus dẽpseris.* Nã *sæpe, ego cũ animo meo reputãs, quib. quisq; reb. clarißimi uiri magnitudinẽ ĩuenißẽt: quæ res populos, natiões'ue magnis auctorib. auxißent*

*peruade.

*decus

auxiſſent: ac deinde quibus cauſsis ampliſsima regna,& imperia corruiſſent:eadem ſemper bona,atq; mala repe riebã:omnesq́; uictores diuitias contempſiſſe, & uictos cupiuiſſe.Neque aliter quiſquã extollere ſeſe,& diuina mortalis attingere poteſt:niſi omiſsis pecuniæ, et corpo ris gaudijs,animo indulgens,non aſſentando, neque con cupita præbendo,peruerſam gratiã gratificans: ſed in labore,patientia,bonisq; præceptis,et factis fortibus ex ercitando.NAM domum,aut uillam extruere: eamq́; ſi gnis,aulæis,alijsq́; operibus exornare:et omnia potius, quàm ſemet uiſendum efficere:id eſt,non diuitias decori habere,ſed ipſum illis flagitio eſſe.Porrò ij,quib. bis die uentrem onerare,nullã noctem ſine ſcorto quieſcere,mos eſt:ubi animum,quem dominari decebat ſeruitio oppreſ ſere,nequaquam ea poſteà hebeti,atq; claudo pro exer citio uti uolunt.Nam imprudentia pleraq;,& ſe præci pitant.Verùm hæc,& omnia mala pariter cum honore pecuniæ deſinent: ſi neque magiſtratus: neq; alia uulgò cupienda uenalia erunt.Ad hoc prouidendũ eſt, quoniã modò Italia,atq; prouinciæ tutiores ſint:id quod factu haud obſcurum eſt.Nam ijdem omnia uaſtant: ſuas deſe rendo domos,& per iniuriam alienas occupando. Item ne,uti adhuc,militia iniuſta, aut inæqualis ſit:cũ alij tri ginta,pars nullum ſtipendium faciet:& frumentum id, quod antea præmium ignauiæ fuit,per municipia,& co lonias illis dare cõueniet:cùm ſtipendijs emeritis domos reuerterunt. Quæ Reip.neceſſaria, tibiq́; glorioſa ra tus ſum,quàm pauciſsimis abſolui.Nõ peius uidetur pau ca nũc de facto meo diſserere.Pleriq; mortales ad iudi candum

*candum satis ingenij habeant, aut simulant:*ueruntamē ad reprehendenda aliena facta, aut dicta ardet omnibus animus. Vix satis apertum os, aut lingua prompta uidetur; quæ dicta pectore euoluat: quibus me subiectū haud pœnitet, magis reticuisse pigeret. Nā siue hac, seu meliore alia uia perges: à me quidem pro uirili parte dictū, & adiutum fuerit.* Reliquum est, *optare, uti quæ tibi, placuerint, ea* Dij *immortales approbēt, beneq; euenire sinant.*

*uerum etiam

AD C. CAESAREM

ORATIO DE RE PVBLICA ORDINANDA.

SCio ego quàm difficilè atq; asperum factu sit, consilium dare Regi aut Imperatori: postremò cuiquā mortali, cuius opes in excelso sunt, quippe cùm & illis consultorū copiæ adsint: neque de futuro quisquā satis callidus, satisq; prudens sit. Quinetiam sæpe praua magis, quàm bona consilia, prosperè eueniūt: quia plerasq; res fortuna ex libidine sua agitat. Sed mihi studium fuit adolescentulo Remp. capessere: atque in ea cognoscenda multam, magnamq; curam habui: non ita ut magistratū modò caperē, quē multi malis artibus adepti erant: sed etiam ut Remp. domi, militiæq;, quantumq; armis, uiris, opulentia posset, cognitū*habuerim. Ita mihi multa cū animo agitanti consilium fuit, famam, modestiāq; meā

Nō ita pro non solum.

*haberē.

post tuam dignitatem habere: & cuius rei lucet periculum facere, dum quid tibi ex eo gloriæ accederet. Idq; non temere, aut ex fortuna tua decreui: sed quia in te præter ceteras, artem unam egregie mirabilem comperi, semper tibi maiorem in aduersis, quàm in secundis rebus animum esse. Sed per ceteros mortaleis illa res clarior est, quòd & prius defeßi sunt homines laudando, atque admirando munificentiã tuam, quàm tu faciundo, quæ gloria digna eßent. Equidem *mihi decretum est, nihil tam ex alto reperiri posse, quod non cogitandi tibi in promptu sit.* Neque *ego, quæ uisa sunt, de* Rep. *tibi scripsi, quia mihi consilium, atque ingenium meum amplius æquo probaretur: sed inter labores militiæ, interq; prælia, uictorias, imperium, statui admonendum te de negocijs urbanis.* Nanq; *tibi si id modò in pectore consilij est, ut te ab inimicorum impetu uindices: quoq; modo contra aduersum* Consulem *beneficia populi retineas, indigna uirtute tua cogites.* Sin *in te ille animus est, qui iam à principio nobilitatis factionem disturbauit: plebem* Romanam *ex graui seruitute in libertatem restituit: in prætura inimicorum arma inermis disiecit: domi, militiæq; tanta, & tam præclara facinora fecit, ut ne inimici quidem queri quicquam audeant, nisi de magnitudine tua: quin accipe tu ea, quæ dicam de summa* Rep. *quæ profectò aut tu uera inuenies, aut certè haud procul à uerò.* Sed *quoniam* Cn. Pompeius *aut animi prauitate, aut quia nihil maluit, quam) quòd tibi obesset, ita lapsus est, ut hostibus tela in manus iaceret: quibus ille reb.* Remp. *conturbauit, eisdem tibi restituenda est.* Primùm

Decretũ est ꝓ certũ, ac exploratũ.

mum omnium summam potestatem moderandi, de uectigalibus, sumptibus, iudicijs, Senatoribus, paucis tradidit plebs Romana*, cuius anteà summa potestas erat, neque his quidem legibus in seruitute reliquit iudicia, tametsi sicut anteà tribus ordinibus tradita sunt, tamen ijdē illi factiosi regunt, dant, adimunt, quæ lubet, innocentes circumueniunt; suos ad honorem extollunt.* Non *facinus, non probrum, aut flagitium obstat, quò minus magistratus capiant: quod commodum est, trahunt, rapiunt: postremò tanquam urbe capta, libidine, ac licentia sua pro legibus utuntur.* Ac *me quidē mediocris dolor angeret, si uirtute paratam uictoriā more suo per seruitiū exercerent: sed homines inertißimi, quorum omnis uis, uirtusq; in lingua sita est, forte, atq; alterius secordia dominationem oblatam insolentes agitant.* Nam *quæ seditio, aut dissensio ciuilis tot, tāq; illustres familias ab stirpe euertit? aut quorum unquam uictoria, animus tam præceps, tamq; immoderatus fuit?* Lucius *Sylla, cui omnia in uictoria lege belli licuerunt: tametsi à Sulpicio hostium parteis muniri intelligebat, tamen paucis interfectis, ceteros beneficio, quàm metu retinere maluit.* Her*cule nunc cum* Catone, L. Domitio*, cæterisq; eiusdem factionis, quadraginta Senatores, multi præterea cum spe bona adolescentes, sicuti hostiæ mactati sunt: cùm intereà importunißima genera hominum tot miserorū ciuium sanguine satiari nequiuerint: non orbi liberi, non parentes exacta ætate, non gemitus uirorū, luctus mulierum, immanem eorum animum inflexit: quin acerbius in dies malè faciūdo, ac dicūdo dignitate alios, alios*

ciuitate euersum irent. Nam *quid ego de te dicam cuius contumeliā homines ignauißimi uita sua commutare nolunt? Scilicet neq; illis tantæ uoluptati est (tametsi insperantibus accidit) dominatio, quanto mœrori tua dignitas: qui optatius habent ex tua calamitate periculū libertatis facere, quàm per te* Populi Ro. *imperium maximū ex magno fieri.* Quò *magis tibi etiam, atq; etiam animo prospiciendum est, quonam modo rē stabilitas, communiasq;: mihi quidem quæ mens suppetit, eloqui non dubitabo.* Ceterum *tui erit ingenij probare, quæ uera, atque utilia facta putes.* In *duas parteis ego ciuitatē diuisam arbitror, sicut à maioribus accepi: in patres, & plebē.* Anteà *in patrib. summa auctoritas erat, uis multò maxima in plebe.* Itaque *sæpius in ciuitate seceßio fuit: semperq; nobilitatis opes diminutæ sunt, & ius populi amplificatū.* Sed *plebs eò liberè agitabat, quia nullius potentia sup leges erat: neque diuitijs, aut superbia, sed bona fama, factisq; fortibus, nobilis ignobilē anteibat: humillimus quisq; in armis, aut militia, nullius honestæ rei egēs satis sibi, satisq; patriæ erat.* Sed *ubi eos paulatim expulsos agris, inertia, atq; inopia incertas domos habere subegit: cœpere alienas opes petere, libertatē suam cū* Repub. *uenalem habere.* Ita *paulatim populus, qui dominus erat, & cunctis gentib. imperitabat, dilapsus est: et pro communi imperio, priuatam sibi quisque seruitutem peperit.* Hæc *igitur multitudo primùm malis morib. imbuta, deinde in arteis, uitasq; uarias dispalata, nullo modo inter se cōgruens, parū mihi quidē idonea uidetur ad capessendam* Remp. Ceterum *aditis nouis ciuibus ma-*

gna me spes tenet, fore, ut omnes expergiscantur ad libertatem: quippe cum illis libertatis retinendæ, tum his seruitutis amittendæ cura orietur. Hos ego censeo per*mistos cum ueteribus, nouos in* Colonis *constituas.* Ita *& res militaris opulentior erit: & plebs bonis negocijs impedita, malum publicum facere desinet.* Sed *non in scius, neque imprudens sum, & quæ mea res agetur: quæ sæuitia, quæ' ue tempestates hominum nobilium futuræ sint: cùm indignabuntur omnia funditus misceri, antiquis ciuibus hanc seruitutem imponi, regnum denique ex libera ciuitate futurum, ubi unius munere multitudo ingens in ciuitatem peruenerit.* Equidem *ego sic apud animum meum statuo, malum facinus in se committere, qui incommodo* Reip. *gratiam sibi conciliet.* Vbi *bonum publicum, etiam priuatim usui est: id uerò dubitare aggredi, secordiæ atque ignauiæ duco.* Marco Liuio Druso *semper consilium fuit, in* Tribunatu *summa ope niti pro nobilitate: neque ullam rem in principio agere intẽdit, nisi illi auctores fierent homines factiosi, quibus dolus atque malitia fide cariora erant.* Vbi *intellexerunt per unum hominem, maximum beneficium multis mortalibus dari: uidelicet & sibi quisque conscius, malo atque infido animo esse: de* Marco Liuio Druso *iuxtà ac de se existimarunt.* Itaque *metu, ne per tantam gratiam solus rerum potiretur, contra eam nixi, sua ipsius consilia disturbauerunt.* Quò *tibi* Imperator *maiore cura, fideq;, amici, & multa præsidia paranda sunt.* Hostem *aduersum deprimere strenuo homini, haud difficile est: occulta pericula neque facere, neque uitare bo*

 nis in

nis in promptu est. Igitur *ubi eos in ciuitatem adduxeris, quoniam quidem renouata plebs erit, in ea re maximè animum exercitato, ut colantur boni mores: concordia inter ueteres, & nouos coalescat.* Sed *multò maximum bonum patriæ, ciuibus, tibi, liberis, postremò humanæ genti pepereris: si studium pecuniæ aut sustuleris, aut quoad res feret, minueris.* Aliter *neque priuata res, neque publica, neque domi, neque militiæ regi potest.* NAM *ubi cupido diuitiarum inuasit, neque disciplina, neque artes bonæ, neque ingenium ullum satis pollet: quin animus magis, aut minus maturè, postremò tamen sucumbat. Sæpe iam audiui, qui reges, quæ ciuitates, & nationes per opulentiam magna imperia amiserint, quæ per uirtutem inopes ceperant.* Id *adeo haud mirandũ est.* NAM *ubi bonus deteriorem diuitijs magis clarum, magisq; acceptum uidet, primò æstuat, multaq; in pectore uoluit: sed ubi gloria honorem magis in dies, uirtutem opulentia uincit: animus ad uoluptatem à uero deficit:* QVIPPE, *gloria industria alitur: ubi eam dempseris, ipsa per se uirtus amara, atque aspera est.* Postremò *ubi diuitiæ claræ habentur, ibi omnia bona utilia sunt, fides, probitas, pudor, pudicitia,* NAM *ad uirtutem una, & ardua uia est: ad pecuniam, qua cuique lubet, nititur: & malis, & bonis rebus ea creatur.* Ergo *in primis auctoritatem pecuniæ demito: neque de capite, neque de honore ex copijs quisquam magis, aut minus iudicauerit: si neque* Prætor, *neque* Consul *ex opulentia, uerùm ex dignitate creetur. Sed de magistratu facilè populi iu-*

dicium

dicium fit. Iudices à paucis probari regnum est: ex pecunia legi inhonestum. Quare omnes primæ classis iudicare placet: sed numero plures, quàm iudicant. Neque Rhodios, neque alias ciuitates unquam suorum iudiciorum pœnituit: ubi promiscuè diues, & pauper, ut cuique sors tulit, de maximis rebus iuxtà, ac de minimis disceptat. Sed de magistratibus creandis haud mihi quidem absurdè placet lex, quàm C. Gracchus in tribunatu promulgauerat: ut ex confusis quinque classibus sorte centuriæ uocarentur: ita coæquantur dignitate, pecunia, uirtute anteire alius alium properabit. Nec ego magna remedia contra diuitias statuo. NAM perinde omnes res laudantur, atque appetuntur, ut earum rerum usus est: malitia premij exercetur. Vbi ea dempseris, nemo omnium gratuitò malus est. Ceterum auaritia bellua fera, immanis, intoleranda est: quò intendit, & oppida, agros, fana, atque domos uastat: diuina cum humanis permiscet: neq; exercitus, neq; mœnia obstant, quo minus ui sua penetret: fama, pudicitia, liberis, patria, atque parentibus cunctos mortales spoliat. Verùm, si pecuniæ decus ademeris: magna illa uis auaritiæ facilè bonis moribus uincetur. Atq; hæc ita sese habere, tametsi omnes æqui, atque iniqui memorent: tamen tibi cũ factione nobilitatis haud mediocriter certandum est: cuius si dolum caueris, alia omnia in procliui erunt. Nam hi, si uirtute satis ualerent, magis æmuli bonorum, quàm inuidi essẽt. Quia desidia, & inertia, & stupor eos, atque torpedo inuasit: strepunt, obtrectant, alienam famam suum dedecus existimant. Sed quid ego Auaritia.

plura, quasi de ignotis memorem? Marci Bibuli fortitudo, atque animi uis in Consulatum erupit: hebes lingua, magis malus, quàm callidus ingenio. Quid ille audeat, cui Consulatus maximum imperium maximo dedecori fuit? An L. Domitij magna uis est, cuius nullum membrum à flagitio, aut facinore uacat? lingua uana, manus cruentæ, pedes fugaces: quæ honestè nominari nequeunt inhonestißima. Vnius tamen M. Catonis ingenium uersutum, loquax, callidum haud contemno, parantur hæc disciplina Græcorum. Sed uirtus, uigilantia, labor apud Græcos nulla sunt. Quippe cùm domi libertatem suam per inertiam amiserint: censes'ne eorum præceptis imperium haberi posse? Reliqui de factione sunt inertißimi nobiles: in quibus, sicut in titulo, præter nomẽ nihil est additamenti. Lucius Postumius, & M. Fauonius mihi uidentur, quasi magnæ nauis superuacua onera esse, ubi salui peruenire nisi sunt. Si quid aduersi coortum est, de illis potißimũ iactura fit: quia precij minimi sunt. Quoniam, nunc, ut mihi uideor, de plebe renouanda, corrigẽdaq; disserui: de Senatu, quæ tibi agenda uidentur, dicam. Postquàm mihi ætas, ingeniumq; adoleuit: haud fermè armis, atq; aquis corpus exercui: sed animum in literis, quòd natura infirmus erat in laboribus, habui. Atq; ego in ea uita multa legendo, atq; audiẽdo ita comperi, omnia regna, ciuitates, nationes: usq; eò prosperum imperitum habuisse: dum apud eos uera consilia ualuerũt. Vbicunque gratia, timor uoluptas, ea corrupere: post paulò imminutæ opes, deinde ademptum imperiũ, postremò seruitus imposita est. Equidem ego sic apud animũ

Periphrasis.

meum

meũ statuo, cuicunq; in sua ciuitate amplior, illustriorq́; locus, quàm alijs est, ei magnam curam esse Reip. Nam *ceteris salua urbe tantũmodo libertas tuta est.* Qui *per uirtutem sibi diuitias, decus, honorem pepererunt: ubi paulùm inclinata* Resp. *agitari cœpit, multipliciter animus curis, atque laboribus fatigatur: aut gloriam, aut libertatem aut rem familiarem defensat: omnibus locis adest, festinat: quantò in secundis rebus florentior fuit, tantò in aduersis asperius, magisq́; anxiè agitat.* Igitur *ubi plebs* Senatui, *sicut corpus animo obedit, eiusq́; consilia exequitur: patres consilio ualere decet: populo superuacanea est calliditas.* Itaque *maiores nostri, cùm bellis asperrimis premerentur, equis, uiris pecunia amissa, nunquàm defeßi sunt armati de imperio certare: non inopia ærarij, non uis hostium, non aduersa res ingentem eorum animum subegit: quin quæ uirtute ceperant, simul cum anima retinerent.* Atque *ea magis fortibus cõsilijs, quàm bonis prælijs patrata sunt.* Quippe *apud illos una* Resp. *erat, ei consulebant, factio contra bonos parabatur: corpus, atque ingenium patriæ, non suæ quisque potentiæ exercitabat.* At *hoc tempore contra ea homines nobiles, quorum animos secordia, atq; ignauia inuasit, ignari laboris, hostium, militiæ, domi factione instructi per superbiam cunctis gentibus moderãtur.* Itaq; Patres, *quorum consilio anteà dubia* Resp. *stabiliebatur oppreßi, ex aliena libidine huc atq; illuc fluctuantes agitantur: interdum alia, deinde alia decernunt: uti eorum, qui dominantur, simultas, ac arrogantia fert: ita bonum, malumq́; publicum existimant.* Quòd *si aut liber*

Senatus animus, plebs corpus est.

tas æqua omnium,aut ſententia obſcurior eſſet, maiorib. opibus. Reſp *: & minus potens nobilitas eſſet. Sed quoniam coæquari gratiā omnium, difficile eſt: quippe cùm illis maiorum uirtus partam reliquerit gloriam, dignitatem clientelas: cetera multitudo pleraq; inſcia, ſit ſententia eorum à metu libera.* Ita *occultò ſibi quiſque alterius potentia carior erit.* LIBERTAS *iuxta bonis, et malis, ſtrenuis, & ignauis optabilis eſt.* Verùm *eā pleriq; metu deſerunt.* Stultiſſimi *mortales, quod in certamine dubium eſt, quorſum accidat, id per inertiam in ſe, quaſi uicti recipiunt.* Igitur *duabus reb. confirmari poſſe Senatum puto.* Si *numero auctus per tabellam ſententiam feret: tabella obtentui erit, quo magis animo libero facere audeat.* In *multitudine, & præſidijs plus, & uſus amplior eſt.* Nā *ferè his tempeſtatibus, alij iudicijs publicis, alij priuatis ſuis, atq; amicorū negocijs implicati, haud ſanè* Reip. *conſilijs adfuerunt: neq; eos magis occupatio, quàm ſuperba imperia diſtinuere.* Homines *nobiles cum paucis Senatorijs, quos additamenta factionis habent, quæcunque libuit probare, reprehendere, decernere, ea uti libido tulit * facere.* Verùm *ubi numero* Senatorū *aucto per tabellam ſententiæ dicentur: illi ſuperbiam ſuam dimittent, ubi ijs obediendum erit, quibus anteà crudeliſſimè imperitabant.* Forſitan Imperator *p lectis literis, decernes, quem numerum* Senatorum *fieri placeat: quoq; modo in multa, & uaria officia diſtribuatur.* Et* *quoniā iudicia primæ claſſis mittenda putē, quæ deſcriptio, qui numerus, in quoque genere futurus ſit, ea mihi omnia generatim deſcribere haud difficile factu* fuit.

Per tabellā ferre ſententiam in leuioribus cauſis ſolebant. Vide Aſconium.

**fecere*

**quonam*

*fuit, sed prius laborandum uisum est de summa consilij: idq; tibi probandũ uerũ esse. Si hoc itinere uti decreueris, cetera in promptu erunt. Volo ego consilium meum prudens, maximeq; usui esse. Nam ubicunq; tibi res prosperè cedet, ibi mihi bona fama eueniet. Sed me illa magis cupido exercet, ut quocunque modo, & quãprimũ Resp. adiuuetur. Libertatẽ gloria*clariorem habeo. Atq; ego te oro, hortorq;: ne clarißimus Imperator Gallica gente subacta. Populi Romani summum, atque inuictum imperium tabescere uetustate, ac per summam* secordiam dilabi patiaris, Profectò si id accidat, neque tibi nox, neq; dies curam animi sedauerit: quin in somnijs excitus furibundus, atq; amens alienata mente feraris. Nanq; mihi pro uero constat, omnium mortalium uitam diuino nomine inuisi: neque bonum, neq; malũ facinus cuiusquã pro nihilo haberi: sed ex natura diuersa præmia bonos, malosq; sequi. Intereà fortè ea tardius procedũt, suus cuiq; animus, ex conscientia spem præbet. Quòd si tecum patria: atque parentes possent loqui, scilicet hæc tibi dicerent: O Cæsar, nos te genuimus fortißimi uiri in optima urbe decus, præsidiumq; nobis, hostibus terrorem: quæ multis laboribus, & periculis ceperamus, ea tibi nascenti cum anima simul tradidimus: patriam maximã in terris, domum, familiamq; in patria clarißimam, præterea bonas artes, honestas diuitias, postremò omnia honestamenta pacis, & præmia belli. Pro his amplißimis beneficijs, non flagitium à te, neque malum facinus petimus: sed uti libertatẽ euersam restituas. Qua re patrata, profectò per gentes omneis fama uirtutis tuæ uolitabit.*

*Forte legendum cariorem.

*aliàs discordiam

Patria ad Cæsarem.

Nanque

Nanque hac tempestate tametsi domi, militiæq; præclara facinora egisti, tamẽ gloria tua cum multis uiris fortibus æqualis est, si uerò urbem amplißimo nomine, & maximo imperio propè iam ab occasu restitueris, quis te clarior, quis maior in terris fuerit? Quippe si morbo iam, aut fato huic imperio secus accidat: cui dubium est, quin per orbem terrarum uastitas, bella, cædes, oriãtur? Quòd si tibi bona libidò fuerit patriæ, parentibus gratificandi, posteroq; tempore Rep. *restituta super omnes mortales gloria agnita, tuaq; unius mors uita clarior erit?* NAM *uiuos interdum fortuna, sæpe inuidia fatigat: ubi anima naturæ ceßit, demptis obtrectatoribus, ipsa se uirtus magis, magisq; extollit. Quæ mihi utilißima factu uisa sunt, quæq; tibi usui fore credidi, quàm paucißimis potui, perscripsi. Ceterum* Deos *immortales obtestor, ut quocunque modo ages, ea res tibi,* Reiq; *publicæ prospere eueniat.*

FINIS.

FLOSCVLORVM

HISCE SALLVSTII OPERIBUS comprehensorum Index. In quo prior numerus pagellam, posterior uero uersum denotat.

Abdicare magistratum 30.25
Absurdum 17.22
Abunde habere 133.19
Abunde magnum 61.10
Abunde 246.1
Accēdit discordias 238.10
Addere 84.7
Addicere ad iusiurandum 15.28
Additamentum 264.7
Adeò 24.13. et 139.5
Ad hoc 10.3. et 11.28
Adhuc 246.15. et 256.23
Ad id locorum, pro id tēporis 101.3. et 106.23
Adiutum fuerit 157.6
Administri 109.14
Admonere, cum duobus accusatiuis 111.6
Adniti pro adiuuare 349.22
Ad se uersum 97.7
Ad se uorsum 104.25
Astrictus 98.17
Aduersum 125.4
Aduersus 129.5
Aduersus nomen 38.18 & 78.20
Ad urbem 20.3
Æger animus 72.14
Æquabile 85.1
Æqualis cum 267.9
Æqua manu 26.1
Æqui & iniqui 263.16
Æstiua 85.23
Æstuare 262.12
Æternus 49.24. & 119.26
Affectare 103.6
Afflictus 98.22
Afflictare sese 20.21
Agendum atq; 234.5
Agitare presidium 94.28
Agitare p turbare 25.17
Agitare cū animo 257.27

Aliarum

Aliarum atq; 25.6
Alia, & 38.1
Alia partim 240.26
Alienum 49.21
Alienũ cum genitiuo 27.1
Alienum suis rationibus 44.4
Ambiendo 114.24
Amplius 92.26
Ancilla turpis 235.27
Ancilla res insidiæ 144.29
Annuere 236.15
Antecapere 9.21. & 43.4
Antè esse 49.21
Anteuenire 51.20
Appellare 11.19 et 61.3
Apud animũ statuere 261.10. & 264.22
Arbitri 13.20
Artifices 79.6
Aruum 122.19
Assidere 41.17
A stirpe 58.27
At enim 36.2 (et 23.21
Aucto in fine literarum
Augescere 78.18
Auitum iter 94.11
Auctore sublato 16.21
Auctores 155.29

B

Bellum ex bello serere 238.7
Bis genitus 241.4

C

Cetera 66.9
Callida facundia 241.10
Camera 41.10
Cauere laudes 206.6
Capesse Remp. 38.13
Capite censi 120.5
Casum inuenire 70.16
Celebrat 118.17
Cerneres 47.29
Certe 51.1
Ceruix Italiæ 246.29
Circiter 43.24
Clemens rumor 68.1
Cœnatum esse 136.26
Cœpere quisq; 5.27
Commodare 11.3
Commutare 259.29
Comperior 138.30
Componere 88.13. & 248.12
Cõponere uictoriã 252.4
Cõposita mouere 254.24
Concedere 253.17
Conditio est 244.12

Condo

Cōdonare creditū 252.18
Conducere 91.11
Confirmare opes 21.21
Conglobare 128.28
Conscius animus 10.5
Consilium trahere 129.20
Constituunt in 103.18
Consuefacere 112.10
Consulere grauiter 58.14
Consumere fidem 247.22
Cōsumpta oratione 70.23
Continuare 14.22
Contra, ac 47.2
Contra est 117.9
Contracta rabie 235.14
Contractum 242.1
Contra ætatem 246.15
Conuenit pax 81.25
Conuentam pacem 140.14
Coopertus 16.10
Coopertus miserijs 60.9
Copia 43.18. et 99.7. & 129.18
Copiam esse 12.5
Corrigere 50.18
Corrigi 127.4
Corrumpere 96.7. et 102.7. & 109.29. et 110.4. & 124.8
Corrumpere consilium 237.28
Corrumpere opportunitates 28.14
Corrupta res 111.24
Cuiuscunq; modi 26.11 & 38.11
Cultus 9.16
Cum animo reputare 58.2
Cum bona spe 226.21
Cū præsertim 50.11. et 18
Cum telo esse 18.16. & 32.23
Cupientißimus 114.15
Curæ habere 15.26
Curare 46.23
Curare absolute 96.11 & 98.14.
Curator 139.11

D

Data et accepta sine 82.27
Defluere 49.18
De improuiso 19.1. & 135.23
Delibutis periurijs 143.1
Demittere 262.20
Demittere ī pectus. 33.28
Deprauata gratia 62.22
Depreßus humi 43.9

Dexti

Dextimus 130.20
Dextra adſedit 56.13
Difficiles loci 120.25
Dimouere 254.7
Diſceptare 56.10. et 263.1
Diſcordioſus 103.15
Diſpalari 160.25
Diutius quin 26.3
Dolentia illis 114.20
Domi 11.29
Dubium uiſui 126.9
Ducere 117.22
Ducere honori 56.14
Ducere minoris 77.18
Ducere poſt 107.16
Ducere pro 34

E

Eadem ingredi 84.13
Ea uerò 24.18.&46.2
Effœminare 8.10
Effœta parentum 42.5
Egeris perfeceris 144.15
Eniteſcere 42.25
Enunciare 19.4
Eo quia 102.6.& 260.1
Equidē ego 55.25.et 251 10.& 264.21.
Erumpere 263.24
Etiam tum 234.26
Euadere 151.28
Exagitare 100.19
Exagitatus 19.16
Ex aliorum more 99.2
Ex alto 298.8
excogitari cōſciētia 238.6
excogitari quæſtio 78.17
Execratio 16.1
Exerceri 263.8
Ex media factione 243.19
Exornare 92.5
Expedire 52.4
Expediti 104.16
Expergiſci 260.28
Experiri 74.8
Expers, cū ablatiuo 22.3
Expiare cædem cæde 253. 12.
Ex tempore 105.20
Extrema experiri 18.8

F

Factione pollere 83.22
Factioſus 12.19
Falſus 7.25
Falſum habere 55.10
Fama de 94.21
Fatigare 61,16 et 103.11 & 107

& 107.3
Ferè 48.1
Fermè 108.19
Ferentarij 47.11
Fidei causa 72.24
Fidem mutare 96.3
Fide publica data 31.12
Fide publica dicere 30.11
Fide publica interposita 77.4
Finis 254.18
Flagrare inopia 238.5
Flagrare studium 10.11
Flectere animum 54.29
Fœdùm 18.10
Foret 13.21
Formidolosus 5.29 & 6.5. & 13.7
Fortuna casus 95.28
Forum 87.28
Frequentare 107.15
Fretus Dijs 122.16
Frustra esse 54.3
Frustrari 97.2
Fuerint 69.12
Fuerit 74.17
Fuerit mihi preciũ 139.4
Funditus misceri 261.7
Fusus 103.1

G

Gerere.fieri 116.17
Gignantia 111.21
Gladiatoriæ familiæ 20.12
Gloriam facere 118.13
Grassari 49.12
Gratiam facere 38.18 & 155.26
Gratificari 50.23
Gratificari gratiã 256.7
Grege facto 96.29

H

Habere 111.10
Haberi 5.10
Habere pro 134.27
Habere ætatem 3.13
Habere fidem 145.8
Habere in animo 242.11
Habere uoluptati 131.13
Haud sæpe 64.6 & 77.1
Hebescere 8.27
Hic mihi 38.26
Hiq́; 65.5
Honestatus honore 23.16
Honori haberi 74.27
Honoris causa 141.8
Honoribus uti 32.15
Humana gens 272.2

I

Iactura 264.10
Iam à principio inopi. 133.14
Iam inde à 110.11
Iam primum 10.18
Ibi,pro,in his 4.9
Idonea res 96.8.
Id demum 9.11.
Illum alterum 57.22 & 63.18. & 107.8
Immane dictu 152.22.
Impedita Rep. 241.20
Implicare 97.28.
Importunus 124.20
Importuosum 64.2
Impositus, pro, praefectus 131.1.
Impotens 242.29.
Inanis 12.5
In amicis habere 54.1.
In animo habere 69.1
Incassum. 244.2
Incedere 249.27
Incedere morem 254.18
Incedere per ora 74.25.
Inclinata Resp. 264.25
In concilio admittere 244.25
Increpare in 253.13
In dextris portare 45.17
In dies 107.29
In excelso 35.2.et.257.15
In extremo situm 38.29. & 68.20
In faucibus 41.8
Infectum 139.12
Infensum adesse 90.20
Ingenium augere 240.13
In gloria numerare 235.18
In gratia habere 139.22
In incerto habere 27.7
Iniuriae concedere 62.8
Iniuriam soluere 234.26
In maius 207.13
In manibus 13.22
In manu esse 59.6
In manus uenire 121.21
In medio relinquere 13.14
Innoxius 25
In ordine 142.20
In ore uestro 241.8
In pectus descendit 56.22
In potestatem habere 140.18
In promptu habere 5.27
In propatulo habere 9.18
In se recipere 266.10

Insidias facere 18.7
Insidias tendere 18.14
Insitus 141.22
Insolens 3.8
Insolentia 126.6
Insolitus 81.28
In spe habere 21.6
Intactum bellum 114.15
Integri 238.15
Integrum habere 138.7
Integrũ ingenium 100.26
Intẽpestũ 18.19. et 21.18
In tempore 250.20
In tempus 244.6
Intendere animum 66.17
Intendere officia 109.6
Intentum 87.10
Intentus, cũ ablatiuo 2.21
Inter 28.12. & 121.23
Interdum, sæpe 268.11
Interesse inter 144.20
Inter se 92.28
Interrogari 12.15. & 20.26
Intestabilis 104.10 & 233.13
Intuta Resp. 239.22
Inuenire 255.28
Inuentum ex 105.19
Inuidiam accendere 63.3
Inuidiam dilabi 71.12
Iste Romulus 233.26
Ista est 119.6
Ita fui 115.29
Item 25.26. & 131.3
Iugi aqua 122.10
Iussit ei prouinciã 114.6
Iusta facere 56.9
Iuxta 2.19

L

Lar familiaris 14.22
Languere 39.11
Laxum imperiũ 101.26
Lenire inopiam. 123.2
Libido 33.29. & 82.21
Libido bona 268.8
Licentia 34.28. 134.21
Loci 103.6

M

Magnificus 95.18
Magnis itineribus 44.11
Mala pugna 96.24
Malis fructibus 247.20
Manibus facere 96.16
Manifestũ habere 27.17
Manifestus cum genitiuo 179.13

Maturare 12.28 & 243.20
Maturißime 219.21
Matura 119.23
Maxime 87.7
Mediocres uiri 53.7
Merces 15.10
Metum habere, facere 234.14
Militare nomen 243.9
Militaris homo 4.7
Miserari 68.24
Moderati habere 9.3
Modo 56.24.& 109.28
Molliter 251.26
Mollitia decretorum 237.12
Morbo facto 268.5
More ingenij hũani 125.8
Moderati, cũ datiuo 36.4
Multo mxima 260.13
Multo maxime 24.2.& 52.23
Multo optima 118.8
Multus 114.17.et 128.3
Multum 47.17
Munera 32.18
Munia 245.6
Munire 72.3
Mußare 237.10
Mutare 86.6
Mutare ad 244.10
Mutare pro 114.4

N

Næ 40.14
Nam profectò 35.16
Naturæ cedere 268.12
Naturæ concedere 60.12
Neceßarij 102.27
Neceßitudo 22.17.et 66.11
Neceßitudines 15.20
Nedum 8.24
Nemo nisi 9.12
Neque 133.20
Nihil, nisi 118.9
Nisi 41.2
Niti 98.25
Nomina 23.14
Nominibus honestis, pro, sub honesto prætextu 25.17
Non est ita 34.29
Nonnulli, uocandi casu 45.26
Noxæ esse 236.29

O

Obnoxius 74.4
Ob rem 74.8

Obsidere 18.16
Obtenti 236.8
Obtinere 251.7
Obuiam ire 53.23
Occultum habere 16.20
Offensa 126.3
Omnia nisi 106.8.& 108.20
Onerare promissis 57.8
Operæ precium esse 113.8
Opportunus 93.13.& 94.24
Opportunitas 53.7
Orare in 33.4
Orbes facere 129.9
Ostentui credere 87.17
Ostentui esse 69.19

P

Pacem agitare 60.1
Pacificare 103.11
Pacisci ab 70.28
Parare contumeliam 32.7
Parato animo 45.14
Parare magistratũ 101.1
Pars, alij 91.4
Partim alij 82.21& 114.12
Parum amplo 129.22
Parum habere 74.22
Patrare 44.2.& 108.18.&.265.18
Patrare consilia 57.29
Paucis diebus 82.9
Pecunia 37.21
Pedibus ire in sententiam 33.15
Pecuniæ captæ 77.6
Pensi habere 4.16.& 9.3.& 16.14
Perdundæ Reipubli. *esse* 29.27
Perge qua 239.21
Periculum facere, *pro creare* 21.28
Perinde, ut 51.23
Per 246.6
Per manus tradere 101.6
Per negocia 101.20
Per occasionem 34.8
Perscribere 125.13
Per seipsa 59.5
Per tabellã sentẽtia 266.12.& 22
Pestis 105.29.& 136.22
Pila 47.13
Plebes in singulari 107.13 & 242.25
Plebei, genitiuus 244.19

S 2 Ple

Pleraq; Africæ	111.6	*Prædæ*	15.24
Pleraq; nobilitas	25.15	*Prædam facere*	60.6
Pleraq; oratione	117.7	*Prægredi*	251.23
Plerunq; noctis	130.2	*Præpedire*	72.6
Pœnæ esse	105.5	*Præter*	23.28
Pœnas capere	104.22	*Precio prolatant*	249.14
Pœnas petere in	102.19	*Primus, in primis*	52.28
Pænas reddere	61.25	*Prima*	24.4
Polliceri bene	27.15	*Pro* 20.7.& 43.20.& 126.20	
Polluta licentia	63.3		
Pollutus	101.8	*Pro consilio*	73.3
Ponere in gloriam	143.9	*Procul*	118.20
Popularis 15.28.&.16. 29.et 39.10.et 53.13		*Profiteri*	12.17
		Profugus	96.6
Porrigere	92.10	*Profunda auaritia*	12.28
Porrò autem	29.25	*Profunda libido*	253.27
Portare auxilium	50.16	*Profunda cupido*	248.14
Portari	71.19	*Profusus, cũ genitiuo*	4.13
Portuosum	63.19	*Prohibere*	137.7
Post futuri	234.2	*Prolatare*	28.14
Post habere	258.1	*Promere linguam*	257.3
Post multas tempestates 107.17		*Pronum*	141.17
		Properantia	80.5
Postremus	237.8	*Properare iter*	136.3
Postremus seruorũ	249.10	*Propter*	46.24
Postremo 48.8.& 50.3.& 68.11		*Prorsus*	68.19
		Pro tẽpore	20.7.& 56.7
Præcipitem abire	17.22	*Pro uero*	267.13
Prædabundus	122.27	*Publicare*	37.23

Pudere hominum & Deorum 239.16
Pudere, pigere 127.23

Q

Quàm tam 75.7
Quamuis 16.26
Quanti mortales 252.22
Quantis animis ierit 243 29
Quantum 76.9
Quæ arant, pro, quæ arando parant 2.14
Quærere 75.22
Quæri in 82.17
Quæsitores 83.3
Qua uisus fuerat 132.23
Quem ubiq; 18.13
Quia eo 13.24
Quies 132.22
Quin 23.13
Quin ergo 119.2
Quippe 103.23
Quis omnium 51.16
Quoad 84.2
Quo loco 45.9
Quos aduersum 132.12

R

Rarus animus 243.18
Ratio, pro, modus, consilium 26.24
Rationes 29.1
Receptui locus esset 129 20
Reddere consulatũ 239.13
Redimere. 10.1. & 72.19
Refferre de 31.26
Reliqui facere 8.23 & 19.11
Remissus 96.23
Reptitius 142.19
Repulsus 139.18
Reputare cũ animo 116.8
Requirere 26.13
Restituere ab occasu 268.4
Reuocare ad sese 144.13
Ruina incendium restinguere 21.13
Rumor 83.5

S

Sacrum & inspoliatum fanum 252.24
Sancti habere 84.2
Sancti uiri 118.28
Satis habere 76.3
Satis sæpe 99.20
Scilicet 34.25. & 75.24. & 83.15. & 237.16. & 267.20.

Secunda oratio 102.20
Secunda ea 59.4
Secus 67.2
Semetipsi 64.29
Semisomnos 67.15
Seruilia alimenta 234.18
Si eo magis 39.16
Sigillatim 32.19
Sinus orbis 41.9
Sola loca pro solitudine 314.13
Spectaculũ præbere 62.3
Subigere 77.6
Subuertere 73.12
Suffragatio 102.29
Suimet 236.16
Suometipsi 74.11
Superare 105.18
Super 97.13
Superesse 79.15
Superuadere 108.19
Superuacaneum 45.23
Suppetere 260.9
Supplicium 7.5
Supplicia 40.19 & 36.29. & 94.21
Supra bonum & honestum 113.19
Supra caput 40.10
Supra ea 3.4
Supra quàm 69.8
Supra repetere 4.25
Suspectus super 106.19
Suspicere 105.12
Sustentare 42.5 & 255.7
Statuere aciem 92.9
Statum obtinere 23.11
Stipendium facere 156.24
Studere se 17

T

Tabescere 62.13
Tabescere uetustate 267.9
Tela 98.19
Temere 93.28
Tempestates 127.26 & 201.8
Tetrarchiæ 249.3
Tolerare inopiam 24.28
Torpedo 240.4. & 245.12
Tractus 88.24
Trahere 79.28 & 250.17
Trahere animis 115.3
Trahere cũ animo 124.28
Trahere rationes 128.12
Trahi 36.25

Tramites 44.12. et 80.27
Transire silentio 1.9
Transuersum agere 53.8
Tumulosus 123.11
Tumultus 29.13
Tumultus causa 46.28
Turbamenta 236.14
Tutari pericula 233.15
Tute 133.29

V

Valere 37.13
Vastare 10.28
Vastus ab 88.24
Vastum 4.15
Vendere 20.5
Venum dare 235.8
Venum ire 71.21
Verbis Regis 132.38
Verbis Senatus 70.21
Verum enimuero 14.14
Vesper diei 91.26
Vicem præstare 246.24
Victum dare 97.29
Videlicet, cũ ironia 40.28
Vigilias circumire 131.6
Vigilias deduci 86.2
Vile habere 11.4
Virilia illa 244.18
Vitabundus 80.27
& 132.16
Vltum ire 104.13
Volenti animo 107.7
Voluere cũ animo 138.12
Voluntarius 43.21
Vota 234.7
Vsq; eo dum 264.25
Vtpote 44.20
Vtrinq; alteris 65.11
Vulgus mas. gen. 105.1
Vulgus esse ignobiles 14.7

FINIS.

INDEX RERVM AC SENTENTIARVM HVIVS LIBRI.

Omnia, quæ quæris breuiter monstrabit elenchus:
Quem sequere, ut Theseus fila sequutus erat,
Oppida, regna, nomos repetita sub ordine certo:
Victoresq; uiros, Martiaq; arma docet.

A

Aborigines 5
Adherbalis & Ingurthæ comparatio 66
Adherbal uictus Romam contendit 58
Adherbal ubiuis tutior quàm in suo regno 60.
Adherbal copias aduersus Iugurtham parat 98
Adherbalis exercitus noctu funditur 67
Adherbal Cirtham profugit 67
Adherbalis deditio & interitus 71
Adrumetum oppidum Libyphœniciæ 65
Aemilii Scauri mores 62
Aemilius Scaurus à largitione Iugurthæ se continēt 72
Aemilius Scaurus à Iugurthæ legatis corrumpitur 72
Aethiopes 66
Africæ descriptio 63
Africam qui primo incoluerint 64
Africæ pars inferior à Numidis possessa 65
Alcibiades reuocatur 215

Allob

Allobroges à Lentulo solicitati 26.182
Allobroges in ponte Miluio capti 29.182
Allobrogibus præmia decreta 195
Ambitio uirtuti quàm auaritia affinior 8
Amici fide parantur 55
Amicitia non idem quod factio 75
Amicitia firma idem uelle, & idem nolle 13
Animus, uitæ mortalium dux atq; imperator 50
Animi bona æterna 50
Animi atq; corporis dotes & munera 1
Antiochus X. *millibus telentorum à* Ro. *spoliatus* 248
Antonius orator excellens 206
Antonius & Sylla ambitus condemnati 12
Antonius Catilinam *cum exercitu persequitur* 13.43
Ap. Claudius Interrex 240
Aquila signum Catilinæ 46.217.162
Archelaus Mithridatis *incepta impediuit* 249
Aristonicus Antiochi *filius triumpho ductus* 248
Armeniorum origo 65
Asia à Romanis *obsessa* 248
Aspar Numida 138
Athenæ urbs doctißima 219
Athenæ suam celebritatem scriptoribus debent 6
Auaritia bellua fera 263
Auaritia corpus & animum effœminat 8
Auaritiam bonos Romanorum *mores subuertisse* 8
A. Albinus *fratris* Sp. Proprætor 80
A. Albini *castra circumuenta à* Iugurtha 81
A. Fuluius *filium in aciem Catilinæ euntem necare iußit*

iußit 26
A.Manlius Marij legatus 120
Aurelia Orestilla Catilinæ coniux 19

B

Bellum pacis causa 255
Belli dolus 95
Bellorum caussa dominandi libido 2
Bellum ex arbitrio sumitur, at non ponitur
Belli sæuitia 34
Belli Macedonici caussa 248
Belli Punici causa 248
Bellum Punicum Romanos in officio retinuit 83
Bellum Mithridaticum periculosißimum 209
Bellum seruile Capuæ & in Apulia 19
Bellum Gallicum 141
Bithynia direpta 249
Bocchus Maurorum Rex 66
Bocchum Iugurtha aduersus Rom. incitauit 112
Bocchi cum Iugurtha neceßitudo ibidem
Bocchus cum Iugurtha coniungit exercitum 128
Bocchus sæpe à Mario Rom. Amicitiam petijt 137
Bocchus apud Numantiã Latinam linguã didicit 132
Boccho amicitia à Romanis datur 135
Bocchi purgatio ad Rom. expostulationem 134
Bocchi Punica fides 138
Bocchus cum Sylla per interpretem agit 139

Bomilcar reus ex æquo & bono 79
Bomilcar uadibus datis iudicium fugit 98
Bomilcarem reum Iugurtha in Numidiam mittit 79
Bomilcari Metellus persuadet ut sibi Iugurtham tradat 99

C

Cæsari Catullus & Piso infensi 32
Cæsarem Cicero inter coniuratos nominare noluit 32
Cæsaris de coniuratis sententia 33.196
Cæsaris & Catonis comparatio 42
Cæsaris ciuilis uictoria 152
Cæsaris bellum aliorum pace mollius 251
Cæsaris laus 251.258
C. Annius, Leptitanorum Præfectus 110
C. Bebius à Iugurtha corrumpitur 77.78
C.Cornelius pollicetur se Ciceronem confodere 19
C.Cottæ consulatus 242
C.Cotta uouit se patriæ ibdiem
C.Glaucia à Mario interfectus 186
C.Gracchus agrarios concitare conatus 195
C.Gracchi cædes 74
C.Iulius in Apuliam mittitur 18
C.Marius Aquilam Cymbrico bello habuit 47
C.Marius à Sylla ex ciuitate eiectus 190
C.Memmius Trib.Pleb.designatur 71
C.Memmij facundia 73
C.Muræna in citeriorij Gallia plures coniuratos in uincula coniecit 27

Callicratides classem amisit 214
Capitolium quando incensum 183
Capitolij turres de cœlo percussæ 183
Capsa ab Hercule condita 121
Capsæ & Thalæ oppidorum situs & collatio 121
Capsa oppidum à Mario expugnatũ atq; incensum 123
Carcer uindex nefariorum 279
Carthago æmula Ro.imperij à stirpe interijt 7
Carthaginis laus 65
Caßij adeps 287
Caßij munus ut urbem inflammaret 200
Catabathmos 74.65
Catilinæ mores & ingenium. 4.211.228.166
Catilinæ scelera 210.211.150
Catilinæ domus sacrarium scelerum 210.162.
Catilina filium ueneno sustulit 10.158
Catilina facetus 226
Catilinæ tolerantia 187
Catilinæ ambitio 220
Catilinæ repulsa 209
Catilina lege Plancia interrogatus 20
Catilina repetundarum reus, prohibitus petere consulatum 12
Catilina Reip.insidiatur 207
Catilina Ciceroni insidias machinatur 17.157
Catilina uitandæ suspitionis causa, se optimis quibusq; iunxit 90.160
Catilina à Cepionis amicitia defenditur 227

Catilina

Catilinarium seminarium 196
Catilinarij & boni ciues conferuntur 177
Catilina nocturnus imperator 213
Catilina obæratorum omnium dux & refugium 170
Catilina partes Italiæ distribuit 156
Catilinæ conscientiam uultus arguit 10
Catilinæ responsio ad Ciceronis inuectiuam 21
Catilina eiecto, Resp. recreata 268
Catilina urbe eiectus 257.166
Catilina in Manliana castra noctu profectus 21
Catilina & Manlius hostes à Senatu iudicantur 23
Catilina quantum initio exercitum habuerit 35
Catilina seruitia repudiat 44
Catilina fugam in Galliam parat ibidem
Catilina duobus exercitibus clauditur 44
Catilinæ interitus 47
Catonis ingenium 264
Catonis dicendi uoluptas 206
Cato Scipioni coætaneus 206
Catonis de coniurationis sententia 41
Catuli & Cæsaris inimicitiæ 32
Catulus Sylla sæuior 244
Cethegi uita 226
Cethegi temeritas 187
Cethegi munus, Ciceronis ianuam obsidere 28.200
Cethegi literæ ad Allobroges in Senatu recitatæ 183
Cethegus captus familiæ atque libertorum implorat opem 33

Cicero

Ciceroni parantur insidiæ 18.165
Cicero & Antonius Coß.declarantur 17
Ciceronis consulatus quantis stipatus periculis 194
Cicero coniurationem ad Senatum refert 19
Cicero Cos.Senatum in ædem Iouis Statoris uocat 171
Cicero Cos. Senatum in ædem Concordiæ conuocat 30
Cicero Cos.ubi præsidio esse iussus 24
Cicero Allobroges instituit, ut iusiurandum obsignatũ ad ciues perferendum, exigant 28
Cicero Cos. de captis in ponte Miluio dubius 29
Ciceroni supplicatio decreta præter exẽplũ 186.195
Ciceronis uita taxatur à Sallustio 142
Cicero domi suæ unà cũ Terentia legis Planciæ iudicia fecit 143
Ciceronis uxor sacrilega 142
Ciceronis consulatũ nihil distare à Syllæ dictatura 144
Cicero togatus dux 179
Cicero in cõcilio Deorum 143
Cicero Romulus Arpinas 142
Cicero nouus homo Arpinas 23.143
Cicero inquilinus ciuis urbis Romæ 21
Ciceronis immoderata eloquentia 142
Ciceronem Minerua artes edocuit 144
Ciceronis domus 143
Ciceronis res familiaris 203.243
Cicero Clodij furori ceßit 148
Ciceronis sententiam quàm mutauerit exilium 145
Cyrenenses quando maximè floruerint 111

Cyrenensium cum Pœnis de finib. cõditiones initæ 111
Cirtham Iugurtha obsidet 67.113
Cinnæ in urbem reditu, omnes interijsse ordines 240
Ciuis nomen quis mereatur 198.215
Ciuem Romanum uerberibus cædi nefas 35
Comedere bis die uitio datur 256
Concordia parua res crescere, discordia contrà 55
Coniuratio ex quibus conflata 10.169.170.174
176.207
Coniuratorum catalogus 12
Coniuratorum munia 28.129
Coniurati conijciuntur in carcerem 30.185
Conscientiæ uis 284.192
Consilia in re militari 265
Consularis potestas 19
Coss. Romæ imperantib. quàm resp. creuerit 6
Consulis uox in Senatu princeps 205
Consulem gerere & fieri differunt 116
Consultantes de rebus dubijs odio & amicitia uacare decet 33
Consultores pessimi 101
Corporis bona facile dilabuntur 50
Crassus orator summus 206
Cretenses liberi 73
Curæ magnæ magna merces 255
Cymbrica præda 211
Cyrenæ 64

D

Dabar Massagradæ filius 137

Dabar interpres inter Bocchum & Syllam 138
Damasippus Syllæ iussu iugulatus 36
Decemuiri Athenas profecti legum caussa 219
D.Bruti domus coniurationis haud inscia 26
D.Syllani de coniuratis sententia 31.196
Deorum auxilia quibus parentur rebus 40
Dies quibus conseruamur, non minus iucundi, quàm natales 180
Dignitati magis quàm famæ consulendum 134
Dissensionum ciuilium catalogus 190
Diuitiæ quomodo decori habeantur 254
Diuitiæ iniriarum suspicioni obnoxiæ 54.56
Dolorem cruciatu leniri 199
Domum paternam uendere antiquitus infame 150.238
Drusus ob tyrannidis suspicionẽ morte multatus 237
Ducum aduersus coniuratos catalogus 23

E

Elephanti XL. à Romanis interfecti 92
Elogium censorium Ap.Claudij & Pisonis 150
Eloquentia incunabula uirtutum 148
Epistola Adherbalis in Senatu recitatur 68
Epistola Bomilcaris ad Nabdalsam 105
Epistola Catilinæ ad Catulum 23
Epistola Lentuli ad Catilinam 29.185
Epistola Scipionis ad Micipsam 54
Equitibus Rom. indignum regum peregrinorum satellites agere 102
Exempla mala ex bonis initijs orta 126

Exercitus Rom. quomodo mollis euaserit 8

F

Factio quo nomine ab amicitia differat 75
Fama popularis pro oraculo 210
Fauonius ciuitatis onus 264
Fœdus nullum populi Romani iniussu fieri poterat 82
Fœderatos paci publicæ officere 254
Fortuna humanarum pleraq; regit 6.133
Fortuna nihil uel eripere, uel largiri potest 50
Fortunæ quisque faber: dictum Appij 251
Fuluia nobile Curij scortũ cõiurationẽ patefecit 16.19
Fusidius honorum dehonestamentum. 212

G

Gabinij munus, urbis incendium 28.200
Galbæ dicendi uis 260
Galli gloria belli præstantes 26.41
Galli infestißimi Romano nomini 40
Gaudæ Masinissæ nepoti regios honores Metellus negat 102
Getulorum situs 64.65
Getuli initio habitabant Africam 64
Getulorum mores ibidem & 112
Getulos armis assuefacit Iugurtha 64
Getuli ac Mauri à Mario fusi, fugatiq; 130
Gloria maiorum posteris lumen 117
Gloriæ itinera duo, pacis scilicet ac belli 2.3

Gloria industria alitur 262
Gloria inuidiam uincere difficillimum 54
Gn.Octauius collegam ex urbe armis expulit 190
Gn.Piso factiosus 12
G. Piso custos publicarum ceremoniarum 225
Gn.Piso in citeriorem Hispaniam missus 13
Gracchi oratores summi 206
Gracchorum cædes 84.154.164.214
Græci facundia Rom.priores,non item uirtute 41.264

H

Hala Seruilius Sp.Melium nouarum rerum studiosum occidit 153
Homo morti damnatus 219
Hercules in Hispania interijt 64
Herennius cum exercitu à Pompeio deletus 247
Hetruria infamis latronibus 19
Hetruria propter Syllæ dominationem egestate laborat 19
Hetruscorum de prodigijs responsum 188
Hiempsalis grauius dictum Iugurtham exasperat 56
Hiempsalis caput ad Iugurtham refertur 57
Hippo urbs Libyfœniciæ 65
Historias scribere magno usui esse 50
Historias scribere cur arduum 3
Historiam scribenti mentiri turpe 147
Hominum industria,belluarum uim longè superat 49
Hominis partes duæ,atque utriusque munera. 1.49

I

Ignauia nemo immortalis factus 119

Imagines maiorum ad uirtutes quosdam accendisse 51
Imperia crudelia, acerba magis quàm diuturna 252
Imperium optimum quale 118
Imperio maximo maxima inest cura 242
Imperium quibus artibus retineatur 2
Imperandum quàm optimis 251
Indici coniurationis præmia constituta 20.195
Ingenium socordia torpescere 50
Inimicitiæ priuatæ Reip. aliquando prosunt 146
Iniuriæ cuiq; suæ graues 34
Iniuriam molientes defensionem simul cogitant 101
Inuidia uirtute parta, gloria est 164.165
Inuidia ex opulentia oritur 5
Ira atq; cupido consultores pessimi 101
Iracundia apud alios, in imperio superbia est 35
Iudicis officium 100
Iudicijs acerbis ciuitas magis uastatur, q̃ corrigitur 255
Iugurtha Romanis carus 54
Iugurtha auxiliari exercitui præfectus 53
Iugurthæ genus, mores, studia, & ingenium 52
Iugurtha quare à Micipsa ad optatus 55.68
Iugurtha Micipsæ decreta rescindi oportere contendit 56
Iugurthæ in Adherbalis amicos ac propinquos crudelitas 60
Iugurthæ & Adherbalis comparatio 66
Iugurtha quibus coniecturis regnũ sibi polliceatur 54
Iugurtha Numidia potitur 58

Iugurtha Romanes largiendo fatigat 58.61
Iugurtha Cirtham obſedit 67
Iugurthæ cruenta de Adherbalis uictoria 71
Iugurtha quàm potens gratia & largitione 71
Iugurtha cum Caßio Romam uenit 77
Iugurtha Italia decedere iuſſus 79
Iugurthæ uades quinquaginta 79
Iugurthæ exercitus funditur 91
Iugurtha pabulum & aquam corrumpit 95
Iugurtha Bomilcaris perfida perſuaſione deditionẽ facit 99
Iugurtha à Mario armis exutus 121
Iugurtha occiſis equitibus uix erupit 132
Iugurtha conditiones quidem accipit, Mario tamen diffidit 140
Iugurtha uinctus traditur Syllæ 141
Iupiter Stator unde dictus 166
Iupiter Stator cuſtos 157

L

Largitiones, Reipublicæ officere 155
Laris oppidum 123
Leccæ in domo coniuratio conquoquebatur 156.172 207.216.218.228.
Legatorum catalogus, qui in regnũ Numidiæ diuiſum mittebantur 63
Legati Romanorum Adherbalem & Iugurtham arma deponere iubent 67
Legati Rom. Iugurthæ pacem imperantes fruſtra diſcedunt 70

Legati C.Manlij ad Q.Martium 21
Legati Marij Bocchum à Bello desistere hortātur 114
Legati Adherbalis ad Iugurthā de iniurijs querētes 66
Legati Iugur.Adherbalem Romæ falsò deferunt 62
Legati Iugur.S.P.Q.pecunia corrumpunt 62
Legati à Iugur.ad Metellum supplicatum mißi 86
Legati Bocchi à Iugurtha corumpuntur 132.133
Legati alij Bocchi à Getulis spoliati, ad Syllam profugiunt 134
Lentuli uita 225
Lentulus dicendo multum ualuit 184
Lentulus & Cethegus portenta ciuitatis 224
Lentulus & Cethegus coniurationis capita 216
Lentulus ex libris Sibyllinis, sibi regnum Rom. pollicetur 30.183.184.190.224
Lentuli somnus 187
Lentuli ignauiam Catilina increpat 45
Lentulus Romæ nouarum rerum studiosos solicitat 26
Lentulus solicitauerat Allobroges 181
Lentulus cum exercitu in agrum Fesulanum ire parat 3
Lentulum, quia Prætor, Consul manu in Senatum ducit 30
Lentuli literæ signumq; 184
Lentulus abdicato magistratu in custodiā traditur 185
Lentulū opifices & seruitia eripere solicitant 32.202
Lentulo frangitur gula laqueo 43
Lepidus latro Proconsul 238
Lepidus exercitum ad urbem ducit 240
Leptis situs 63

Leptim Sydonij condiderunt 110
Leptitanorum lingua, leges, & mores 110
Leptitani Romanis semper fideles 110
Leptitani ad Bestiam, amicitiam rogatum miserūt 110
Lex XII. Tab. ne quis cœtus nocturnos in urbe agitaret 218
Lex Gabinia contra clandestinas conciones ibidem
Lex C. Gracchi de uocandis ex quinque classibus, centurijs 262
Lex Porcia 35
Lex Satyra 73
Lex Sempronia 198
Lex coniuratorum maximè impia 192
Legum æra Romæ quando liquefacta 183
Libertatem maximè omnium tueamur 234
Libertas omnibus ex æquo optabilis 266
Libri Punici, Hiempsalis 64
Libyes Africam primò inhabitarunt 64
Libyes quàm Getuli minus bellicosi 65
Liguris cuiusdam gregarij Mulucha per insidias capitur 125
Linguæ procacitate uitæ sordes non eluuntur 146
Liuius Drusus patronus nobilitatis 261
Locus medius apud Numidas honorificentior 56
L. Belligenus prætor 135
L. Bestiæ Calpurnio Cos. Numidia prouincia obuenit 71
L. Bestia exercitum in Africam parat 72
L. Bestiæ Cos. deditione consilium cum Iugurtha 72

L.Bestia Cos.auaritia corumpitur 72
L.Cæsar sororis uirũ uita priuãdũ pronunciauit 199
L.Caßius Iugurthæ deditionem persuadet 77
L.Caßij munus ut urbem incenderet 185
L.Cincius de Tribunitia potestate loqui ausus 243
L.Cornelius custos publicarum ceremoniarum 225
L.Domitij uitia 263
L.Glabrionis sica deprensa 207
L.Hortensij de Catilina sententia 227
L.Manlius Trib.Pleb.de Imperatore contra Iugurthã ad populum refert 107
L.Opimius C.Graccho & M.Fuluio Flacco interfectis Cos. 63
L.Opimius à Iugurtha corrumpitur ibidem
L. Postumius ciuitatis onus 264
L.Saturninus C.Memmium occidit 195
L.Seruius in Senatu recitat literas,in quib.Manliũ arma cepisse scriptum erat 19
L.Sidicinus rerum nouarum studiosus 222
L.Sulpicius è Senatu motus 219
L.Tarquinij indicio non habetur fides 31
L.Torquato & L. Cottæ Coß. Catilina & Antronius cædem parant 12
L.Valerius Flaccus & C.Promptinius Prætores ad Allobroges intercipiundos mißi 29
L.Vargunteius in Ciceronis mortem iurat 18
Lucullus Annius Trib.Pleb.magistratum continuare nititur 80

M

Magistratuum creandorum ratio 263
Magistratuum conditio misera 172
Magistratus per manus traditi 101
Maleficiorum publicorum ac priuatorum diuersa ratio 38
Malitiæ præmia 160
Mammilli Tribuni Pleb. quæstio in eos qui à Iugurtha corrupti, uel pactiones fecissent 82
Manlius princeps belli Catilinarij 17
Manlij in Fesulis arma 20.172
Manlius in Etruria 18
Manlius Capitolinus morte multatus 214
Manlij Torquati in filium seueritas 40.219
Mapalia Numidarum ædificia 65
M. Aemilius omnium flagitiosorum postremus 237
M. Bibulus quibus rebus in Consulatum eruperit 164
M. Ceparius pastores in Apulia solicitat 186
M. Cotta à Mithridate fusus 249
M. Crassus nominatus inter coniuratos 12.30
M. Fuluij cædes 74.154
M. Marcellus uir fortißimus 161
M. Papirium Glabrio extinguere conatus 207
M. Petreio exercitus aduersus Catilinam cõmittitur 46
M. Scaurum legatum Iugurtham timet 70
M. Syllanus Metelli consulatu collega 86
Marij imagines & nobilitas 100.114.118
Marius Græcas literas noluit addiscere 118
Mario Aruspex felicia omnia portendit 100

Marius petendi gratia mißionem à Metello rogat 101
Marius à Metello dimittitur 107
Mario Senat.licet aduersus nihil abnuere audet 114
Marius nouus homo creatur Cos. 107.114
Mario Cos.Numidia prouincia decernitur 113
Marij in Africam expeditio 103.114.120
Marius Gaudam aduersus Metellum incendit 103
Marius quare sordidus fuerit habitus 118
Marius exercitum pudore coërcuit 138
Marius castella Iugurthæ ui,præmijsq; tentat 121
Marij & Syllæ pugna cum Iugurtha & Boccho 114
Marij pugna cum Mauris & Getulis latrocinio simillima 128
Marium Numidæ magis quàm mortalem timent 124
Marius Cos.triumphat 141
Marius uictoria non insolentior factus 130
Marius Italiam bis obsidione liberauit 204
Masinissa & Micipsa unà cum Romanis Syphacem regno expulerunt 59
Masinissa proli Romani nominis studium commendat 61
Masinissa quando in Romanorum amicitiam uenerit 52.58
Maßiua Iugurthæ regnum affectat 78
Maßiua obtruncatur 79
Mauri ac Getuli à Mario fusi,fugatiq; 130
Mauri pro opibus uxores denas ducũt aut amplius 112
Mauri pro Medis 65
Medorum origo 64

Metellus fortiter rem gesturus, omnia adiumenta ignauiæ sustulit 86
Metello Cos. Numidia *prouincia obuenit* 85.100
Metelli expeditio in Numidiam 86.87
Metellus Iugurthæ *legatos corrumpit* 87
Metelli cum Iugurtha *pugna* 90.91
Metellus Numidiæ *oppida capit, uastatq; agros* 93
Metellus Iugurtham *insidijs aggreditur* 99
Metellus uictor milites pro meritis donat 93
Metello supplicationes decretæ 94
Metelli superbia 101
Metellus Romæ *excipitur* 120
Metelli stratagema 204
Metellus conspectum Marij *fugit* 120
Micipsæ regis Numidiæ Genealogia 52
Micipsa Iugurthã, *ut bello caderet, auxiliari exercitui præficit* 53
Micipsæ in Iugurtham *beneficia* 60
Micipsa Iugurthæ *filios commendat* 56
Micipsa moritur 56
Militia ad pacem pertinet 256
Militaris disciplina non tam ex libris, quàm in acie discitur 116
Militaris disciplina magis'ne ex animo, an corpore pendeat 1
Minatius obæratus 168
Miseris parum fidei 69
Mithridates Nicomedem Bithynia *expulit* 249
Mithridates Asiam *spolium* Antiochi *recipit* 249

Mithridates latere uectigalium Rom. 238
Mithridates Cottam fudit 229
Mithridates apud Heracleam milites optimos amisit 249
Mithridatis cum Lucullo prælia 249
Mithridates Græciæ graue seruitium dempsit 249
Mors ærumnarum requies 26.35.196
Mors turpis uiro forti non potest accidere 194
Mulieres in comitatu Catilinæ 17.208
Mulucha flumen Mauros à Numidis diuidit 66.124
Mulucha urbs (ita Florus castellũ ab amne fortaßis appellat) à Mario capitur 125
Munificus nemo nisi uolens 135
Muthul flumen Numidiæ 88

N

Nabdalsa Bomilcari in prodendo Iugurtha socius 105
Nabdalsa apud Iugurtham proditionis suspicionem deprecatur 106
Naturæ iniquitas falsò ab hominibus incusatur 49
Neceßitas extrema non est expectanda 234
Neceßitatis morsus grauißimi 213
Nigidianum sacrilegium 150
Nobilibus in bello delinquentib. fortunæ bona patrocinantur 115
Nobilitas ignaua à Mario reprehenditur 116
Numidiæ origo, ac situs 65
Numidæ quare uocati 64
Numidiæ incrementum 64

Numidarum ingenia 87
Numidarum cibus & abstinentia 122
Numidæ pecoris magis quàm armorum studiosi 93
Numidarum studia iuuenilia 53
Numidiæ mobiles 96.103
Numidiæ pro opibus denas aut amplius uxores ducunt 112
Numidarum spes in pedibus 94.108
Numidiæ reges Rom. nominis maximè studiosi 60
Numidarum salutem ex Romanis pendere 61
Numidiæ regnum Micipsæ hæredes diuidunt 56.62
Numidæ fusi, fugatiq; 91.108.132
Nusa Nicomedis filius regno frustratur 249

O

Obscurorum facta paucis nota 35
Obscuri uitam uirtute & innocentia tuentur 115
Opificũ quæstus sustinetur frequentia, alitur ocio 202
Oratio Adherbalis coram Senatu 58
Oratio Bocchi per interpretem ad Syllam 138
Oratio Cæsaris 42
Oratio C. Memmij 73
Oratio Catilinæ qua coniuratos hortatur 13
Oratio Catilinæ qua hortatur exercitum 44
Oratio Catonis aduersus Cæsaris sententiam 38
Oratio Marij popularis admodum 115
Oratio Micipsæ ad Iugurtham 55
Oratio Syllæ ad Bocchum 133
Oratio moribus consonet 145

Orbis diuisio generalis 65

P

Patres Reip. præsides Romæ appellati 5
Patria iucunda 201
Patria communis omnium parens 160
Parta amittere maius dedecus, quàm nihil parauisse 75
Pax foris Romanos in lasciuiam coniecit 83
Pax diuersis mentibus esse non potest 76
Pacis fundamenta 254
Pecuniæ studium paci communi officit 155.262
Pecunia pernicies hominum 255.262
Persarum origo atque situs 65
Persæ se per connubia Getulis miscuere 65
Persarum tecta inuersi nauium aluei 65
Philæni fratres propter fines patriæ uiui terra obruti 111
Philænon aræ 65.112
Pisonem seditiones cogitantem Catilina cõfirmauit 221
Pisonis & Cæsaris inimicitiæ 32
Plebs Catilinæ cœpta probat 34
Plebs antea nouarum rerum studiosa Catilinæ consilia execratur 31
Pœnitentiæ seræ locus atq; exempla 213.214
Pompeius Crasso inuisus 13
Pompeius popularis 245
Pompeius tanquam fanum debitorum 252
Pompeij remotior ab urbe exercitus Catilinæ spem perficiendi cœpti auxit 11
Pompeius de commeatu & sumptibus queritur 246

Pompeius sua Martia facta enumerat 247
Pompeius hostes per Alpes in Hispaniam summouit 247
Pompeij gloriæ, & Solis cursu terminus idem 204
Pompeius maiori fortuna, quàm sapientia 252
Pompeium nihil aliud, quàm Cæsari obesse uoluisse 258
Populus Rom. quibus modis libertate exciderit 260
Porcij dicendi præstantia 206
Porcius Latro Catilinæ familiaris 228
Præneste Colonia, Ciceronis iussu præsidijs munita 255
Probitas parum per se tuta 59
Prodigia 189
Prosopeia patriæ 163.231.222.267
Ptolemæus precio diem belli prolatat 149
Publica à paucis emere periculosum 54
Publicius obæratus 168
P. Cepionis & Catilinæ amicitia 227
P. Lucius Trib. Ple. magistratum continuare nititur 80
P. Rutilius Metelli legatus Mario exercitũ tradit 120
P. Scipioni Nasicæ Cos. Italia prouincia obuenit 71
P. Scipio Gracchum interfecit 153
P. Sextius adolescens optimus 161
P. Sulpicius à Sylla oppressus 190
P. Sitius cum exercitu in Mauritania 15

Q

Q. Catulus Proconf. 24
Q. Cepio & M. Manlius male cum Gallis pugnarunt 141
Q. Curius coniurationem patefecit 16.19
Q. Fabij Sangæ patrocinio ciuitas plurimum usa 27

Q. Manlius Chilo Furij in Allobrogum solicitatione collegá 186
Q. Martius Rex Sen.decreto Fesulas mittitur 20
Q. Martij responsum ad legatorum postulata 22
Q.Maxim.maiorũ imaginibus ad uirtutẽ accẽsus 51
Q.Metellus Celer in agrum Picenum missus 20
Q.Metellus Plures coniuratos in uincula coniecit 17
Q.Metellus Creticus in Apuliam mittitur 20
Q.Metellus in agrum Gallicanum profectus 178
Q.Minutio COS.Macedonia prouincia obuenit 78
Q.Põpeius Rufus Capuã Senatus decreto mittitur 20

R

Regere ui patriam,importunum 50
Regum antiquitus studia 1
Regi consilium dare arduum 257
Regis nomem imperandi primum fuit 1
Regibus Rom.imperãtibus boni,q̃ mali suspectiores 5
Regẽ armis q̃ munificentia uinci minus flagitiosum 139
Res humanas semper ad deterius prolabi 2
Res humanæ fluxæ 118
Remp.priuatis crescere inimicitijs 146
Remp.quibus rebus Romani auxerint 39·250
Remp. non armis modò,sed pace instituendam 158
Reip.prætextu pro sua quisq; potentia certat 25
Resp.ex faucibus Catilinæ erepta 97.179
Res secundæ insolentiam pariunt 83
Rhodiorum iudicia 263
Rhodij Bello Macedonico capti quare impuniti à Romanis sint dimißi 34

Romæ urbis origo 3
Romanorum antiquorum mores,& instituta 6.7
Roma in patres & plebem diuisa 260
Roma lux orbis terrarum & arx gentium 199
Roma domicilium imperij 180.199
Romæ florescenti à finitimis inuidebatur 5
Romanis omnia regna aduersa 113
Romani in pace seditionum, in tumultu pacis studiosi ibidem
Romanos sæpe parua manu fortißimos fudisse exercitus 41
Romani præclara agere quàm scribere malebant 6
Romanorum beneficentia 6.133
Romanis principio uisum est melius amicos q̃ seruos quærere 133
Romanorum antiquitus de honoribus certamen 6
Romanorum potestas in curandis sociorum iniurijs 61
Romanorum erga Pœnos fœdifragos fides 33
Romani imperij finis 250
Romani quã à maiorum uirtutibus desciuerint.7.9.40
Romani arma à Samnitibus, insignia magistratuum à Thuscis sumpserunt 36
Romanorum in ædificando luxuries 9.14
Roma sicuti sentina 24
Roma uenalis,si modò inuenerit emptores 79
Romæ omnia uenalia 54.66.71.142
Romani à Iugurtha sub iugum mißi 81
Romulus parens urbis 221
Romulus in Deos relatus 180

Romulus in Capitolio de cœlo tactus 188
Rumoris publici auctoritas oraculi 410
S
Salluſtij educatio, uita, atq; uitia 149. et ſequentib.
Salluſtius Prætor Africam obtinuit 151
Salluſtij adulterium 150
Salluſtius à Republi. ad ſcribẽdas hiſtorias ſe transfert 3.50.150
Saturninus morte multatus 154.164.214
Saturnaliorũ dies terminus cõiurationis 208.216.217
Scipio ſummus orator 206
Scipio Annibalis nomine clarus 203
Scipio Africanus Numantiæ & Carthagini ſuum nomẽ debet 240
Scipio Iugurthæ populi Rom. ſtudium commendat 54
Scipio maiorum imaginibus ad uirtutem accenſus 51
Secundæ res, animos ſapientium fatigant 8
Seditiones Tribunitiæ Remp. agitant 80
Sella Curulis, ſedes honoris 194
Sempronia in numero coniuratorum 17
Senatores q̃draginta in uictoria ciuili interierũt 259
Senatus animus, Plebs corpus 265
S.C. de ſubueniendo Adherbali impeditur 70
S.C. de prohibendis à mœnibus Iugurthæ legatis 71
S.C. ut C. Martius et L. Valerius COSS. uiderẽt ne quid Reſp. detrimẽti caperet 154
S.C. in coniuratos 19.33.41.43.185
S.C. ut L. Opimius COS. uideret ne quid Reſp. detrimenti caperet 154

Seleucia 250

Senectus ipsa, morbus 241

Sententias per tabellas ferri solitas 266

Septimius Camers in agrum Picenum à Catilina mittitur 18

Serpentes accenduntur siti 122

Sertorius Hispaniam citeriorem uastauit 247

Sibylla 225

Sicca oppidum primum à Iugurtha defecit 96

Signa scelerum certißima 185

Societatem belli inituri, quæ considerare debeant 248

Socordia humanæ imbecillitatis causa 49

Somnus ægrum animum facilè opprimit 106

Spes sola hominem in miserijs consolatur 197

Sp. Albino COS. Numidia prouincia obuenit 78

Sp. Albini exercitus solutißimè uixit 89

Sp. Albinus à Iugurtha ludificatus 80

Sp. Albinus Metello exercitum ignauum tradit 85

Sp. Albinus Maßiuæ suadet ut regnũ à Senatu pellat 78

Sp. Melius multatus 153. 214. 224

Statilio & Gabinio negocium datur, uti urbem incenderent 28

Stipendia militum inæqualia 256

Sumptuum ratio ad pacem pertinet 254

Superbia commune nobilitatis malum 102

Supplicijs inferorum remotis, mors non amplius pertimescenda 197

Suthul oppidum Numidiæ 80

Sidonij Leptim condiderunt 110

Sidonij quomodo in Numidiam peruenerint 110
Sylla eloquens 133
Sylla quo pacto sibi exercitum fidum fecerit 8
Syllæ inconsternatus animus 137
Syllæ crudelitas 8.36.225.233
Syllæ omnia lege belli licuerunt 259
Sylla C. Marium ex ciuitate eiecit 191
Sylla Damasippum & alios iugulare iußit 36
Sylla. Sulpicium oppreßit 191
Syllani milites rapinis assueti Catilinæ occasionem augent 11
Syllani milites gregarij Senatores facti 24
Syllæ Quæstoris mores & natura 127
Sylla pollicetur pacem Boccho 139
Sylla à Mario ad Bocchũ de communib. rebus agundis mittitur 135
Sylla unà cũ Voluce p hostiũ castra proficiscitur 137
Syphacis agros, urbesq; Romani Masinissæ dono dant 52.59
Syrtes unde dictæ 110
Syrtes duæ 65

T

Tana flumen Africæ 122
Terentiũs Varro ad Cannas legiones perdidit 214
Thalæ oppidi situs 108.122
Thala oppidum Numidiæ, ubi Thesaurus 108
Thala capitur 210
Theræon 65
Thirmidá à Iugurtha capitur 57

Tib. Gracchus iterum petit Tribunatum 195
Tib. Gracchus regnum affectans occisus 47
Tib. Neronis sententia de coniuratis 33
T. Turpilius Syllius Vaccensiũ Præfectus unus ex omnibus Italicis euasit 103
T. Turpilius supplicio afficitur 105
Tongillus à calumnia amatus 168
Tribunitia potestas materia discordiarum 239
Tribunitia potestas Pomp. & Crasso COSS. restituta 25
Tribunitia potestas telum libertatis 244
Tringinta Atheniensium Tyranni 36
Tullia Ciceronis, matris suæ pellex 142
Tullianum carceris locus 43
Tyrannidem affectantium catalogus 153. 164. 214

V

Vacca oppidum, forum totius Numidiæ 87
Vaccenses Romanorum præsidia interficiunt 103
Vaccenses perfidiæ pœnas luunt 105
Valentia à Pompeio deleta 247
Verba uirtutem non addere 44
Victoris in manu est bellum mutare 45
Victoriæ externæ & intestinæ collatio 202
Victis quanta accidant incommoda 34
Viris labor, mulieribus munditiæ conueniunt 118
Virtutis iter arduum 202
Virtus post uitam magis se attollit 268
Virtus non eget composita oratione 118
Vitia uirtutum nomina sortita 38

Vita

Vita silentio non transeunda 1
Viuere qui dicantur 2
Vmbrenus Allobroges *solicitat* 186
Voluptas pugnat cum præmijs uirtutis 118
Volux filius Bocchi 131
Volux à patre Syllæ obuiam missus 136
Volux dubiæ fidei apud Syllam 137
Vticæ magna negociatorum multitudo 102
Vulgus seditiosum 103
Vuulturcius cum Allobrogibus *ad* Catilinam *proficisci tur* 29.181
Vulturcius in Ponte Miluio *capitur* 26
Vuulturcius de itinere et literis interrogatur 30.282

Z

Zamæ situs 96
Zama arx Numidiæ *à* Metello *obsidetur* 95

FINIS.

